درويش وايي: چي علامه بغدادي" السيد محمود الآلوسي رحمه الله په تفسير روح المعاني کي وايي ص ۱۹۳ في تفسير هذه الاية" والجمهور على انه سبحانه تعالى لايشأ ايمان الكل لكونه مخالفا للحكمة چي پر هغه باندي اساس د شرع بنأ دی" او ده ويلي دی چي دا آيت حجت دی پر معتزله وو چي دوی وايې چي خدای جل جلاله مشيت او اراده د ايمان د ټولو څخه لري لكن ايمان نه دی راوړی مگر بعض کسانو او دوی وايې چي مشيت آلهي دوه قسمه دی يو تفويضي يعني چي تفويض وبندگانو ته کوي يعني که په خپل اختيار ايمان را وړي او که نه د دې مشيت څخه تخلف روا دی او بل قسري يعني جبراً بلااختيار من العبد او د دې مشيت څخه تخلف نه دی روا او دوی دا آيت پر مشيت قسری حمل کړی دی او داسي يې ترجمه کوي که د خدای اراده سي وايمان قسراً او الجاءً د انس او جن لأمنوا كلهم لكنه سبحانه لم يشأ ذالک بل امرهم بالايمان وخلق فيهم اختيارا للايمان وضده اى الكفر وفوض اليهم ﴿فمن شأ فليمؤمن ومن شأ فليكفر﴾ انتهى مع الترجمه او روح البيان په ص ۸۹ په تفسير کي د دې آيت هم ورته بيان کړی دی او تفسير مظهري په ص ۵۹ کي هم موافق بيان کړی دی.

سوال: ستا خو صفحه واره حوالې نه وي عادت په دې آيت کي دي ولي صفحه واره حوالې وکړې؟

جواب: هو صحيح ده ستا خبره لکن ما د ډېرو ملايانو څخه اورېدلي دي او يا د هغو شاگردانو ماته ويلي دي چي دوی د دې آيت ترجمه داسي کوي چي که خدای جل جلاله په زوره مسلمانانه ولای خلگ نو به ټولو ايمان راوړی وای. ولي چي د خدای د مشيتِ څوک مانع نه سي کېدای" انتهى قول هولاً المفسرين للقرآن العظيم في شهر او شهرين" واربعين يوماً".

درويش وايي: چي داسي ترجمه خو عين مذهب د معتزله وو دی کما مر آنفا" مقوله" نه هر که سر بتراشد قلندري داند" انجير خوردن نه کار هر مرغيست.

أَفَأَنتَ تُكْرِهُ النَّاسَ حَتَّىٰ يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ ﴿٩٩﴾

آيا ته يا محمد صلى الله عليه وسلم مجبوره کوې کافران حتى چي دوی ايمان راوړي يعني

خدای ﷻ مشیت د ایمان د دوی نه دی کړی "همزه لپاره د انکار دی" پر دغسي کار، ولي چي د خدای ﷻ اراده نه وي د هغه وجود محال دی فضل تر دې چي ته دي باعثه کوې هغه کافران چي خدای ﷻ اراده د ایمان د هغو نه لري.

پوه سه: چي علیه الصلوة والسلام ډېر حریص وو پر ایمان د ټولو کافرانو، نو خدای ﷻ علیه الصلوة والسلام په دې آیت کي دی ﷺ خبر کړی چي ایمان نه راوړي مگر هغه کسان چي په علم ازلي کي د خدای ﷻ دوی ته سعادت نوشته وي نه هغه کسان چي په علم ازلي کي دوی اشقیا وي، نو د هغو په شان کي ځگر خونه مه گرځه ﴿ما شأ الله کان وما لم یشأ لم یکن﴾ نو په دې آیت کي یو قسم تسلي و علیه الصلوة والسلام ته ورکوي.

درویش وایي: چي سید شریف رحمه الله په شرح کي د مفتاح وایې چي مقصود د دې قوله د خدای ﷻ ﴿افانت تکره الناس﴾ دا دي انکار دی د صدور څخه د دغه فعل چي اکراه ده د مخاطب څخه چي علیه الصلوة والسلام دی" لا انکار کونه ای الرسول ﷺ هو الفاعل مع تقرر اصل الفعل چي اکراه ده.

پوه سه: چي حسین کاشفي رحمه الله په تفسیر حسیني کي وایې" این آیت منسوخ است بآیت قتال انتهی لکن په تفسیر تبیان کي وایې چي صحیح دا ده چي منسوخ نه دی ولي چي اکراه پر ایمان خو نه ده ممکنه لان الایمان عمل القلب دون اللسان حتی یصح الاکراه علیه.

وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ اَنْ تُؤْمِنَ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ ۭ

نه ده ثابت او مستقیم هېڅ نفس لره (یعني چي نکره په سیاق کي د نفي راغلې ده چي لیمان د راوړي په هېڅ حال کي د احوالو) نو استثنأ مفرغه ده) مگر په حال کي د اذن الله (یعني ارادته تعالی ومشیته) یعني نو ته یا رسول الله ډېر اهتمام په شان کي د ایمان د ټولو کافرانو مه کوه" حافظ شیرازي رحمه الله چه خوش فرموده درین مضمون:

رضا بداده بده وزجبین گره بکشای ..... که برمن وتو دراختیار نه کشاده است
یعني اختیار دردست خدا است ماوشما را اختیار آنچه میخواهم نه کشاده است

وَيَجۡعَلُ ٱلرِّجۡسَ عَلَى ٱلَّذِينَ لَا يَعۡقِلُونَ ۝١٠٠

او خداى ﷻ گرځوي يعني مسلطوي كفر.

پوه سه: چي رجس مردارى ته وايي نو چونكه كفر لويه مرداري قلبي وه، نو يې تعبير په رجس ځندي وكړى) پر هغه كسانو چي پوهنه نه لري چي حق او باطل سره جلا كړي او نظر فكر په اياتو كي د خداى او معجزاتو كي نه وهي تا چي هدايت دي پيدا كړي نو زړونه يې تر طبع او رين لاندي راغلي دي" كريمه ﴿طبع الله على قلوبهم﴾ كريمه ﴿كلا بل ران على قلوبهم﴾.

قُلِ ٱنظُرُواْ مَاذَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِۚ

ته ورته ووايه يا محمد ﷺ كفاروته وگورئ په نظر د عبرت اودقت سره چي څه عجائب مخلوقات خداى پيدا كړي دي په اسمانو كي يعني لمر، سپوږمى، ستوري او حركات د دوى او په ځمكه كي من الجبال والبحار والاشجار والنباتات والمعادن والحيوانات الناطقه وغيرها على صور مختلفة وخواص علحدة، والعيون والزلازل الدالة على وجود الخالق لها متوحد بجلال ذاته وكمال صفاته.

قال السيد شيرازي قدس سره

برگ درختان سبز در نظر هوشيار ....هر وقت دفتريست معرفت كردگار

وَمَا تُغۡنِي ٱلۡأٓيَٰتُ وَٱلنُّذُرُ عَن قَوۡمٖ لَّا يُؤۡمِنُونَ ۝١٠١

او فائده نه كوي آيات يعني آيات القرآن يا معجزات" او رسولان جمع د نذير ده چي دوى د عذاب څخه د خداى بيره وي هغه قوم ته چي دوى ايمان نه راوړي په علم كي د خداى ﷻ، نو پر دې تقدير كلمه د ما نافيه ده او بعض مفسرين وايې چي كلمه د ما د پاره د استفهام انكاري ده والمآل واحد كما لايخفى.

فَهَلۡ يَنتَظِرُونَ إِلَّا مِثۡلَ أَيَّامِ ٱلَّذِينَ خَلَوۡاْ مِن قَبۡلِهِمۡۚ

نو انتظار نه لري كفار د مكې چي ايمان نه راوړي، مگر نه د مثل د واقعاتو يعني د عذابو (نو ايام په معنى د وقائعو دى) د هغو كسانو د مصرين پر كفر چي تېر سوي تر دوى د مخه يعني كفار د امم ماضيه وو" لكه فرعون" نمرود" وغيرهما.

قُلْ فَانْتَظِرُوٓا إِنِّي مَعَكُمْ مِّنَ الْمُنْتَظِرِينَ ۝١٠٢

تاسي انتظار وکړئ يا کفار مکه، زه هم ستاسي سره د انتظار کونکی ځخه يم ستاسي د عذاب " وقد وقع العذاب عليهم في بدر" والعاقبة للمتقين کما هو العادة الالٓهية في اعلاً الدين" في کل وقت وزمان وحين" والحمد لله رب العالمين.

ثُمَّ نُنَجِّي رُسُلَنَا وَالَّذِينَ اٰمَنُوا كَذٰلِكَ ۚ

پوه سه: چي ننجي آه حکايت د حال ماضيه دی والمعنی نجينا، او ثم عطف دی پر محذوف چي مثل ايام الاولين دلالت پر کوي" کانه قيل نهلک الامم ثم ننجي رسلنا آه "کذالک" ای مثل ذالک الانجاً.

فائده: معطوف عليه محذوف هم حکايت د حال ماضيه دی والمراد اهلکنا" ومعنی الاية وروسته تر هلاک د امم ماضيه وو موږ نجات ورکوو يعني عند نزول العذاب ورسلانو زموږ او هغه کسانو ته چي ايمان يې راوړی وي.

حَقًّا عَلَيْنَا نُنْجِ الْمُؤْمِنِينَ ۝١٠٣

حق دی پر موږ باندي چي نجاة به ورکوو مؤمنانو ته.

پوه سه: چي رسل يې دلته نه کړه ذکر لعدم الحاجة اليه لان نجاة الرسل معلوم من انجاً المؤمنين بالطريق الاولی.

فائده: حقا منصوب دی په فعل مقدر سره ای حق حقا اودا جمله معترضه ده په مابين کي د فعل چي ننجي دی او د معمول د هغه چي کذالک دی يعني مفعول مطلق دی.

قُلْ يٰٓأَيُّهَا النَّاسُ إِنْ كُنْتُمْ فِي شَكٍّ مِّنْ دِينِي

ته ووايه ای خلګو يعني اهل مکه من المشرکين، که په شک کي زما د دين ځخه ياست چي دا دين به صحيح وي او که نه يعني توحيد ولي دوی توحيد او نبوة د انسان بعيد باله او منکره وه لکن چي معجزات باهرات د اشرف البريات ﷺ به يې وليدې حيران به سوه او په زړو کي انکار په شک بدل سو.

فَلَآ أَعۡبُدُ ٱلَّذِينَ تَعۡبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ

زه خو عبادت نه كوم د هغو شيانو چي تاسي يې عبادت كوئ ماسوى د خداى ﷻ څخه چي عبارت د بتانو څخه دي چي دوى به په خپلو لاسو تراشل او جوړول به يې او وروسته به يې سجدې ورته كولې او حاجات به يې ځندي غوښتل: ع" بدين عقل ودانش ببايد گريست.

وَلَٰكِنۡ أَعۡبُدُ ٱللَّهَ ٱلَّذِي يَتَوَفَّىٰكُمۡۖ وَأُمِرۡتُ أَنۡ أَكُونَ مِنَ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ ۝١٠٤

لكن زه عبادت كوم د هغه خداى ﷻ چي تاسي به وژني يعني بيا به مو ژوندي كوي او جزا د كفر به دركوي.

سوال: وفات يې ذكر كړى او ورسته يې حيوة ذكر كړى لان التوفى متيقن عندهم واما الحيوة بعد الموت فهم منكرون له وكذا ما يترتب على الحيوة بعد البعث من العذاب فى النار" او زه امر كړه سوې يم يعني د جانب د خداى ﷻ چي زه وګرځم د مؤمينينو څخه بتوحيد الله وبالبعث بعد الموت" چي عقل هم دلالت پر كوي او په نقل د ټولو كتب سماويه وو هم ثابت دي.

فائده: جزأ د ان كنتم آه محذوفه او فلا اعبد آه په ځاى كي د جزأ راوړى دى والتقدير" ان كنتم في شک فازيلو ذالک الشک بالتفكر في ديني وهو هذا لا اعبد الحجارة المخلوقة لانها لا تنفع ولا تضر واعبد الله الخالق القادر النافع الضار.

وَأَنۡ أَقِمۡ وَجۡهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفٗا

دا جمله عطف ده پر "ان اكون" وترجمة الآية: زه امر سوى يم چي زه پر ايمان يم او پر استقامت پر دين اسلام او اداْ د فرائض دينيه به كوم او د ګنهو څخه به ځان ساتم" او حنيفا حال دى د دينه څخه ومعنى الحنيف المائل من الاديان الباطلة كالشرک الى الدين الحق وهو الاسلام.

وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ ٱلۡمُشۡرِكِينَ ۝١٠٥

عطف دى پر اقم من عطف الانشأ بالنهي على الانشأ بالامر والمعنى زه امر سوى يم په دې سره چي د مشركين د ډلې څخه به نه ګرځم" كذا قال البيضاوي

رحمة الله عليه وتبعه المظهري رحمة الله عليه، او ابن الشيخ رحمة الله عليه وايي چي "ان اقم وجهک" كنايه ده د توجه څخه د نفس بالكلية الى عبادة الله تعالى والاعراض عما سواه ولي يو ځوک چي ويو شي ته گوري چي ښي وينم نو دي خپل مخ مقابل وهغه ته وگرځوي او يمينا او شمالا دي نه گوري" انتهى او په تفسير كواشي كي وايي والمعنى كن مؤمنا واخلص عملک لله آه " بيت : عبادت باخلاص نيت نكوست" وگر نه چه آيد زبي مغز پوست.

وَلَا تَدْعُ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ مَا لَا يَنْفَعُكَ وَلَا يَضُرُّكَ ۚ

او ته عبادت مه كوه د هغو شيانو چي بتان دي ماسوى د خداى جل جلاله څخه چي نه يې نفع دررسېږي كه يې ته عبادت وكړې او نه يې ضرر دررسېږي كه يې ته عبادت نه وكړې" لانها جمادات لا قدرت لها على شئ من النفع والفرر لاحد.

پوه سه: چي دا جمله عطف تفسير د لقوله ولا تكونن آه.

فَاِنْ فَعَلْتَ فَاِنَّكَ اِذًا مِّنَ الظّٰلِمِيْنَ ۝

او كه ته بالفرض والتقدير داغسي وكړې يعني عبادت د ما لاينفعک ولا يغرک وكړې، نو ته په دغه وقت د ظالمانو د ډلې څخه يې، ولي چي ظلم وضع د شي ده لکه عبادت بېله خپله ځايه چي خداى جل جلاله وو.

پوه سه: چي انک اذا آه جواب او جزأ د شرط دی يعني ان فعلت آه.

فائده: ان شرطيه په محالاتو شيانو كي هم استعمال روا دی نحو ان كان زيد حمارا فهو ناهق" فلا تعجب لاستعماله فی الممكنات البعيدة غاية البعد القريب الى الاستحالة فافهم" والفائدة في خطابه صلى الله عليه وسلم بذالک تحذير الناس عن الشرک" اعلم ان الريأ اخت الشرک الجلي وللاخت نصف نصيب الاخ فللاخ وهو الشرک الجلي حرمان الثواب والتابيد فی النار وللاخت وهی الريأ الحرمات من الثواب في افعال الخير فتدبر.

وَاِنْ يَّمْسَسْكَ اللّٰهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهٗۤ اِلَّا هُوَ ۚ وَاِنْ يُّرِدْكَ بِخَيْرٍ فَلَا رَآدَّ لِفَضْلِهٖ ۚ

كه تاته ورسوي خداى جل جلاله يو ضرر لکه مرض او فقر او يا بلا نو منع او دفع كونكى نسته د هغه خبر بېله خدايه، او كه تاته اراده وكړي خداى جل جلاله د خير من

خيرات الدنيا والآخرة، نو ردونکی د خیر د فضل د خدای ﷻ هېڅ څوک نسي کېدای فضلا عن الاصنام التي يحذرونك المشركون بها.
پوه سه: چي د خير سره يې لفظ فضل وواىه اشارة ودې ته ده چي د خير رسول د خدای ﷻ تفضل او احسان دی هېڅ څوک پر خدای ﷻ د هېڅ شي حق نه لري.
فائده: د ضر سره يې لفظ د مس وواىه چي ادنیٰ اصابت ته واىي او د خير سره يې يردک وواىه د پاره د دې چي اصابة الضر قليل بالنسبة الى الخير.
يُصِيبُ بِهِ مَن يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَهُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ۝١٠٧
رسول کوي خدای ﷻ په هر واحد د شر او خير (يعني ضمير د به راجع دی وشر او خير ته په تاويل د کل واحد ولهذا افرد الضمير في به) وهغه چاته چي د خدای ﷻ اراده ورته وسي د بندګانو څخه د خدای ﷻ او خدای بخښونکی د ګنهو دی يعني و ګناه ګارانو ته د بندګانو او مهربانه دی چي فورا يې په ګناه نه نسي بلکه مهلت د توبې ورکوي او پې توبې هم من يشأ بخښي.
پوه سه: چي بايد بندګان اسباب د رحمت د خدای ﷻ په ځان کي پيدا کړي وهي الطاعات" او په سبب د عصيان نا اميده د مغفرت څخه د خدای ﷻ نسي لکن د عذاب څخه دي بېرېږي وهو المعنى" بقوله الايمان بين الخوف والرجا" ابو نعيم د علی ﷺ څخه داسي روايت کړی دی، چي خدای ﷻ وحي وکړې ويو نبي ته د انبياؤ د بني اسرائيلو چي ته وواىه واهل طاعت ته ستا د امت چي تاسي په خپل عبادت مه غره کېږي او تکيه پر خپلو طاعاتو مه کوئ زه نه دروم يو بنده و حساب ته ده ورځي د قيامت چي زما اراده و عذاب ورته وي مګر نه زه يې په عذابوم، او وه وايه وه اهل معصيت ته ستا د امت چي تاسي مه نااميده کېږئ په سبب د معصيت زما د رحمت څخه فاني اغفر الذنوب العظيمة ولا ابالي يعني ان شئت، نو ددې آيت نتيجه داده چي خدای ﷻ قطع کړه لار د رغبت او رهبت الا اليه.
قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمُ الْحَقُّ مِن رَّبِّكُمْ
ته وواىه ای محمد ﷺ ای اهل مکة ته، په تحقيق تاسي ته راغلی علم حق چي د واقع سره برابر دی يعني چي علم په توحيد د خدای ﷻ دی او پر صفاتو د علم او

قدرت او خلق او اراده وغیر ذالک دی او علم پر احوال د مبدأ اومعاً ددې په قرآن کي چي پر ژبه د محمد ﷺ دی "من ربکم" له جانبه د تربیه کونکي ستاسي چي الله جل جلاله دی، نو تاسي لره په ورځ د قیامت عذر د جهل نه سي ویلای او نه سئ ویلای هلا ارسلت الینا رسولاً آه، او حقیقت د قرآن په اعجازو د قرآن ثابت دی، کریمه: ان کنتم في ریب مما نزلنا علی عبدنا فأتوا بسورة من مثله الی اخیر الآیة"

فَمَنِ اهْتَدَىٰ فَإِنَّمَا يَهْتَدِي لِنَفْسِهِ ۖ

که ثوک لار پیدا کړي یعني قرآن کریم نازل من عندالله وبولي او رسول کریم ﷺ په رسالت ومني نو د هغه سړي نفع او هدایت في الدنیا والآخرة وده ته راجع ده په دنیا معصوم الدم والمال وي او په اخرت کي به محفوظ من النار وي.

وَمَن ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا ۖ وَمَا أَنَا عَلَيْكُم بِوَكِيلٍ ﴿١٠٨﴾

او که ثوک گمراه سي او د قرآن او د علیه الصلوٰة والسلام له رسالت څخه انکار وکړي عناداً نو د ضلال ضرر وده ته راجع دی په دنیا او اخرت کي او نه یم زه پر تاسي وکیل د خدای جل جلاله له خوا څخه یعني ستاسي د عذاب وغیره کار ماته خدای جل جلاله نه دی سپارلی.

وَاتَّبِعْ مَا يُوحَىٰ إِلَيْكَ وَاصْبِرْ حَتَّىٰ يَحْكُمَ اللَّهُ ۚ وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ ﴿١٠٩﴾

او ته متابعت کوه یا محمد د هغه قرآن چي تا ته وحي کړی سوی دی یعني من عندالله یعني امتثال د اوامرو د قرآن کوه او له منهیاتو څخه یې ځان ساته او صبر کوه پر ازار د مشرکانو د مکې قولاً وفعلاً تر هغو چي حکم کوي خدای جل جلاله تا ته د قتال د کفارو او له بعضو کافرانو څخه جزیه اخستل او خدای جل جلاله خیر د حاکمانو دی اذ لا خطافي حکمه ولي چي خدای جل جلاله خبر دی په پټو کارو د بندگانو لکه په لڅو کارو ددوی.

سورة هود مكية وهي مائة وثلث وعشرون آية وعشر ركوعات بسم الله الرحمن الرحيم

سورت هود يو سل درويشت آيته دی، او په مکه کي نازل سوی دی الا قوله اقم الصلوة طرفی النهار الآية چي دا په مدينه کي نازل سوی دی.

الٓرٰ كِتٰبٌ اُحْكِمَتْ اٰيٰتُهٗ

پوه سه: چي "الٓرٰ" لکه نور مقطعات قرآنيه "الٓمٓ، الٓمٓصٓ طٰهٰ وغيرها دی يعني له متشابهاتو قرآنيه څخه دی التي لايعلم تأويلها الا الله کما هو مذهب السلف موږ به وايو والله اعلم بمراده بذالک، نو پر دې تقدير کتاب خبر دی د مبتدأ محذوفي ای هذا کتاب او هذا اشاره وقرآن ته ده وان لم ينته الی اتمام بعد لان لفظ القرآن يطلق علی الکل والبعض کلفظ دی "الکتاب" او خليل او سيبويه او بعض نور علماً رحمهم الله وايي چي "الٓمٓ" ددغه سورت نوم دی، او سدي او کلبي وايي چي نوم د قرآن دی، نو پر دې تقدير "الٓرٰ" مرفوع محلاً مبتدأ ده کتاب يې خبر دی، او لفظ د کتاب مصدر دی په معنی د مفعول ای مکتوب ای ما من شانه ان يکتب في المصاحف او مکتوب في اللوح المحفوظ "احکمت آياته" صفت د کتاب دی والمعنی قرآن محکم کړه سوی دی نه په لفظ نه په معنی کي نقصان سته او يا په حجج او دلائلو سره د اعجاز محکم کړه سوی دی او که "الٓرٰ" نوم د سورت سي نو يې معنی داده چي دا سورت له نسخ څخه محفوظ دی ولي چي مفسرين رحمهم الله وايي چي په سورت هود کي هيڅ حکم منسوخ نسته.

ثُمَّ فُصِّلَتْ مِنْ لَّدُنْ حَكِيْمٍ خَبِيْرٍ ۙ﴿۱﴾

يعني آيات يې بيان کړه سوی دی په عقائدو او په احکامو او په مواعظو او اخبارو، او روح البيان او مظهري او روح المعاني وايي زينت آياته بالفوائد کما تزين القلائد (غاړگی) بالفرائد (په دريکدانه سره جمع د فريدة ده لانفرادها في الصدف او في ظرف الجوهري) له جانبه څخه د هغه خدای جل جلاله دی چي په هر شي حکمت او په هر شي خبر او علم لري.

پوه سه: چي "من لدن آه" صفت ده کتاب دی یا خبر بعد الخبر د هذا محذوف دی او یا متعلق په احکمت یا په فصلت پوري دی.

أَلَّا تَعْبُدُوٓا۟ إِلَّا ٱللَّهَ ۚ

په تقدیر د لام ای لئلا تعبدوا چي تاسي عبادت ونه کړئ د غیر د خدای او یا په تقدیر د بأ ای بان لاتعبدوا، والمعنی حاکم بان لاتعبدوا الا الله او یا په تقدیر د في ظرفیه ای في ذالک الکتاب ان لا تعبدوا الا الله، او بعض مفسران وایي چي ان تعبدوا منصوب دی محلاً علی الاغرا یعني باعثه کول پر یو کار، یعني الزموا ان لاتعبدوا الا الله فتامل والکل صحیح والمآل الکل واحد کما لایخفی علی اولی النهی.

إِنَّنِى لَكُم مِّنْهُ نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ ۝٢

په تحقیق زه تاسي لره د خدای ﷻ له خوا څخه بېرونکي یم په عذاب سره پر شرک او عصیان، او زېری کونکی یم په ثواب او جنت سره وه اهل ایمان او توحید او طاعت ته.

پوه سه: چي نذیر یې تر بشیر دمخه کړی لکثرة اهل الانذار من اهل البشارة في اکثر الازمنة، او لان التخلیة بالخأ المعجمة مقدمة من التحلیة بالحأ المهملة کما هو القانون.

وَأَنِ ٱسْتَغْفِرُوا۟ رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوٓا۟ إِلَيْهِ

پوه سه: چي دا جمله عطف ده پر "الا تعبدوا" باندي یعني طلب د بخښني وکړئ له خدای ﷻ څخه د کړیو ګنهو څخه، بیا رجوع وکړئ په عبادت سره وخدای ﷻ ته، او فرأ نحوي وایي چي ثم په معنی د واو دی او توبه او استغفار سره لازم او ملزوم دی، او حدادي په خپل تفسیر کي وایي چي استغفار توبه نه ده باجماع اهل الملة مالم یقل معه تبت واسئل ولا اعود الیه ابداً فاغفرلي یارب.

يُمَتِّعْكُم مَّتَـٰعًا حَسَنًا إِلَىٰٓ أَجَلٍ مُّسَمًّى

پوه سه: چي "متاعاً" مفعول مطلق دی د "یمتعکم" زوائد حروف یې ځني حذف کړي دي لان یمتعکم من باب التفعیل کما في قوله انبته نباتاً حسناً والمعنی که

تاسي دغسي وکړئ یعني استغفروا الخ توبه خدای ﷻ ته وکاږئ تاسي ته به عیش مرضي درکړي چي ستاسي څخه به هیڅ د خوشالۍ شی وه نه سپموي، او د کدوراتو څخه د دنیا به شی پر تاسي را نه ولي تر اجل مسمی پوري د مرګ.

درویش وایي: چي دلته دوه سواله دي، اول دا چي په حدیث شریف کي راغلي دي "الدنیا سجن المؤمن وجنة الکافر" وقوله علیه الصلوٰة والسلام اشد الناس بلاً الانبیاً ثم الاولیاً ثم الامثل فالامثل ونحوهما یدل علی ان نصیب العبد المطیع عدم الزاحة في الدنیا فکیف یکون في امن وسعة الی وقت الموت؟

والجواب: هغه څوک چي زړه یې مربوط په خدای ﷻ پوري وي او په قضاً د خدای ﷻ په حق کي دده راضي وي د هغه زړه به په راحت کي وي که څه هم بعض شدائد فقر او مسکنت او مرض وغیر ذالک ورته متوجه وي لان ضرب الحبیب زبیب مقوله مسلمة عند اهل العقل، او د هر چا زړه چي په اسبابو پوري د دنیا اخته وي هغه همېشه بېرېږي چي محبوبه دنیا راڅخه ولاړه نه سي او مضطرب وي، او بل ځواب دادی چي دنیا چي سجن المؤمن ګڼل سوې ده نظر وهغو نعمتو ته ده چي خدای پاک یې په اخرت کي مؤمن ته ورکوي من الجنة ونعیمها والغلمان وحورها.

درویش وایي: چي مؤمن چي حال د عیش دنیوي د آنحضرت ﷺ په غور مطالعه کړي نو په دې جوابو به ښه پوه سي، والثاني چي اجل چي خدای ﷻ مقید په مسمی سره کړی ددې څخه داسي فهمېږي چي بل نابېره هم سته لکه کعبي چي وایي چي مقتول لره دوه اجله وي یو اجل د قتل دی او بل اجل د موت دی او کعبي وایي چي مقتول که چا نه وای وژلی تر اجل الموت پوري به څو کاله نور ژوندی وای، نو دا قول د کعبي رحمه الله علیه صحیح دی او که څرنګه؟

الجواب: اجل یو دی په نېز د اهل السنة والجماعة او مقتول مات باجله المسمی وتحقیق الجواب چي ارزاق او اعمار که څه هم متعلق په اعمالو او طاعاتو سره دی کالاستغفار والتوبة في هذه الآیة، وکصلة الرحم في قوله علیه السلام الرحم تزید في العمر" لکنها مسماة ومعلومة بالاضافة الی کل احد بناء علی علمه تعالی في

Scanned by CamScanner

الازل باشتغال العبد بما يزيد في العمر من القرب والطاعات والاستغفار وصلة الرحم فلا يثبت تعدد الاجل كذا قال غير واحد من المفسرين المحققين.

وَيُؤْتِ كُلَّ ذِي فَضْلٍ فَضْلَهُ

او وركوي خداى پاک هر خاوند ته فضل په عبادت كي تر بل چا ثواب د فضل دده په دنيا كي مزيد توفيق وركوي او آرام د زړه او په ذكر كي د خداى ﷻ او په طاعت كي لذت او خوشاليويني كما هو مجرب عند اولياً الله الكرام رحمهم الله

بر فلک برتر بود اسرار او .... شيئا لله شيئا لله كار او

او په اخرت كي بكثرة الثواب مدارج القرب الى الله سبحانه وتعالى.

وَإِن تَوَلَّوْا فَإِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ كَبِيرٍ ۳

پوه سه: چي اصل د "تولوا" تتولوا ؤ، يوه تأ يې ځني حذف كړه، والمعنى كه تاسي اعراض وكړئ د توحيد او د عبادت د خداى ﷻ نو زه ېېرېږم پر تاسي باندي له عذاب څخه د لوى ورځي يعني يوم القيامة الذي طولها خمسون الف سنة كما ورد في الآحاديث الصحيحة.

إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ ۖ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۴

خداى ﷻ ته ده خاصه (نو تقديم د جار او مجرور لپاره د حصر دى) رجوع ستاسي په ټولو كارو د دنيا او د آخرت (نو مرجع مصدر ميمي دى) او خداى پاک پر هر شي قادر دى من امور الدنيا والآخرة من الثواب والعذاب.

أَلَا إِنَّهُمْ يَثْنُونَ صُدُورَهُمْ لِيَسْتَخْفُوا مِنْهُ

آگاه اوسه چي مؤمنان پېچي خپل ځيگر چي ځان پټ كړي له خداى ﷻ څخه.

پوه سه: چي دا تفسير بنأ دى على ماروله البخاري رحمه الله عن ابن عباس رضي الله عنهما چي بعض خلگ د مسلمانانو څخه به شرمېدله چي اودس مات كړي او دبره يې د اسمان وخوا ته لخه وي، او داغه رنگه به دوى شرمېدله چي د ماينو سره جماع كوي شا يې لخه وي د اسمان وخوا ته، نو به يې ځانونه حتى الممكن سره پېچله فنزل هذه الآية فيهم، او له ډېرو محدثينو څخه دا روايت راغلى دى لكه ابن

جرير ابن المنذر ابن ابي حاتم وابو الشيخ وابن مردوية او بغوي وايي چي عبدالله بن شداد رحمة الله عليه وايي چي دا آيت په بعض منافقانو كي نازل سوى دى، چي دوى به د عليه الصلوٰة والسلام په حضور كي تېرېدله ځيگر او شا به يې كښتته كړه او سر به يې كښتته وځړاوه او پر سر او مخ به يې ځادر وغيره واچاوه چي عليه الصلوٰة والسلام مو وه نه ويني، لكن پر دې شان نزول دا سوال وارد ېږي چي دا آيت خو مكي دى او انفاق خو په مدينه كي پيدا سوى دى، او بل پر دې شان نزول خو ضمير وه نبي ﷺ ته راجع كېږي او سياق د آيت پر دې دلالت كوي چي ضمير د منه راجع وه خداى جل جلاله ته دى كما لا يخفىٰ.

أَلَا حِينَ يَسْتَغْشُونَ ثِيَابَهُمْ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ۚ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ۝

آگاه او خبر اوسئ چي دوى هغه وخت چي راپېچي خپلي جامې (يعني پر خپلو ځانو باندي) خداى جل جلاله خبر دى په هغه څه چي دوى يې پټوي او هغه شى چي دوى يې ښكاره كوي، په تحقيق خداى جل جلاله خبر دى په هغه چي ددوى په زړو كي دي اذ لا يخفى منه خافية، او روح البيان يې داسي ترجمه كړې ده، خبر اوسئ اې مؤمنانو په كفارو د مكې (يعني ضمير د انهم راجع وكفارو ته د مكې دى) او د "يثنون آه" ترجمه يې داسي كړې ده چي دوى خپلي سيني او زړونه راپېچي پر خپل ځانو او اعراض له حق څخه او پر عداوت د نبي ﷺ يعني دغه مذكوره شيان ددوى په زړو او په سينو كي پټ پراته دي، د "يستخفوا منه" ترجمه يې داسي كړې ده چي دوى خپل ما في الصدور د خداى جل جلاله څخه پټ كړي ولي چي دوى جاهلان دي په ما لايجوز على الله من عدم العلم بما في الصدور.

درويش وايي: چي پر ترجمه د روح البيان تطبيق د ټوله آيت ډېر مشكل دى كما لايخفى فتدبر هداک الله، خو په هر صورت هغه تفسير چي په روايت د بخاري رحمة الله عليه ثابت دى لكه درويش چي اولاً ذكر كړى ډېر په زړه پوري او له هر اشكاله خالي دى، والله اعلم بمراده في كتابه.

درويش وايي: چي تفسير د يوولسم جزء د قرآن كريم په توفيق د رب رحيم پر دوولس بجې د ورځي تقريباً د پنجشنبې په ورځ، اوله د مياشتي د صفري يا

اخیره د میاشتي د محرم په سنه ۱۴۲۹ هـ ق پای ته ورسېدله.

الحمد لله علی توفیقه وانعامه علی هذا العبد الضعیف والصلوة والسلام علی خیر خلیقته محمد وعلی آله وصحبه اخیار امته، اللهم وفقني لتفسیر القرآن العزیز الی اخیره بالخیر والصحة والعافیة واجعله لي خیراً باقیاً الی یوم القیامة بجاه نبیک المصطفی وحبیبک المجتبی.

غرض نقشیست کزما یاد ماند .... که هستی رانمی بینم بقائی
مگر صاحبدلی روزی زرحمت .... کند درحق این مسکین دعائی
ع .... ما نیز حاضر میشوم تفسیر قرآن دربغل.

اظهار الحال في ضمن المقال:

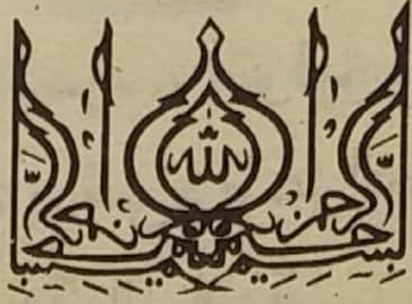
لقد لسعت حیة الهوی کبدی .... فلا طبیب لها ولا راقی
الا الحبیب الذي شغفت به .... فعنده رقیتي وتریاقي

"لسع" د مار خوړلو تـه وایي او اضافت د حیة الهوی اضافت د مشبه به دی ومشبه ته، یعني هغه عشق محمدي یا الهي چي لکه مار دی چي سړی وچیچي ناقراره یې کړي، نو نه طبیب سته دغه لسع لره د عشق او نه راقي یعني دم کونکی، مگر نه هغه دوست حقیقي محمد ﷺ او یا رب العزت عزوجل ، ولي په نېز د هغه حبیب حقیقي هم زما د درد د لسع دم سته او هم تریاق (بکسر التا چي یو معجون دی چي د زهرو دوا ده) والمراد به الوصال.

اللهم ارزقني حبک وحب حبیبک وحب من یحبک وحب عمل یقربني الیک آمین

افاقها گردیده ام مهرتبان (ای المحبوبان) ورزیده ام
بسیار خوبان دیده ام اما تو چیزی دیگری

تفسیر ایوبي حنفي د نصیراحمد احمدي لخوا
سکین او pdf سو. د دعا محتاج احمدي!
واتساپ ۰۷۴۹۸۴۹۵۶۹

الجزء الثاني عشر

وَمَا مِنْ دَآبَّةٍ

تفسير الايوبي حنفي

حضرت مولانا محمد عبيد الله الايوبي

الكندهاري الحنفي النقشبندي

مكتبة القراءة والتجويد

كاسي روډ كوټه بلوچستان

Scanned by CamScanner

وه تفسير ته ددوولسم جزء اماده سوم.. د توفيق د خداى په طمع استاده سوم د ماپښين درې بجې د شنبې د ورځې د صفر الخير اوله نېټه سنه ۱۴۲۹هـ اللهم تممه بالخير والعافية والصحة والسلامة.

وَمَا مِنْ دَآبَّةٍ فِى الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللّٰهِ رِزْقُهَا

نسته يوه دابه (ځناروى) په ځمکه کي، مگر پر خداى ﷻ د هغو رزق دى، کريمه: هو الرزاق ذو القوة آه" له رزق څخه مراد غذأ مايکفى د هر حيوان ده.

پوه سه: چي کلمه د "ما" نافيه ده او کلمه د "من" لپاره د استغراق د نفي دى، او لفظ د "دابة" عام دى هر حيوان لره چي محتاج وه رزق ته وي که لوى حيوان وي لکه فيل، او که کوچني وي لکه سورکى مېږى، او که ذکر وي او که انثٰى، او که سالم وي او که معيوب، که مرغه وي که بل حيوان.

سوال: مرغان خو په هوا کي گرځي، نو په مافي الارض کي ولي داخل سوه؟

ځواب: مرغان هم په بعضي حالاتو کي پر ځمکه گرځي کما لايخفٰى.

پوښتنه: کلمه د "على" خو لپاره د وجوب ده ولا وجوب عليه تعالى؟

ځواب: په تفسير تبيان کي وايي هو ايجاب کرم لا وجوب حق انتهى لانه لا حق للمخلوق على الخالق روح البيان، امام فخر الدين الرازي رحمة الله عليه په تفسير کبير کي وايي چي رزق واجب دى په اعتبار د فضل او احسان، په دې معنا چي خداى پاک پر خپل او احسان باقي دى لکن چونکه خداى ﷻ وعده کړې ده او خداى پاک له خپلې وعدې څخه مخالفت نه کوي ځکه يې په صورت د وجوب راوړه، فائده ددې تعبير داده چي هر بنده مطمئن سي پر وصول د رزق او بندگان باعثه کوي پر توکل باندي انتهى.

پوه سه: چي توکل منافي د مباشرت سره د اسبابو نه دى:

ع....... کسب کن پس تکيه بر جبار کن.

په صحيح حديث کي راغلي دي چي يو سړى له لېري ځاى څخه عليه الصلوٰة والسلام ته راغلى، نو عليه الصلوٰة والسلام پوښتنه ځني وکړه چي پر څه شي

راغلي؟ هغه ورته وويل پر اوښ، عليه الصلوٰة والسلام ورته وويل چي اوښ دي ځه کړی هغه ورته وويل چي پر توکل دِ خدای ﷻ مي خوشي کړی، عليه الصلوٰة والسلام ورته وويل "اعقل وتوکل" ځنګنونه يې وتړه او توکل وکړه.

پوښتنه: ځيني حيوانات له لوږي مړه سي؟

ځواب: خدای ﷻ يې رزق تر دغه وخته پوري تماکلی وي، په حديث نبوي کي راغلي دي چي روايت يې روح المعاني راوړی دی داسي راغلي دي "لن تموت نفس حتى تستكمل رزقها واجلها الحديث" او په تفسير بحر العلوم کي وايي چي ... د وجوب له دې سببه استعمال سو چي تفضل د خدای عزوجل په قرار د وعدې د خدای ﷻ له تفضل ځخه وه وجوب ته ورسېدی کنذور العباد انتهى.

په مناسبت د تفسير د دوولسم جزء درويش وايي:

که څه هم اجل زما رانژدې کېږي ... خو تفسير په فضل د خدای پای ته رسېږي
عبد ... مرګه نه بېر ېږي ... چي تفسير پای ته ورسېږي
من نيز حاضر ميشوم تفسير قرآن دربغل

وَيَعۡلَمُ مُسۡتَقَرَّهَا وَمُسۡتَوۡدَعَهَاۚ

پوه سه: چي ددې دوو لفظو ضمير مؤنث راجع دی وه "دابة" ته، لکن بغوي په نقل د ابن عباس رضي الله عنهما وايي چي د مستقر معنی ځای د قرار دی چي هره دابه وه هغه ته رجوع کوي او په ځای کي قرار نسي ليلاً ونهاراً او مستودع هغه ځای دی چي دی پکښي دفن کېږي.

درويش وايي: چي پر دې تفسير مستقر او مستودع په انسان پوري خاص دی که څه هم لفظ د "دابة" عام دی، او ابن مسعود رضي الله عنه وايي چي مستقر رحمونه د مندو دي او مستودع ملاوي د پلرو دي.

درويش وايي: چي دا تفسير تر اول تفسير عام دی لکن په هغو دوابو پوري خاص دی چي نطفه يې د مور په رحم کي وي، يعني که له هګۍ ځخه زېږېدی هغه ته نه دی شامل، او په بل روايت کي د ابن عباس رضي الله عنهما راغلي دي چي مستقر يې جنت يا دوږخ دی او مستودع يې قبر دی.

درويش وايي: چي دا هم په انسانانو پوري خاص دی، او روح المعاني او روح البيان هم ورته تفسيرونه کړي دي، لکن روح المعاني وايي چي هغه تفسير چي د مستودع معنا يې په ځای د دفن سره کړې ده الا على الله رزقها سره مناسبت نه لري، ولي چي دفن سي نو رزق يې ختم سو؟ ددې ځواب دادی چي په صحيح حديث کي راغلي دي "القبر روضة من رياض الجنة او حفرة من حفران نيران" فتدبر غاية الدبر.

كُلٌّ فِي كِتَٰبٍ مُّبِينٍ ۝٦

هر يو له دوابو څخه او د احوالو څخه ددوی او له ارزاقو څخه ددوی په کتاب ښکاره کي دي يعني اللوح المحفوظ.

درويش وايي: چي دا خبره چي مظهري زياته کړې ده او في كتب الحفظة د ماقبل عموم سره مناسبه نه ده لان الحفظة يعني الكرام الكاتبين خو په انسانانو پوري خاص دي ليس الا او په اول کي مظهري رحمه الله دواب پر عموم حمل کړي دي، او روح المعاني تفسير د کتاب مبين په لوح محفوظ سره کړی دی، او روح البيان هم تفسير په لوح محفوظ سره کړی دی الا ان يقال چي مراد د مظهري د كتب الحفظة څخه کرام کاتبين نه دي بلکې هغه ملکي دي چي د لوح محفوظ هر وخت مطالعه کوي او د هغه سره موافق رفتار کوي.

درويش وايي: چي ددې عبارت څخه د روح المعاني لمن ينظر فيه اى اللوح المحفوظ من الملائكة عليهم السلام څخه دا توجيه د قول د مظهري ما وفهمول، والله اعلم بالصواب ومراد العباد.

وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَٰوَٰتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ

او خدای جل جلاله هغه ذات مقتدر دی چي اسمانونه او ځمکه يې پيدا کړي دي په شپږو ورځو کي، او وو عرش د خدای جل جلاله پر ابو

پوه سه: چي مراد له سموات او ارض څخه ټوله اسمانونه او مافيها دي كالشمس والقمر والكواكب او ټوله ځمکه سره د مافيها من الكنوز وما عليها من الحيوانات والنباتات.

فائده: هر ځای په قرآن کريم کي سموات په صيغه د جمع راغلی دی، او ارض مفرد او سره ددې چي په صحيح حديث کي راغلي دي چي مځکه هم اووه طبقې ده حکمت يې څه دی؟

ځواب: حقائق د اسمانو په شريعت او حکمت سره مختلف دي او حقائق د طبقاتو د مځکي يو دی وهي حقيقة الترابية والاختلاف بالعوارض.

پوښتنه: هغه وخت چي نه لمر وو او نه اسمانونه او نه مځکه، نو ورځي چيري وې؟

ځواب: مراد د ايامو څخه متعارفې ورځي نه دي بلکه نفس اوقات دي او بعض مفسرين وايې چي مراد د شپږو ورځو څخه هغه شپږ ورځي دي چي په علم ازلي کي د خدای وې چي وروسته تر خلق د اسمانو او مځکي او لمر عالم وجود ته راځي.

سوال: حکمت ا لٰهي څه دی چي اسمانونه او مځکي په شپږ ورځي کي پيدا کړي ولو شأ لخلقها في لمحة" انما امره اذا اراد شيئا ان يقول له کن فيکون ؟

ځواب: ابن عباس رضي الله عنه وايې چي حکمت يې تعليم د تأني يعني عدم العجلة فی الافعال والاقوال للناس" ولهذا قيل التأني صفة الرحمٰن" والتعجيل فعل الشيطان حتی قال حين امر بالسجود لادم فوراً بدون التأمل انا خير منه.

پوه سه: چي دا جمله "وکان عرشه علی المأ" معطوفه ده پر جمله د خلق سره د ضمير مستتره، او يا حال ده د ضمير مستتر څخه لکن په تقدير د قد لما تقرر فی النحو چي ماضي جمله حال نه سي کېدای بېله لفظ د قد يا ظاهرا او يا مضمر" ومعنی الاية عرشه سبحانه وتعالی پر اوبو د مخه تر خلق د اسمانو او مځکي وهو الذي يقتضيه کلام المجاهد رحمه الله وبه صرح القاضي البيضاوي رحمه الله وروسته قاضي ويلي دي چي د دې آيت معنی دا ده چي په مابين کي د عرش او اوبو حائل محسوس نه ؤ لا ان العرش موضوع علی متن المأ.

درويش وايي: چي ما قيد د محسوس ور زيات کړی لان بعض المفسرين يقول ان العرش موضوع علی متن الهوأ والهوأ علی المأ لکن الهوأ ليس بمحسوس بالبصر او علامه ابو سعود رحمه الله مفتي الديار الرومية وايې چي معنی د آيت دا ده چي په مابين کي د عرش او د ابو شی نسته که هوا وي او که

بل جسم، نو که په مابين کي عرش او د اوبو فرجه وي يعني خلأ چي حکما يې ممتنع بولي لازمېږي او که عرش د اوبو پر شا پروت وي، نو فرجه او خلأ نسته.

درويش وايي: چي علامه بغداد السيد الوسي رحمه الله په دې کي ډېر اوږد بيان کړی دی چي (۴) لوی مخان دي د کتاب د ده، ولا فائدة في ايراد التحقيق المذكور لمتعلمي هذا التفسير بل لكثير من العماً.

او بغوي رحمه الله دا رايه مختاره کړې ده چي عرش د ابو سره متصل وو او اوبه د باد پر شا وې" روح البيان وايې چي عرش په لغت کي تخت ته د باچا وايې او هغه عرش چي مضاف و خدای ته دی د هغه معنی دا ده چي عرش يو لوی اعظم د مخلوقاتو د خدای جل جلاله دی لکن دا يې معنی نه ده چي د خدای جل جلاله عرش اوطاق او ځای دی کما ذهب اليه المجسمة يعني چي خدای جل جلاله جسم بولي" او مخ او لاسونه او پښې ورته وايې يعني دوی ټولو آيتونه د قرآن او احاديث مبارکه پر معاني ظاهره وو حمل کوي، او اهل السنة والجماعت رحمه الله يې د متشابهاتو څخه بولي چي لا يعلم تأويله الا الله او يا تأويل مناسب ورته کوي او په اجماع د اهل السنة والجماعة مذهب د مجسمه وو باطل دی والدلائل النقلية والعقلية في کتب علم الکلام للمتأخرين، نو د عرش اضافت و خدای جل جلاله ته کول د پاره د تعظيم او تشريف د مضاف ده لکه کعبه مبارکه چي بيت الله بولي.

پوښتنه: چي خدای جل جلاله لره عرش مکان نه دی کما مر، نو د ذوني لوېږ بنأ څه حکمت دی؟

ځواب: (۱) حکمت يې دا دی چي د بعض ملکو چي کروبيين يې بولي عليهم السلام د عبادت ځای سي کريمه" وترى الملئكة حافين حول العرش" (۲) دپاره د اظهار د عظمت د قدرت خپل لکه مقاتل رحمه الله چي وايې مقدار د اسمانو او مځکي و کرسي ته لکه د يوې حلقې ولوی بيابان ته" او نسبت د عظم د کرسي سره د اسمانو او مځکي ولوی والي ته عرش لکه يوه حلقه په بيابان کي" او د دې ټولو نسبت و عظمت ته د قدرت د خدای جل جلاله لکه يوه ذره ودنيا ته (۳) عرش مرکز دی د عمل نامو د ابرارو" کريمه" ان كتاب الابرار لفي عليين" وفيه تعظيم للابرار ولكتبهم" الى غيرها من الحكم التي ذكرها المفسرون رحمهم الله.

لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا

تا چي خداى جل جلاله ستاسي امتحان وكړي چي كوم يو ستاسي ښه دى از روى عمل.

سوال: خداى پاک خو په احسن د دوى عملا ازلا خبر وو، نو د امتحان ته ضرورت څه دى؟

ځواب: هر ځاى په قرآن كريم كي د ابتلأ د خداى لفظ راسي مراد ځندي حقيقة ابتلأ نه ده لانه عليم بالظواهر والخواطر بلكه معامله د مختبر او امتحان اخستونكي ده، ولي چي مناط د ثواب او د عقاب علم ظهور دى د اعمالو د ثواب من الايمان والاعمال الصالحة او د عقاب من الكفر والمعاصي دا په ابتلأ سره ښكاره كېږي" كريمه" لئلا يكون للناس حجة بعد الرسل" اى عذر الجهل كه رسولان او كتب آلهيه نه وي اذ يقولون عند عدم ذالک" كريمه" هلا ارسلت الينا رسلا نتبعهم.

پوه سه: چي ليبلوكم متعلق په خلق السموات آه پوري او د خلق السموات آه بيان د حكمت آلهي په خلق كي د دوى والمعنى ان خلق السموات والارض مقصود لذاته نه دى بلكه د دې پاره دى چي خلگ دا علويات او سقليات دلائل وگرځوي پر وجود د صانع جل سلطانه او پر توحيد د صانع "كريمه" لو كان فيهما الهة لفسدتا" او تا چي معلوم سي په علم ظهور سره مؤمن بلكه ايكم احسن عملا.

پوه سه: چي احسن عملا په دوران كي د قرآن محمد عليه السلام دى و اتباعه حق المتابعة الى يوم القيام.

فائده: مراد له عمل څخه عام دى كه اعمال قلبية وي او كه اعمال د جوارح وي او كه اعمال مالية.

فائده: تفسير كړى دى رسول الله ﷺ د دې آيت په دغو كلماتو سره" ايكم احسن عقلا و اورع عن محارم الله واسرع في طاعة الله.

وَلَئِن قُلْتَ إِنَّكُم مَّبْعُوثُونَ مِن بَعْدِ الْمَوْتِ لَيَقُولَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَٰذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ ۝٧

كه ته ورته ووايې كفارو ته د مكې چي تاسي حشر كېږئ يعني ژوندي كېږئ وروسته تر مرگ چي مشركان ټوله د دې حشر څخه منكر دي، هر آئينه وبه وايې

هغه كسان چي كفر كوي يعني المشركين نه دي هذا اى القول بالبعث بعد الموت سره يا قرآن چي ناطق بالبعث بعد الموت سره مگر سحر دی" يعني لكه سحر چي باطل شی دی او صرف د خلگو خطايستل دي" وفي قرائة حمزة والكسائي" ان هذا الا ساحر مبين" يعني نه دي قائل د بعث بعد الموت مگر ساحر" يعني د ساحر خبره خو محض كاذب دی، نو د دې خبره هم داغسي ده.

فائده: لام د لئن" موطئه د قسم دی.

فائده: لقولن آه جواب د قسم محذوف په لئن كي دی او جواب د شرط محذوف دی لذلالة جواب القسم عليه.

پوه سه: چي په حديث د ابن ابي حاتم د قتادة څخه راغلي دي چي دا آيت چي نازل سو" اقترب للناس حسابهم" بعض خلگو د مشركانو وويل چي بايد يو څو ورځي صبر وكړو چي د دې خبري صدق او كذب معلومېږي، نو يو څه زمانه دوی د شركه ځان ليري وساتی" آخير خو قيامت نه سو بېرته يې خپل شرک يې په مخه واخستی بيا چي دا آيت نازل سو" اتی امر الله فلا تستعجلوه" بيا خلگو وويل چي امر د خدای راغلی يعني قيامت بيا يو څو ورځي په بېره او په انتظار كي وه خو قيامت نه راغلی، بېرته يې خپل انكار عن القيامة ته دوام وركړی، نو خدای ﷻ دا آيت نازل كړی.

وَلَئِنْ أَخَّرْنَا عَنْهُمُ الْعَذَابَ إِلَىٰ أُمَّةٍ مَّعْدُودَةٍ لَّيَقُولُنَّ مَا يَحْبِسُهُ

كه مونږ وځنډوو د دوی څخه عذاب موعود في يوم القيامه تر يو وخته پوري چي په حساب دی يعني لږ وخت، وايي كفار د مكې استهزاءً وانكاراً څه شي بند كړی دی دا عذاب چي نه راځي.

پوه سه: چي په قاموس كي وايې چي معنی د" امت" حين ده" او بغوي رحمة الله عليه وايې الى اجل معدود" او بيضاوي وايې الى جماعة من الاوقات معدودة" اى قليلة".

درويش وايي: چي دا معنی ډېره مناسبه ده د معنی لغوي سره د "امة" لان الامة هو الجماعة كامته محمد ﷺ وامة موسى وعيسى عليهما السلام.

أَلَا يَوْمَ يَأْتِيهِمْ لَيْسَ مَصْرُوفًا عَنْهُمْ وَحَاقَ بِهِم مَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿٨﴾

آګاه اوسه چي هغه چي عذاب الهي راسي لکه په بدر کي بيا له دوی څخه نه سي دفع کېدای، او احاطه به وکړي پر دوی هغه عذاب الهي چي دوی به پسخند په واهه، پوه سه! چي يوم" منصوب دی په مصروفاً سره.

پوښتنه: تولـه مفسرين رحمهم الله وايي چي مراد لـه "يوم يأتيهم" څخه عذاب د قتل او حبس او شکست دی د ورځي د بدر، او هغه هنوز نه دی راغلی، نو هغه تر اوسه نه دی راغلی، نو تعبير يې په ماضي صيغه د "حاق" څه معنی؟

ځواب: راتګ د عذاب مذکوره چونکه متحقق په علم کي د خدای جل جلاله دی فهو کالامر الماضي في التحقق.

فائده: د عذاب سبب موجب استهزأ ده او د استهزأ سبب انکار د وقوع دی.

پوه سه: چي بعض انسانان لـه ځان څخه عذاب دفع کوي پـه ايمان او اعمال صالحه سره لکه مؤمنان د هر وخت، او بعض خلګ خپل ځان پـه هلاک او عذاب الهي کي اچوي په سبب د کفر او عصيان نو اوله ډله له خدای جل جلاله څخه بېرېږي او دوهمـه ډلـه نـه بېرېږي، وفـي الحـديث القدسـي "وعزتـي لا اجمـع علـى عبـدي خوفين ولا امنين، فاذا خافني في الدنيا آمنته يوم القيامة واذا آمتني في الدنيا اخفته يوم القيامة" ترجمه: زما دي په خپل عزت سره قسم وي چي زه نه جمع کوم پر خپل بنده دوه خوفه او نه دوه واره امن، نو که په دنيا کي زما څخه بېرېدی نو زه يې په امن کي کوم په ورځ د قيامت او که يې زما څخه په امن کي ژوند د دنيا کاوه نو زه يې بېروم په ورځ د قيامت انتهی.

درويش وايي: چي بېره له خدايه او نه بېره د خولې شی نـه ده بلکې د زړه حال دی، نو ځکه په حديث شريف کي راغلي دي چي څوک چي د يوې ګناه استغفار غواړي له خدای جل جلاله څخه او پر هغه ګناه قائم وي داسي دی لکه په خدای جل جلاله چي پسخند وهي.

درويش وايي: چي حقيقتاً استهزأ پـه خدای جل جلاله سره خو کفر دی نـو ځکـه پـه حديث کي لفظ "کالمستهزء" راغلی دی فافهم.

مسئله: په یوه نبي له نبیانو علیهم السلام څخه استهزأ کول کفر دی، او په صالح خلګو پسخند وهل ګناه کبیره ده یجب علی المرتکب تجدید الایمان او التوبة.

واقعه: ابو جهل یوه ورځ په علیه الصلوٰة والسلام پسي روان ؤ او د پزي سونهاری او د خولې کشول یې استهزاءً بالنبي ﷺ کوله، نو د علیه الصلوٰة والسلام ورته فکر سو، نو یې ورته وویل "کن کذالک" نو تر مرګه یې داغه پېښې کولې، او په صحیح حدیث ثابته ده چي یوه ورځ عتبه بن ابي محیط د علیه الصلوٰة والسلام پر مبارک مخ ناړي توکلې هغه ناړي راوګرځېدې د عتبه پر مخ ومښتلې او هغه تر مرګه پوري د هغه پر مخ د پیس داغ سو، فیجب غایة الاحتیاط مع احبأ الله تعالی، شیخ سعدي قدس سره وایي:

بگوی آنچه دانی سخن سودمند ...... وگر هیچ کس را نیاید پسند
که فردا پشیمان بر آرد خروش .... که اوخ چرا حق نه کردم بگوش

مولانا ومولی الروم رحمة الله علیه په مثنوي کي وایي:

منقبض گردند بعض زین قصص .... زانکه هرمرغی جدا دارد قفص
کودکان گرچه بیک مکتب دراند .... درسبق هر یک ز یک بالاتر اند
مرگ پیش از مرگ اینست ای فتی .... این چنین فرموده مارا مصطفی
گفت موتوا کلکم من قبل ان .... یأتي الموت تموتوا بالفتن

وَلَئِنْ أَذَقْنَا الْإِنسَانَ مِنَّا رَحْمَةً ثُمَّ نَزَعْنَاهَا مِنْهُ إِنَّهُ لَيَئُوسٌ كَفُورٌ ۝٩

که چېري وڅکو موږ په انسان یعني ورکړو ده ته رحمةً یعني صحت او عافیت او غنی او امن وروسته تر هغه نعمت او رحمت ځني سلب کړو له ده څخه یعني د رحمت مذکوره ضد پر واقع کړو، په تحقیق دغه انسان ډېر نا امیده سي له عود څخه د مثل د هغه نعمت.

پوه سه: چي لام موطئه د قسم دی او "انه آه" جواب د قسم دی واستغنی به عن جواب ان الشرطیة، یعني قطع سي امید دده د فراخ فضل څخه د خدای جل جلاله ولي چي د انسان صبر لږ دی او وه قضأ ته د خدای جل جلاله یې هم تسلیم لږ دی او کفور دی یعني ډېر ناشکر دی د دمخه نعمتو.

درویش وايي: چي ما ترجمه د "يؤس" په ډېر نا اميده سره وکړه او ترجمه د "کفور" مي په ډېر ناشکره سره وکړه، ولي دا دواړې صيغې د مبالغې دي فافهم، شيخ سعدي رحمة الله عليه مېگويد:

سگی را لقمه گردادی فراموش .... نگردد گر زنی ضد نوبتش سنگ
وگر عمری نوازی سفله را .... بکمتر تندی آید با تو درجنگ

فائده: له انسان څخه مراد په دې آيت کي جنس انسان دی فيصح الاستثنا منه في مابعده من الآية فتدبر.

وَلَئِنْ أَذَقْنٰهُ نَعْمَآءَ بَعْدَ ضَرَّآءَ مَسَّتْهُ لَيَقُولَنَّ ذَهَبَ السَّيِّاٰتُ عَنِّيْ ۚ إِنَّهُ لَفَرِحٌ فَخُوْرٌ ﴿۱۰﴾

او قسم دی که چېري زه (نو لام موطئه د قسم دی او کلمه د ان شرطيه ده) وڅکو يعني ورکړو وه انسان ته نعمتونه (لکه صحت بعد المرض او غنی بعد الفقر) وروسته تر ضرر چي وده ته رسېدلی ؤ (لکه ناروغي او فقر) هر آئينه دغه انسان وايي چي سيئات يعني مصائب د مرض او فقر ومثل ذالک تېر سوه زما څخه، يعني نسبت يې وه خدای جل جلاله نه کوي چي د خدای جل جلاله شکر ووايي پر تلو د شدائدو د مرض او فقر مثلاً.

پوه سه: چي "ليقولن" جواب د قسم دی او قائم مقام د جواب د شرط دی، او دی خوشاله وي په خوشالی د کبر نه د شکر د خدای جل جلاله او په دې خپلو نعمتو پر خلگو فخر کوي يعني چي زه مستحق ددغو نعمتو وم معرضاً عن شکر الله عزوجل.

إِلَّا الَّذِيْنَ صَبَرُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ ۭ

مگر نه هغه کسان چي صبر کوي پر سلب د نعمت ددوی څخه او په نېز د سلب دي ليؤس او کفور نه گرځي بلکې د خدای جل جلاله وفضل ته يې اميد وي چي بېرته پر موږ نعما مسلوبه غنا راوگرځي بلکې هنوز هم شکر د نعما سابقه وايي بلکې نظر ددوی پر نورو نعمتو وي چي وه دوی ته پاته دي او پر هغو شکر د خدای جل جلاله وايي، او چي نعما بعد الضرا خدای جل جلاله ورکړي خوشاله خو وي لکن نه خوشالي د کبر او نه د فخر پر خلگو باندي بلکې پر نعما بعد الضرا باندي شکر د خدای وايي قلباً ولساناً وعملاً.

پوه سه: چي په ځای کي د "الا المؤمنين" داسي "الا الذين صبروا الخ" اشاره

ودې ته ده چې د مؤمن شان دادی چې صبر به کوي په "ضرأ" کي او شکر به وايي په "سرأ"، په روایت د صهیب ﷺ داسي راغلي دي قال قال رسول الله ﷺ عجباً لامر المؤمن ان امره کله خیر، ولیس ذالک لاحد الا المؤمن (تعجب دی وه حال ته د مؤمن چي هر حال دده لپاره خیر دی، او دا حال نسته مگر مؤمن لره سته) ان اصابته سرآ شکر فکان خیراً له، وان اصابته ضرآ صبر فکان خیراً له (که د خوشالۍ اسباب ورته پیدا سي شکر د خدای ﷻ وايي، نو دا شکر دده لپاره خیر دی، او که مؤمن ته ورسېږي ضرأ لکه مرض او فقر وغیر ذالک، نو صبر پر وکړي نو هغه صبر دده لپاره خیر دی. ددې حدیث روایت مسلم کړی دی.

أُولَٰئِكَ لَهُم مَّغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ ۝١١

دغه کسان چې صابران وي په ضرأ کي او شاکران وي په سرأ کي دوی لره بخښنه د گنهو او ثواب دی ډېر چي بهترین اجر یې رضوان الله دی او وروسته جنت دی چي په جنت کي ما لا عین رئت ولا اذن سمعت یعني بالتفصیل ولا خطر علی قلب بشر کما جأ في الحدیث الصحیح.

فَلَعَلَّكَ تَارِكٌ بَعْضَ مَا يُوحَىٰ إِلَيْكَ

او شاید ته به پرېښوونکی یې بعض د هغو آیتو چي تاته یې وحي کړل سوي وې، یعني هغه آیتونه چي په هغو کي سب د الهه ؤ د مشرکانو دی، لکه مشرکانو د مکې به د علیه الصلوٰة والسلام څخه مطالبه کوله "ایت بقرآن غیر هذا لیس فیه سب آلهتنا"

پوه سه: چي بیضاوي رحمه الله وایي چي لایلزم من توقع لوجود مایدعوا الیه وجوده ووقوعه لجواز ان یکون ههنا مایصرف عنه وهو عصمت الرسول عن الخیانة في الوحي والتقیة في التبلیغ.

تفریع: قول د هغه چا چي وايي چي لعل په قرآن کي واجب الوقوع دی غلط دی

وَضَائِقٌ بِهِ صَدْرُكَ أَن يَقُولُوا لَوْلَا أُنزِلَ عَلَيْهِ كَنزٌ أَوْ جَاءَ مَعَهُ مَلَكٌ

او تنگېږي په دغه خبره ستا سینه چي دوی وايي، ولي نه نازلول کېږي پر

محمد خزانه، يعني ورلي نه وركول كېږي د خداى ﷻ له خوا چي دى د خداى رسول ځان بولي.

پوه سه: چي مراد له خزانې څخه سره او سپين زر دي تا چي دى يې نفقه كوي پر خلگو او خپل تابعان په ډېروي كملوك الدنيا، او يا ولي نه راځي دده سره ملكي يعني په صورت ملكي چي موږ ته شاهدي ادا كړي دده په نبوت سره.

پوه سه: چي ضمير د "به" مبهم دى او "ان يقولوا" يې تفسير دى يعني قولهم والقائل لهذا القول هو عبدالله بن امية المخزومي.

إِنَّمَآ أَنتَ نَذِيرٌ

ته نه يې مگر بېروونكى د خلگو د خداى ﷻ له عذابه پر كفر پر هغه ډول چي خداى ﷻ تا ته وحي كړي دي، نو سينه مه تنگه وه چي دوى ناوړه او ناحقه غوښتني درڅخه كوي نحو ايت بقرآن غير هذا، او يا وايي لولا انزل الآية نو ته خپل تبليغ ته دوام وركړه.

وَٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ وَكِيلٌ ۝١٢

يعني خداى ﷻ پر هر شي وكيل دى يعني محافظ ددوى د عملو دى فيجازيهم عليها.

أَمْ يَقُولُونَ ٱفْتَرَىٰهُ

آيا دوى وايي چي محمد په درواغو دا قرآن له ځانه جوړ كړى دى، نو ضمير د "افتراه" راجع وه "مايوحى" ته دى، او كلمه د "ام" منقطعه ده په معنى د "بل" او همزه د "بل" لپاره د انتقال دى من مضمون الى مضمون آخر والهمزة للتوبيخ والانكار على قولهم والتعجب لقولهم ذالك.

قُلْ فَأْتُوا۟ بِعَشْرِ سُوَرٍ مِّثْلِهِۦ مُفْتَرَيَٰتٍ

ته ورته ووايه يا محمد چي تاسي نو راتگ په لس سورته چي مثل د قرآن وي وكړئ.

درويش وايي: چي يو دقيق سوال تولو مفسرينو رحمهم الله راوړى دى چي په سورت يونس كي داسي راغلي دي "فأتوا بسورة مثله" او دوى ځني عاجزه سوه،

نو بیا څرنګه دوی ته ویل کیږي "فأتوا بعشر سور"، ددې داسي مثال دی لکه یو سړی چي وبل ته ووایي ماته یو درهم راکړه! هغه ځني عاجزه سي بیا هغه ورته ووایي چي نو لس روپۍ راکړه؟

ځواب: سورت هود یعني چي لس پکښي راغلي دي، تر سورت یونس چي فأتوا بسورة پکښي راغلي دي مقدم دی، والحاصل چي دوی اولاً په لس سورته په مثل د قرآن مأمور سوه لکه په دې سورت هود کي چي دوی د لسو څخه عاجزه سوه، نو یې تاکید ددوی د عجز په سورت یونس کي ورته وویل فأتوا بسورة مثله، لکن مبرد رحمة الله علیه ددې جواب د صحت څخه منکر دی لان سورة یونس التي فیها التحدی بسورة مقدم دی په نزول کي تر سورت هود چي په هغه کي تحدی په لس سره راغلې ده، نو سوال مذکور پر ځای دی، نو مبرد داسي ځواب ورکړی دی چي په سورت یونس کي چي "فأتوا بسورة مثله" راغلی دی مراد ځني دادی چي مثل د قرآن دوی په اخبار بالغیب کي او په احکامو کي او په وعد او وعید کي علی طبق الکتب المنزلة المتقدمة، نو دوی له داسي مثله څخه عاجزه سوه وروسته یې په سورت هود کي ورته وویل "فأتوا بعشر سورمثله" یعني په نفس بلاغه وحسن النظم که څه اخبار بالغیب وغیره نه وي پکښې، ولي تاسي خو هم عرب یاست او د بلاغت او فصاحت تناونه مو په لاس کي دي، او په خطب او په نظم او نثر کي لوی مهارت لرئ او آنحضرت ﷺ نبي امي ؤ، نه یې مهارت درلودی لکه تاسي، نو چي تاسي عاجزه سولاست، نو معلومه سوه چي قرآن من عندالله دی د علیه الصلوٰة والسلام له ځانه جوړ کړی کتاب نه دی. داؤ حاصل د جواب د مبرد رحمة الله علیه.

پوښتنه: مثله خو صفت د سور دی نو ولي مفرد راوړه سو؟

ځواب: افراد یې په اعتبار د کل واحد من عشر سور، ولي چي مقصود خو مماثلت د هر واحد دی لا مماثلة المجموع، او بعضي مفسرینو دا جواب ورکړی دی چي مثل په اصل کي مصدر دی، نو مطابقت او عدم مطابقت دواړه پکښي روا دي فیوصف به الواحد وغیره لکه په دې آیت کي چي مطابقت نسته (انؤمن

لبشرين مثلنا" چي مراد ځني موسى او هارون علیهما السلام دي يعني مثلينا نه وايي، او ګاهي مطابقت وي كما في قوله تعالى "ثم لايكونوا امثالكم" او بعض مفسرين وايي چي مثله د عشر سور صفت نه دی بلکې موصوف يې مقدر دی ای قدر عشر سور مثله.

پوه سه: چي كلمه د فا په "فأتوا" كي بنأ پر هغه قول د ام يقولون افتراه، والمعنى ان صح ماقلتم فأتوا بعشر سور آه ""مفتريات" چي هغه لس سورته هم تاسي د ځان په دروغو جوړ كړي دي، ولي تاسي هم عرب ياست، نو كه دا خبره ستاسي رشتيا وي چي محمد ﷺ قرآن له ځانه جوړوي.

پوه سه: چي امام همام فخر الدين الرازي رحمه الله په تفسير كبير كي وايي چي له دې آيت څخه دا ښكاره سوه چي اعجاز د قرآن كريم يعني چي عرب يې له مثل راوړلو څخه عاجزه كړه په سبب د فصاحت او بلاغت چي له توان څخه د عربو دومره فصيح او بليغ كلام ويل خارج ؤ، په دې سبب نه دی چي په قرآن كي اخبار بالمغيبات او قصص د امم ماضيه پكښې دي چي پر هغه عرب علم نه لري.

درويش وايي: چي مراد د امام مذكور دادی چي فقط اخبرا عن المغيبات آه سبب د اعجاز نه دی كه څه هم اخبار عن المغيبات خو هم سبب دی امام مذكور وايي چي فصاحت او بلاغت په دروغو او په رشتيا پوري اړه نه لري ولي چي فصاحت او بلاغت كه رشتيا او كه دروغ خبري وي پكښې معلومېږي، نو د مفتريات د قيد فائده ښكاره كېږي آه والله اعلم بالصواب.

وَّادْعُوْا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ﴿۱۳﴾

او بلنه وركړې وه هغه چاته يعني د بلغاوو چي ستاسي په طاقت پوره وي بېله خداى چي هغه كسان ستاسي كومک وكړي په اتيان د مثل د قرآن كه تاسي رشتيا واياست چي قرآن مفترى د محمد دى.

فَاِلَّمْ يَسْتَجِيْبُوْا لَكُمْ

كه دوى قبلونه ونه كړي ستاسي د دغه دعوت چي د مثل د لس سورة د قرآن دي.

پوښتنه: مخاطب خو يوازي عليه الصلوة والسلام دى، نو د جمعيت د ضمير د

لکم څه وجه ده؟

ځواب: جمعيت د ضمير يا دپاره د تعظيم د عليه الصلوة والسلام يا د دې سببه چي مؤمنان خو هم په دې تحدی کي ورسره شريکان وه.

او بل ځواب دا دی چي هر امر د خدای ﷻ چي وعليه الصلوة والسلام ته وسي هغه شامل مؤمنانو ته هم دی ماسوی د خواصو د ده ﷺ، نو معنی د آيت دا ده که قبلونه ونه کړي دغه مشرکان چي پر تا الزام د افترا کوي ستاسي يا محمد ويا اصحاب محمد ﷺ د دې مطالبې ستاسي چي جوړه د لس سورة مثله د قرآن او کومک د نورو مشرکانو څخه هم وغواړئ من دون الله، نو د دې سببه په دې آيت کي.

فَاعْلَمُوٓا اَنَّمَآ اُنْزِلَ بِعِلْمِ اللّٰهِ وَاَنْ لَّآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَۚ فَهَلْ اَنْتُمْ مُّسْلِمُوْنَ﴿۱۴﴾

صيغه د جمع پر ماقبل تفريع يعني د شرط د فان لم آه جزا وګرځول، نو په دې پوه سئ چي قرآن نازل سوی دی متلبس په علم د خدای يعني چي بېله خدايه هېڅ څوک قدرت نه پر لري.

فائده: کلمه د ما په انما کي کافة ده او ضمير د انزل راجع دی وما يوحٰی ته او بعلم الله حال دی ای متلبسا بما لا يعلمه الا الله من المزايا والفوائد والحکم المشتمل عليها القرآن.

پوه سه: چي "وان لا اله الا هو" عطف دی پر انما انزل آه يعني په دې هم پوه سئ چي نسته معبود بالحق بېله خدايه" ولي چي مشرکان عاجزه سوه د اتيان څخه د مثل د قرآن سره د دې چي دوی به وخپلو بتانو او خدايانو ته زاری کړي وي او د هغو څخه به يې کومک هم غوښتی وي، نو هغو قدرت نه درلودی، نو ثابته سوه چي بتان معبود بالباطل دي او معبود بالحق نسته بېله خدای ﷻ.

پوه سه: چي مخاطب په "انتم" سره مؤمنان دي کما في الآيات السابقه ومعنی الآية ايا نه ياست تاسي ايها المؤمنون ثابتون على الاسلام راسخون مخلصون لانه ظهر لکم اعجاز القرآن من کل الوجوه" اعلم چي سيد محمود الآلوسي البغدادي په روح المعاني کي وايي چي تهوله ځايونه خطاب ومشرکانو ته دی" او ضمير په لم يستجيبوا کي راجع دی ومن استطعتم" ته ومعنی الآية که قبلونه

ونه کړي د کومک ستاسي ايها المشركون هغه څوک چي تاسي کومک څندي وغوښتي من البلغأ والاصنام په سبب د عجز د دوی او تاسي ته خپل عجز هم ښکاره سو، نو په دې پوه سئ چي قرآن داسي يو نظم دی چي لايعلمه الا الله وانه منزل من عنده دی" او توحيد د خدای حق دی، نو ايا تاسي نه داخلېږئ په اسلام کي بعد قيام الحجة القاطعة لكم والمقصود من الاستفهام الامر بالاسلام ای اسلموا ووحدو الله واتركوا الشرك.

مَنْ كَانَ يُرِيْدُ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا وَزِيْنَتَهَا نُوَفِّ اِلَيْهِمْ اَعْمَالَهُمْ فِيْهَا وَهُمْ فِيْهَا لَا يُبْخَسُوْنَ ﴿۱۵﴾

که څوک وي چي اراده په عمل او احسان سره ډېر ژوند په دار دنيا کي سره د صحته او ښائست د دنيا په اموال" اولاد" او خادمان" او درجاتو وغير ذالک سره، نو موږ به پوره اعمال يعني جزأ د اعمالو د دوی" چي حسنات د دوی په دنيا کي ورکړو او دوی ته به په دنيا يو شی د جزأ د دوی کم نسي.

اُولٰٓئِكَ الَّذِيْنَ لَيْسَ لَهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ اِلَّا النَّارُ

دغه مذکور کسان هغه کسان دي چي نسته دوی لره په ورځ کي د آخرت بېله اور" ولي چي دوی جزأ د خپلو حسناتو په دنيا کي پوره يووړه او دوی ته په آخرت کي بېله جزأ د اعمال سيئه وو بل شی نه دی پاته وجزائها ليس الا النار.

وَحَبِطَ مَا صَنَعُوْا فِيْهَا وَبٰطِلٌ مَّا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿۱۶﴾

او لغوه سوه هغه حسنات چي دوی کړي وه په دنيا کي" ولي چي دوی خو اعمال حسنه د باره د رضأ د خدای ﷻ نه وه کړي چي خدای ﷻ ودوی ته اجر او ثواب په جنت سره ورکړي ولا واسطة بين الجنة والنار فاذا لم يكن لهم الجنة لعدم سببها فيهم فلهم النار لبقأ سببها وهو الاعمال السيئة لهم في الدنيا، او باطل دي هغه څه چي دوی عمل کړی وو يعني په دنيا کي من الحسنات.

پوه سه: چي دا آيت په باره کي د کفارو دی" ولي چي بخاري د عمر بن الخطاب رضي الله عنه څخه روايت کړی دی په ډېر اوږد حديث کي چي په يوه برخه کي د

هغه حديث داسي راغلي دي عمر رضي الله عنه وايې چي عليه الصلوة والسلام په يوه غرفه كي يعني بالا خانه كي پروت وو پر صرف بوريا باندي چي د بوريا لښتو د عليه الصلوة والسلام په غوښه مباركه كي تغمې كړې وې او تر سر يې بالښت لاندي وو ثرمني" عمر رضي الله عنه وايې ما چي سترګي ولغړولې په غرفه كي" چي سترګي دي پر مبنلي صرف درې پوستو كي ځړېدله" او په يو كنج كي څه باړک پراته وه، نو ما ورته وويل يا رسول الله ادع فليوسع على امتک چي فارسيان او روميان پر دوی فراخي د رزق او دنيا ډېره وركړه سوې ده وهم لا يعبدون الله" عمر رضي الله عنه وايې چي عليه الصلوة والسلام تكيه كړې وه، نو را كښېناستی، نو يې ماته وويل او في هذا انت يا ابن الخطاب" ته په دې باره كي راغلی يې ای ابن الخطاب ان اولئک يعني فارس او روم هغه قوم دی چي دوی ته طيبات يعني دنيا او نعمتونه په دې دنيا وركړه سوي دي، واما المؤمن فيريد الدنيا والآخرة او اراده د آخرت يې غالبه ده، نو من د حسناتو عوض په دنيا كي هم وركړه كېږي او په آخرت كي هم خدای جل جلاله ثواب وركوي" او مسلم د انس رضي الله عنه څخه روايت كړی دی چي عليه الصلوة والسلام وويل چي خدای جل جلاله پر مؤمن ظلم په باره كي د حسنه د ده نه كوي بلكه يعطي عليه في الدنيا ويثاب عليه فی الآخرة يعني چي مؤمن دواړي دنيا وي په نظر كي لري" واما الكافر فيطعم بحسناته في الدنيا فاذا افضى الى الآخرة لم يكن له حسنة يعطي بها خيرا" مفسرين وايې چي ددې آيت دغه عبارة ليس لهم فی الآخرة الا النار قرينه پر دې ده چي دا آيت په حق كي د كافرانو دی" للاجماع على ان المؤمن يثاب بالجنة البتة" بعض مفسرين رحمة الله عليه وايې چي دا آيت په باره كي د ريا كارانو دی يعني عمل د خير د پاره د لېدلو د خلګو كوي" والدليل عليه ما روی عن ابي سعيد الخدري رضي الله عنه عن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال اذا جمع الله الناس يوم القيامة ليوم لا ريب فيه نادیٰ مناد من اشرک في عمل عمله الله احدا فليطلب ثوابه من عند غير الله فان الله اغنى الشركاً عن الشرک رواه احمد وعن انس رضي الله عنه مثل ذالک.

سوال: اهل ريا خو مؤمنان هم كېدای سي، نو د دې آيت معنى به څه وي ليس لهم فی الاخرة الا النار؟

ځواب: مظهري وايې چي معنا يې دا ده چي د اعمال ربائيه په باره کي جزا نسته الا النار" واما الاعمال التي ليس فيها ريأ فله فيها ثواب" او په روح البيان کي داسي وايې "ليس يليق لهم الا النار ولا يستحقون بالاعمال الربائية الا النار وليس فى الاية دلالة على خلود اهل الريأ من اهل القبلة في النار البتة کما يقول المعتزله" وورد في الحديث الصحيح ان اخوف ما اخاف عليکم الشرک الاصغر قالوا وما الشرک الاصغر قال الريأ الى آخر الحديث" بيت

مرائی هر کسی معبود سازد .... مرائی را ازان گفتند مشرک

فائده: پوه سه! چي حسنات د کافرانو مثل البر يعني احسان" او صلة الرحم او خيراتونه او جوړول د پولانو پر ولو يا رودو" او ځرکان جوړول او لوی ولې ودانول ونحو ذالک.

لکه خيراتي مؤسسه د امريکايانو او انگريزانو" روسانو او جرمنيانو الى غير ذالک مقبولة عند الله يعني خدای ﷻ ثواب ورکوي که دوی وروسته ايمان را وړي او نه يې ضائع کوي که څه يې په حال کي د کفر يې کړی وي او قبل الاسلام اجماع د امت پر دې ده انهم لا يثابون على اعمالهم بنعيم ولا تخفيف عذاب کذا في شرح المشارق لابن الملک رحمة الله عليه.

درويش وايي: چي په شرح کي د طريقه محمديه وايې چي د شيطان د چمو څخه يو چم دا دی چي يو سړی عادت لري چي د ځاښت لمونځ کوي او يا د تهجد لمونځ يا نور اذکار يا تلاوت د قرآن عظيم الشان ورد لري، نو دی د داسي قوم سره ملگری سي چي هغه د دغو شيانو عادت نه لري، نو شيطان وده ته وسوسه پيدا کړي چي دا کارونه پرېږده دا خو ريأ ده، نو يې پرېږدي په دې دی خطأ دی ولي چي دغه کارونه چي ده دمخه کول دليل د اخلاص دی، نو فکر د ريأ خو د ده په زړه کي بې اختياره پيدا سو فلا يضر الا خلاص بلکه هغه اوراد پرېښول موافقه د شيطان سره دی، او د ده غرض پر ځای کېږي هو دا ضروري ده چي تر عادت به بالابود نه کوي لان الزيادة على المعتاد ريأ بلا ريبة" او گاهي يو عمل معتاد يو څوک پرېږدي د دې بېري څخه به ده ته نسبت د ريأ وکړي چي دا سړی

ريأ كاره دى، وهذا عين الريأ" لانه تركه خوفا من سقوط منزلة عند الناس" او بل په دې کې بدگماني ده پر مسلمانانو.

أَفَمَن كَانَ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّهِ

آيا هغه څوک چي پر حجت او برهان وي د طرفه څخه د رب د ده چي هغه دليل او حجت دلات کوي پر حق او صواب باندي نو هغه بنده مختار کړی وي عبادت د الله ﷻ پر عبادت د بتانو، او مختاره کړي يې وي نعيم د دار الآخرة الباقية پر نعمتو د دنيا فانية ولذاتها.

پوه سه: چي کلمه د "من" مبتدأ ده خبر يې محذوف ی د او همزه لپاره د انکار دی پر مشابهت د من کان هذا شانه بهولاً يعني دغه کسان چي همت ددوی او افکار ددوی فقر پر دنيا او پر لذاتو د دنيا وي، بعد العلم بان المقصرين ليس لهم في الآخرة الا النار، وتقدير الكلام افمن كان على بينة من ربه كمن كان يريد الحيوٰة الدنيا وهذا هو الجز المحذوف يعني هر گز نسي سره يو شی کېدای وهذا هو معنى الهمزة الانکارية.

پوه سه: چي مراد په موصول سره رسول الله ﷺ سره د اتباعو دده وهم المؤمنون المخلصون، والقرينة على العموم جمعية اسم الاشارة في قوله تعالى "الآتي اولئک يؤمنون به والمراد بالبينة القرآن الكريم.

وَيَتْلُوهُ شَاهِدٌ مِّنْهُ

او قرائت کوي د بينة، سبب د تذكير د ضمير دادی چي مراد له بينة څخه قرآن دی، د "منه" ضمير خدای ﷻ ته راجع دی او له شاهد څخه مراد جبرئيل عليه السلام دی په قول د مظهري رحمه الله چي پر دې اراده ده هغه حديث د ابن عباس رضي الله عنهما راوړی دی چي ابن عباس رضي الله عنهما چي دا آيت ووايه "ويتلوه شاهد منه" ده وويل هو جبرئيل فهو شاهد من الله يتلو من كتاب الله الذي انزل على محمد ﷺ، او روح المعاني د يتلوه ترجمه په يتبعه کړې ده او ضمير يې راجع وه بينة ته په تأويل د قرآن گرځولی دی او د شاهد تنکير يې پر تعظيم حمل کړی دی حيث قال شاهد عظيم پر دې باندي چي قرآن من عند الله دی او روح د شاهد څخه اعجاز القرآن في نظمه مراد گرځولی دی.

سوال: د متابعت د اعجاز قرآن لره څه معنی ده؟

ځواب: روح المعاني وايي كونه (اى الاعجاز) تابعاً له (اى للقرآن) كونه اى الاعجاز وصفا له اى للقرآن لاينفك عنه حتى يرث الله تعالى الارض ومن عليها فلا يستطيع احد معارضة ولو كان بعضهم لبعض ظهيراً، او لفظ د منه متعلق په محذوف پوري ګرځولی دی اى كائناً منه او صفت د شاهد یې بولي وقال ومعنى كونه منه انه غير خارج عنه يعني اعجاز د قرآن خارج شی نه دی.

درويش وايي: چي ثم وثم روح المعاني نور احتمالات هم راوړي دي، او روح البيان د "بينة" څخه برهان عقلي چي پر توحيد د خدای ﷻ دلالت كوي مراد ګرځولی دی او د يتلوه ترجمه یې په متابعت كړې ده، ضمير مذكر یې راجع وبينة ته په تأويل د برهان ګرځولې ده "منه" ضمير یې راجع وه خدای ﷻ ته ګرځولی دی، او مراد له شاهد څخه یې قرآن عظيم ګرځولی دی چي شاهد د صحت د برهان عقلي دی.

درويش وايي: چي دا تولې او نوري هم توجيهات د قرآن ددې آيت وې اصلي خبره خو داده چي الله اعلم بمراده في كتابه، لكن مفسرين شكراً الله سعيهم خپل تر وسع مبذول كړې ده او خپل كوشش یې كړی دی، لكن د درويش په عقيده تفسير د مظهري اسانه او د تكلف څخه خالي دی، او دقت او متانت او تحقيق په تفسير كي د روح المعاني دی، او تفسير د روح البيان له تكلفه خالي نه دی والله اعلم بالصواب.

وَمِنْ قَبْلِهٖ كِتٰبُ مُوْسٰٓى اِمَامًا وَّرَحْمَةً ؕ

او دمخه تر نزول د قرآن كتاب د موسى عليه السلام يعني تورات شاهد دی د خدای ﷻ له خوا څخه پر صدق د قرآن وكونه من عندالله على رسوله محمد ﷺ حيث بين كتاب موسى عليه السلام صدق القرآن في كونه من عندالله وصدق محمد ﷺ في دعوة الرسالة وان كتم ذالك بعض العلماء من الهيود المعاصرين لرسول الله ﷺ حفظاً لرياستهم على عوامهم واخذ الاموال منهم كمابين في سورة البقرة وغيرها.

پوه سه: چي "اماماً ورحمة" دواړه حال دي له كتاب موسى څخه يعني كتاب

موسى مقتدى به ؤ د بني اسرائيلو او رحمت د خداى ﷻ له خوا پر منزل عليهم باندي چي بني اسرائيل وه په وخت كي د موسى او وروسته تر موسى د نورو انبياؤ د بني اسرائيلو من قبل ان يقع التحريف في التورات من قبل بعض العلماء المعاصرين للنبي ﷺ كمامر آنفاً.

أُولَٰئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِۦ ۚ وَمَن يَكْفُرْ بِهِۦ مِنَ ٱلْأَحْزَابِ فَٱلنَّارُ مَوْعِدُهُۥ ۚ

"اولئک" اشارةً الى من كان على بينة، ولي مراد د هغه څخه جماعت د مؤمنانو دى، دوى حقيقت ايمان درلودى پر قرآن او پر عليه الصلوٰة والسلام باندي، او ثوک چي كفر وكړي په عليه الصلوٰة والسلام يا په قرآن سره.

درويش وايي: چي كفر په عليه الصلوٰة والسلام يا په قرآن سره يو له بل سره لازم او ملزوم دي كما لايخفى لكن ما چي ترديد وكړى له جهته د افراد د ضمير د "به" (من الاحزاب) يعني د ملتو والا كه يهود او كه نصارى او كه مجوس وي الى غيرهم "فالنار موعده" نو اور ددوى ځاى د وعدې دى، د ابو هريره رضي الله عنه روايت دى چي عليه الصلوٰة والسلام وويل "والذي نفس محمد بيده لايسمع بي احد من هذه الامة ولايهودي ولا نصراني ومات ولمَ يؤمن بالذي ارسلت به الا كان من اصحاب النار" قسم په هغه خداى ﷻ چي نفس محمد د هغه په قدرت كي دى چي نه به اوري زما رسالت يو ثوک ددې جماعت يعني جماعة الكفرة من اهل الارض او نه يهودي او نه نصراني او مړسي او ايمان رانه وړي پر هغه دين چي را استولى سوى يم زه په هغه دين سره مگر هغه سړى به وي له خاوندانو څخه د اور جهنم. (روايت د مسلم)

فَلَا تَكُ فِى مِرْيَةٍ مِّنْهُ ۚ إِنَّهُ ٱلْحَقُّ مِن رَّبِّكَ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٧﴾

نو ته مه گرځه يا محمد (ﷺ) په شک كي له قرآن څخه او يا له وعدې څخه د نار د كفارو سره ظاهراً نهي و عليه الصلوٰة والسلام ته متوجه دى لكن مراد امت دى، ولي چي په عليه الصلوٰة والسلام كي ځاى د شک نه ؤ، په تحقيق قرآن حق دى يا موعد الكفار حق له جانبه څخه د خداى ﷻ ستا لكن ډېر خلگ پر حقيقت د قرآن ايمان نه راوړي لقصور عقولهم عن درک حقية القرآن ومواعيده، او يا له جهته د تكبر او عناد ايمان نه راوړي.

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا

او څوک دی لوی ظالم (یعني نسته لوی ظالم، فالاستفهام للانکار) تر هغه چا چي په قصد وایي پر خدای ﷻ درواغ یعني وایي چي خدای ﷻ لره شریک سته په عبادت کي لکه مشرکانو د مکې به خپل بتان د خدای ﷻ شریکان بلل، او یا خدای پاک لره ولد سته لکه یهودان چي وایي عزیر ابن الله دی او یا نصاری وایي چي عیسی ابن الله دی، او یا به بعض مشرکانو د مکې ویل چي ملائکه د خدای پاک لوڼي دي، کریمه "الکم الذکر وله الانثی تلک اذاً قسمة ضیزی" یا لکه یهودانو چي به نسبت وه خدای ﷻ ته د هغه شي چي خدای پاک به نه وه نازل کړي بلکې دوی به له ځانه څخه ویل کقولهم "نحن ابنأ الله واحبائه، یا "لن تمسنا النار الا ایاماً معدودة" او چي خدای پاک به نازل کړي وه په تورات کي د بعض د هغو به یې نفي کوله لکه آیت الرجم او نعوت د علیه الصلوٰة والسلام الی غیر ذالک من التحریفات في التورات.

أُولٰٓئِكَ يُعْرَضُونَ عَلٰى رَبِّهِمْ وَيَقُولُ الْأَشْهَادُ

دغه کسان به پېش کړل کېږي ورب ته ددوی یعني یوم القیامة او وایي به شاهدان یعني هغه ملکي چي ددوی اعمال یې ثبت کړي وه دا قول د مجاهد رحمه الله علیه دی، او ابن عباس رضي الله عنهما وایي چي مراد انبیأ او رسولان علیهم السلام دي چي هر یوه به د خپل امت په کفر سره شاهدي اداً کوي، ویؤیده قوله تعالی " فکیف اذا جئنا من کل امة بشهید وجئنابک علی هؤلأ شهیداً"

فائده: اشهاد یا جمع د شاهد ده لکه اصحاب چي جمع د صاحب ده او یا جمع د شهید ده لکه اشراف چي جمع د شریف ده او شاهد او شهید هم معنا دي.

هٰٓؤُلَآءِ الَّذِينَ كَذَبُوا عَلٰى رَبِّهِمْ ۚ أَلَا لَعْنَةُ اللّٰهِ عَلَى الظّٰلِمِينَ ﴿۱۸﴾

شاهدان به دا وایي چي دا هغه کسان دي چي پر ربهم ددوی به یې درواغ ویله آګاه اوسه چي لعنت د خدای ﷻ دي وي پر ظالمانو.

سوال: داسي یې ولي نه وویل سول "علیهم" مع ان سوق الکلام فیهم؟

ځواب: تا چي نورو ظالمانو ته پرته له مکذبین علی الله ته هم شامل سي.

پوه سه: چي په دې آیت کي لوی تهدید دی ددغو کسانو چي خدای ﷻ په خپله خپل لعنت پر دوی ووایه، مفسرین رحمهم الله وايي چي اشهاد په کرام کاتبین او انبیأ والمرسلین پوري خاص نه دی بلکې اعضأ د مکلف هم له شاهدانو څخه دي، کریمه "الیوم نختم علی افواههم وتکلمنا ایدیهم وارجلهم" کریمه "قالوا لجلودهم لم شهدتم علینا الآیة" کریمه "یوم تشهد علیهم السنتهم وایدیهم وارجلهم الخ" کریمه "وکفی بنفسک الیوم علیک حسیباً" او له شاهدانو څخه دي ځایونه چي بندګان د خیر او د شر عمل په وکړي، في سورة العادیات، کریمه "یوم تحدث (ای الارض) اخبارها" قال علیه الصلوٰة والسلام اخبار د ځمکي دادی چي ځمکه به شاهدي ادأ کړي پر هر نر او ښځي په هغه عمل سره چي د ځمکي پر شا باندي چا کړی وي یعني من الرجل والمرئة.

درویش وایي: چي نور شهود هم په احادیث شریفه وو کي راغلي دي چنانچه بخاري د ابو سعید الخدري رضي الله عنه څخه روایت کړی دی چي علیه الصلوٰة والسلام وویل "لا یسمع مدی صوت المؤذن جن ولا انس الا شهد له یوم القیامة" او له ابو خزیمه رضي الله عنه څخه دا حدیث په دې الفاظو راغلی دی "لا یسمع صوته (ای المؤذن) حجر ولامدر ولا شجر ولا انس ولا جن الا شهدله"

درویش وایي: چي ددې حدیث مبارک څخه ثابتېږي سماع صوت المؤذن للجمادات من الحجر والمدر والشجر، او شهادت ددوی مؤذن په ورځ کي د قیامت وما ذالک علی الله بعزیز، او په حدیث مرفوع کي د ابو هریره رضي الله عنه چي ابو داؤد او ابن خزیمه راوړی دی داسي راغلي دي للمؤذن یغفر مدي صوته وشهد له کل رطب ویابس" او عبدالله بن المبارک رحمه الله له حضرت عمر رضي الله عنه روایت کړی دی که چا لمونځ وکړی په یو ځای کي شجر و حجر شهد له یوم القیامة.

درویش وایي: چي احادیث مبارکه مقبول او پر حقیقت محمول دي عند من یؤمن بالله ورسوله که څه هم اهل عقل صرف وه ورته حدیثو ته حیران پاته وي لان سماع الصوت عند اهل العقل الصرف انما یکون في ذوی العقول واما نحن نؤمن بها حملاً علی الظاهر لانه تعالی علی کل شئ قادر.

او ابو نعیم رحمة الله علیه له معقل بن یسار رضي الله عنه څخه روایت کړی دی چي هغه وایي چي نبي علیه الصلوٰة والسلام وویل "لیس من یوم یأتي علی ابن آدم الا ینادي یا ابن آدم انا خلق جدید وانا فیما تعمل في خیرا علیک شهید لک غداً فاعمل في خیراً اشهد لک به غداً فاني لو مضیت لم ترني ابداً، ویقول اللیل مثل ذالک.

درویش وایي: چي مذکوره احادیث امام مظهري ذکر کړي دي.

درویش وایي: چي د یقول الاشهاد الآیة تفسیر پای ته ورسېدی بما لا مزید علیه ان شأ الله تعالی.

پوه سه: چي د قیامت د ورځي حساب دوه قسمه دی یو حساب د مناقشې بولي چي په حدیث شریف کي راغلي دي "من حسب عذب (د چا سره حساب وکړل سو هغه به په عذابېږي) علیه الصلوٰة والسلام چي دا وویل ام المؤمنین سیدتنا عائشة رضي الله عنها ورته وویل چي خدای عزوجل نه وایي چي "فسوف یحاسب حساباً یسراً" علیه الصلوٰة والسلام ورته وویل ذالک یا موفقة العرض ولکن من نقش یعني په حساب کي عُذب، یعني په حساب کي تنګي ورسره وسوه یعني ګناه کبائر او صغائر یې ټوله ورته بیان سوه او بیا سبب ددغو ګنهو ځني وپوښتي. نو هغه په عذابېږي، یعن مستحق د عذاب خو دی ان شأ الله عذبه وان شأ غفرله برحمته العامة او بشفاعة شافع.

درویش وایي: چي د حساب یسیر معنی هغه ده چي بخاري او مسلم او ګڼ شمیر محدثانو یې روایت کړی دی کما في تفسیر روح المعاني له ابن عمر رضي الله عنهما څخه قال سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول ان الله یدني المؤمن (خدای جل جلاله وه ځان ته نژدې کړي مؤمن قرباً بلا کیف حتی یضع علیه کنفه (حتی چي خدای جل جلاله کښېږدي پر هغه خپل بغل)

درویش وایي: چي دا عبارت د متشابهاتو څخه ددې حدیث دی "ویستره عن الناس ویقرره بذنوبه ویقول له اتعرف ذنب کذا فیقول رب اعرفه حتی اذا قرره بذنوبه ورئ في نفسه انه قد هلک قال سترتها علیک في الدنیا واما اغفرها لک الیوم ثم یعطی کتاب حسناته الی اخیر الحدیث.

ترجمه: او له خلګو څخه يې پټ کړي، او خدای ﷻ دغه بنده اقرار کړي په خپلو ګنهو سره او خدای ﷻ ورته وواييي آيا ته خبر يې ستا په فلانی ګناه سره (درویش وايي چي دا تفصيل دی د اقرار په ګنهو سره) بنده ورته وواييي يا رب په خبر يم، حتی چي د ټولو ګنهو اقرار په وکړي او د بنده دا خيال وي په زړه کي چي هلاک سوې، يعني ستا ګنهونه خدای پاک درته بيان کړل او تا هم ومنل نو به اخيراً حکم د دوږخ درباندي وکړي، نو خدای پاک ارحم الراحمين ورته وواييي چي دغه ګنهونه ما پر تا پټ کړي وه يعني خلګ مي نه وه درخبر کړي په دنيا کي او زه دغه ټوله ګنهونه دربخښم وتاته ننه ورځ، وروسته يې کتاب د نېکيو ده ته ورکړل سي يعني چي ده په دنيا کي کړي وي په لاس يې ورکړي.

درویش وايي: چي اللهم حاسبنا حساباً يسيراً بفضلک وکرمک ورحمتک يا ارحم الراحمين وبجاه نبيک سيد المرسلين ﷺ آمين يا رب العالمين.

الَّذِينَ يَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا

"الذين آه" صفت دی د ظالمين، يعني هغه ظالمان چي منع کوي خلګ له لاري څخه د خدای ﷻ يعني عن دين الاسلام.

پوه سه: چي ضمير مؤنث راجع دی وه "سبيل الله" ته چي د سبيل لفظ مؤنث سماعي دی، او دوی بيانوي سبيل الله وه خلګو ته چي دا لار د حق او صواب څخه منصرف او کږه لاره ده، په ارشاد کي وايي چي دا حکم ددوی شامل وه تکذيب ته د قرآن هم دی وقولهم انه ليس من عند الله بل هو مخترع لمحمد صلى الله عليه وعلى آله وصحبه وسلم.

وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ ﴿١٩﴾

الواو حالية، يعني حال دادی چي دوی کافران دي په اخرت سره يعن بعث بعد الموت هم نه مني وکذا ما يترتب على البعث بعد الموت من الجنة والنار وغيرهما من امور الآخرة هم نه مني.

پوه سه: چي تکرار د "هم" د ضمير لپاره د تاکيد د کفر ددوی دی، او لپاره د اختصاص د کفر په دوی پوري کان کفر غيرهم ليس بشئ بمقابلة کفرهم.

أُولَٰٓئِكَ لَمْ يَكُونُوا مُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ وَمَا كَانَ لَهُم مِّن دُونِ اللَّهِ مِنْ أَوْلِيَآءَ

او دوی نه دي عاجزه کونکي يعني د خدای ﷻ په مخکه کي يعني چي دوی ته دي عذاب في الدنيا ورکړي کما عذب کفار مکة في بدر، او نسته دوی لره بيله خدايه کومک کونکی چي د خدای ﷻ له عذابه يې خلاص کړي ان شأ.

پوه سه: چي اوليأ چي يې جمع راوړې په اعتبار د تعدد د افرادو د کفارو کانه قيل ليس لاحد من الكفرة واحد من ولي وهذا كما قالوا مقابلة الجمع بالجمع يفيد توضيع الاحاد على الاحاد كما في لبسوا ثيابهم وركبوا دوابهم، والحاصل چي بعض کفره وو ته چي په دې دنيا عذاب نه ورکوي دا امهال دی اهمال نه دی تاچي تړوله عذاب ددوی وه اخرت ته پاته سي کما قال:

يُضَٰعَفُ لَهُمُ الْعَذَابُ ۚ مَا كَانُوا يَسْتَطِيعُونَ السَّمْعَ وَمَا كَانُوا يُبْصِرُونَ ﴿٢٠﴾

مضاعف او دوه چنده به سي دوی لره عذاب په اخرت کي يو ضلال خپل بل د اضلال د نورو اتباعو ددوی، دوی طاقت نه درلودی د اورېدلو په سمع د قبول وان كانوا يسمعون ظاهراً، او نه وه دوی چي حق دي ووينې په ليدلو د بصيرت او د عقل ولعل المراد بالحق معجزاته ﷺ وان كانوا يبصرونها برؤية البصر فهم صم عمی.

أُولَٰٓئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوٓا أَنفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُم مَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٢١﴾

دوی هغه کسان دي چي په تاوان کي يې واقع کړه خپل ځانونه، ولي دېوی رانيوی عبادت د بتانو په عبادت د خدای ﷻ او را يې نيوی دوږخ په جنت سره او دا شرأ له عقل سليم څخه ډېره لېري شرأ ده، او ورکه به سي د دوی څخه شی چي دوی يې افترأ کوله، يعني درواغ يې وله چي دوی به ويل هؤلأ يعني الاصنام شفعائنا عند الله.

لَا جَرَمَ أَنَّهُمْ فِي الْآخِرَةِ هُمُ الْأَخْسَرُونَ ﴿٢٢﴾

خواه مخواه (هرو مرو) دوی په اخرت کي لوی تاوان کونکي دي.

پوه سه: چي سيبويه وايي "ان" کلمه د "لا" لپاره د نفي د ماسبق دی او "جرم" فعل ماضي ده په معنی د حق او انهم الى اخيره فاعل د حرم دی، والتقدير لا ينفعهم ذالک

الفعل وحق انهم آه، او بعض نحات وايي چي كلمه د "لا" لپاره د نفي ده، او "جرم" په معنی د کسب دی، او "انهم" آه يې مفعول دی او فاعل يې مادل عليه الكلام ای كسب ذالک خسرانهم وحاصل المعنى ما حصل من ذالک الا ظهور خسرانهم.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَأَخْبَتُوا إِلَىٰ رَبِّهِمْ

په تحقیق هغه کسان چي ایمان يې راوړی وي يعني پر خدای ﷻ په وحدانيت سره او پر عليه الصلوٰة والسلام په رسالت سره او د قرآن په حقيقت سره الى غير ذالک او عملونه کوي صالح يعني اوامر د خدای ﷻ پر ځای کوي او عاجزي يې مختاره کړې وي وخدای ﷻ ته، في القاموس خبت خشع وتواضع والخبت الشئ الحقير انتهى، ابن عباس رضي الله عنهما وايي "خافوا" او قتاده رحمه الله عليه وايي "انابوا" او مجاهد رحمه الله عليه وايي "اطمئنانوا"

درويش وايي: چي دا معاني په حاصل کي اختلاف نه سره لري بلکې يو له بله سره لازم او ملزوم دي فتأمل.

أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ ۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٣﴾

دغه کسان خاوندان د جنت دي چي دوی به همېشه په جنت کي وي يعني نه مرگ لري نه درد، او نه ضعف لري کر الازمان ومر الدهور اللهم اجعلنا منهم آمين.

مَثَلُ الْفَرِيقَيْنِ كَالْأَعْمَىٰ وَالْأَصَمِّ وَالْبَصِيرِ وَالسَّمِيعِ ۚ

او مثال يعني حال ددې دوو ډلو چي مؤمنان او كافران دي لکه حال د ړانده او کاڼه دا حال او مثال د کافرانو دی، ولي چي کافرانو معجزات د قرآن او د عليه الصلوٰة والسلام په سترگو د عبرت او قبول نه ليدلې، او نه يې مواعظ د قرآن او نصاح د عليه الصلوٰة والسلام په سمع د قبول اورېدل، او بصير او سميع دا مثال او حال د مؤمنانو دی.

هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا ۚ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٢٤﴾

آيا برابري دي دغه دوې ډلې (استفهام انكاري دی يعني نه دي سره برابري) از روی تمثيل او صفت او حال.

پوه سه: چي "مثلاً" تميز دی له فاعل څخه د "يستويان" او منقول له فاعليت څخه، پوه سه! چي د "تذكرون" اصل تتذكرون ؤ ادغمت التأ في الدال.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ إِنِّي لَكُمْ نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴿٢٥﴾

(لام موطئه للقسم) په تحقيق موږ استولی ؤ نوح عليه السلام وخپل قوم ته په دې سره چي زه تاسي لره بېروونكی يم ښكاره.

درويش وايي: چي بشير يې نه كړی ورضم لان الكفار يسوا من اهل البشارة كما لايخفى.

درويش وايي: چي الواو ابتدائيه، تاريخ خبري كوي، نوح بن ملک بن متوشلخ بن ادريس عليه السلام، تر ادريس عليه السلام وروسته نوح عليه السلام اول نبي دی، قال ابن عباس رضي الله عنهما چي نوح عليه السلام د عمر پر څلوېښت كاله نبي سو، او نهه نيم سوه (۹۵۰) كاله د قوم په تبليغ سرگرم بخت ؤ، او وروسته تر طوفان شپېته (٦۰) كاله ژوندی ؤ او دده عمر يو زر او پينځوس (۱۰۵۰) كاله و، وقيل غير ذالک، او د نوح عليه السلام ولادت تر آدم عليه السلام وروسته تر هبوط مځكي ته (٦۴۲) او په دمشق كي دده كور ؤ او ځای د دفن يې كوفه ده وقال بعضهم في مغارة ابراهيم في بيت المقدس، او دده اصل نوم شاكر ؤ، او د نوح نوم يې په سبب د ډېري ژړا دی مشهور سو، درويش وايي چي تاريخ د نوح عليه السلام ډېر اوږد دی وفيما ذكرناه كفاية

أَنْ لَا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ

تاسي عبادت مه كوئ بېله الله جل جلاله.

پوه سه: چي كلمه د بأ مقدرة ای بان لاتعبدوا، او كلمه د بأ متعلق په ارسلنا پوري ده، او كلمه د لا نافيه ده ای ارسلناه متلبساً بينهم من الشرک.

إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ أَلِيمٍ ﴿٢٦﴾

زه بېرېږم پر تاسي يعني كه شرک ته دوام وركړي له عذاب څخه د ورځي اليم، چي مراد څني يوم القيامة ده يا يوم الطوفان ده.

پوه سه: چي روح البيان او مظهري دواړه وايي چي "اليم" په معنی د مؤلم دی

پر صيغه د اسم مفعول او صفت د يوم دی او اسناد د الم وه ورځي ته مجاز دی ظرف ته نحو نهاره صائم، او روح البيان دا هم ويلي دي چي اليم دي صفت د عذاب وي، او اسناد و عذاب ته هم مجاز نحو جدجده.

سوال: عذاب خو منصوب دی، نو اليم ولي مجرور دی؟

ځواب: روح البيان وايي چي دا جر د جوار له سببه دی.

درويش وايي: چي ددې جر مثال هغه دی چي په آية الوضوء كي وارجلكم راغلی په يوه قرائت كي چي د شيعه گانو دا مذهب دی چي وظيفه د پښو مسح ده، ولي چي ارجلكم په جر سره عطف پر رؤسكم دی چي د سر وظيفه خو مسح ده لقوله تعلی وامسحوا برؤسكم، نو د پښو وظيفه په اوداسه كي هم مسح ده، او شيعه گان مسح پر موزو روا نه بولي، نو چي دوی په يو سفر كي د موزو وه اغوستلو ته مجبوره سي موزې دومره فراخه جوړوي چي لاس ورننباسي او پر پښو مسح وكړي حتی چي ددوی موزه ضرب المثل گرځېدلی ده، چي يو شی مثلاً خولۍ چي د سړي پر سر لو وې بل سړی ورته ووايي چي ځومره فراخه خولۍ دي ده لكه د شيعه موزه، او زموږ د اهل سنت په نيز جر د ارجلكم يا جر جوار دی يعني چي ارجلكم بالجر په جوار كي د رؤسكم راغلی دی چي هغه مجرور دی، او يا قرائت د نصب د ارجلكم چي قرائت متواتره دی محمول پر حال د عدم التخفف دی يعني عطف دی ايديكم چي عضو مغسول ده بالاجماع، او قرائت د جر محمول پر حال د تخفف يعني موزه يې په پښو وي نو دي مسح پر موزه كوي درې ورځي كه مسافر ؤ، او يوه ورځ كه مقيم ؤ، وقد روی عن امام اعظم ابی حنيفة رحمه الله عليه اخاف الكفر علی من انكر المسح علی الخفين لان الاحاديث الواردة فيه متواترة المعنی.

درويش وايي: چي بيضاوي دا احتمال هم بيان كړی دی چي اليم دي په معنی د مولم وي پر صيغه د اسم فاعل چي صفت د عذاب حقيقةً، او بيضاوي د فعيل چي په معنی د مفعل وي پر صيغه د اسم فاعل دا قول د يو شاعر فصيح گرځولی دی، شعر:

امن ريحانة الداعي السميع .... يورقني واصحابي هجوع

په دغه شعر کې سميع په معنی د مسمع پر صيغه د اسم فاعل وقصة هذا الشعر طويلة.

درويش وايي: چي فعيل په معنا د مفعل على صيغة الفاعل شاذ بلا ريبة، هذا تحقيق عذاب اليم في جميع القرآن العظيم فتفكر هداک الله لدرک الدقائق.

فَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِن قَوْمِهِ مَا نَرَاكَ إِلَّا بَشَرًا مِّثْلَنَا

وويل (پوه سه! چي "ملأ" اشراف ته د هر قوم وايي چي ددوی په وجود سره په مجلس کې زړونه د خلګو له هيبته ډکېږي) هغه کسان چي شرک يې کاوه له قوم څخه د نوح ﷺ موږ نه وينو تا مګر يو انسان زموږ غوندي.

تنبيه على جهالة المشركين: الوهيت او معبوديت چي ډېره لوړه رتبه ده پر بتانو جماداتو يې روا وبلل، او رسالت چي کښته مرتبه ده تر معبوديت پر انسان يې روا نه وبلل او سره ددې چي انسان خو تر جماد ډېر بالا دی.

وَمَا نَرَاكَ اتَّبَعَكَ إِلَّا الَّذِينَ هُمْ أَرَاذِلُنَا بَادِيَ الرَّأْيِ

او نه وينو موږ تا چي ستا متابعت دې کړی وي يعني ستا په دين مګر هغه کسانو چي هغوی رزيل او بېکاره خلګ دي زموږ.

پوه سه: چي جمع د رزيل ارزل ده او جمع الجمع يې اراذل ده مثل کلب جمع يې اکلب ده او جمع الجمع يې اکالب ده.

سوال: کلب خو اسم دی او رزيل خو صفت دی، نو څرنګه قياس صحيح دی؟

جواب: نعم رزيل خو صفت دی لکن په غلبة الاستعمال لکه اسم ګرځېدلی دی "بادي الرأی" په ظاهر نظر چي ستا په حق يې د تعمق النظر څخه کار نه دی اخستی چي هغه کسان اصحاب د صنائع خسيسه وه لکه دوبيان" موچنړ دوزان" وغيرهم، نو که ته نبي وای، نو ستا متابعت به پوهانو او اشرافو خلګو کړی وای.

درويش وايي: چي دوی په دې نه پوهېدل چي اغلب تابعان د انبيأ عليهم السلام هم دغه خلګ دي چي د خلګو په نظر اراذل ګڼل کېږي او اشراف په سبب د تکبر سر د متابعت وچاته اولا نه کښته کوي" ولهذا كان اكثر التابعين لرسول الله ﷺ الفقرأ والمساكين كبلال الحبشي رضي الله عنه وصهيب الرومي رضي الله عنه وابن مسعود رضي الله عنه وغيرهم.

وَمَا نَرٰى لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍۭ

او موږ نه وينو تاسي لره يعني يا نوح ومن اتبعک پر موږ باندي بالابود په مال او جاه وجلال کي حتى موږ ستاسي متابعت وکړو يعني د دوى خيال دا وو چي متابعت چي څوک کوي د مالدار سړي او د جاه وجلال والا سړي به کوي نه د فقير او د غريب سړي.

بَلْ نَظُنُّكُمْ كٰذِبِيْنَ ﴿۲۷﴾

بلکه موږ گمان کوو پر تا يا نوح او ستا پر تابعانو چي درواغ واياست.

قَالَ يٰقَوْمِ اَرَءَيْتُمْ اِنْ كُنْتُ عَلٰى بَيِّنَةٍ مِّنْ رَّبِّيْ وَاٰتٰىنِيْ رَحْمَةً مِّنْ عِنْدِهٖ

نوح وويل اى قوم زما (فکسرة القوم عوض عن اليا) تاسي خبر راکړئ که چيري وم زه (کلمة الشک مبنية على حال المخاطبين) پر حجة واضحه چي زما د صدق په دعوى کي د نبوت دليل دى د طرف څخه د خداى زما والمراد بالحجة الواضحة معجزاته" او ماته يې راکړى يعني خداى رحمت د خپل جانبه څخه، مراد له رحمت څخه هدايت او نبوت دى.

فَعُمِّيَتْ عَلَيْكُمْ ۭ اَنُلْزِمُكُمُوْهَا وَاَنْتُمْ لَهَا كٰرِهُوْنَ ﴿۲۸﴾

او هغه رحمت او نبوت يعني زما پر تاسي پوشيده سو چي انکار ځندي کوئ، آيا زه په مجبور کوم تاسي پر قبول د هدايت او نبوت خپل الهمزة للانکار يعني زما په طاقت کي اجبار ستاسي نسته لاني نذير فقط او حال دا دى چي تاسي د هدايت څخه بد وړئ يعني نه يې قبله وئ" قال قتادة رحمة الله عليه لو قدر الانبيا عليهم السلام ان يلزموا قومهم الايمان لا لزموا لکن لايقدرون.

درويش وايي: چي تبليغ د انبيا کرامو عليهم السلام په مثال د باران دى، باران چي پر نرم کشاده ځمکه اوري او په هغې ځمکي کي نباتات شنه کوي او چي پر يوه ځمکه سر پوښ پروت وي هغې ته فائده نه رسيږي.

وَيٰقَوْمِ لَآ اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مَالًا ؕ اِنْ اَجْرِىَ اِلَّا عَلَى اللّٰهِ

او اې قومه زما زه سوال نه کوم د تاسي څخه پر تبليغ باندي د مال.

پوه سه: چي تبليغ که څه هم نه دی ذکر سوی لکن د مقام څخه مفهوم دی" فلا يرد ما يرذ" نه دی زما اجر يعني الثواب مگر نه پر خدای ﷻ.

سوال: على خو کلمه د الزام ده او پر خدای خو لزوم د شي نسته؟

ځواب: کلمه د على مبني پر وعد او تفضل د خدای ﷻ ده.

وَمَآ اَنَا بِطَارِدِ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا ؕ

او نه هم زه شړونکی د هغو کسانو چي ايمان يې را وړی وي.

پوه سه: چي اشرافو او سردارانو د قوم نوح د ده څخه دا مطالبه کړې وه چي دا ستا اتباع چي اکثر يې فقرأ او مساکين وه د مجلس څخه وشړه، نو به موږ ستا سره نشست او برخواست کوو، نو نوح ﷺ په جواب کي دا ورته وويل وما انا آه.

درويش وايي: چي ورته سوال رئيسانو د قريشو هم د عليه الصلوة والسلام څخه کړی وو مگر عليه الصلوة والسلام هم د دوی په خوله ونه کړه.

اِنَّهُمْ مُّلٰقُوْا رَبِّهِمْ وَلٰكِنِّيْٓ اَرٰىكُمْ قَوْمًا تَجْهَلُوْنَ ۝۲۹

ولي چي دا کسان د خدای ﷻ سره ملاقي کېږي، نو يا ددې خبري مقصد دادی چي دوی به د طار د شکايت و خدای ﷻ ته وکړي او يا مقصود دادی چي دوی په په ورځ د قيامت د خدای ﷻ سره ملاقي کېږي او د خدای پاک سره به قرب منزله لري فهم اوليأ الله فکيف اطرد اوليأ الله عزوجل، لکن زه بولم تاسي يو قوم ياست چي په قرب د اوليأ الله ناخبره ياست، او يا په طلب کي د طرد ددوی له جهل څخه کار اخلئ او يا چي تاسي دوی ارازل بولئ دا د جهل خبره کوئ.

وَيٰقَوْمِ مَنْ يَّنْصُرُنِيْ مِنَ اللّٰهِ اِنْ طَرَدْتُّهُمْ ؕ اَفَلَا تَذَكَّرُوْنَ ۝۳۰

نوح ورته وويل اې قومه څوک به کومک وکړي زما سره من الله ای من غضب الله ويمنعني انتقامه که زه دوی وشړم سره ددې چي دوی د خدای ﷻ سره قرب او دوستي لري آيا تاسي نصيحت او پند نه اخلئ.

پوه سه: چي په قرار د قانون نحوي لکه چي درویش څو واره په دې تفسیر کي ذکر کړي هم دي چي همزه د استفهام چي پر حروف عاطفه وو داخل سي معطوف علیه یې تر همزه دمخه کېدای نه سي لفوات صدارتها بلکې وروسته تر همزه به معطوف علیه مناسب د مقام سره مقدر وي، والتقدیر ههنا اتستمرون علی ما انتم علیه من الجهل المذکور فلا تذکرون، په حدیث صحیح نبوي کي راغلي دي "حب الفقرأ والمساکین من اخلاق الانبیأ والمرسلین، وبغض مجالستهم من اخلاق المنافقین" یو شاعر د فقراؤ په باره کي داسي وایي:

برفلک برتر بود اسرار او .... شیئاً لله شیئاً لله کار او

وقیل من دق باب الکریم انفتح، څوک چي دروازه د کریم یعني د خدای پاک ورټکوي یعني طلب د قرب الهي وکړي، هغه کریم دروازه ورخلاصوي یعني خپل قریب یې ګرځوي.

وَلَآ اَقُوۡلُ لَكُمۡ عِنۡدِىۡ خَزَآٮِٕنُ اللّٰهِ

او ما تاسي ته نه دي ویلي (نو مضارع په معنی د ماضي ده) چي ما دعوی د نبوت کوله چي زما په تصرف کي دي خزانې د رزق د خدای ﷻ او اموال د خدای پاک، حتی چي تاسي دلیل وواياست پر کذب زما په دعوی کي د نبوت په عدم د اموالو زما سره، کما قلتم وما نری لکم علینا من فضل بل نظنکم کاذبین، کمامر شرح ذالک، ولي چي نبوت په اسبابو د دنیا نه دی مربوط.

وَلَآ اَعۡلَمُ الۡغَيۡبَ وَلَآ اَقُوۡلُ اِنِّىۡ مَلَكٌ وَّلَاۤ اَقُوۡلُ لِلَّذِيۡنَ تَزۡدَرِىۡۤ اَعۡيُنُكُمۡ

او نه زه دا وایم چي زه په غیب شیانو خبریم وکانهم سألوه عن بعض المغیبات او نه دا وایم وتاسي ته چي زه ملک یم حتی تنکرونه و تقولون ما انت الا بشر مثلنا، او زه نه وایم په شان کي د هغو کسانو چي ستاسي په سترګو کي حقیر او ذلیل راتله حیث قلتم فیهم هم اراذلنا آه.

لَنۡ يُّؤۡتِيَهُمُ اللّٰهُ خَيۡرًا‌ؕ

چي دوی ته به خدای ﷻ خیر بلکې خدای ﷻ په دې دنیا کي خیر د ایمان او هدایت ورکړی دی او په اخیرت کي جنت او درجات د قرب وخدای ﷻ ته ورکوي

او دا شیان ددوی ډیر خیر دی تر هغو اموالو چي تاسي ته یې په دنیا کي درکړی دي لان هذا فانية وتلک باقية الى ابد الآباد.

﴿اَللّٰهُ اَعۡلَمُ بِمَا فِیۡۤ اَنۡفُسِهِمۡ ۚۖ اِنِّیۡۤ اِذًا لَّمِنَ الظّٰلِمِیۡنَ﴾ ﴿٣١﴾

خدای ﷻ ښه خبر دی یعني تر ما او تاسي په هغه چي ددوی په زړو کي سته من محبة الله والعقائد الصحيحة والاخلاق الحسنة، په تحقيق سره په دغه وخت کي دوی وشړم د خپل مجلس څخه او یا دا ووایم چي لن یؤتیهم الله خیرا لکه تاسي چي وایاست د ظالمین د ډلې څخه یم.

درویش وایي: چي په حدیث صحیح نبوي ﷺ کي چي روایت یې ابو هریرة رضي الله عنه کړی دی راغلي دي چي علیه الصلوة والسلام وویل " المسلم اخو المسلم" یو مسلمان د بل مسلمان ورور دی یعني په اخوة اسلامي سره " لا یظلمه چي یو پر بل به ظلم نه کوي چي خپل حق نه ورکوي یا غصب د مال ځندي کوي وغیر ذالک من المظالم" ولا یخذله" او نه به یې نا میده کوي چي هغه کومک ځندي وغواړي په دفع د ظالم بلکه کومک به ورسره کوي او د ظالمه بې خلاصه وي "ولا یحقره" او د حقارت په سترګو به نه ورته ګوري یعني تکبر به نه پر کوي بیا علیه الصلوة والسلام زیاته کړه" التقوی ههنا التقوی ههنا" ویشیر الی صدره" بېره د خدای دلته ده بېره د خدای دلته ده بېره د خدای دلته ده او اشاره به یې وسینې مبارکې ته وکړه یعني په زړه کي ده چي رئیس د ټولو اعضاؤ د بدن دی.

﴿قَالُوۡا یٰنُوۡحُ قَدۡ جٰدَلۡتَنَا فَاَکۡثَرۡتَ جِدَالَنَا فَاۡتِنَا بِمَا تَعِدُنَاۤ اِنۡ کُنۡتَ مِنَ الصّٰدِقِیۡنَ﴾ ﴿٣٢﴾

قوم د نوح علیه السلام ده ته وویل یا نوح زموږ سره دي ناحق بحثونه شروع کړي دي(کما هو معنی د مجادلة ده) او ډیر دي ناحقي بحثونه دي را سره کړي دي" مراد د دوی په ناحقي بحث سره وعظ او تبلیغ د نوح وو، ته راتګ وکړه په هغه شي سره چي زموږ سره وعده کوې یعني من العذاب که ته د رښتیا ویونکو څخه یې، په دعوې کي د نبوت او په دې کي چي موږ که ایمان نه راوړو موږ ته به خدای ﷻ عذاب را کوي.

﴿قَالَ اِنَّمَا یَاۡتِیۡکُمۡ بِهِ اللّٰهُ اِنۡ شَآءَ وَمَاۤ اَنۡتُمۡ بِمُعۡجِزِیۡنَ﴾ ﴿٣٣﴾

نوح علیه السلام ورته وویل چي راتګ په عذاب سره خاص خدای کوي که یې اراده وسي

يعني زما طاقت کي نه اتيان سته او نه تعجيل، او تاسي نه ياست عاجزه کونکي د خداى ﷻ د عذاب نه د دنيا څخه او نه د آخرت، او نه څندي تښتېداى سئ.

وَلَا يَنفَعُكُمْ نُصْحِيٓ إِنْ أَرَدتُّ أَنْ أَنصَحَ لَكُمْ إِن كَانَ ٱللَّهُ يُرِيدُ أَن يُغْوِيَكُمْ

او فائده نه کوي وتاسي ته زما نصيحت که زه اراده وکړم چي زه نصيحت وکړم وتاسي ته که خداى اراده کړې وي د ګمراهۍ ستاسي.

پوه سه: چي د دې آيت څخه دا معلومه سوه چي اراده د خداى په اغوأ پوري يې هم تعلق صحيح دى کما يدل عليه في آمنت بالله" دا قول والقدر خير وشره من الله" يو شاعر وايي:

مؤمنان تړوله خير وشر بولي د خداى څخه
کله پېښېږي نيک او بد د خپلي رايې څخه

او پر دې يې هم دلالت وکړى چي خلاف د مراد څخه د خداى محال دى خلافاً للمعتزلة دوى وايې چي اراده د خداى ﷻ وکافر ته د ايمانه ده لکن شيطان يې وايمان ته نه پرېږدي.

حکايت: يو معتزلي عالم يو کافر ته نصيحت کاوه چي ايمان راوړه، کافر ورته وويل چي د خداى پاک اراده سوه زه به ايمان راوړم، معتزلي ملا ورته وويل چي د خداى خو ستا د ايمان اراده سته لکن شيطان تا وايمان ته نه پرېږدي، نو کافر ملا معتزلي ته وويل" فاکون مع الشريک الاغلب" يعني شيطان چي پر خداى ﷻ غالبه دى په اراده کي، نو زه د شيطان ملګرى کېږم، نو معتزلي وجواب ته حيران سو کذا في شرح العقائد.

درويش وايي: چي مسئله د قدر ډېره مهمه ده د دې مسئلې تحقيق په دلائلو نقليه او عقليه ووسره موافق د مذهب سره د اهل السنت والجماعة په کتابو کي د متاخرينو د علم کلام مطالعه کړه لکه شرح العقائد او شرح المقاصد د علامه تفتازاني رحمة الله عليه او يا مواقف کي د قاضي عضد الدين رحمة الله عليه او د هغه په شرح کي چي د سيد جرجاني رحمة الله عليه ده او په کتاب د عبد الکريم الشهرستاني رحمة الله عليه او نور وګوره.

فائده: في اعراب الآية" په روح المعاني کي وايې چي ان اردت آه شرط دى

جواب يې محذوف دی لدلالة ما سبق عليه يعني لا ينفعكم" او هغه يې جواب نه دی لامتناع تقدم الجواب على الشرط على الاصح الذي ذهب اليه البصرية يعني ان اردت ان انصح لكم لا ينفعكم نصحي" والجملة كلها دليل قوله تعالى ان كان الله يريد ان يغويكم" والتقدير ان كان الله يريد ان يغويكم فان اردت ان انصح لكم لا ينفعكم نصحي انتهى.

درويش وايي: چي چي كلام د روح المعاني اشاره مظهري او روح البيان هم كړې ده لكن بنهاية الاجمال حتى كاد ان لا يفهم المرام كل طالب فضلا عن معلمي هذا التفسير وبكلام روح المعاني يفهم المرام بادنى تامل.

هُوَ رَبُّكُمْ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٣٤﴾

خدای ﷻ ستاسي رب او متصرف دی او خاص وخدای ته ستاسي رجوع ده يعني خدای ﷻ به تاسي ته جزأ د اعمالو دركړي په ورځ د قيامت، **تنبيه**: پر خصوصيت باندي تقديم د جار او مجرور دلالت كوي په اليه تحشرون كي.

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ

پوه سه: چي ام منقطعه په معنى د بل او بل دپاره د انتقال دی د ماقبله څخه او همزه دپاره د انكار دی په دې معنا چي دوی بايد داسي قول نه وای كړی" والمعنى دوی وايې چي نوح پر خدای ﷻ دروغ وايې چي زه يې نبي يم.

قُلْ إِنِ افْتَرَيْتُهُ فَعَلَيَّ إِجْرَامِي وَأَنَا بَرِيءٌ مِّمَّا تُجْرِمُونَ ﴿٣٥﴾

ته ورته ووايه چي كه ما پر خدای ﷻ دروغ ويلي وه نو د افترأ گناه خو زما په غاړه ده تاسي په دې مابين كي ولي مداخله كوئ، او زه بېزاره يم ستاسي څخه يعني تاسي نسبت د افترأ وماته كوې.

پوه سه: چي كلمه د ما په لفظ كي د مما مصدريه ده.

پوه سه: چي بغوي رحمه الله وايې چي ضحاک د ابن عباس رضي الله عنه څخه روايت كړی دی" چي قوم د نوح عليه السلام به دی په لرگو وغيره دومره وواهه چي بېهوش به سو، نو په كراسة كي بې وپېچی او په يو خونه كي يې وغورځاوه چي مړ به سي دويمه ورځ چي پر هوش راغلی بيا يې دعوت الى الله شروع كړی حتى چي يو سپين

بڼري د ده د قوم څخه چي لکړه ورسره او زوی د ده ورسره ملګری وو پلار وزوی ته وویل لا یغرنک هذ الشیخ المجنون یعني نوح ﷺ زوی ورته وویل چي پلار ته دا لکړه راکړه هغه چي لکړه ورکړه زوی یې نوح ﷺ پر سر وواهه چي سخت ټپي سو، نو خدای ﷻ ونوح ﷺ ته وویل یعني په وحي د جبرئیل ﷺ.

وَأُوحِيَ إِلَىٰ نُوحٍ أَنَّهُ لَن يُؤْمِنَ مِن قَوْمِكَ إِلَّا مَن قَدْ آمَنَ فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿٣٦﴾

او وحي وکړل سوې ونوح ﷺ ته چي په تحقیق شان دادی چي هرګز ایمان نه راوړي ستا د قوم څخه مګر هغه کسان چي د مخه یې ایمان راوړی دی، نو ته حزن او غم مه کوه په هغو شیانو چي دوی یې فعل کوي یعني مامر من افعالهم عن قریب" نو خدای ﷻ دی یک لخته نا امیده کړی د ایمان څخه د دوی یعني بالا ځان مه سترى کوه په تبلیغ کي د دوی او خدای ﷻ وعده ورسره وکړه چي زه دوی هلاکوم او تا ته نجات درکوم، نو نوح ﷺ داسي ښرا وکړه کما في موضع آخر من القرآن" رب لا تذر علی الارض من الکافرین دیارا.

وَاصْنَعِ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا

او جوړه که کښتۍ متلبسا بحفظنا" پوه سه" چي تعبیر د حفظ یې په عین سره وکړی مبالغةً ولي چي غالبا حفظ د شي په سترکو سره کېږي، روح البیان وایې چي "باعیننا" حال دی د ضمیر څخه د "واصنع" ومعناه محفوظا یعني چي هیڅ د ښمنانو څخه ستا به د دغه عمل څخه منع نه وکړي او ته به په عمل کي خطانه وزې "ووحینا" او په وحي سره زموږ چي طریقه د جوړېدو به یې په ذریعه د جبرئیل در وښیو.

پوه سه: چي لفظ د فلک مفرد هم دی او جمع هم فرق یې تقدیري دی که مفرد وي ضمه یې لکه د قفل ده او که جمع وي ضمه یې لکه اسد جمع د اسد ده په دې مقام کي مفرد دی او په هغه آیت کي جمع دی" والفلک التي تجري في البحر بقرینة تانیث الصفة وعلی هذا فقس ما في القرآن" د ابن عباس رضي الله عنهما څخه روایت دی چي نوح ﷺ نه پوهېدی چي کښتۍ څرنګه جوړه کړي فاوحی الله الیه ان

اضعه مثل جؤ جؤ الطائر" لكه سينه د مرغه" نوح عليه السلام كه څه هم د بخاري كار نه وو كړى لكن په تيشه چي به يې هر ځاى د لرگي وواهه خطأ كېدى نه.

درویش وايي: چي اهل تاريخ بعض وايې چي طول د كښتۍ (۳۰۰) گزه يعني تر اوږو پوري ذراع او عرض يې (۵۰) ذراع وو او لوړ والى په هوا كي (۳۰) گزه وو او بعض وايې چي طول يې (۱۲۰۰) گزه وو" او عرض يې (٦۰۰) گزه وو او دروازه پر هر تقدير په عرض كي وه" ومن الغرائب ما فى حيوة الحيوان" چي اول سړى چي سپى يې د حراست دپاره خوندي كړى دى نوح عليه السلام دى" هغه داسي چي نوح عليه السلام وخداى جل جلاله ته وويل يا رب زه تا امر كړم د كښتۍ په جوړېدو سره او زه چي د ورځي كار پر وكړم" د شپې چي زه په خواږه خوب بېده يم كافران د قوم راسي د شپې ټوله تختېيې سره وكاږي، نو څرنگه او كله په دا كښتۍ پايه تكميل ورسېږي خداى جل جلاله امر وركړى چي سپى د نگهبانۍ د پاره وساته، نو وروسته چي به نوح عليه السلام بيده سو، نو سپي به نگهباني كوله چي كفار به د شپې راغله سپي به غفا ورته كول نوح عليه السلام بې را وېښ كړى نوح عليه السلام به تبر پسي واخستى او سپي به هم خپلي هلي ځلې كولې او هغه څو نفر چي د تخريب د كښتۍ دپاره راغلي وه په ځغاسته به ځندي ولاړل د سپي شپه رونړول تر اوسه عادت دى چي سپېدې را وچوي دى بېد پږي.

فائده: سپى په وفادارۍ كي ضرب مثل دى.

حكايت: چشم ديد يو سړى وو په كندهار كي يو سپى يې درلودى" هغه سړى وفات سو هديره يې د كندهار دباندي د دوراهي سره جنازه چي خلگو را واخسته سپى هم پسي را رهي سو خير مړى چي يې ښخ كړى خلگ ځندي ولاړه سپى ورپاته سو هر څو چي قريبانو د مړي په وكړه سپى د مالك د قبره نه تلى ماښام يې غوښي او ډوډۍ او په يوه كاشين كي اوبه ورته راوړې سپي هغه وخوړله لكن د قبر څخه په هيڅ توگه نه تلى قريبانو د مړي به په زور بوتلى لكن چي ايله به يې كى بېرته به د مالك قبر ته راتلى آخير قريبانو د مړي مجبور سول د قبر سره يې خونگي ورجوړه كړه دې خبري شهرت پيدا كړى نر او ښځي به سره د

مطعوماتو د سپي ملاقات ته راتله خیر یو کال سپی یا شپږ میاشتي سپی ژوندی او بیا مړ سو خلکو د مالک د څنګه دفن کړی، بیت....:

سګ اصحاب کهف روزي چند .... پی مردان ګرفت مردم شد

پسر نوح بابدان بنشست........ خانه نبوتش ګم شد

مسئله: اقتناٴ الکلب لحفظ الدار عن السراق "او لحفظ الزرع" او للمواشي" وامثالها من الضروریات جائز شرعا او د جنګولو دپاره که پر طرز د ساتېري وي او که د قمار دپاره وي حرام دی شرعا والمعتاد لاهل الفسق هو النوع الثاني خصوصا في کندهار.

وَلَا تُخَاطِبْنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُم مُّغْرَقُونَ ﴿٣٧﴾

او ته به یا نوح ماته خواست په نجات کي د ظالمانو نه کوې چي دوئ محکوم بالاغراق دي په ازل کي، نو عذاب د دوی څخه نه دفع کېږي.

پوه سه: چي د محکوم بالاغراق فائده دا ده چي فی الحال خو دوی نه دي غرق سوي بل فی الاستقبال البعید.

فائده: روح البیان وایي چي مراد د الذین ظلموا څخه کنعان د نوح ﷺ زوی او واعله د نوح ﷺ زوجه او د کنعان مور ده" او روح المعاني وایي چي مراد د الذین ظلموا مطلق هغه کسان مراد دی چي ایمان یې نه وي راوړی او بیا په قیل سره کنعان او واعله راوړي دي وقال لیس بشئ والله اعلم.

وَيَصْنَعُ الْفُلْكَ ۖ

سوال: یصنع الفلک خو مضارع ده او د قرآن د نزول په وخت کي خو صنع الفلک ماضي بعیدوه باولوف سنة.

ځواب: دې ته یعني چي د ماضي څخه تعبیر په مضارع سره وکړی حکایة د حالت ماضیه وایې په امر غریب کي نحاة دا تعبیر روا بولي بلکه بلیغ

اختلاف الروایات" مجاهد وایې چي په درې کاله کي کښتی تکمیل سوه" او کعب الاحبار وایې چي په څلوېښت کاله کي تکمیل سوه وقیل په شپېته کاله کي تکمیل سوه" او بعض وایې په سپ (۱۰۰) کاله کي" او بعض وایي په څلور

سوه کاله کي په ځای کي د جوړېدو يې هم اختلاف دی، قيل فی الكوفة" وقيل فی الهند" وقيل في ارض الجزيرة" وقيل في ارض الشام" او د کوم لرگي څخه وه، په دې کي هم اختلاف دی عمر بن الحارث وايې د جبل لبنان د درختي د شمشاد او بعض وايې چي په تورات کي راغلي چي د صنوبر د درختي لرگی ؤ.

درويش وايي: چي په هر صورت دا لرگی چا ورته راوړه دا خو بدهي خبره ده چي نوح ﷺ پخپله خو نه پسي تلی البته ملکو به ورته راوړه.

پوښتنه: نوح ﷺ دا دونه کار د کشتۍ يوازي کاوه لکه ظاهره د قرآن چي دلالت پر کوي واصنع الفلک؟.

ځواب: په بعض رواياتو کي راغلي دي چي سام" او حام" او يافث" د نوح زامن هم ورسره بخت وه په کار کي د کښتۍ او په بعض رواياتو کي راغلي دي چي د نوح ﷺ سره ډېر مزدوران ورسره وه والله اعلم.

لکن په صحيح خبر کي راغلي دي چي په طول او زمانه کي د کښتۍ جوړولو لکه چي ذکر سوه د نوح د قوم ټولې ښځي عقيم او وچي کړی تا چي عذاب آلهي صرف مکلفين کافرانو ته نازل سي، والله اعلم بحقيقة الحال.

درويش وايي: چي علامه بغدادي السيد محمود الآلوسي رحمة الله عليه په روح المعاني کي دا مذکوره اختلافات په ډېر بليغ عبارت تر تنقيد لاندي را وستلی دی "عبارت يې دا دی" والسفينة في تحقيق الحال فيما ارى لا تصلح للركوب فيها اذ هي عبر سالمة من عيب فالحرى بحال من لايميل الى الفضول ان يؤمن بان نوح ﷺ صنع الفلک حسبما قص الله تعالى في كتابه العزيز" ولا يخوض في مقدار طولها وعرضها وارتفاعها او من اى خشب صنعها وبكم مدة اتم عملها الى غير ذالک مما لم يشرحه كتاب الله ولم تبينه السنة الصحيحة هذا تم كلامه.

درويش وايي: چي والمختار عندي ذالک لان هذه الاختلافات ممالا يعود الى طائل والجمع بينها خارج عن حدود الامكان ويشوش اذهان الطالبين.

درويش وايي: چي هر وخت چي به قوم د ده تېريدله او دی به پخپله کښتۍ بخت وو، نو لکه خدای ﷻ چي بيان کړل داسي کارونه بې کوله.

وَكُلَّمَا مَرَّ عَلَيۡهِ مَلَأٌ مِّن قَوۡمِهِۦ سَخِرُواْ مِنۡهُۚ

هر وخت چي به تیرېده پر نوح یو جماعت د قوم څخه د ده مسخرې بې پر کولې پر ده او پسخند بې پر واهه بعضو به ورته وویل چي ته دا څه شی جوړه وې ده به ورته ویل چي خونه جوړوم چي پر اوبو به رفتار کوي دوی به شنه دخندا ولاړه او ورته ویل بې چي ته خو دا خونه په دښت کي جوړه وې دلته خو نژدې هم اوبه نسته، او بعضو به ورته ویل "صرت نجارا بعد ما کنت نبیا" د پسخند د لاري، بعضو به ورته ویل چي د نبوت جنون یې د دماغه ووتی اوس یې د نجارۍ کار پسي را واخستی وامثال ذالک من الخرافات.

قَالَ إِن تَسۡخَرُواْ مِنَّا فَإِنَّا نَسۡخَرُ مِنكُمۡ كَمَا تَسۡخَرُونَ ﴿٣٨﴾

نوح عليه السلام به دوی ته وویل کہ تاسي مسخرې کوئ پر موږ، نو موږ به بیا مسخرې وکړو پر تاسي یعني په هغه وخت کي چي تاسي عذاب د خدای بالغرق په دنیا کي ووینئ او په آخرة کي بالحرق في النار "کما تسخرون" یعني سخریة مثل سخرتکم عند رویة العذاب.

سوال: پسخند او مسخرې د نبوت د منصب څخه لیري کار دی؟

ځواب: مراد د نوح عليه السلام خو خوشحالي په غرق د دوی ده لکن تعبیر یې په نسخر منکم وکړی مشاکلة "لکه جزأ سیئة سیئة بمثلها" او بعض مفسرین وایې چي تاسي پر موږ د جاهلانو حکم کوئ موږ به پر تاسي د جاهلانو حکم وکړو چي عذاب د غرق نازل سي، او بعض مفسرین وایې چي که تاسي په موږ پسخند وهې تاسي به ووینئ عاقبت د خپل پسخند.

فائده: لفظ د انا متکلم مع الغیر او صیغه د نسخر دلالت کوي چي د نوح سره په جوړولو کي د کښتۍ نور ملګري هم وه" یعني حام او سام ویافث او نور مزدوران وهو الظاهر کما مر.

فَسَوۡفَ تَعۡلَمُونَ مَن يَأۡتِيهِ عَذَابٞ يُخۡزِيهِ وَيَحِلُّ عَلَيۡهِ عَذَابٞ مُّقِيمٌ ﴿٣٩﴾

ژر دی چي پوه به سئ تاسي چي چاته راځي یو عذاب چي دی رسوا کړي یعني په دنیا کي وهو عذاب الغرق او حلول یعني واقع کېږي عذاب یعني عذاب في

البرزخ المتصل بعذاب النار الدائم وبئس المصير هو.

پوهه: چي مظهري رحمه الله په نقل د بغوي څخه کړو وړ او د عقل څخه ليري روايات راوړي دي چي مطالعه کونکی په حيرت کي اچوي وقد مر من كلام روح المعاني ما يرد امثال تلك الروايات الضعيفة والاكتفأ بما فى القرآن والسنة الصحيحة.... بيت:

ومن مذهبي حب الديار لاهلها ..... وللناس فيما يعشقون مذاهب.

پوهه: چي کښتی د نوح عليه السلام په اتفاق د راويانو دري منزله وه، لکن په راکبينو کي ده دري منزله اختلاف دی بعض وايي چي ابن جرير يې د ابن عباس رضي الله عنهما څخه هم روايت کړی دی چي په لاندي طبقه کي حيوانات يعني دواب او وحشي حيوانات وه او په دوهمه طبقه کي انواع د مرغانو وه، او په اعلی درجه کي انسانان وه، او په شرح کي د خلاصة السير وايي چي په کښته طبقه کي حيوانات اهلي او وحشي او مرغان په ګډه وه او په وسطي طبقه کي خوراکي شيان او کالي د اغوستلو او خوړي اوبه وغيرها من الضروريات او په اعلی طبقه کي انسانان وه وهو الاوجه، والاول هو المشهور.

حَتّٰٓى اِذَا جَآءَ اَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّوْرُ ۙ

"حتی" غاية د يصنع وما بينهما جمل معترضه دی" والمعنی يصنع نوح السفينة حتی وقت الطوفان يعني تر وخته پوري چي زموږ امر د غرق او طوفان ورسېدی او اوبه پيدا سوې او جوش يې وکړی په تناره کي چي يوه علامه وه د نوح عليه السلام لپاره د سپرتيا كما سيأتي.

درويش وايي: چي په اتفاق د مفسرينو رحمهم الله تنور عجمي لفظ دی لکن عربو وخپل ژبې ته رانقل کړی دی، الاختلاف في التنور: (۱) له تنور څخه مراد هغه متعارف تنور د ډوډی د پخېدلو دی په نيز د جمهورو، له مجاهد او حسن بصرين رحمهما الله څخه روايت دی چي دا تنور د بي بي حوا رضي الله عنها زوجة آدم عليه السلام ؤ چي ډې به ډوډی پکښي پخوله او دا تنور د ډېرو ؤ او بيا نوح عليه السلام ته ورسېدی (۲) مراد له تنور څخه معين تنور نه دی بلکي جنس تنور مراد دی، والمراد فار المأ في التنانير، او دا د قدرت الهي يوه لويه برخه ده (۳) له ابن عباس رضي الله عنهما او عکرمه او

زهري رحمهما الله څخه روايت دی چې مراد له تنور څخه متعارف تنور نه دی بلکې مخ د ځمکې مراد دی يعنې تر ځمکې اوبه راووتې کما في قوله تعالى "وفجرنا الارض عيوناً" پوه سه! چې ځمکې ته يې تنور وواية لان التنانير مبنية عليها (۴) دا تنور په کوفه کي ؤ د اوسني مسجد پر ځای په کوفه کي (۵) دا يو تنور ؤ په هند کي (٦) په ځمکه کي د جزيره يو تنور يعني په عين الورة کي (۷) په شام کي يو تنور ؤ (۸) له تنور څخه مراد لوړه حصه د ځمکي ده (۹) له تنور څخه مراد هغه تنور دی چې د نوح ﷺ کور والا به ډوډۍ پر پخوله.

درويش وايي: چې وهو الاقرب الى الصواب او دا رايه هم صحيح ده چې دا تنور په کوفه کي ؤ او کښتۍ هم په کوفه کي جوړه سوې ده، ولي چې دا رايه او دمخه رايي چې موږ اقرب الى الصواب وبللې يو له بله سمون سره لري، والله اعلم بالصواب.

قُلْنَا احْمِلْ فِيهَا مِن كُلٍّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ

درسره سپاره کړه په فلک کي، تانيث د ضمير باعتبار الفلک بمعنى السفينة.

پوه سه: چې دا جمله يا مستأنفه ده او يا جواب د "اذا" "من كل" اى من كل نوع من الحيوانات چې نفع پر اخلي هغه کسان چې په کښتي نجات پيدا کړي او ددوی اولادونه وروسته تر دوی او عادت د خدای ﷻ دادی ببله ذکره او انثى په خلق سره د هغو نفع نه اخستل کيږي.

پوه سه! چې جار او مجرور يعني "من كل" متعلق په "احمل" پوري دی.

پوه سه: چې زوجين تثنيه د زوج ده چې مقابل يې فرد دی، دوه حيوانان چې يو جنس وي هر يو د هغه بل زوج دی فالذكر زوج للانثى والانثى زوج للذكر لان بانضمام ايهما الى الآخر يحصل الزوج يعني جوت مقابل الفرد كزوج الخف، او بعض خلګ چې ګمان کوي چې زوج ونر ته وايي او ښځي ته زوجة وايي هغه غلطه ده او مخالفت دی له دې موجوده آيت څخه.

سوال: په دې موجوده آيت کي تغليب دی د ذکر پر انثى کالابوين والقمرين وغير ذالک؟

ځواب: په هغه آيت کي به څه وايي "يا آدم اسكن انت وزوجک الجنة الآية"

اعراب: پوه سه! چي زوجين مفعول د احمل دی او اثنين يې تاکيد دی، بغوي وايي چي په قصه کي د کښتۍ د نوح ﷺ راغلي دي چي زه څرنګه له هر نوع څخه دوه نر او ښځي سره جمع کړم او په کښتۍ کي يې سپاره کړم؟ نو خدای ﷻ ته له حيوانان حتی درندګان او وحوش او طيورو وه ده ته جمع کړه چي راسته لاس به يې هر نوع ته وغځاوه پر نر به واقع سو او چپه لاس به يې پر ښځه واقع سو فحملهما في السفينة وحرم الباقي من ذالک النوع.

فائده: حسن بصري رحمه الله وايي چي په کښتۍ کي نوح ﷺ نه دي سپاره کړي هغه چي له خاورو او يا د عفوفاتو څخه پيدا کېږي لکه حشرات الارض يا کيکي او غوماشي بلکې هغه حيوانات چي له نطفې يا له هګۍ څخه پيدا کېږي، شيخ سمرقندي رحمه الله په بحر الکلام کي وايي چي اول په کښتۍ کي نوح ﷺ د مېږيانو له نوع څخه نر او ښځه واخستل او اخير يې خر او خره، او په تفسير تبيان کي وايي چي خر چي يې په کښتۍ کي سپاروه ابليس يې لکۍ تينګه کړه خره به د مخ طرف کښتۍ ته دننه کړی او د لکۍ خوا يې نه پورته کېده، نو د نوح ﷺ درد ورته راغلی او داسي يې وويل يا ملعون پورته سه خر پورته سو، نوح ﷺ د سپرو د کتلو لپاره په کښتۍ ورننوتی ابليس سره د زوج ناست وُ، نوح ﷺ ورته وويل چي ولي زما بې اجازې راغلي ياست؟ ابليس ورته وويل چي تا اجازه راکړه هغه ورته وويل چي کله ما اجازه درکړه؟ ابليس ورته وويل چي تا خر سپاره وه تا ورته وويل ادخل يا ملعون، ملعون خو خر نه وُ بلکې زه وم، نو نوح ﷺ په کښتۍ کي پرېښو، او په صحيح حديث کي راغلي دي "اذا سمعتم نهاق الحمير فتعوذوا بالله من الشيطان فانها رئت شيطاناً واذا سمعتم صوت الديكة فأسئلوا الله من فضيلة فانها رئت ملكاً او كما قال صلعم.

وَأَهْلَكَ إِلَّا مَن سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ وَمَنْ آمَنَ ۚ وَمَا آمَنَ مَعَهُ إِلَّا قَلِيلٌ ﴿٤٠﴾

او سپاره که په کښتۍ کي ستا اهل چي مراد ماينه د نوح ﷺ او درې زامن دده دي، يعني حام، سام او يافث او ددوی ماينې مګر مه داخلوه هغه اهل ستا چي د خدای ﷻ د هلاک ددوی قول دمخه سوی دی چي کافره ماينه دده وه چي نوم يې

واعله وه او د هغې زوی کنعان چې هغه هم کافر ؤ، پوه سه! چې "واهلک" عطف دی پر مفعول د "احمل" اعنی زوجین، او داغه رنګه داخل کړه کښتۍ ته هغه کسان چې ایمان یې راوړی وي، او نه ؤ ایمان راوړی دده سره مګر لږو کسانو.

پوه سه: چې په عدد کې د "من آمن" اختلاف دی، قتاده، ابن جریج او محمد بن کعب رحمة الله علیهم وایي چې په کښتۍ کې اته نفره وه، نوح وزوجته او درې دده زامن او درې ښځې او ماینې دده د زامنو، پوه سه! چې دا قول صریح مخالف د قرآن څخه دی، ولې چې من آمن عطف پر اهلک دی والعطف یقتضی المغایرة، او مقاتل وایي چې من آمن معه دو اوویا (۷۲) نفره وه نر او ښځې او درې د نوح زامن او درې د هغو ماینې چې ګرده اته اوویا نر او ښځې وې، او له ابن عباس رضي الله عنهما څخه روایت دی چې ټوله د کښتۍ د نوح علیه السلام اتیا کسه نران وه او د ښځو تعداد یې نه دی بیان کړی.

درویش وایي: چې مار او لړم هم نوح علیه السلام ته راغله چې موږ سپاره کړه، نوح ورته وویل چې تاسي خو سبب د ضرر او بلا یاست تاسي نه سپروم، دوی ورته وویل چې موږ سپاره کړه موږ سپاره کړه موږ ضمانت درکوو چې ستا نوم څوک واخلي موږ ضرر نهوررسوو، نو که څوک له ضرر څخه د مار یا لړم بېربېري دا آیت دې وایي سلام علی نوح في العالمین نو ددوی له ضرر څخه به په امن کې وي.

وَقَالَ ارْكَبُوا فِيهَا

او نوح علیه السلام وویل ومن معه من رجال المؤمنین بعد ادخال من امره بحمله من النسوة" چې سپاره سئ په کښتۍ کې، په یوه روایت کې راغلي دي چې نوح د آدم علیهما السلام تابوت هم ورسره اخستی ؤ او هغه تابوت یې د نرو او ښځو په منځ کې ایښی ؤ.

سوال: رکوب خو مفعول ته متعدي دی نحو رکبت الدابة، او ګاهي چې متعدي کېږي هم په علی سره متعدي کېږي نحو رکبت علی الفرس، نو په دې آیت کې کلمه د في ولې متعدي سوې ده؟

ځواب: دلته یې ارکبوا متضمن معنی لره د ادخلوا ګرځولی دی نحو دخلت في الدار.

پوښتنه: دخول ته د کښتۍ یې رکوب ولې وویل؟

ځواب: کښتی په اوبو کي لکه مرکوب په وچه ځمکه کي ده، هذا ماقاله صاحب روح المعاني والمظهري ناقلين من القاضي البيضاوي، او بعض مفسرين رحمهم الله د اول سوال په ځواب کي داسي وايي چي تقدير د آيت داسي دی اركبوا المأ فيها، نو اركبوا وه مفعول ته متعدي بنفسه دی يعني المأ، او بعض مفسرين وايي چي كلمه د في زائده ده لپاره د فاصل الكلام اركبوها.

درويش وايي: چي اول ځواب اولی واحری بالقبول دی لان التضمين شائع في كلام العرب حتى صار كانه حقيقة بخلاف تقدير اللفظ او زيادة الكلمة، ولي چي زيادت ته لفظ يا تقدير ته لفظ په قرآن پاک کي هلته تگ کېږي چي بله لار نه وي يعني عند الضرورة مراعاة للقرآن الكريم وحفظاً له من التوجهات العندية، حسين كاشفي رحمه الله په تفسير حسيني کي وايي: نوح رحمه الله ايشانرا بنزديک کشتی آورده وسرپوشی که ترتيب داده بود بلای کشتی پوشيده واز زمين آب عذاب جوشيدن گرفت واز آسمان آب بلا فرود آغاز کرد انتهی.

بِسْمِ اللّٰهِ مَجْرٖىهَا وَمُرْسٰىهَاؕ

پوه سه: چي دا جمله حال ده له ضمير مرفوع څخه د "اركبوا" والمعنى سپاره سئ په کښتی کي حال کون ستاسي چي د خدای جل جلاله نوم واياست يا بسم الله واياست په وخت کي د تللو د کښتی او په وخت کي د دربدلو د کښتی او يا په ځای کي د اجرأ او ارسأ.

پوه سه: چي "مجرى" او "مرسى" صيغه د ظرف زمان او مكان او مصدر ميمي ټولو احتمال لري، لكن د مصدريت پر تقدير مضاف محذوف دی ای وقت اجرٰها وارساها نحو قول القائل آتيک خفوق النجم ای وقت خفوفها.

اِنَّ رَبِّيْ لَغَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿٤١﴾

په تحقيق ستا خدای بخښونکی او مهربان دی يعني که د خدای جل جلاله مغفرت د سيئاتو ستاسي نه وای او رحمت يې نه وای تاسي ته به يې نجات نه وای درکړی، بغوي له ضحاک رحمه الله څخه روايت کړی دی چي څه وخت چي به نوح عليه السلام د

کښتۍ روانېدل غوښتل نو به یې داسي ویل بسم الله جرت، او چي د کښتۍ توقف به یې غوښتی داسي به یې ویل بسم الله رست، نو به کښتۍ هغه سي کېدل، په "غفور رحیم" کي اشاره ودې ته ده چي ستاسي نجات پر خدای پاک لازم او واجب نه دی بلکي په سبب د محض فضل او مغفرت او رحمت دی کما هو مذهب اهل السنة والجماعة خلافاً للمعتزلة، دوی وایي چي اصلح د بنده پر خدای واجب دی چي کوي به یې، والتفصیل والدلائل في کتب العقائد.

د خدای پاک عجیب قدرت: تاریخ وایي چي څه وخت چي نوح ﷺ کښتۍ جوړوله یوه سپین سرې ښځه چي مؤمنه وه راغله نوح ﷺ ته یې وویل چي دا ته څه شی جوړوې؟ نوح ﷺ ورته وویل چي دا د مؤمنانو د نجات شی دی چي طوفان نازلېږي او کفار غرقېږي! سپین سرې ورته وویل چي بیا ما خبره کړه او په کښتۍ کي مي درسره بوزه، نوح ﷺ ورته وویل ښه دی، نو هغه ؤ چي نوح ﷺ د حیواناتو د سپرېدلو په کشمکش اخته ؤ بوډۍ یې ګرسره له خیاله ووتله، خیر طوفان چي نازل سو او کافران غرق سوه، په دې وخت کي د نوح ﷺ سپین سرې ورپیاد سوه ډېر یې زړه له غمه ډک سو چي هغه خوارکۍ به د کفارو په جمله کي غرقه سوې وي، نو څرنګه چي کښتۍ ځمکي ته راکښته سوه او مؤمنان ټوله روغ رمټ صحیح سالم له کښتۍ څخه راکښته سوه، نوح ﷺ د سپین سري کور ته ورغلی، سپین سرې په خپل کور کي په یو کار بخته وه، نوح چي یې ولیدی ورته وه یې ویل چي د طوفان نېټه او د کافرانو د غرقېدلو نېټه لا نه ده رارسېدلې، نوح ﷺ ورته وویل چي هغه خو تېره سوه، او نوح ﷺ د سپین سري په حال کي په تعجب کي غرق سو چي انها قد انجاها الله جلت قدرته في بیتها من غیر رکوب في السفینة ولم ترى الطوفان.

درویش وایي: چي د دنیا اسباب ټوله اسباب عادیه دي او پټ قدرت الهي کار فرما دی في کل شيئ...... ع

دا باران چي پر همه وو ځکو اوري .... مشرف کړي ذات د کیمیا ولي

بقدر الکد تکتسب المعالی .... ومن طلب العلی سهر اللیاتی

وَهِيَ تَجْرِيْ بِهِمْ فِيْ مَوْجٍ كَالْجِبَالِ

پوه سه: چي دا جمله په اركبوا فيها الخ پوري تعلق لري يعني فركبوا فيها بسم الله مجريها ومرساها ويونكي او كښتۍ روانه سوه او دوی پکښي ناست وه په څپو کي يعني طوفان د اوبو چي هره څپه به لکه غرونه يعني په بلندۍ کي.

پوه سه: چي "موج" جمع د موجدة ده لکه تمر جمع د تمرة على مذهب، د باد تندوالي پر ډېرو اوبو لکه د درياب سبب د څپو ګرځي.

وَنَادٰى نُوْحُ ۨابْنَهٗ وَكَانَ فِيْ مَعْزِلٍ يّٰبُنَيَّ ارْكَبْ مَّعَنَا وَلَا تَكُنْ مَّعَ الْكٰفِرِيْنَ ﴿۴۲﴾

او نارې کړې نوح عليه السلام وخپل زوی ته، چي نوم يې کنعان ؤ او کافر ؤ، چي زويه زموږ سره سپور سه په کښتۍ کي او مه ملګری کېږه د کافرانو، او کنعان ګوښه ولاړ ؤ.

فائده: بني تصغير دی لپاره د شفقت لکه په پښتو کي زوی ته وايي زويکه.

پوه سه: چي چي معنا د "اركب" داده چي ايمان راوړه او زموږ سره سپور سه كما يدل عليه قوله تعالى.

قَالَ سَاٰوِيْۤ اِلٰى جَبَلٍ يَّعْصِمُنِيْ مِنَ الْمَآءِ

کنعان ورته وويل، زه به پناه له غرق څخه وروړم وه يوه غره ته چي ما له غرق څخه د اوبو وساتي، دده غرض دا ؤ چي نه ايمان راوړم او نه ستاسي په کښتۍ کي سپرېږم د ساتني ځايونه له اوبو څخه نور هم ډېر دي لکه غرونه.

قَالَ لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ مِنْ اَمْرِ اللّٰهِ اِلَّا مَنْ رَّحِمَ

نوح عليه السلام زوی ته وويل چي ساتونکی نسته ننه ورځ له عذابه څخه د خدای جل جلاله چي غرق دی مګر نه هغه څوک چي رحم پر وکړي يعني ارحم الراحمين الله عزوجل كذا في روح المعاني وروح البيان والقرطبي والمظهري وغيرها.

پوه سه: چي تعبير په من ابهامي سره کول او بيا په رحم سره تفصيل کول لپاره د تعظيم د رب جليل دی كما لا يخفى، او بعض مفسرين رحمة الله عليهم وايي چي عاصم په معنى د معصوم دی لکه من مأ دافق ای مدفوق او يا كعيشة راضية ای مرضية على توجيه فالمعنى لامعصوم من عذاب الله الا من رحمه الله.

درويش وايي: چي پر مذکوره تفسيرو استثنأ متصله ده، او بعض مفسرين

وايي چي په آيت كي استثنا منقطع ده والمعنى لكن من رحمه الله هو المعصوم لا الآوى الى الجبل.

وَحَالَ بَيْنَهُمَا الْمَوْجُ فَكَانَ مِنَ الْمُغْرَقِينَ﴿٤٣﴾

او حائل سوه په منځ كي د نوح عليه السلام او د زوى دده كنعان څپه د اوبو، نو وګرځيدى زوى يې له غرق شده ګانو څخه، نو "كان" په معنى د صار دى او يا كان پر خپل ظاهر دى اى فكان في علم الله من المغرقين على محاذات قوله تعالى في حق ابليس وكان من الكافرين في التوجيهين المذكورين.

اختلاف: بعض راويان وايي چي اوبه د غرو پر سرو څلوېښت ګزه لوړي سوې او بعض وايي چي پينځلس ګزه لوړي سوې او بعض وايي چي ديرش ګزه لوړي سوې.

درويش وايي: چي دا اندازې چي راويانو بيان كړي دي د هر غره نه دي ولي چي د بعضې غرونو قد كوچنى وي چي پر هغو غرو مذكوره اندازې اوبه لوړي سي تر هغه بلند غر څو تړوله په اوبو كي نه پټيږي، نو له دې سببه روح البيان داسي عبارت ويلى دى "فارتفع المأ على اطول جبل في الارض آه"

فائده: اطول د غرو په مځكه كي جبل نهاوند دى په منځ كي د رَيَ او طبرستان، والتفصيل في شرح الچغميني في بيان بحث سبع شعيره.

ابن عباس رضي الله عنهما وايي چي څلوېښت ورځي او شپې باران وه اوريدى او د مځكي اوبه هم څلوېښت ورځي را ووتلې قال الله تعالى "ففتحنا ابواب السمأ بمأ منهمر وفجرنا الارض عيوناً فالتقى المأ على امر قد قدر" او په تفاسيرو كي راغلي دي چي د نوح عليه السلام كښتۍ پينځه مياشتي پر اوبو ولاړه وه، او بعض اهل الله وايي چي تاثير د طوفان نوح په هر ديرش كاله كي ښكاره كيږي لكن سپك چي بعض كورونه يا قريې په سېلو غرق ګرځي.

وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكِ وَيَا سَمَاءُ

"قيل" صيغه مجهول ده، فاعل يې په حقيقت كي لفظ الله دى او وويل سوه له طرفه څخه د خداى پاک چي امر د طوفان پاى ته ورسيدى، اې مځكي نوش كړه خپلي اوبه او وه ځيښنه ستا اوبه يعني چي له تا څخه راوتلي دي يعني نه هغه اوبه

چي له اسمانه نازل سوي دي ولي چي د اسمان اوبه رودونه او دریابونه سوې او د مځکي اوبه چینې او څاهان او کاریزونه سوې، او اې اسمانه باران اوریدل بند کړه.

اَقۡلِعِيۡ وَغِيۡضَ الۡمَآءُ وَقُضِيَ الۡاَمۡرُ وَاسۡتَوَتۡ عَلَى الۡجُوۡدِيِّ

او اوبه مخ پر کمېدلو سوې یعني خدای پاک کمي کړې، او پای ته ورسېدل سو کار د اهلاک د قوم نوح چي خدای عزّوجلّ یې وعده کړې وه، او کښتۍ قرار ونیوی پر غره د جودي چي په جزیره کي یو غر دی، او بعض وایي چي په شام کي دی والاول هو الاشهر عند اهل التاریخ، له حضرت علي رضي الله عنه څخه روایت دی چي سخت د مخلوق غرونه دي او تر غرو سخت وسپنه ده، ولي د غرو ډبري د وسپنې په آلاتو ماتېږي او اوور پر وسپنه غالب دی، ولي چي وسپنه په اوور ولېږي، او پر اوور اوبه غالبي دي ولي چي اوور په اوبو مري، او پر اوبو وریځ غالبه ده چي د اوبو حامله ده او باد بیا وریځ راولي، او انسانان پر باد غالب دي په سبب د آبادۍ او خونو او قصرو، او خوب پر انسان غالب دی والموت یغلب الکل.

فائده: د حکمأ په نېز په اووه اقلیمه کي د مځکي یو سل اته اوویا (١٧٨) غرونه دي او په زهرة الریاض کي وایي شپږ زره شپږ سوه درو اوویا (٦٦٧٣) غرونه دي، داسي غرونه سته چي طول یې شل فرسخه بیا تر زر فرسخه پوري وي، او په دې کي اختلاف دی چي افضل د غرو کوم غر دی، بعض وایي چي تر ټولو افضل جبل ابي قبیس دی په مکه کي، ولي چي دا اول غر دی د مځکي، او بعض وایي عرفات دی، بعض وایي طور دی چي موسی علیه السلام د خدای جلّ جلاله سره خبري پر کړي دي، او جلال الدین سیوطي رحمة الله علیه وایي چي افضل د غرو جبل احد دی کما ورد في الحدیث الصحیح احد یحبنا ونحن نحبه، او د احد د غره زیارت خلګ کوي خصوصاً حجاج، ولي چي سید الشهدأ حمزة رضي الله عنه دده په لمن کي مدفون دی.

وَقِيۡلَ بُعۡدًا لِّلۡقَوۡمِ الظّٰلِمِيۡنَ ۝٤٤

او وویل سوه له جانبه څخه د خدای پاک چي لیري والی دي وي له رحمت څخه د خدای جلّ جلاله هغه قوم لره چي ظالمین دي، او یا هلاک دي وي هغه قوم لره چي ظالمان دي چي دلته مراد قوم نوح دی.

پوه سه: "بعداً" مفعول مطلق د فعل محذوف دی ای بعد القوم الظالمون بعداً.

فائده: محي السنة بغوي رحمه الله وايي چي د نوح علیه السلام کښتۍ چي پر جودي لنګر واچاوه يو څو زمانه کښتۍ ولاړه وه نوح علیه السلام او مؤمنان پکښې ناست وه، بيا د خدای جل جلاله له طرفه اجازه د کښته کېدلو له کښتۍ څخه ورکړه سوه، نو پر غره پياده سوه، نو نوح علیه السلام اولاً کارګه راوغوښتی چي د مځکي حالات راوړه کارګه پر مردار لاښ د کفارو پېښ سو، نو خبر يې نه راوړی، وروسته يې کوتره واستول کوتري د زېتون د درختي شين بلګ په مونښو که کي راخستی ؤ او پښې يې په خټو لړلي وې، نو نوح علیه السلام په دې وه پوهېدی چي اوبه ختمي سوي دي، نو بعض راويان وايي چي نوح علیه السلام کارګه ته د خوف دعاً وکړه يعني ښېرا دا سبب دی چي کارګه په بيره کي اول نمره د مرغانو دی، بعض خلګ مبالغةً د کارګه د بېري داسي بيان کوي چي کارګه خپل بچي ته نصيحت کاوه چي که دي انسان وليدی چي مځکي ته چوغ يعني کښته سو، نو پوه سه چي ډبره را اخلي او تا په ولي، بچي يې ورته وويل نو که يې ډبره دمخه ورخخه وه، نو دا به ښه وي چي سړی مي صرف وليدی زه به الوځم کارګه شاباش ورته ووايه چي همدغسي کوه، او کوتري ته يې شنه ليکه په غاړه کي ورکړه او د امن دعاً يې ورته وکړه ځکه کوتري د انسانانو په کور کي ګذاره کوي.

فائده: روح البيان وايي چي په کافرانو کي يو عوج بن عنق ژوندی پاته سو چي اوبه يې د پر تو ګاښ تر ځای (سروځني) پوري وې او دده جګوالی روح البيان وايي چي درې زره درې سوه درو دېرش (۳۳۳۳) ګزه ؤ، دی وايي چي سبب د نجات د عوج دا ؤ چي ده د کښتۍ لرګي له شام څخه ونوح علیه السلام ته راچلول، لکن مظهري رحمه الله دا خبره رد کړې ده دی وايي چي دا خبره له ظاهره څخه د نص خلاف ده قال الله تعالى "قال نوح رب لاتذر على الارض من الكافرين دياراً" وقال قيل بعداً للقوم الظالمين، وقال لا عاصم اليوم من امر الله الا من رحم.

وَنَادٰى نُوْحٌ رَّبَّهٗ فَقَالَ رَبِّ اِنَّ ابْنِيْ مِنْ اَهْلِيْ وَاِنَّ وَعْدَكَ الْحَقُّ وَاَنْتَ اَحْكَمُ الْحٰكِمِيْنَ ﴿۴۵﴾

او نارې کړې نوح علیه السلام ورب ته خپل "فقال الفا لتفسير الندا" او وه يې ويل اې

زما ربه په تحقيق زما زوی زما له اهل ځخه دی او په تحقيق ستا وعده حق ده خلف نسته پکښې يعني چي تا وعده کړې وه چي تا او ستا اهل ته به له غرق څخه نجات ورکوم، غرض د نوح ﷺ دا ؤ چي څه حکمت کار فرما ؤ چي دی له غرق ځخه نه سو خلاص، دا ترجمه پر هغه تقدير ده چي کنعان په غرق شده گانو کي ولاړی، او بعض مفسرين وايي چي قبل الغرق دا ندأ نوح ﷺ وکړه، نو غرض يې دا ؤ چي دده زوی له غرق ځخه نجات پيدا کړی او ته اې خدايه عدل د حاکمانو يې ستا په حکم کي خلف نسته، ولي چي حکم پر بل چا فرع د علم دی او ته اعلم يې په مصالح د عبادو نو ستا حکم هيڅ بې حکمته نه دی.

درويش وايي: چي په اوسنی زمانه کي يو جاهل په دين ظالم رشوت خوره پر منصب د قضأ ناست دی حتی چي قاضي القضات چي د ټولو قاضيانو رئيس وي هم جاهل او ظالم وي، په صحيح حديث کي راغلي دي "القضات ثلثة واحد في الجنة واثنان في النار" (قاضيان درې قسمه دي يو په جنت کي دوه په اور کي) جنت والا هغه قاضي دی چي په حق خبر وي يعني پر احکامو د شرعي علم لري او حکم هم په عدل سره وکړي او هغه دوه قاضيان چي په اور کي دي هغه يو هغه قاضي دی چي په حق او شريعت خبر وي لکن د رشوت وغيره له لاري حکم بالجور وکړي، او بل هغه قاضي دی چي په شريعت ناخبره او جاهل پر منصب د قضأ ناست وي او د شريعت خلاف حکمونه کوي، ومن بلاغات ومبالغات الزمخشري.

قضات زماننا صاروا لصوصاً .... عموماً في القضايا لا خصوصاً
خشينا منهموا لو صا فحو نا .... للصوا من خواتمنا فصو صاً

قَالَ يٰنُوْحُ اِنَّهٗ لَيْسَ مِنْ اَهْلِكَ ۚ اِنَّهٗ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ ۖ

خدای ﷻ ورته وويل چي اې نوح کنعان ستا له اهل ځخه نه دی لقطع الولاية بين المؤمن والكافر په تحقيق ستاسي زوی عمل غير صالح دی.

پوه سه: چي "انه" تعليل دی چي له اهل ځخه نه دی او عمل مصدر دی حمل يې مبالغةً دی کزيد عدل، او يا يې حمل په حذف د مضاف دی ای ذو عمل غير صالح مضاف چي حذف سو عمل يې پر مضاف اليه جاري سو چي "عمل" دی او خبر د "ان" دی.

فائده: کسائي او يعقوب "عمل" په کسره د ميم وايي يعني صيغه د فعل ماضي او

غير په نصب سره مفعول د عمل بولی، والمعنی انه عمل عمل الشرک والتکذیب.

فَلَا تَسْـَٔلْنِ مَا لَيْسَ لَكَ بِهٖ عِلْمٌ

نو ته زما څخه سوال مه کوه د هغه شي چي نسته تا لره په هغه سره علم.

پوه سه: چي کسره د نون دلالت پر یا محذوفه کوي اصله لاتسئلني ؤ د مالیس لک به علم هغه ندا د نوح ﷺ ده ونادی نوح ربه آه چي په دې نه پوهېږې چي دا سوال زما خطا دی که صواب چي نجات د زوی کنعان کافر ؤ چي تا وویل رب ان ابني آه مقصود زجر د نوح ﷺ دی له داسی دعا څخه اخیر زجر پسي زیات.

اِنِّيْٓ اَعِظُكَ اَنْ تَكُوْنَ مِنَ الْجٰهِلِيْنَ ﴿٤٦﴾

زه تا ته نصیحت کوم چي ته به د جاهلان له ډلي څخه نه گرځې چي یو وار سوال کوي د هلاک د ټولو کافرانو، رب لاتذر علی الارض من الکافرین دیاراً، او بیا د کافر زوی کنعان شفاعت راته کوې.

درویش وایي: چي ددې آیت په تفسیر کي ډېر لوړ کسان خطاوتلي دي، لکه بغوي رحمة الله علیه چي دا اختلاف راوړی دی، قال مجاهد والحسن البصري چي کنعان ولد الزنی ؤ من غیر نوح او نوح ﷺ نه ؤ په خبر ولذالک قال رب ان ابني من اهلي وقال الله تعالی انه لیس من اهلک یعني انه ولد الزنی وقال مالیس لک به علم یعني ته نه یې خبر چي کنعان ولد الزنی دی، او ابو جعفر الباقر رضي الله عنه وایي چي کنعان خو یې د ماینې زوی ؤ لکن دده څخه نه ؤ بلکې د بل مېړه څخه یې ؤ، ولذالک قال من اهلي ولم یقل مني، او ابن عباس او عکرمه او سعید بن جبیر رضي الله عنهم او ضحاک او اکثره محدثین رحمهم الله وایي چي کنعان له نطفې څخه د نوح ﷺ ؤ ولد الزنی نه ؤ، ولي چي د هیڅ نبي ماینې زنی نه ده کړې ومعنی قوله تعالی انه لیس من اهلک انه لیس من اهل دینک لانه کان کافراً، ومعنی قوله تعالی کمامر اني اعظک ان تکون آه داده چي یو وار خواست د هلاک د ټولو کفارو کوې او بیا نجات د کافر زوی غواړې.

قَالَ رَبِّ اِنِّيْٓ اَعُوْذُ بِكَ اَنْ اَسْـَٔلَكَ مَا لَيْسَ لِيْ بِهٖ عِلْمٌ ؕ وَاِلَّا تَغْفِرْ لِيْ وَتَرْحَمْنِيْٓ اَكُنْ مِّنَ الْخٰسِرِيْنَ ﴿٤٧﴾

نوح ﷺ وویل اې زما ربه زه پناه غواړم له تا څخه چي زه به سوال کوم له تا څخه یعني په آئینده کي د هغه شي چي نه وي ما لره په هغه علم لکه ددې واري

چي مي وکړی، او که ماته بخښنه ونه کړې يعني د موجوده سوال او رحم ونه کړې پر ما باندي زه به وګرځم له تاوانيانو د جملې څخه.

قِيلَ يَٰنُوحُ ٱهْبِطْ بِسَلَٰمٍ مِّنَّا وَبَرَكَٰتٍ عَلَيْكَ وَعَلَىٰٓ أُمَمٍ مِّمَّن مَّعَكَ

"قيل" اى القائل هو الله ﷻ، اې نوح کښته سه يعني له کښتۍ څخه وغره ته چي کښتۍ يوه مياشت پر ولاړه وه، او يا کښته سه له جودي غره څخه وسمي ځمکي ته "بسلام" يعني بسلامة من المکاره چي زموږ له خوا څخه دی، نو سلام په معنی د سلامتيا دی من الغرق "وبرکات" او په برکتو سره په نسل کي ستا او د رزق فراخه من انواع الارزاق، پر تا باندي او پر هغو امتو چي پيدا کېږي د من معک څخه، والمراد الامم المؤمنة الى يوم القيامة، نو ذکر عام دی مراد ځني خاص دي اى المؤمنين.

پوه سه: چي دا ترجمه پر هغه تقدير ده چي د نوح ﷺ سره دده اولاد او نور مؤمنان هم وه، لکن په عدد کي يې نور اختلاف دی چي څو کسه وه، نو هغه نور کسان چي له کښتۍ څخه کښته سوه څو زمانه تر اجل پوري ژوندي وه لکن نسل يې نه سو پاته او پر هغه روايت چي په کښتۍ کي صرف نوح ﷺ او دده زوجه او دده درې زامن او د هغو ماينې وې چي مجموع اته نفره وه، نو دې خبري ته ضرورت نسته چي نور نسل نه سو پاته، په هر صورت نوح ﷺ ابو الخلق کلهم دی وروسته تر ده ولهذا سمي آدم ثاني وا آدم اصغر، ولي چي ټوله نر او ښځي، انبيا او صالحين او کافران وروسته تر ده دده له نسل څخه دي دا قدرت د رب العزت دی چي په مرور د زمانو له لږ څخه ډېر پيدا کوي.

تاريخ خبر کوي: چي نوح ﷺ سره د من معه في السفينة راکښته سو په ورځ د عاشورا يعني د محرم د مياشتي پر لسم تاريخ، نو ده روژه ونيول او من معه يې هم په روژه نيولو سره امر کړه شکراً لله تعالى في نجاتهم من الغرق، او ددوی د کښتۍ خوراکي مواد ختم سوي وه، نو بعض من معه يوه لپه عدس راوړه او بل يوه لپه نخود راوړه چي اووه قسمه خوراکي دانې پوره سوې، نو ټولي يې ګډې سره پخې کړې نو يې روژه په ماته کړه او ټوله په ماړه سوه په برکت د نوح ﷺ.

فائده: که چا فراخي جوړه کړه په شپه د عاشورا پر عيال باندي د نفقې خداى پاک به فراخي جوړه کړي پر عيال دده ټوله آئينده کال، ابن سرين رحمة الله عليه وايي چي قد جربناه فکان کذالک.

وَأُمَمٌ سَنُمَتِّعُهُمْ ثُمَّ يَمَسُّهُم مِّنَّا عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٤٨﴾

ژر دى چي موږ به تمتع ورکړو دوى ته يعني په رزق د دنيا وروسته به دوى مسه کړي يعني وه به رسېږي دوى ته عذاب دردناک په اخيرت کي خو ټولو ته رسېږي لکفرهم، او بعضو ته په دنيا کي هم لکه قوم هود، قوم صالح، قوم لوط او قوم شعيب.

پوه سه: چي "وامم" مبتدأ ده خبر يې محذوف دى يعني وممن معک امم لا برکة فيهم لکفرهم.

تِلْكَ مِنْ أَنبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهَا إِلَيْكَ مَا كُنتَ تَعْلَمُهَا أَنتَ وَلَا قَوْمُكَ مِن قَبْلِ هَٰذَا

دغه قصه د نوح (عليه السلام) او د قوم او د کښتۍ او د طوفان الى غير ذالک ممامر بعض د خبرو څخه د غيب دي يعني ستا څخه غائب وه تا مشاهدةً نه دي ليدلي، نو کلمه "من" لپاره د تبعيض ده، ولي خبرونه د غيب ډېر په قرآن کي وه عليه الصلوٰة والسلام ته کړي کقصةِ فرعون و ثمود وقوم لوط وغيرها، موږ يې تاته په قرآن کي وحي کړي دي چي نه وې ته په خبر يعني په دغو قصو او نه ستا قوم تر دې دمخه يعني تر نزول د قرآن دمخه.

پوه سه: چي "تلک" مبتدأ ده او من انبأ الغيب يې خبر دى او "نوحيها" يې خبر بعد الخبر دى، او پوه سه! چي "انت" تاکيد دى په منفصل سره او يا سره د فصل په منځ کي د معطوف او معطوف عليه، معطوف دلته ولا قومک دى.

فائده: لا نافيه په معطوف کي تاکيد د ما نافيه دى.

فائده: په دې آيت کي دليل دى پر دې چي دا قصې معجزې د عليه الصلوٰة والسلام دي يعني دى عليه السلام نبي دى حقاً، ولي چي عليه الصلوٰة والسلام د نبوت تر زمانې پوري په خپل قوم کي ؤ، او قوم دده سره د کثرت ددوى چي نه دى په خبر نو يو سړى چي آنحضرت صلى الله عليه وسلم دى څرنګه په خبر سو فعلم انها مما علمه الله بالوحي فهو نبي بالحق خصوصاً اذا کانت تلک القصص مطابقةً للکتب المنزلة من قبل.

فَاصْبِرْ ۚ إِنَّ الْعَاقِبَةَ لِلْمُتَّقِينَ ﴿٤٩﴾

نو صبر وکړه پر ازار او تکذیب د قوم لکه نوح علیه السلام چي صبر کړی ؤ او اخیري فتح او بری په دنیا او اخرت کي د متقینو په برخه ده کما کان العاقبة للنوح ومن معه في الفلک.

پوه سه: چي په دې آیت کي تسلي وه علیه الصلوٰة والسلام ته ورکوي بان العاقبة لک وللمؤمنین، حافظ شیرازي چه خوش گفته

سروش عالم غیبم بشارتی خوش داد .. که کس همیشه گرفتار غم نخواهد بود

کریمه: ان مع العسر یسراً ان مع العسر یسراً حسین کاشفي په خپل تفسیر کي داسي ویلي دي: پیر طریقت فرمود که صبر کلید همه بستگیها است.. وشکیبایی علاج همه خشکیها است.. نتیجه ناشکیبائی ظفر است.. وکار بی صبر از هر روز بدتر است انتهی عبارته البلیغة.

وَإِلَىٰ عَادٍ أَخَاهُمْ هُودًا ۚ قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ ۖ إِنْ أَنتُمْ إِلَّا مُفْتَرُونَ ﴿٥٠﴾

پوه سه: چي دا عطف دی پر الی قومه باندي "ارسلنا نوحاً الی قومه وارسلنا عاد الآیة" ترجمه: مونږ واستاوه یعني په رسالت سره د عاد وقبیلې ته ددوی د قوم سړی "هود" عطف بیان دی د "اخاهم" نو هود علیه السلام دوی ته وویل اې قومه زما تاسي توحید د خدای جل جلاله عقیده وگرځوئ، قوم یې مشرکان او بت پرستان وه، نسته تاسي لره یو معبود بالحق ماسوی د الله عزوجل څخه (نو کلمه د من لپاره د استغراق د نفي ده) نه یاست تاسي مگر دروا غجنان چي تاسي بتان شریکان د خدای پاک بولې په عبادت او شفعائنا عند الله یې بولئ.

يَا قَوْمِ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا ۖ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى الَّذِي فَطَرَنِي ۚ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٥١﴾

اې قومه زما نه کوم زه سوال له تاسي څخه پر تبلیغ د رسالت د مزدورۍ چي پر تاسي دا مزدوري درنه وي، نه ده مزدوري زما یعني ثواب مگر هر هغه چاچي زه یې پیدا کړی یم یعني الله عزوجل آیا تاسي له عقل څخه کار نه اخلئ چي دداسي سړي متابعت باید وکړل سي.

درویش وايي: چي طمع چي ټوله حروف يې مهمله دي په تبليغ کي د دين وخلګو ته کول تبليغ مهمل ګرځوي يعني خلګ د مبلغ طامع خبري نه قبلوي هم دا سبب دی چي هر نبي تر ټولو دمخه مرانده د طمع غوځه کړې ده، بيت ......

طمع بند د دفتر زحکمت بشوی .... طمع بگسل وهرچه خواهی بگوی
مکن سعد یا دیده بردست کس .... که بخشنده پروردگار است وبس
طمع آبروی موقر بریخت .... برای دو جود امن دُربریخت

مثل: فلانی سړی اجهل دی من داعي ثمانين من الضان، ددې مورد د داسي تاريخ بيان کړی دی چي يو سړي د عليه الصلوٰة والسلام يو کار ور اجرا کړی، نو عليه الصلوٰة والسلام ورته وويل چي ته مدينې ته بيا راسه يعني زه ستا ددغه خدمت عوض درکوم، خير هغه سړی مدينې ته ورغلی، نو عليه الصلوٰة والسلام ورته وويل چي اتيا (۸۰) مېږي غواړې او که زه خدای ﷻ ته خواست چي تا خدای پاک زما ملګری وګرځوي په جنت کي، هغه سړي ورته وويل چي اتيا مېږي غواړم، عليه الصلوٰة والسلام صحابه کرامو ﷺ ته وويل چي اتيا مېږي ورکړئ، دا خو يې مورد ؤ اخير ضرب مثل سو، د هغه چا لپاره چي د ډېر اعلی شي په عوض په ادنی شي سره قناعت وکړي کالمبلغ الطامع للدنيا عوض ثواب الله في العقبی، سعدي شيرازي رحمة الله عليه ميګويد. بيت:.

زيان ميکند مرد تفسير دان .... که علم وادب ميفروشد بنان

وَيٰقَوْمِ اسْتَغْفِرُوْا رَبَّكُمْ

اې قومه زما طلب د مغفرت وکړئ له رب څخه ستاسي يعني د هغه شرک چي تاسي دمخه کاوه او دا طلب د مغفرت له شرک څخه په اسلام سره کېږي، فان الاسلام يهدم ماکان قبله لکه چي روايت يې کړی دی ددغه حديث عمر بن العاص رضي الله عنه د عليه الصلوٰة والسلام څخه.

ثُمَّ تُوْبُوْٓا اِلَيْهِ يُرْسِلِ السَّمَآءَ عَلَيْكُمْ مِّدْرَارًا

وروسته تر اسلام رجوع وکړئ وه طاعت ته د خدای پاک بيله شريکه، خدای پاک به رااستوي اسمان پر تاسي ډېر اورونکی د باران، او ولې به مو جاري سي دا يې له دې سببه ورته وويل چي پر دوی درې کاله باران بند ؤ تعذيباً لهم علی الشرک.

پوه سه: چي مدراراً صيغه د مبالغې ده نو ځکه يې مفسرين ترجمه په كثر الدور سره کوي.

وَيَزِدْكُمْ قُوَّةً إِلَىٰ قُوَّتِكُمْ وَلَا تَتَوَلَّوْا مُجْرِمِينَ ﴿٥٢﴾

او خدای ﷻ به زيات کړي قوت ستاسي منضماً الى قوتكم، حسين کاشفي په تفسير حسيني کي وايي: آورده اند که عاديان دعوت هود ﷺ قبول نكردند حق سبحانه وتعالی بشآمت آن سه سال باران از ایشان بازگرفت وزنان ایشان را عاقره وعقیمه ساخت وچون اصحاب زروع بودند او دشمنان نیز داشتند برای زراعت به باران وبرای دفع دشمنان باولاد محتاج بودند، هود ﷺ فرمود که (يا قوم استغفروا الخ) فيكون معنى قوله (ويزدكم قوة الى قوتكم) قوة با قوة شما یعنی فرزندان دهد شما را تا بمدد ایشان بردفع دشمنان قادر شوید انتهی.

درويش وايي: چي هغه تفسير كامل ددې مقام دغه د حسين کاشفي دی.

درويش وايي: چي د حسن بن علي رضي الله عنهما څخه روايت دی چي دی د معاوية رضي الله عنه ملاقات ته ورغلی ځ چي دی د معاويه رضي الله عنه له دربار څخه راووتی، ځيني پهره دارانو د معاويه رضي الله عنه ورته ودرېدل چي زه خاوند د ډېر مال يم لكن عيال خصوصاً زوی نه لرم ته ماته يو شی راوښيه شايد خدای پاک به ماته عيال راکړي، حسن بن علي رضي الله عنهما ورته وويل چي استغفار ډېر وايه! هغه سړي هم استغفار ته زور ورکړی حتی چي په يوه ورځ کي به يې اووه سوه واره استغفار وايه، نو خدای پاک پرله پسې لس زامن ورکړه، معاويه رضي الله عنه په دې موضوع خبر سو، نو هغه خپل پهره دار ته يې وويل چي تا پوښتنه نه ځني وکړه چي دا خبره ده له څه رويه ده وکړه، هغه ورته وويل يا!، خير بل وخت بيا حسن بن علي رضي الله عنهما ملاقات ته د معاويه رضي الله عنه راغلی، نو هغه پهره دار د معاويه رضي الله عنه پوښتنه ځني وکړه، ده ورته وويل چي تا قول د هود ﷺ نه دی اورېدلی چي قوم ته يې وکړی (ويزد قوةً الى قوتكم) يعني مراد له قوت څخه زامن وه، او دا قول د نوح ﷺ تاسي نه دی اورېدلی (ويمددكم باموال وبنين)

درويش وايي: چي دا مجربه نسخه د وچ سړي لپاره د تفسير ايوبي هديه ده ضرور داده چي عقيده ټينګه سړی پر ولري.

پوه سه: چي "ولاتتولوا مجرمين" عطف دی پر استغفروا، والمعنی تاسي زما د دعوت څخه اعراض مه کوئ په داسي حال کي چي تاسي پر خپلو جرائمو همېشه توب کوئ يعني الشرک وعدم قبول الدعوة.

قَالُوا يٰهُودُ مَا جِئْتَنَا بِبَيِّنَةٍ

وويل د هود ﷺ قوم وه ده ته چي تا موږ ته راتگ نه دی کړی په يو حجت سره چي ستا د دعوی د نبوت پر صحت دي دلالت کوي، دا خبره دوی د ډېر عناد او تکبره وهود ﷺ ته وکړه سره ددې چي هود ﷺ دوی ته معجزات باهرات راوړي دي.

وَمَا نَحْنُ بِتَارِكِيٓ اٰلِهَتِنَا عَنْ قَوْلِكَ وَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِيْنَ ﴿٥٣﴾

او موږ نه يو پرېښوونکي د عبادت د خپلو خدايانو يعني بتانو ستا په قول، نه يو موږ تالره ايمان راوړونکي يعني ستا پر خبره تصديق نه کوو يعني لا اله الا الله، نو هود ﷺ دوی نا اميده کړی له خپل ايمان څخه.

پوه سه: چي "عن قولک" متعلق دی په "تارکي" پوري.

درويش وايي: چي ورته خبري به قريشو وه عليه الصلوٰة والسلام ته هم کولې بلکې عادت د هر نبي د قوم د مشرکانو له خوا دغه قسم خبري کېدلې.

اِنْ نَّقُوْلُ اِلَّا اعْتَرٰىكَ بَعْضُ اٰلِهَتِنَا بِسُوْٓءٍ

او موږ نه وايو تاته يوه خبره مگر دا خبره چي تاته مصيبت يعني جنون درپېښ کړي، بعض خدايانو زموږ په يو بد سره چي خرافات وايه، ولي ته ددوی بد وايه او خلگ ددوی له عبادت څخه منع کوې، نو بعض خدايانو زموږ هم درد ورغلی او ته يې په مرض د جنون مبتلأ کړې.

درويش وايي: چي فکر وکړئ چي بت پرستان څومره له انسانيت څخه لېري خبري کوي چي جمادات بتانو ته دومره قدرت ثابته وي چي د سړي دماغ دي ورخراب کړي او لېوني دې کړي.

قَالَ اِنِّيْٓ اُشْهِدُ اللّٰهَ وَاشْهَدُوْٓا اَنِّيْ بَرِيْٓءٌ مِّمَّا تُشْرِكُوْنَ ﴿٥٤﴾

هود ﷺ وويل چي زه خدای ﷻ شاهدوم پر ځان او تاسي هم شاهدان اوسئ پر ماچي

په تحقیق زه بېزاره یم د هغو بتانو څخه چي تاسي يې د خدای پاک شریکان بولئ.

مِنْ دُوْنِهٖ فَكِيْدُوْنِيْ جَمِيْعًا ثُمَّ لَا تُنْظِرُوْنِ ﴿۵۵﴾

ماسوا له خدای ﷻ څخه يعني نه يې عبادت کوم او نه ځني بېرېږم، نو تاسي او ستاسي خدایان حیله وکړئ زما په ضرر او اهلاک کي په ګډه یعني تاسي او ستاسي خدایان اتفاق سره وکړئ زما په ضرر رسولو یعني ستاسي پر زعم چي زموږ خدایانو ته څوک ښکنځل کوي زموږ خدایان وه هغه ته ضرر رسولای سي کما یدل علیه قولکم الا اعتراک آه "ثم لاتنظرون" بیا مهلت مه راکوئ ماته.

پوه سه: چي کسره د نون دال پر یأ محذوفه ده والاصل لاتنظروني.

پوه سه: چي په دې قول د هود ﷺ سپکاوی د قوم دی او اظهار د اعتماد پر خدای دی او اعلان د عجز ددوی د خدایانو دی لانها احجار جمادات لاتنفع ولاتضر.

فائده: په دې قول کي: هود ﷺ معجزه ده، ولي چي وروسته ددې قول د هود چي اجتماع پېش رویه ودوی ته ورکړي او دوی جبابره هم وه او وه وینو ته د هود ﷺ تږي هم وه لکن نه يې ضرر وررساوه او نه يې هلاک کړی.

اِنِّيْ تَوَكَّلْتُ عَلَى اللّٰهِ رَبِّيْ وَرَبِّكُمْ ؕ مَا مِنْ دَآبَّةٍ اِلَّا هُوَ اٰخِذٌۢ بِنَاصِيَتِهَا ؕ

زما تکیه او اعتماد پر الله ﷻ دی چي رب زما او ستاسي دی، نسته یوه دابة (دابة مایدب ای یتحرک علی الارض فیعم الانسان وغیره) مګر نه خدای ﷻ نیونکی دی د نزلې د وېښتانو د هغې دابې.

پوه سه: چي ناصیه ځای ته د شنه کېدلو د وېښتانو وایي چي په مقدمه حصه کي د سر وي چي په پښتو کي يې نزله بولي، او هغه وېښتانو ته هم وایي چي د هغه حصه شنه وي.

فائده: سر څلور حصې دی (۱) ناصیه چي ذکر سوله (۲) مقابل د ناصیه قفأ بولي یعني څټ (۳) او مابین د ناصیة (۴) او څټ د یوه غوږه او د بل غوږ پر برابر قرنان بولي دوه ښکرونه" اصطلاح د عربو" عرب چي یو سړی په ذلت او مقهوریت وبل سړي ته بیانه وي، نو وایي ناصیة فلان بید فلان ای هو ذلیل ومقهورله" والمراد باخذ الله بناصیة کل دابة" نفاذ قدرته تعالی فیهم" والمعنی

الا هو مالک لها قادر علیها یصرفها علی ما یرید بها.

مقصود د دې بیان څخه اظهار د عظیم قدرت د خدای دی او غالب سلطنة د خدای دی اودا چې پر مخلوق که څه هم ډېر جلیل دی په قوت او په جثه کي فهو صغیر ذلیل بالنسبة الی قدرته تعالی، نو بعض مفسرین وایې چي دا عبارت قرآني کنایه ده، او بعض مفسرین وایې استعارة تمثیلیه ده کما قولهم للمتحیر في امر ما" رئیتک تقدم رجلا وتؤخر اخری والتفصیل في علم البیان" علمأ په پوهېږي که څه هم عوام نه په پوهېږي.

سوال: تا خو ویلي وه چي زما تفسیر د عوامو دپاره دی او دلته وایې که څه هم عوام نه په پوهېږي؟

ځواب: ما داسي نه دي ویلي چي د عوامو دپاره دی بلکه ما صرف داسي ویلي دی چي زما تفسیر په پښتو ژبه دی په دې وینا کي عوام او خواص دواړه داخل دي.

سوال: عینا دا سوال او جواب تا بل ځای په دې تفسیر کي هم راوړی دی، نو د تکرار یې څه فائده؟

ځواب: غرض مخ نیوی د حاسدانو د خبرو دی چي هغه پر هر ځای تنقید کوي

چشم بد اندیش که بر کنده باد .... عیب نماید هنرش در نظر

ته که د حاسدانو د حالاتو تفصیل غواړې د درمختار مقدمه ملاحظه کړه.

إِنَّ رَبِّي عَلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٥٦﴾

په تحقیق زما خدای پر لاره سمه دی" یعني علی الحق والعدل، نو محسن ته ثواب ورکوي پر احسان د هغه فضلا منه او بد کاره ته د بد کار جزأ ورکوي عدلا منه او هغه څوک چي خدای ﷻ سره اعتصام وکړي هغه خدای ﷻ نه ضائع کوي.

فَإِن تَوَلَّوْا فَقَدْ أَبْلَغْتُكُم مَّا أُرْسِلْتُ بِهِ إِلَيْكُمْ ۚ

اصل یې "تتولوا" وو یوه تایې حذف" یعني که تاسي اعراض وکړئ د هغه څه څخه چي ما تاسي ته دعوت در کړي دي یعني من التوحید، په تحقیق ما تاسي ته ورساوه هغه دین چي زه د تبلیغ د هغه خدای را استولی وم وتاسي ته.

یوه سه: چي اصل جزأ ده ان محذوف ده مذکور آیت دلیل د جزأ محذوفي دی والتقدیر فان تولوا فلا تفریط ولا تقصیر بي اذ قد ابلغتکم آه.

وَيَسْتَخْلِفُ رَبِّي قَوْمًا غَيْرَكُمْ

او خداى ﷻ به خلف ستاسي پيدا كړي يو قوم غير د تاسي څخه يعني تاسي به هلاک کړي او ستاسي عوض به هغه قوم وګرځوي چي تر تاسي فرمان برداره وي او د خداى عبادت كوي په توحيد سره ولي ستاسي عذر نه سو پاته چي ما تبليغ د ما ارسلت به درته وكړي او خپله وظيفه مي اجرا كړه.

وَلَا تَضُرُّونَهُ شَيْئًا ۚ إِنَّ رَبِّي عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ حَفِيظٌ ﴿٥٧﴾

او ضرر نسي رسولاى وخداى ﷻ شيئا من الضرر (فشيئا مفعول مطلق بلكه ضرر د شرک ستاسي وتاسي ته راجع دى او يا معنى دا ده چي ستاسي په هلاک كي تاسي د خداى ﷻ وخدايي ته نقصان نه سئ رسولاى (فشيئا مفعول به دى) په تحقيق زما رب پر هر شي رقيب دى يعني خبر دى ستاسي په عملو او قادر دى ستاسي پر مجازات او غافل نه دى ستاسي د عملو څخه، نو بايد مؤمن همېشه طاعت د خداى ﷻ ته.

وَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا هُودًا وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِّنَّا

هغه وخت چي ورسېدى امر زموږ يعني د عذاب د هود موږ نجات وركړى و هود او و هغو كسانو ته چي ايمان يې راوړى وو د هود سره په رحمت سره زموږ يعني په فضل زموږ نه په عمل د دوى.

پوه سه: چي مؤمنان د قوم هود (۴۰۰۰) څلور زره كسان وه.

وَنَجَّيْنَاهُم مِّنْ عَذَابٍ غَلِيظٍ ﴿٥٨﴾

او نجات وركړى موږ ودوى ته د عذاب سخت څخه.

پوه سه: چي تكرار د "نجيناهم" لپاره د تاكيد دى او لپاره د تعظيم د قوم هود دى او لپاره د تهويل د عذاب دى.

فائده: عذاب د قوم هود ډېر سخت باد او نهايت ګرم ؤ چي ددوى يعني د كفارو په پزه ننوتى تر دبره به يې راووتى او عضواً عضواً به يې سره جلا كړه.

دروېش وايي: چي د عاديانو مفصله قصه په تفسير كي د سورة الاعراف تېره سوه.

فائده: هود ﷺ او مؤمنان چي قوم یې هلاک سو د مکې مکرمې پر لور روان او هورې یې د خدای ﷻ عبادت کاوه تر مرگ پوري.

فائده: په انسان العیون کي وایې چي د هر نبي قوم چي هلاک سوی دی ماسوی د موسی ﷺ هغه نبي مکې ته راغلی دی او هوري یې د خدای ﷻ عبادت کاوه تر مرگه پوري.

وَتِلْكَ عَادٌ جَحَدُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ وَعَصَوْا رُسُلَهُ

پوه سه: چي تلک اشارة ده وقوم ته د هود چي قوم عاد وه او سبب د تانیث یې تاویل دی په قبیله سره او بعض مفسرین مضاف محذوف بولي یعني تلک اثار عاد یعني تاسي سفر وکړئ په مځکه کي او اثار د قوم عاد وګورئ لاجل العبرة.

بیت.. پند گیر از مصائب دیگران.......... تا نگیرند دیگران ز تو پند

ترجمه" دغه ده قبیله د عاد، یا دغه دي آثار د عاد چي دوی تکذیب او انکار کړی وو په آیاتو د خدای ﷻ، او دوی عصیان کړی وو د رسولانو د خدای ﷻ.

پوښتنه: رسول د عادیانو خو یو وو، نو جمع یې د کوم حکمت دپاره راوړه؟

ځواب: په جمع کي ننبیه پر دې ده چي انکار د یوه رسول انکار د ټولو رسولانو دی ولي چي رسولان ټوله دعوت وتوحید ته کوي او یو د بل تصدیق کوي بلکه په اصول او عقائدو کي د دین ټوله سره شریکان دي البته په فروع کي د دین اختلاف سره لري، نو انبیأ علیهم الصلوة والسلام لکه د یوه پلار زامن چي مندي یې سره جلا وي" وقد جأ معناه فی الحدیث النبوي الصحیح.

وَاتَّبَعُوا أَمْرَ كُلِّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ ﴿٥٩﴾

او دوی متابعت کاوه په شرک کي د امر د هر نوي ظالم چي د توحید سره یې ضدیت درلودی والمعنی چي دوی د خپلو رئیسانو متابعت کاوه او د هغه چا چي دوی ته به یې د توحید تبلیغ کاوه د هغه شخه به یې انکار کاوه" په تبیان کي وایې چي جبار المتعظم في نفسه (چي په نفس کي ځان لوی پر هر چا په خیال ورځي المتکبر علی العباد) او چي کبر کوي پر خلګو" والعنید" الذي لا یقول بالحق ولا یقبله او دعنود او د معاند هم داغه معنا ده.

وَأُتْبِعُوا فِي هَٰذِهِ الدُّنْيَا لَعْنَةً وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ

او په دوی پسي کړه سوی دی لعنت من الناس والملائکة او په آخرة کي هم لعنة دی یعني د خدای د جانب څخه.

پوه سه: چي د اتبعوا ضمیر و رؤساو او تابیعنو ته د دوی راجع دی.

فائده: اثر د لعنت د ورځي د قیامت التابید فی النار دار الاشرار والکفار والفجار والهلاک فی الدنیا" عصمنا الله تعالی منها بفضله وکرمه.

أَلَا إِنَّ عَادًا كَفَرُوا رَبَّهُمْ ۗ أَلَا بُعْدًا لِّعَادٍ قَوْمِ هُودٍ ﴿٦٠﴾

خبر اوسئ چي د عاد قوم کفر وکړی د خدای ﷻ یعني انکار د توحید د خدای ﷻ یې وکړی " او یا کفران د نعمتو د خدای ﷻ یې وکړی، خبر اوسئ چي لیري والی دی وي د رحمت څخه او یا معنی هلاک دي وي.

پوه سه: چي دا جمله د ښرا د لعنت یا د هلاک و عادیانو ته ده او تنبیه پر دې ده چي دوی مستحق د ما نزل علیهم وه بسبب ما حکی الله عنهم.

فائده: ذکر د الا دوه ځایه او ذکر د نامه د عاد دپاره د عبرت د نورو نسلو دی په حال سره د دوی او رسوایې د دوی ده او قوم هود عطف بیان د عاد دی او اشاره واختلاف ته د قوم او د هود ده" قال المولوي المعنوي رحمة الله علیه في مثنویه في بیان العبرت.

پس سپاس اورا که مارا در جهان .... کرده پیدا از پس پیشنان
تا شنید یم آن سیاتهای حق .... بر قرون ماضیه اندر سبق
استخوان وپشم آن کرگان عیان .... بنگیرید وپند گرید ای جهان

مسئله: په کفایه شرح الهدایه کي راغلي دي چي لعن پر دوه قسمه دی (۱) بعد دی د رحمت څخه د خدای ﷻ او دا لعن بي کافره بل چاته نسته (۲) او لیري والی دی د درجې د ابرارو او صالحانو والثاني هو المراد بقوله علیه الصلوة والسلام المحتکر ملعون" لان الاحتکار (یعني خوراکي مواد د ګرانی دپاره رانیول او ساتل یې) کبیره" ګناه ده او مذهب د اهل السنة والجماعة دا دی چي په ارتکاب د ګناه کبیرې سړی کافر نه ګرځي چي مستحق د لعن اول دی وګرځي، خلافا للمعتزلة والخوارج.

مسئله: لعن عام روا دی" كما جا في الحديث لعن الله الراشي والمرتشي والرائش يعني وركوونكى د رشوت او اخستونكى د رشوت او چي په مابين كي د دوی واوسطه وي" وكذا جا في الحديث لعن الله اكل الربوا و موكله وكاتبه وشاهده الى آخير الحديث.

دروېش وايي: چي نور ګنړ شمېر حدېثونه په لعن عام كي راغلي دي.

فائده: لعنت پر شخصي سړي بېله كافره پر چا نه دی روا.

پوه سه: چي ابن الصلاح په خپله فتاوی كي وايې چي قاتل د حسين رضي الله عنه يعني الامر بقتله وهو يزيد لا يكفر بذالك بلكه مرتكب د كبيره ګناه دی وانما يكفر القاتل بقتل نبي من الانبيأ عليه السلام ابن صلاح وروسته زياته كړې ده چي د يزيد په باره كي درې فرقې دي (۱) دوستي او محبت ورسره كوي او وايې چي ښه كار يې وكړی (۲) فرقه ښكنځل ورته كوي او لعنت پر وايې (۳) فرقه نه دوستي ورسره كوي او نه لعنت پر وايې بلكه مرتكب د ګناه كبېره يې بولي" ابن الصلاح دا دريم مذهب مختاره كړی دی" لكن العلامة سعد الدين التفتازاني رحمه الله وايي "ونحن لا نوقف في شانه بل في ايمانه لعنة الله عليه واعوانه والله اعلم بالصواب.

نه مجتهد يم نه قاضي او نه مفتي .... بلكه خوار عبيد الله يمه عاصي.

(يعني زه ناقل يم د علماؤ رحمهم الله د اقوالو.)

وَإِلَىٰ ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَٰلِحًا

ای وارسلنا الى ثمود" قبيله من العرب په نامه د لوړ نيكه مسمی ده" يعني ثمود بن عاد بن ارم بن سام بن نوح عليه السلام په تفسير كي د ابي الليث السمرقندي رحمه الله وايې چي ثمود ګاهي غير منصرف راځي للتانيث بتاويل القبيلة والعلمية" او ګاهي منصرف هم راغلی دی للتاويل بالقوم "اخاهم" يعني شريك د دوی په نسب كې "صالحاً" عطف بيان دی لاخاهم وهو صالح بن عبيد بن آسف بن ماسخ بن عبيد بن خاور بن ثمود.

قَالَ يَٰقَوْمِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُۥ

جمله مستانفه جواب د سوال دی ګويا چا پوښتنه وكړه چي صالح چي ثمود ته

واستول سو، نو یې څه وویل دوی ته، ای قوم زما (بتقدیر الیأ وتعویض الکسرة منها) عبادت کوئ د خدای ﷻ، نسته تاسي لره معبود بالحق غیره الله دا جمله تعلیل د ماقبل جملې یعني اعْبدوا الله.

پوه سه: چي عبادت کول د خدای ﷻ چي مشرک ته وویل سي معنا یې توحید ده ای وحدوا الله.

هُوَ أَنشَأَكُم مِّنَ الْأَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا فَاسْتَغْفِرُوهُ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ ۚ إِنَّ رَبِّي قَرِيبٌ مُّجِيبٌ ﴿٦١﴾

تاسي خدای ﷻ پیدا کړي یاست د مځکي څخه یعني بخلق ابیکم آدم منها، او تاسي یې آباد کړي یاست په مځکه کي او ضحاک رحمه الله علیه یې ترجمه داسي کړې ده چي طویل عمرونه یې درکړي دي تاسي ته حتی چي ددوی د یوه سړي عمر به له درې سوه کاله څخه نیولې بیا تر زر کالو پوري ؤ، طلب د مغفرت له خدای پاک څخه وکړئ بالایمان، کاشفي رحمه الله علیه وایي ایمان آرید تا شمارا بیا مرزد، بیا توبه وکاږئ خدای پاک ته من عبادة غیره لان التوبة لاتصح الا بعد الایمان کما لایخفٰی، په تحقیق زما خدای قریب دی په رحمت سره، کریمه: ان رحمة الله قریب من المحسنین" او قبلونکی د دعأ دی، شیرازي قدس سره وایي:

محالست اگر سربرین درنهی .... که باز آیدت دست حاجت تهی

کریمه: ادعوني استجب لکم.

قَالُوا يَا صَالِحُ قَدْ كُنتَ فِينَا مَرْجُوًّا قَبْلَ هَٰذَا ۖ أَتَنْهَانَا أَن نَّعْبُدَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا

قوم ورته وویل ای صالح ته وي په موږ کي د امید سړی یعني زموږ خیال وو چي ته به زموږ سردار وګرځې د مخه تر دې دعوت چي ته موږ امر کوې چي عبادت د خپلو خدایانو پرېږدئ اوس مو نو امید در څخه قطع سو، آیا ته موږ منع کوې چي موږ عبادت کوو د هغو خدایانو یعني الاوثان چي عبادت یې کاوه زموږ نیکه ګانو، نو لفظ "یعبد" حکایت د حال ماضیه دی.

وَإِنَّنَا لَفِي شَكٍّ مِّمَّا تَدْعُونَا إِلَيْهِ مُرِيبٍ ﴿٦٢﴾

او په تحقیق موږ په شکر کي د هغه شي څخه چي ته موږ وربولې یعني توحید

المعبود وترک عبادة الاصنام چي موږ په شک کي اچولي يو.

قَالَ يٰقَوْمِ اَرَءَيْتُمْ اِنْ كُنْتُ عَلٰى بَيِّنَةٍ مِّنْ رَّبِّيْ

صالح علیه السلام قوم ته وویل ای زما قومه تاسي ماته خبر راکړئ که زه وم پر بیان حق د جانب څخه د رب زما.

پوښتنه: صالح علیه السلام خو متيقن وو چي زه پر بیان حق یم د خدای جل جلاله د خوا څخه، نو کلمه د شک چي ان ده ولي وویل؟

ځواب: صالح علیه السلام کلمه د شک په اعتبار د مخاطبینو وویل چي هغه د ده د نبوت څخه منکر وه، نو گویا د داسي ورته وویل چي تاسي فرض کړي که زه وم آه.

وَاٰتٰىنِيْ مِنْهُ رَحْمَةً فَمَنْ يَّنْصُرُنِيْ مِنَ اللّٰهِ اِنْ عَصَيْتُهٗ فَمَا تَزِيْدُوْنَنِيْ غَيْرَ تَخْسِيْرٍ ۝

او راکړه سوي وو وماته رحمت يعني نبوت او علم دین، نو به څوک زما سره کومک وکړي يعني خلاص به کړي ما د عذاب څخه د خدای جل جلاله (بحذف المضاف وتضمين النصر لمعنى المنع) که زه عصيان وکړم د خدای جل جلاله څخه يعني په تبليغ کي د رسالت او په منع کي شرک به تعالى، نو تاسي نه زیاته وئ ماته چي بېرته مو ودين د آباو بولي سوی د دې څخه چي ماته خسران ورسوئ.

سوال: صالح علیه السلام خو په خسران کي نه وو، نو څه معنی د "ماتزيدونيي غير تخسير؟

ځـواب: روح المعـاني او روح البيـان" او مظهـري" او قرطبـي بلکـه ټولـو مفسرينو رحمهم الله تخمينا په گډه دوه جوابه د سوال مذكور ورکړي، اول چي تاسي زما متابعت وکړئ او رئيس د قوم وگرځوئ لکه چي دا قول د دوی دلالت پر کاوه" قد كنت فينا مرجوا" ماته نه فائده کوي غیر د تخسير څخه، نو تزیدونني په معنی د تفيدونني اذلم يكن فيه تخسير اصلا حتى يقبل الزيادة" يعني زما عمولنه را باطله وي او د عذاب سره د خدای جل جلاله مي مخامخ کوئ " دوهم دا چي په خواصو د ابواب کي د شافيې د ابن حاجب رحمه الله راغلي دي چي باب د تفعيل گاهي د پاره د نسبت راځي "نحو فسقته ای نسبته الى الفسق" وفجرته ای نسبته الى الفجور" فكذا التخسيرة بمعنى النسبة الى الخسران" يعني زه به نسبت ستاسي و خسران ته کوم" واقول انكم لخاسرون".

درویش وایي: چي دا دوهم جواب حسین بن الفضل ورکړی دی" والفرق بین الجوابین ان الفاعل علی الاول" القوم وصالح مفعوله وعلی الثاني بالعکس انتهیٰ مافي التفاسیر مع زیادة التوضیح من العبد العاصي.

درویش وایي: چي علامه بغدادي رحمه الله په روح المعاني کي نور جوابونه هم راوړي دي ونقل کلها یفضي الی الاطناب وفیما نقلنا کفایة.

درویش وایي: چي قوم د صالح علیه السلام یوه ورځ د عید درلوده چي ټوله به دښت ته ولاړه، نو صالح علیه السلام په اجتماعي ورځ کي د دوی ودوی ته دعوت د توحید ورکړی "وترک الشرک" نو دوی ورته وویل چي ته موږ ته یوه معجزه ښکاره کړه چي دلیل ستا د نبوت وي صالح علیه السلام ورته وویل "اية آیة تریدون" نو رئیس د دوی جندع بن عمرو ویوې لوی ځنډي د غره ته اشاره وکړه چي د دغه غره ځخه به یوه اوښه راوزي چي لوی نس یې وي" یعني لکه د غره دغه حصه او په وړیو به پټه وي او د لسو (۱۰) میاشتو برالبه به وي (چي د اوښې ولادت او نتاج پر لس میاشتي کېږي) او هغه اوښه به لنګېږي جونګی پې دونه وي لکه موږ.

درویش وایي: چي د دوی په خیال دا د عقله لیري کار وو" د صالح په قدرت به داونسي او دوی غافله وه چي په قدرت د رب د صالح خو پوره ده" کریمه" اذا اراد شیئا ان یقول له کن فیکون" او قوم د صالح د ده سره ټینګي وعدې وکړې که تا دغسي وکړه موږ پر تا ایمان راوړو یعني تا په نبوت منو" نو صالح علیه السلام دوه رکعته لمونځ وکړی او خدای ته خواست وکړی، نو د غره ځخه داسي اواز پیدا سو لکه اوښه چي لنګېږي غر سره وچاودی لویه اوښه ځنډي را ووتل" او هغې ته سمدلاسه حالت د لنګول پېښ سو او د مور په شان غټ جونګی یې و زېږاوه، بعض مفسرین رحمهم الله وایې چي دا اوښه دومره غټه وه چي میل په میل کي پرېوتله یعني چوکېدله راوي وایې چي د دې معجزې په لیدو سره ځلور زرو(۴۰۰۰) کسانو سره د جندع ایمان راوړی" فقال صالح علیه السلام.

وَيٰقَوْمِ هٰذِهٖ نَاقَةُ اللّٰهِ لَكُمْ اٰيَةً

دا اوښه د خدای ده(نسبت وخدای ته یې په دې سبب وکړی چي دا اوښه په

محض قدرة د خدای ﷻ پیدا سوه بېله سبب عادي).

پوه سه: چي هذه مبتدأ ده او ناقة الله يې خبر دی او لکم خبر مقدم دی پر مبتدأ چي آية دی لکون المبتدأ نکرة محضة کما هو القانون النحوي.

فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِي أَرْضِ اللَّهِ وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابٌ قَرِيبٌ ﴿٦٤﴾

تاسي يې پرېږدئ دا به خوراک کوي يعني د نباتاتو او د بلګو د درختو (وتشربو ماؤها يې پرېښو لدلالة الاکل عليه) والمقصود منه دا دی چي نفقه يې پر تاسي نه ده لازمه، او مه مسه کوئ په بدو سره، يعني که يې تاسي مسه کړئ په سوء سره، نو تاسي ته به ورسېږي عذاب نژدې يعني په درو ورځو کي.

پوه سه: چي دا اوښې به په دوبې د شيلې د وښو پر غاړه خوراک کاوه د خلګو چارپايان د اوښې د بېري نه ورتله، او ژمي کي بې د شيلې د نس وابنه خوړله او د خلګو چارپايانو د دې د بېري د شيلې لوړ وابنه خوړل دا پر وطن والو ډېره درنه پرېوته ولي چي هغه ښه وابنه د دوبي او د ژمي به اوښې خوړله وفي رواية چارپايان د خلګو د بېري د اوښې شيلې ته د وښو هرګز نه ورتله" دا شکايت خلګو و صالح ﷺ ته وکړی" بيا د صالح او د دوی مشوره پر نوبت وکړه سوه" يعني په ورځ د اوښې به ستاسي چارپايان په کور کي وي، او يوه ورځ دي ستاسي د چارپايانو وي، اوښه به نه ورځي" نو دا نوبت دوی ته اشق تر اول سو.

فَعَقَرُوهَا فَقَالَ تَمَتَّعُوا فِي دَارِكُمْ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ

دوی مړه کړه ناقة الله، پس ووېل (صالح ﷺ) تاسي ژوند کوئ په خپلو کورو کي درې ورځي.

پوه سه: چي عاقر که څه هم قدار بن سالف ؤ لکن چونکه دا کار قدار په مشوره د دوی وکړی، نو د دې سببه يې نسبت د هلاک يې وټولو ته وکړی اوښه چي مړه سوه غوښي يې پر ټوله اهل قريه ووېشلې.

درويش وايي: چي تفصيل د دې په تفسير کي د سورة الاعراف مطالعه کړه.

پوه سه: چي د دار څخه يا دنيا مراد ده او يا بلد د دوی درې ورځي" يعني (۴) شنبي (۵) شنبي او جمعه چي اوله ورځ به د ټولو مخان ژړ وي، او دوهمه ورځ به سره وي" او دريمه ورځ به تور وي او د شنبې په ورځ عذاب پر تاسي نازلېږي.

ذٰلِكَ وَعۡدٌ غَيۡرُ مَكۡذُوۡبٍ ﴿٦٥﴾

دغه د درو ورځو وعده درواغ نه ده" بعض مفسرين وايې چي مكذوب مصدر ميمي دی كالمجلود" والمفتون" او بعض مفسران وايې چي اصل يې مكذوب فيه وو حرف جر حذف سو ضمير يې و مكذوب ته نقل سو.

فَلَمَّا جَآءَ اَمۡرُنَا نَجَّيۡنَا صٰلِحًا وَّالَّذِيۡنَ اٰمَنُوۡا مَعَهٗ بِرَحۡمَةٍ مِّنَّا وَمِنۡ خِزۡيِ يَوۡمِئِذٍ

نو هغه وخت چي امر د عذاب زموږ ورسېدی، نو نجات ورکړی موږ و صالح ته او هغو كسانو ته چي ايمان يې راوړی وو سره د ده په رحمت عظيم سره زموږ د خوا او دغه رنگه مو نجات ورکړی د رسوايې د دغې ورځي يعني هلاک مو نه کړه لکه کفار.

اِنَّ رَبَّكَ هُوَ الۡقَوِيُّ الۡعَزِيۡزُ ﴿٦٦﴾

په تحقيق ستا خدای قادر پر هر شي او غالب دی.

وَاَخَذَ الَّذِيۡنَ ظَلَمُوا الصَّيۡحَةُ فَاَصۡبَحُوۡا فِيۡ دِيَارِهِمۡ جٰثِمِيۡنَ ﴿٦٧﴾

او ونيول هغه كسان چي ظلم يعني كفر يې كاوه يوې نارې د جبرئيل (د يوې نعرې تفسير يې په سبب د دې وسو چي صيحة فعلة دی فعلة بفتح الفأ وقال اهل الصرف ان وزن فعلة للمرة) او بعض مفسرين وايې چي د آسمان دخوا يو داسي چغه وسوه چي د هرې تڼکي آواز په كښې وو، نو د دوی زړونه په سينو كي وچاودل والاول هو الاشهر، نو وگرځېده دوی په خپلو كورو كي هلاک پر زنگنو ناست.

كَاَنۡ لَّمۡ يَغۡنَوۡا فِيۡهَا ؕ اَلَاۤ اِنَّ ثَمُوۡدَاۡ كَفَرُوۡا رَبَّهُمۡ ؕ اَلَا بُعۡدًا لِّثَمُوۡدَ ﴿٦٨﴾

گويا دوی نه دي اوسېدلي په خپلو كورو كي يعني موت په اجل واحد مړه سوه، اگاه اوسه چي قوم ثمود كفر او انكار وكړی د توحيد څخه د خدای جل جلاله اگاه اوسه چي بعد دي وي دوي لره د رحمت څخه د خدای قوم لره د ثمود.

فائده: ثمود په تاويل د قبيلة مؤنث دی، نو غير منصرف دی او په تاويل د قوم مذكر دی" په دې آيت كي پر قرائت مشهوره اول ثمود منصرف دی يعني منون دی او تنوين يې په الف بدل كړی دی او دوهم ثمود غير منصرف دی سره د دخول لام جاره په فتحه ويل كېږي.

وَلَقَدْ جَآءَتْ رُسُلُنَآ إِبْرٰهِيمَ بِالْبُشْرٰى قَالُوا سَلٰمًا

او په تحقيق راغله رسولان زموږ يعني الملائكة، و ابراهيم ته په زيري سره د اسحاق او د يعقوب چي د اسحاق زوی دی او د ابراهيم لمسی دی" وقيل" باهلاک قوم لوط.

پوه سه: چي "سلاماً" مفعول مطلق د فعل محذوف دی ای نسلم عليک سلاماً.

پوه سه: چي ابن عباس رضي الله عنه او عطأ رحمه الله وايي چي دا ملکي دري وې جبرئيل او ميکائيل او اسرافيل" او محمد بن کعب وايي چي جبرئيل وو او (۷) ملکي نوري ورسره وې" او ضحاک وايي (۹) ملکي نوري ورسره وې او مقاتل وايي (۱۲) ملکي نوري ورسره وې او سدي وايي (۱۱) ملکي وې پر رنګ د ښائسته غلمانو.

درویش وايي: لايمکن الجمع بين هذه الروايات او تعيين د عدد امر عقلي هم نه دی بلکه سمع ته ضرورت لري او روح المعاني نور اقوال او روايات پر زيات کړي دي ولله در روح البيان حيث قال جأ جبرئيل وجمع من الملائکة معه ولي چي روح البيان اذهان د سامعينو د اضطراب او تشويشه وساتل والله اعلم بالصواب.

پوه سه: چي لام د لقد موطئة د قسم محذوف دی ای بالله قد جأ آه.

فائده: تحية د ملکو ابراهيم ته په جمله فعليه سره وه.

قَالَ سَلٰمٌ

پوه سه: چي جواب د ابراهيم په جمله اسميه سره دی او سلام مرفوع دی په حذف د مبتدأ ای جوابي سلام يا په حذف د خبر مقدم ای عليکم سلام" په هر صورت جواب د ابراهيم احسن دی تر تحية د ملکو لان الجملة الاسمية تدل على الاستمرار بقرينة المقام بخلاف الفعلية كذا قال النحاة "کريمه" واذا حييتم بتحية فاحيوا باحسن منها او ردوها.

پوه سه: چي ملکي چونکه په رنګ د ښائسته خوش رنګه هلکانو وي، نو ابراهيم نه وپېژندلې چي ملکي دي بلکه د مهمانانو شک يې پر راغلی، نو يې په مهمان خانه کي کښېنولې او د ډوډۍ بندوبست يې ورته وکړی "وذالک قوله تعالى.

فَمَا لَبِثَ أَنْ جَاءَ بِعِجْلٍ حَنِيذٍ ﴿٦٩﴾

بتقدير في الجارة مع ان اى في ان، نو درنګ او معطلي ونه کړه په دې کې چې رايه وړي، تا آنکه آورد ګوساله بريان کرده سنګ ګرم، نو "حينئذ" فعيل په معنی د مفعول دی روح البيان وايي چې "حينئذ" هغه غوښې بولي چې پر ګرمو ډبرو پخه سي بېله تنور او بېله اوره لکه د صحرأ د خلګو چې دا عادت دی چې غوښي پر تودو ډبرو پخوي لکه کباب بېله کټوي، په تفسير کواشي کې وايي چې "حينئذ" هغه غوښې دي چې په يو غار ځای کي پر تودو ډبرو پخې کړي چې غوړي تر څاځي.

پوه سه: چي عام مال د ابراهيم غواوي او غوايي او ګلګيان (او سخندران) وه

فائده: دا ټوله تلوار د ابراهيم د مهان نوازۍ نتيجه وه.

فَلَمَّا رَأَىٰ أَيْدِيَهُمْ لَا تَصِلُ إِلَيْهِ نَكِرَهُمْ وَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً

ابراهيم چي وليده چي لاسونه د ميلمنو نه سوه اوږده وعجل حينئذ ته يعني خوراک يې نه کړی شروع، نابلده يې په خيال ورغله بيضاوي وايې چې نکر "انکر" استنکر په يوه معنا دي يعني ابراهيم په دې نه سو پوه چي سبب د نه خړولو د مهانی څه شی دی، او پټ په زړه کي ور وګرځېدل د مهانانو څخه بېره"ولي د قديم څخه تر اوسه پوري دا عادت دی چي مېلمه چي ډوډۍ د کور نه خوري هغه مېلمه د شر وي لکن ظاهره دا ده چي ابراهيم په پوه سو چي ملکي خو دي لکن د دې څخه وبېرېدی چي په ما کي يو فعل منکر په نېز د خدای ﷻ نه وي پيدا سوی او يا د قوم د هلاک دپاره نه وي راغلی" ملکو چي د ابراهيم خوف احساس کړی، نو يې ورته وويل.

قَالُوا لَا تَخَفْ إِنَّا أُرْسِلْنَا إِلَىٰ قَوْمِ لُوطٍ ﴿٧٠﴾

بېرېږه مه موږ را استول سوي يو د پاره د اهلاک د قوم لوط.

وَامْرَأَتُهُ قَائِمَةٌ فَضَحِكَتْ

ماينه د ابراهيم سارة بن هاران بن ناخور وهي ابنة عم ابراهيم ولاړه وه دپاره د

خدمت د مېلمنو او ابراهيم عليه السلام د مېلمنو سره لکه د صحرا د خلګو چې تر اوسه دا عادت دی چې ښځي يې د مېلمنو خدمت کوي او ستر نه کوي او شايد د ابراهيم عليه السلام په دين کي ستر نه وو لکه په ابتدأ کي د اسلام چې ستر نه وو.

پوه سه: چي اکثر مفسرين پر دې روش دي چي مراد د ضحکت څخه ضحک متعارف مراد دی يعني خندا دون القهقه وفوق التبسم لکن په سبب کي د خندا د دې اختلاف دی" بعض وايي چي د دې خوشحالۍ په اثر يې وخندل چي خوف د ابراهيم او د دې زائل سو، چي ملکو ورته وويل لا تخف او قتادة وايي چي د تعجب د لاري وخندل چي قوم لوط ته عذاب نژدې دی او دوی هنوز په غفلت کي د کفر او د عصيان د فعل خبيث د لواطت ډوب دي، او سدي رحمه الله وايې چي ابراهيم چي ډوډۍ يعني عجل حنيذ ودوی ته راوړی او دوی نه خوړله فخاف ابراهيم وظنهم لصوصاً چي غله دي، ولي چي د پخوا د زمانې د غلو دا قانون ؤ چي د يو چا و کور ته به يې اراده د غلا وه د هغه کور ډوډۍ يې نه خوړله چي دا احسان د کور والا به مو ږ شرموي، په خلاف د غلو زموږ د زمانې د چا په کور کي چي مهماني وخوري او په مهمان خانه کي بيده سي ماښام کور ته ورسي مال څني يوسي، او که کور والا مزاحمت ورسره وکړي اخير دی مړ کړي او مال څني يوسي حتى په کور کي د ښځو د لاسو د زرو بنګړي څني وکاږي.

پوه سه: چي د لفظ د ولي د درويش تبصره وه، اوس بيرته د سدي رحمة الله عليه د روايت پر لور، فلما رئ ابراهيم وسارة ايديهم لاتصل اليه، ساره وخندل او وه يې ويل تعجب دی زموږ وه‌مانانو ته چي موږ يې خدمت په خپله کوو لپاره د اکرام ددوی او دوی زموږ ډوډۍ نه خوري انتهى رواية سدي باختصار.

درويش وايي: چي من عجائب تفاسير ضحکت مانقل من مجاهد وعکرمة من غير سند کماذکر المظهري "حاضت في الوقت" دې ته حيض ورغلی دستي، د تعجب ځای دادی چي د حيض سبب نو څه ؤ، او دا د امرأته قائمة سره څه تعلق لري، مظهري رحمة الله عليه يوه محاوره د عربو له قاموس څخه نقل کړې ده ضحکت الارنب ای حاضت، مظهري د خلګو په خيال دا ورکوي چي قاموس د آيت د

ضحکت ترجمه په حاضت سره کړې ده کلا وهاشا، قاموس خو د لغتو يو معتبر کتاب دی د قرآن تفسير خو نه دی صرف معاني لغويه د لسان العرب بيانوي، او بعض وايي چي ساره له خوشاليه وخندل چي ملکو وويل "انا ارسلنا الی قوم لوط" خوشالي په دې وه چي اهل فساد له منځه ولاړ سي، او له ابن عباس رضي الله عنهما څخه روايت دی چي ساره پر دې وخندل چي ابراهيم عليه السلام سره د خادمانو او مريانو له دې درو کسو څخه دومره ډېر بېرېږي کذا في روح المعاني.

درویش وايي: قيل في سبب الضحک غير ماذکرناه والله اعلم.

فَبَشَّرْنٰهَا بِاِسْحٰقَ وَمِنْ وَّرَآءِ اِسْحٰقَ يَعْقُوْبَ ﴿۷۱﴾

موږ وروسته تر خوشالۍ د ساره رضي الله عنها امرئة ابراهيم عليه السلام کمادل عليه قوله تعالی "فضحکت" بل لوی زېری د خوشالۍ په واسطه د ملکي پر دې وکړی.

پوښتنه: نسبت د زېري يې ولي ودې ته وکړی او سره ددې چي نسبت خو د نر دی، نو پر ابراهيم عليه السلام به يې زېری کړی وای؟

ځواب: سبب د بشارت ودې ته دادی چي ساره عقيم يعني وچه وه او بل دا چي ددې بني هاجرې زوی درلودی يعني اسماعيل عليه السلام.

پوه سه: "باسحق" په ځای کي د جر په فتحه سره دی سبب يې وويل سو چي غير منصرف دی للعجمة والعلمية.

پوه سه: چي ورآء ظرف مکان په معنی د قدام او خلف دواړو راغلی دی چي له اضداد څخه سي او ګاهي مجازاً ظرف زمان هم مستعملېږي "اسحٰق يعقوب" يعني وهبناها وروسته تر اسحٰق يعقوب چي ددې لمسی سي، د يعقوب د بشارت سبب دادی چي زېری ورکړل سي چي ته به ژوندی يې لمسی يعقوب ابن اسحٰق به هم ووينې.

درویش وايي: چي ساره ته دا زېری د اسحٰق او د يعقوب وسو دې تندی په چپلاخه وواهه کما جا في موضع آخر من القرآن فصکت وجهها دا د ښځو عادت دی چي يوه ډېره د تجب خبره واوري ددې په شان کي دوی تندی په چپلاخه ووهي، دلته دا زېری هم د تعجب خبره وه ولي چي دا عمر رسيده وچه وه، لهذا قالت "يٰويلتٰی"

قَالَتْ يٰوَيْلَتٰٓى ءَاَلِدُ وَاَنَا عَجُوْزٌ وَّهٰذَا بَعْلِيْ شَيْخًا ۭاِنَّ هٰذَا لَشَيْءٌ عَجِيْبٌ ﴿٧٢﴾

ای تعجب مالره. استفهام لپاره د تعجب دی لا للانکار، والمعنی آیا زه به لنگېږم او حال دادی چي سپین سري سال خورده یم چي په قول د ابن اسحق د نیوي کالو وه او په قول د مجاهد رحمة الله علیه د نهه نیوي کالو وه، او دا زما مېړه دی یعني ابراهیم علیه السلام چي سپین ږیری دی چي د یو سل او شلو (١٢٠) کالو دی. په تحقیق دا ولادت د دوو سال خورده وو تر منځ یو شی دی د تعجب وړ.

پوه سه: چي دا کلمه اصلاً په شر کي مستعملېږي، نو په امر فظیع پوري خاصه ده او د تعجب په وخت کي هم ویل کېږي په دې ځای کي لپاره د تعجب ده ومبشر به من ولد وولد ولد، او الف د ویلتی بدل له یا ځخه د اضافت دی کما في قرائة الحسن رحمة الله علیه یاویلتي بالیاء.

فائده: شیخاً حال دی له بعل څخه عامل یې معنی د اشیر ده چي په هذا کي سته کما في کتب النحو.

پوه سه: چي مفسرین رحمهم الله وایي چي په منځ کي د بشارت او ولادت یو کال تېر سو.

قَالُوْٓا اَتَعْجَبِيْنَ مِنْ اَمْرِ اللّٰهِ

ملکو ورته وویل لپاره د انکار پر تعجب ددې کما یدل علیه قوله تعالی ان هذا لشئ عجیب" فالهمزة للانکار، آیا ته تعجب کوې وه امر ته د خدای جل جلاله یعني قضائه وقدرته، ولي چي خدای پاک اراده د یو شي وکړي هغه به حتماً کېږي، سعدي مفتي رحمة الله علیه وایي چي جبرئیل علیه السلام یو وچ لرگی له مځکې څخه راپورته کړی او د گوتو په منځ کي یې سره ومښی هغه لرگی شین سو دستي، نو دا پوه سوه چي دا امر د خدای پاک دی.

پوه سه: چي د خدای عزوجل د قدرت عجائب بېخي ډېر دي فلا ینبغي التعجب مثلاً امرئة عمران چي حنه یې نوم ؤ عقیم یعني وچه وه تر سپین سر تو به پوري ثم حملت بمریم رضي الله عنها لکه په آل عمران کي چي تېره سوه، نو چي حمل په قدرت د خدای جل جلاله دی نو حیض ته ضرورت نه لري یعني چي کلان سالي ښځي ته خو

حیض نه ورځي نو حمل به څرنګه واخلي، او دا هم له قدرت څخه د خدای پاک لیري کار نه دی چي عمر رسیده ښځي ته دي حیض پیدا سي، په تاریخ اسلامي کي راغلي دي چي حجاج بن یوسف چي اظلم د انسانانو ؤ څه وخت چي یې پر عبدالله بن الزبیر رضي الله عنه حمله په مکه مکرمه کي وکړه دی یې ګرفتار کړی امر یې وکړی چي د ذم ذم پر غاړه دي ذبح سي، اسمأ بنت ابی بکر صدیق رضي الله عنه چي د سیدتنا عائشة رضي الله عنها خور وه او د سلو کالو وه وره راغله لکړه ورڅخه وه څه وخت چي د عبدالله بن الزبیر رضي الله عنه پر غاړه چاړه کش سوه او وینه یې مور ولیدل دستي حیض هم ورغلی او تر تیو یې شیدې راغلې، نو دې وویل چي زویه هغه رحم چي ته پکښي ژوندی سوی وې هغه درپسي وژړل او تي چي تا شیدې ځني رودلې هغو هم درپسي وژړل، نو زه نه درپسي ژاړم وقالت انا لله وانا الیه راجعون" ځني راهي سوله.

سوال: د تعجب معنی خو داده چي یو سړی امر خارق للعادة وویني ورته حیران سي، نو دلته د ابراهیم علیه السلام د کور والا خو دا شان عجب او خارق للعادة ؤ چي د دوو عمر رسیده نر او ښځي څخه عیال پیدا کېږي، او دا چي دا کار خو مقدور د خدای جل جلاله منافي د استعجاب سره نه دی، ولي چي هر شی خو مقدور د خدای دی که څه هم مخالف د عادت وي، نو پر دې ښځه ولي ملکو انکار د تعجب وکړی؟

ځواب: روح المعاني او مظهري وایي چي ساره رضي الله عنها په مهبط د وحي او لیدلو سره د خارق العادة او معجزاتو په کور کي وه یعني د ابراهیم علیه السلام کور والا وه نو دې ولي تعجب کاوه وه ولادت ته له دې څخه چي عجوز عقیم وه او ددې له خاوند څخه چي شیخ ؤ، نو ځکه ملکو انکار پر وکړی "اتعجبین آه"

رَحۡمَتُ اللّٰهِ وَ بَرَكٰتُهٗ عَلَيۡكُمۡ اَهۡلَ الۡبَيۡتِ

بعض مفسرین رحمهم الله وایي چي دا دعا د ملکو له خوا څخه وه، او بعض وایي اخبار دی د ملکو له خوا څخه، نو که دا جمله اخبار سي د ملکو له خوا څخه، نو دا جمله مستأنفه ده علت د انکار د ملکو ده، نو ګویا ساره رضي الله عنها ته وویل سوه چي

ته څرنګه تعجب کوې ولي چي امثال ددې رحمت الولاد او برکت خو ستاسي پر کور دېر نازل سوی دی.

پوه سه: چي ډېر مفسرين رحمهم الله وايي چي مراد له رحمت څخه نبوت دی يعني د ابراهيم عليه السلام او له برکاتو څخه مراد اسباط د بني اسرائيلو دي، ولي چي انبيا د بني اسرائيلو ټوله له دغو اسباطو څخه وه او ټوله اولاد د ساره رضي الله عنها وه.

نکته: پر دې تقدير يې ځکه رحمت په لفظ مفرد راوړی او برکات يې په صيغه د جمع راوړه فافهم، او بعض تفاسير وايي چي د رحمت معنی نعمت ده او يا قرب الهي دی او د برکت نما او زيادت دی په هر شي کي.

پوه سه: چي "اهل البيت" منداً ده په حذف د حرف ندأ يعني يا اهل البيت او يا منصوب على المدح ده بحذف اعنی.

درويش وايي: چي منصوب على المدح يا مرفوع على المدح مثال يې دادی بسم الله الرحمن الرحيم بالنصب او الرفع، نو نصب يې په حذف د اعني دی او رفع يې په حذف د مبتدأ ده ای هو، مع ان المقام مقام الجر لكونهما صفتان للفظ الله المجرور بالاضافة، وعلى هذا فقس المنصوب على الذم او المرفوع على الذم مثل اعوذ بالله من الشيطان الرجيم بنصب الرجيم او برفع الرجيم مع كونه صفت للمجرور وهو لفظ الشيطان، وهكذا المنصوب على الترحم والمرفوع عليه نحو مررت بعبدک المِسكين او المَسكين برفع المسكين او بنصبه مع انه صفت لعبدک المجرور.

فائده: دا تفصيل ما ددې لپاره وکړی چي مظهري فقط ويلي وه چي اهل البيت منصوب على المدح دی انتهی.

اِنَّهٗ حَمِيْدٌ مَّجِيْدٌ ﴿۷۳﴾

په تحقيق خدای جل جلاله فاعل د هغو کارو دی چي دی مستحق د حمد ګرځوي خصوصاً په حق کي د ساره رضي الله عنها او کثير الخير والاحسان دی خپلو بندګانو ته من العوام والخواص نو حميد فعيل په معنی د مفعول دی، کذا قال صاحب روح المعاني، او مجيد فعيل په معنی د فاعل دی کما لا يخفی فافهم.

فَلَمَّا ذَهَبَ عَنْ إِبْرٰهِيمَ الرَّوْعُ وَجَآءَتْهُ الْبُشْرٰى يُجَادِلُنَا فِي قَوْمِ لُوطٍ ﴿۷۴﴾

پس هغه وخت چي ولاړه يعني زائله سوه له ابراهيم عليه السلام څخه بېره (لکه چي په هغه آيت کي ذکر سوه چي دی له راغليو مهمانانو څخه وبېرېدی فاحبس منه خيفة) او راغلې وده ته زېری د زوی اسحٰق او د لمسي يعقوب "يجادلنا" دا جواب د "لما" دی.

سوال: يجادل خو مضارع ده او دا مجادله خو د قرآن تر حکايت دمخه وه نو حق د عبارت به داسي نه ؤ جادلنا؟

ځواب: دې ته په نحو کي حکايت د حال ماضيه وايي، نو عرب په حال ماضيه کي چي عجيب او غريب حال وي لفظ د مضارع په معنی د حال استعمالوي تاچي هغه حالت ماضيه وه اورېدونکو ته حاضر کړي ددوی تاچي دوی تعجب ورته وکړي وهذا قانون کلي في لسان العرب الذي ورد عليه القرآن، او بل ځواب دادی چي مضارع په سياق کي د "لما" په معنی د ماضي ده کجواب لو.

پوښتنه: مجادله او بحث د خدای پاک خو نه دی روا؟

ځواب: يجادلنا دلته په معنی د يکلمنا دی او سئالنا سوال المتضرع، او اکثره مفسرين وايي چي په عبارت کي مضاف محذوف دی يعني يجادل رسلنا وهم الملائکة "في قوم لوط" او معنا د مجادلة الرسل داسي وه چي ابراهيم عليه السلام ملکو ته وويل چي په ښارو او وطنو کي د قوم لوط که پينځوس کسه د مؤمنانو وي تاسي دا ځايونه هلاکوئ؟ ملکو ورته وويل لا! بيا ابراهيم عليه السلام ورته وويل که څلوېښت کسه وي؟ ملکو ورته وويل لا! نه يې هلاکوو، بيا ابراهيم ورته وويل که دېرش کسه وي؟ ملکو ورته وويل لا، حتی ابراهيم عليه السلام تر پينځو پوري ورته وويل ملکو ورته وويل لا، بيا ابراهيم عليه السلام ورته وويل که يو مسلمان پکښې وي اتهلکونها؟ ملکو ورته وويل يا، نو ابراهيم عليه السلام ورته وويل ان فيها لوط، ملکو ورته وويل نحن اعلم بمن فيها، موږ ښه خبر يو بمن فيها چي لوط دی لننجينه الا امرئته کانت من الغابرين يعني من الباقين في العذاب والهلاک لانها کانت کافرة منافقة کما حکی الله ذالک في موضع آخر من القرآن.

فائده: د ابراهیم ﷺ دا گمان ؤ چي قرى لوط د لوط سره هلاکېږي، نو ځکه يې سوال تر لوط ﷺ پوري راورساوه او له دې سببه ملکو ورته وويل نحن اعلم بمن فيها الخ. يعني ملکو ابراهيم ﷺ ته د نوح ﷺ د نجات زېرى ورکړى.

إِنَّ إِبْرَٰهِيمَ لَحَلِيمٌ أَوَّٰهٌ مُّنِيبٌ ﴿٧٥﴾

په تحقيق ابراهيم حليم ؤ چي تلوار يې په انتقام د مسيئ نه کاوه، ډېر أوه أوه بې کاوه پر گنهو که څه هم معصوم ؤ او يا کثير التاوه پر خلگو چي ايمان يې نه راوړى، راجع الى الله و.

پوه سه: چي مقصود په ذکر کولو د صفاتو د ابراهيم ﷺ بيان دى د سبب د مجادله د ابراهيم په شان کي د لوط عليهما السلام يعني دده زړه نرم ؤ او ترحم يې ډېر ؤ، نو ملکو په وخت کي د بحث د ابراهيم ﷺ ده ته داسي وويل.

يَٰٓإِبْرَٰهِيمُ أَعْرِضْ عَنْ هَٰذَآ ۖ إِنَّهُۥ قَدْ جَآءَ أَمْرُ رَبِّكَ ۖ وَإِنَّهُمْ ءَاتِيهِمْ عَذَابٌ غَيْرُ مَرْدُودٍ ﴿٧٦﴾

اې ابراهيمه ددې جدال څخه لاس واخله، په تحقيق سره رسېدلې ده قضأ الهي په اهلاک سره د قوم لوط بحيث لا مردله، نو ددوى په باره کي سوال او خواست فائده نه کوي، او په تحقيق قوم لوط ته راتلونکى دى عذاب چي هيڅ نه ردېږي نه ستا په جدال او شفاعت سره او نه په بل سبب سره.

فائده: لوط ﷺ د ابراهيم ﷺ وراره ؤ يعني لوط ابن آذور ابن آذر. او بعض اهل تاريخ وايي چي د اکا زوى يې ؤ او ساره امرئة ابراهيم د لوط ﷺ خور وه، نو دې چي واورېدى هلاک د قوم لوط نو ډېره غمجنه سوه، نو ابراهيم ﷺ جدال شروع کړى، نو که د خداى پاک سره وي کما هو ظاهر القرآن، نو دا جدال دى د ضعيف د قوي سره لا بالعکس او جدال دى د محتاج فقير سره د غني کريم، او جدال دى د رحمت او طلب دى د نجات د قوم کافرين څرنگه ابراهيم ﷺ کاوه مع انهم اعدأ الله؟

ځواب: مقصود د ابراهيم ﷺ رفع د عذاب مع الکفر نه وه بلکې غرض دده امهال ؤ د نزول د عذاب لعلهم يتوبون ويؤمنون کما يدل عليه قوله تعالى ان ابراهيم لحليم کمامر من تفسير الحليم.

پوه سه: چي راويان د قصې وايي چي ملائکه چي د ابراهيم ﷺ له مجادله څخه

فارغه سوه، نو د هغې لوی قریې له قرې څخه د قوم لوط چې سدوم یې بلله راهي سوې په صورت د ښائسته هلکانو د انسانانو، نو تقریباً د ابراهیم علیه السلام د قریې او د لوط علیه السلام د قریې تر منځ څلور فرسخه مسافت ؤ هورې په نیمایي کې د ورځې ورسېدل، نو پر یو ځاه یا یو لښتي ښځې سره جمع وې چې اوبه یې وړلې او په هغو ښځو کې د لوط علیه السلام لور هم وه، نو د لوط علیه السلام لور پوښتنه ځني وکړه چې تاسې د کومه ځایه راروان یاست او چېرې ځئ؟ دوی ورته وویل چې د فلاني ځای څخه راروان یو او دې سدوم قریې ته مو نیت د ورتګ دی، نو د لوط علیه السلام لور دوی خبر کړه د خباثت د عمل د اهل سدوم یعني اللواطة مع حسان الوجوه ددې مراد دا ؤ چې تاسې خو هم حسان الوجوه یاست، ملکو ظاهراً پر ځانو حالت د غم او خواشنی ښکاره کړې، نو ملکو د لوط علیه السلام لور ته وویل چې په دې قریه کې څوک صالح سړی نسته چې مونږ مېلمانه کړي؟ دې ورته وویل چې هیڅ صالح سړی نسته بېله هغه شیخ (خپل پلار ته یې اشاره وکړه چې هغه د کور په دروازه کې ولاړ ؤ) ملکې په هغه انسي صورت کې ده ته ورغلې وهو قوله تعالی.

وَلَمَّا جَاءَتْ رُسُلُنَا لُوطًا سِيءَ بِهِمْ

نو چې ورغله رُسل زمونږ لوط علیه السلام ته، نو دی غمجن سو په ورتګ ددوی، غم دده ددې جهته نه ؤ چې دا خلګ خو مسافر دي دوه‌ی او مهماني غواړي فحاشا بیت النبوة عن ذالک، بلکې په دې سبب محزون او غمجن سو چې د لوط علیه السلام خو دا یقین ؤ چې دا خو انسانان دي او ډېر ښائسته هلکان دي او وه ده ته د خپل قوم خباثت او فعل د لواطت معلوم ؤ او ده په ځان کې طاقت د مقاومت او مدافعت نه لیدی، نو ځکه خوابدی سو ددوی په ورتلو سره.

وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا وَقَالَ هَٰذَا يَوْمٌ عَصِيبٌ ﴿٧٧﴾

او تنګ سو لوط علیه السلام په سبب د ملکو، او وویل لوط علیه السلام چې دا ورځ ده ډېره سخته یعني پر ما باندې.

پوه سه: چې ذرعاً تمیز دی له نسبت څخه د "ضاق" و لوط علیه السلام ته او دا تمیز محول له فاعل څخه دی یعني ضاق ذرعه، بغوي رحمه الله وایي چې مراد له ذرع

څخه قلب دی، او بيضاوي وايي چي صدره، او مظهري وايي چي ذرع په اصل لغت کي لاس ته وايي تر څنګلي پوري، او قوت ته هم وايي لکه يد چي قوت ته وايي، نو معنی د آيت داده چي ضعيف سو قوت او طاقت د لوط ﷺ په سبب د ملکو چي په صورت کي د ښائسته هلکانو وې او د فحاشۍ څخه د قوم ددوی سره يې چاره نه ليدله، او هيڅ حيله يې په دماغ کي نه ورتله.

فائده: خدای پاک ملکو ته ويلي وه چي تر هغو دا قوم مه هلاکوئ چي لوط پر دوی څلور واره شاهدي اداء کوي چي زما قوم ډېر بد قوم دی، نو ملکو ته لوط وويل چي تاسي ته څه خبر دررسېدلی دی زما د قوم په حال کي، ملکو ورته وويل چي څه حال دی ستا د قوم، لوط ﷺ ورته وويل اشهد بالله چي دا قريه شر د قرى از روى عمل (يعني اهل ددې قريې بد د خلګو دي از روى عمل يعني اللواطة) څلور واره يې دا شاهدت مکرر ووايه، نو قوم لوط چي د لوط ﷺ سره ډېر ښايسته هلکانو وليدل نو.

وَجَآءَهٗ قَوْمُهٗ يُهْرَعُوْنَ اِلَيْهِ ؕ

راغله لوط ته قوم دده په ډېر سرعت او تلوار، ابن عباس رضي الله عنهما او قتاده رحمه الله د يهرعون معنی يسرعون کړې ده، او حسن بصري رحمه الله وايي چي اهراع تګ دی دعادي تګ او ځغاستي تر منځ چي په پښتو يې ډبلک تګ بولي. او بعض اهل تاريخ وايي چي قوم د لوط ﷺ خو ملکي حسان الوجوه مېلمانه د لوط نه وه ليدلي لکن لوط چي مېلمانه کور ته راوستل مايني ته يې وويل چي ته چتکه ولاړه سه ډوډۍ او کتغ پوخ کړه د مېلمنو لپاره، ماينه يې له کوره په يوه بهانه ووتل او د نژدې کورو خلګو ته يې وويل چي زموږ په کور کي داسي ښائسته هلکان دي پاک او خوشبويه کالي يې اغوستي دي د لوط مېلمانه دي فعند ذالک وجائه قومه الآية.

وَمِنْ قَبْلُ كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ السَّيِّاٰتِ ؕ

او دمخه تر دې ورځي دوی عمل د سيئاتو کاوه يعني لواطة.

سوال: لواطت خو يوه سيئه ده نو د جمعيت سبب يې څه دی؟

ځواب: جمعيت يې په سبب د ډېر والي د فاعلانو دی.

قَالَ يٰقَوْمِ هٰٓؤُلَآءِ بَنَاتِيْ

وويل لوط چي قوم قصد د لواطت د ملکو وکړی په گمان د غلمانو، دادي زما لوڼې تاسي ته به يې په نکاح درکړم او تاسي خپل قضأ شهوت پر وکړئ.

فائده: قوم دده لوڼې په نکاح ځني غوښتلې ده نه ورکولې په سبب د خباثت ددوی او ددې چي د لوط کفو نه وه.

پوه سه: چي بعض خلگ وايي چي په دې سبب ده نه ورکولې چي دده لوڼې مؤمناتي وې او دوی کافران وه او نکاح د مؤمنه خو د کافر سره نه ده روا، لکن دا خبره غلطه ده ولي چي دا حرمت خو شرع جديده يعني زموږ په شريعت کي نه ده روا حتی چي عليه الصلوة والسلام چي نبي نه ؤ خپل يوه لور يې چي رقيه يې نوم وه وعتبه بن ابي لهب ته ورکړې وه، او بله لور يې چي زينب نومېدله ابی العاص بن الربيع ته په نکاح ورکړې وه وهما کافران مشرکان، او حسين بن الفضل وايي عرض عليهم بناته بشرط الاسلام.

درويش وايي: چي وهذا ليس بشيئ لان هذا لايفهم من عبارة القرآن ولا جأ في حديث حسن ولا صحيح.

درويش وايي: چي زه په دې موضع کي ډېر فکر جن او حيران وم، چي د لوط خو دوې يا درې لوڼې وې، نو څرنگه لوط ودوی ته پېش نهاد د لوڼو د نکاح وکړی او سره ددې چي دوی خو ډېر راغلي وه، حتی چي په روح المعاني کي مي داسي ولېدل چي د لوط دوې لوڼې وې چي يوه زعورا نوميدله او بله زيتاه نوميدله، او دده د قوم دوه سرداران وه چي ټوله قوم ددغو دوو سردارانو اطاعت کاوه، نو د لوط عليه السلام مراد دا ؤ چي زه به دغه دوې لوڼې ودغو سردارانو ته ورکړم او دا دوه سرداران به خلگ زما د مېلمنو د لواطت څخه منع کړي، دا د لوط عليه السلام لويه مهمان نوازي وه چي خپلي لوڼې د دفع د ضرر د مېلمنو څخه پېش کړې، ددې خبري تائيد دا کوي چي د دوو لڼو د لوط په يوه وار نکاح د جماعت کثيره سره هيڅ صورت په هيڅ ملت کي نه لري، روح المعاني وايي چي ابو الشيخ له ابن عباس رضي الله عنهما او ابن ابي حاتم له ابن

جرير څخه، او ابن ابی الدنیا او ابن عساکر د سدي رحمه الله علیه څخه داسي روایت کړی دی چي مراد د لوط علیه السلام ښځي د امت دده وي.

سوال: ښځي د امت دده خو حاضري نه وې، نو په هؤلآء سره اشاره څرنګه ورته روا ده؟

ځواب: روح المعاني داسي ځواب ورکړی دی لتنزیلهن منزلة الحاضر عنده.

پوښتنه: لوط علیه السلام یې اضافت وځان ته څرنګه وکړی في قوله بناتي. روح المعاني جواب داسي ورکړی دی لان کل نبي اب لامته (ای اب معنوی لهم لتربیته ایاهم تربیة روحانیة) کما في قرائة ابن مسعود رضي الله عنهما النبي اولی بالمؤمنین من انفسهم وهو اب لهم وازواجه اماتهم، وقرء ابي رضي الله عنه مثل ذالک لکن قدم وازواجه امهاتهم علی وهو اب لهم، والمراد بالنبي في هذه الآیة هو رسول صلی الله علیه وسلم.

درویش وایي: چي په مشهور قرائت کي علی ما في المصاحف المطبوعة عبارة د وهو اب لهم نسته، ددې سببه نسبت د هغه قرائت چي وهو اب لهم په کښې دی وه ابن مسعود او ابی رضي الله عنهما ته مي وکړه.

هُنَّ أَطْهَرُ لَكُمْ

دوی ښه پاکي دي تاسي لره تر لواطت د غلمانو ولي دوی خو په نکاح صحیح تاسي وطي ورسره کوي او فرج د ښځي د قاذوراتو د دبري پاک دی.

پوه سه: چي "هن" مبتدأ ده او "اطهر" یې خبر دی.

سوال: اطهر خو اسم تفضیل دی چي وجود د اصل فعل په مفضل علیه کي غواړي، نو باید اصل طهارت په لواطت کي هم وي ولیس کذالک؟

ځواب: د اسم تفضیل هر ځای دا مقتضی نه ده لان العرب یقولون النکاح اطهر من الزنی، دا قول خو پر دې دلالت نه کوي چي په زنی کي هم طهارت سته لانه خبث من کل الوجوه، او دوهم دادی چي قوم د لوط پر زعم فاسد باطل ویل چي په لواطت کي هم طهر سته یعني روا دی، نو لوط علیه السلام ددوی پر زعم باطل ورته وویل "هن اطهر لکم" دریم ځواب دادی چي په ورځ د احد چي اوویا مؤمنانو جام د شهادت نوش کړی او ابو سفیان جنګ متوقف کړی او د احد غره

پر ځانګه يې نعره وکړه پر عليه الصلوة والسلام او پر مؤمنانو باندي چي د عليه الصلوة والسلام سره د غره په لمن کي جمع وه، داسي يې وويل اعل هبل چي ددوی د يوه بت او معبود نوم ؤ، نو عليه الصلوة والسلام وخلګو ته وويل الا تجيبوه؟ مسلمانانو ورته وويل چي څرنګه جواب ورکړو، عليه الصلوة والسلام ورته زياته کړه قولوا الله اعلى واجل، دا خو هم دواړې صيغې د اسم تفضيل دي او ددې تقاضی نه کوي چي په هبل بت کي علو او جلالت سته وامثال ذالک کثيرة وفي ما ذکرناه کفاية.

فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَلَا تُخْزُوْنِ فِيْ ضَيْفِيْ ؕ اَلَيْسَ مِنْكُمْ رَجُلٌ رَّشِيْدٌ ﴿۷۸﴾

او تاسي ما مه رسوا کوئ او مه مي شرمنده کوئ د مېلمنو په باره کي يعني چي تاسي لواطت ورسره وکړي، آيا نسته له تاسي څخه يو سړی چي قوم ته حقه لار بيان کړي او امر بالمعروف او نهي عن المنکر ورته وکړي.

قَالُوْا لَقَدْ عَلِمْتَ مَا لَنَا فِيْ بَنٰتِكَ مِنْ حَقٍّ ۚ وَاِنَّكَ لَتَعْلَمُ مَا نُرِيْدُ ﴿۷۹﴾

دوی وويل چي ته پوهېږې يا لوط چي موږ لره نسته ستا په لوڼو کي هيڅ حق يعني هيڅ حاجت نه ورته لرو ولي چي موږ د فرج شوقيان نه يو، او ته اې لوطه ښه پوهېږې په هغه شي چي موږ اراده ورته لرو يعني اتيان ادبار الرجال المردان.

قَالَ لَوْ اَنَّ لِيْ بِكُمْ قُوَّةً اَوْ اٰوِيْ اِلٰى رُكْنٍ شَدِيْدٍ ﴿۸۰﴾

پوه سه: چي کلمه د "لو" لپاره د تمنی ده نو جواب نه غواړي، وويل لوط وه دوی ته کاشکي مالره قوت په بدن کي وای چي ستاسي دفع مي په کړې وای لکن زه يو يم تاسي ډېر ياست، نو زه تاسي نسم دفع کولای په يوازي بدن، او بعض مفسرين رحمهم الله وايي چي کلمه د "لو" شرطي ده جواب يې محذوف دی وتقديره لوقيت بنفسي، او يا زه ورضم سوی وای و قبيله قوي ته چي ستاسي له شر څخه مي ځان ساتلی وای، د "لو" جواب محذوف دی په معطوف کي کما في المعطوف عليه والتقدير لا متنعت به عنکم.

پوه سه: چي په قاموس کي وايي الرکن بالضم الجانب الاقوی من الجبل وغيره

وماتقوی به من ملک وجند وغیره، نو په دې آیت کې لوط عليه السلام قوم او قبیله د جانبه سره د غره په قوت کې.

پوه سه: چې "او آوی الی رکن شدید" معطوف پر لو ان لی بکم قوة.

سوال: او آوی آه خو جمله فعلیه ده او ان لي بکم قوة خو جمله اسمیه ده فکیف یصح العطف؟

ځواب: ان في المعطوف علیه فعل مقدر والتقدیر لو ثبت ان لي آه.

پوه سه: چې بغوي رحمة الله عليه له ابن عباس رضي الله عنهما څخه روایت کړی دی چې لوط عليه السلام د سرای دروازه د دننه له خوا څخه بنده کړه او مېلمانه یعني ملکي په سرای کې وې، او لوط عليه السلام د قوم لواطت غوښتونکو سره من ورا الباب زارۍ کولې لکه دمخه چې تېره سوه او لواطت کارانو کوشش کاوه چې د سرای پر دېواله ورواوړي، نو ملکه چې دا حال د عجز او زاریو د لوط عليه السلام ولیدی نو.

قَالُوا يٰلُوطُ إِنَّا رُسُلُ رَبِّكَ لَنْ يَّصِلُوْٓا إِلَيْكَ

نو ملکو وویل چې موږ رسولان د خدای جل جلاله یو یعنې چې لپاره د اهلاک د قوم لوط را استول سوي یو او ستاسې لپاره رکن شدید یو، هرګز دوی تا ته هیڅ ضرر نه سي رسولای یعني دروازه ورخلاصه کړه او موږ او دوی سره پرېږده، لوط عليه السلام چې دروازه خلاصه کړه او دوی ورننوتل، نو جبرئیل عليه السلام په اجازه د خدای پاک په خپل صورت ملکي کې ځان ورښکاره کړی او په وزر یې دوی پر مخ ووهله سترګې یې پوچې او په سترګو رانده سوه او میدان یې کړه لار د نجات نه ور معلومېدله، نو یې سره نعرې کړې النجاة النجاة چې په وه سرای ته د لوط لوی ساحران د دنیا راغلي دي چې پر موږ یې سحر وکړی او په عین حال کې یې لوط عليه السلام ته دا پېش رو هم واهه چې ته په سرای کې اوسه سبا به یې موږ او ته سره ګورو چې موږ په تا څه کوو او خپل مکافات سبا له تا څخه اخلو.

فائده: په صحیح حدیث کې راغلي دي "قال رسول الله صلى الله عليه وسلم رحم الله اخي لوط فقد یاوی الی رکن شدید یعني نصر الله ومعونته" ابن شیخ وایي وایي چې د حدیث په دې عبارت کې لقد رحم الله آه اشاره ودې ته ده چې دا قول دده اویاٶی

الی رکن شدید د نبوت د منصب سره نه ښایدله ولي چي ددې عبارت څخه کلي ناامیدي دده ښکارېږي د ناصره څخه چي دده سره دي کومک وکړي، او سره ددې نصرت او معونت د خدای جل جلاله رکن شدید ؤ دده لپاره، الیس الله بکاف عبده.

فائده: ابن عباس رضي الله عنهما وایي "مابعث الله نبياً بعد لوط الا في عز قومه كما كان رسول الله ﷺ يحميه قبيلته بني هاشم خصوصاً عمه ابو طالب چي هغه د قوم یو برجسته مشر ؤ او د علیه الصلوة والسلام په کلکه حامي ؤ او علیه الصلوة والسلام چي هجرت ته مجبور سو وروسته تر وفات د ابو طالب مجبور سو.

فائده: لوط علیه السلام وملکو ته وویل چي زمانه د هلاک ددې گمراهانو کله ده؟ ملکو ورته وویل چي صبحدم ده، لوط علیه السلام ورته وویل ارید اسرع من ذالک زما خوښه داده چي دستي یې هلاک کړئ ملکو ورته وویل "اَلَیسَ الصُبح بقَریب"

فَأَسْرِ بِأَهْلِكَ

ته بوزه یا لوط خپل اهل یعني عیال.

فائده: د حرمینو شریفینو قاریان "فاسر" په وصل سره د الف وایي هر ځای چي دا لفظ واقع سي د باب د مجرد یعني سریٰ یسري، نو کلمه د بأ لپاره د تعدیت ده، ولي چي مجرد لازمي دی، او نور قاریان ټوله "فاسر" په قطع د الف وایي له باب څخه د افعال یعني اسری یسري کما في المصاحف المطبوعة، نو پر دې تقدیر بأ زائده ده لان باب الافعال متعدي بنفسه ومعناه السیر باللیل.

بِقِطْعٍ مِّنَ الَّيْلِ وَلَا يَلْتَفِتْ مِنكُمْ أَحَدٌ

ابن عباس رضي الله عنهما یې تفسیر کوي بطائفة من اللیل، او ضحاک رحمة الله علیه وایي بقیة من اللیل، او قتاده رحمة الله علیه بعد ما مضی اوله، درویش وایي والمآل واحد، او تر شا کېږي دي نه یو له تاسي څخه په تگ کي چي ستاسي څخه تر شا پاته سي او بعض مفسرین وایي چي تر شا دي نه گوري فالامر بالاسرأ متوجه الی لوط والنهي عن الانصراف علی التفسیر الاول او یا نظر الی الورأ متوجه الی من تبعه.

إِلَّا امْرَأَتَكَ

مگر نه ستا ماینه چې کافره وه، تحقیق الاستثنأ.

پوه سه: چې بعض قرأ امرئتک په رفع سره وایي او بدل یې بولي د احد د لفظ څخه بغوي وایي چې معنی د آیت پر دې تقدیر داده لایلتفت احد الا امرئتک نو لوط دا هم وسره بېولې وه او ټوله ملګري یې په دې امر کړي وه چې تر شا به نه ګورئ لهول العذاب الواقع على البقية في القرية. نو امرئة لوط چې دربی د عذاب واورېدی تر شا یې وکتله او داسې یې وویل واقوماه فادرکها حجر فقتلها او اکثره قرأ یې په نصب د امرئته کما في المصاحب المطبوعة وایي، بغوي و روح البیان وایي چې دا استثنأ له اسرار څخه ده. نو معنی د آیت داده فاسر باهلک الا امرئتک فلاتسربها، ولې چې ددې محبت له قوم سره دی، نو د قوم سره یې پرېږده چې ددوی سره یو ځای هلاکه سي. حاصل الکلام دادی چې مبنی د قرائت د رفع او نصب پر دې ده چې ددې امرئة لوط په ماینه کې دوه روأیته دي یو دا چې په قوم کې یې پرېږده مه یې درسره بیایه، او بل دا چې درسره وه یې باسه چې تر شا وګوري نو به هلاکه سي قاله صاحب المدارک،،،، بیت:

بابدان یار شد همسر لوط .... خانه نبوتش گم شد

درویش وایي: چې روح البیان نور هیڅ نقض او ابرام نه دی راوړی مګر مظهري یو سوال وارد کړی دی او دفع یې په قول د بیضاوي کړې ده، او صاحب د روح المعاني ډېر طویل بحث کړی دی چې دا سوالونه او جوابونه تر فهم د متعلمانو د تفسیر ایوبي لوړ دي نو ځکه ما صرف نظر کړه.

إِنَّهُ مُصِيبُهَا مَا أَصَابَهُمْ

په تحقیق دې ته یعني امرئة لوط ته رسېږي هغه چې قوم ته دي ورسېږي من العذاب یعني امت دعوت ته د لوط.

فائده: انه مصیبها آه علت دی د استثنأ د امرئة لوط پر تقدیر د نصب او پر تقدیر د بدلیت له احد څخه که مرفوع سي فتأمل فیه هداک الله عزوجل.

إِنَّ مَوْعِدَهُمُ الصُّبْحُ ۚ أَلَيْسَ الصُّبْحُ بِقَرِيبٍ ﴿٨١﴾

په تحقيق وخت د نزول د عذاب پر دوی وخت د سپېدو دی.

پوه سه: چي دا سبب دی د وتلو د لوط او د اهل دده په شپه کي. لوط عليه السلام ملکو ته وويل چي زه تر سپېدو دمخه نزول د عذاب پر دوی غواړم. ملکو ورته وويل آيا نه دي سپېدې نژدې بلکې نژدې دي.

فَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا جَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا

پس هغه چي راغلی امر زموږ يعني عذاب زموږ او يا امر په عذاب ورکولو ملکو ته موږ وگرځول لوړه حصه د قری لوط کښته يعني مځکه مو چپه پر راواړول.

سوال: ددې کار کونکي خو ملکي وې، نو حق د عبارت داسي نه ؤ فجعلوا عليها سافلها؟

ځواب: هو! لکن خدای پاک نسبت وځان ته وکړی لانه تعالی هو السبب الآمر بذالک القلب تعظيماً وتهويلاً لشان ذالک، بغوي رحمة الله عليه وايي چي جبرئيل عليه السلام خپل وزر تر ټولو قری لوط لاندي کړی چي په ځای کي د قرآن تعبير په مؤتفکات سره ځني سوی دی چي هغه ټولي پينځه قريې وې اعظم يې سدوم وه چي په دې قريو کي پينځه لکه انسانان وه، او دا ټولي قريې يې پورته کړې حتی چي اسمان والا ملکو اذانونه د چرگانو او د سپو غپا ددوی واورېده نه يو بيده په دوی کي راويښ سو او نه يو لوښی چي اوبه وغيره پکښې وې چپه سو، وروسته يې مځکه چپه کړه وهذا رواية ابن جرير وابن المنذر وابن ابي حاتم رحمة الله عليهم عن سعيد بن جبير رضي الله عنه.

وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهَا حِجَارَةً مِّن سِجِّيلٍ مَّنضُودٍ ﴿٨٢﴾

او وروسته تر قلب موږ ورولې پر قری لوط ډبري چي د سجيل په نامه يادېږي. په تفسير زاهدي کي وايي چي لويه ډبره يې لکه خوم او کوچنۍ ډبره يې لکه منگی دومره وه، تاريخ وايي چي دغه ډبري پر هغو کسانو هم وه اورېدلې، چي د قری لوط څخه خارج د تجارت وغيره لپاره تللي وه حتی چي يو سړی د ډبري له

ښېرې په حرم مکي ننوتی ډبره خلو ښت ورځې په هوا ولاړه وه حتی چي دی له حرمه راووتی پر راشوه سوه.

پوښتنه: وروسته تر قلب د مځکې د ډبرو د باران څه فائده لانهم ماتوا بقلب الارض؟

ځواب: يوه فائده خو يې داده چي ددغو ډبرو په ذريعه دباندې تر قرى لوط خلګ د قوم لوط مړه کړي کمامر عنقريب، او بل ځواب اظهار د شديد غضب الهي دی پر دوی لکه پر قوم د صالح عليه السلام وروسته په صيحه د جبرئيل ټوله مړه سوه وروسته يې زلزله پر مسلطه کړه.

فائده: سجيل معرب دی د سنګ ګله څخه يعني هغه ډبري چي له ختو څخه جوړې وي او په اور پخې سوي وي، او قتاده او عکرمه رضي الله عنهما وايي چي سجيل ختو ته وايي يعني د ختو مرغټانې، استدلالاً بقوله تعالى في موضع آخر لنرسل عليهم حجارةً من طين، او ضحاک رحمه الله وايي چي پخې خښتې وې وهذا يناسب ماقيل کمامر انه معرب سنګ ګل "منضود" ابن عباس رضي الله عنهما متتابع يعني پرله پسې صيغه د اسم مفعول ده، روح البيان وايي کقطار الامطار لکه پرله پسې څاڅکي د باران، او پاني پتي او روح البيان په يوه خوله وايي والنضد هو وضع الشئ بعضه فوق بعض.

مُّسَوَّمَةً عِندَ رَبِّكَ ۖ وَمَا هِيَ مِنَ الظَّالِمِينَ بِبَعِيدٍ ﴿٨٣﴾

"مسومة" صفت دی د حجارة يعني علامه داره چي د دنيا له ډبرو څخه جلا وې، قتاده او عکرمه رضي الله عنهما وايي چي پر هره ډبره سره خطونه وه لکه ټپونه د انسانانو، او حسن بصري او سدي رح وايي چي پر هره ډبره لکه مهر داسي شی ؤ چي په هغه مهر کي بد نوم نوشته ؤ د هغه سړي چي په دې ډبره به ويشتل کېدی "عندربک" متعلق دی په مسومة پوري په دې وصف کي اشاره ودې ته ده چي دا تسويم د هري ډبري په قدرت د خدای جل جلاله ؤ والله على کل شئ قدير فلا استعباد في ذالک التسويم "وما هي من الظالمين" نه دي دغه ډبري له ظالمانو څخه والمراد بالظالمين مشركى مكة، او بغوي له قتاده او عكرمه رحمهما الله څخه روايت کړی دی من ظالمي هذه الامة حيث کانوا ومن

كانوا "ببعيد" لېري، ولي دا ظالمان په سبب د ظلم او شرک ددوی مستحق د ورته باران د ډبرو دي.

درويش وايي: چي په درمنثور کي وايي اخرج ابن ابي حاتم وابو الشيخ عن الربيع په تفسير کي ددې آيت چي هر ظالم چي موږ اورېدلی دی خدای پاک د هغه لپاره يوه ډبره ټاکلې ده چي انتظار ددې کېږي چي کله به پر نازله سي.

پوه سه: چي "تذکير" د بعيد په تأويل د حجر دی فافهم.

درويش وايي: چي ډېر په زړه پوري تفسير دادی چي ضمير د هي راجع وه قرى لوط ته وي، او له ظالمين څخه مراد اهل مکه دي، والمعنى نه دی قرى د لوط چي سرنګون سوې ده له مشرکانو څخه د مکې لېري بلکې دوی په اسفاور کي وشام ته پر دغه مځکه تېرېږي يعني بايد عبرت واخلي او شرک پرېږدي ..... بيت:

پند گير از مصائب ديگران .... تا نگيرند ديگران زتو پند

سوال: دا قريې خو عاليها سافلها سوې، نو دوی کفارو ته د مکې يې څه درک معلومېږي چي دوی پند او عبرت ځني اخلي؟

ځواب: ددغو قرى وو خرابه امارات ښکاره معلومېږي چي هوري توري اوبه ولاړي دي والله اعلم.

درويش وايي: چي په حديث صحيح نبوي کي راغلي دي چي عليه الصلوة والسلام د صحابه کرامو ﷺ سره په مسجد نبوي کي ناست ؤ چي لوی درب يې واورېدی يعني لکه يو لوی دېوال چي ونړېږي صحابه کرام ﷺ وارخطأ سوه او وبيرېدل عليه الصلوة والسلام ورته وويل دا درب د څه شي ؤ الله ورسوله اعلم، عليه الصلوة والسلام ورته وويل چي دا يوه ډبره وه چي د جهنم له غاړي څخه اوويا کاله کېدله چي رارروانه وه اوس يې بېخ ته ورسېدل.

پوه سه: چي عليه الصلوة والسلام دوی ته دا خبره د کنايې په توګه وکړه، دوی له دغو خبرو څخه نه وه فارغه سوي چي د منافق په کور کي بغاري چي فلانی مړ سو، او عمر د هغه منافق اوويا کاله ؤ، نو دا منافق ګويا اوويا کاله د دوږخ له غاړي څخه روان ؤ چي مړ سو درب يې سو بېخ ته يې ورسېدی.

وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا

او قوم مدين ته مو واستاوه ورور ددوی یعني ددوی د قبیلې او قوم سړی یعني شعیب ﷺ.

پوهــه: چي مـدين د ابـراهيم ﷺ زوی ؤ او وروسـته نـوم د هغـې قبيلې وګرځېدی چي مدين يې جد اعلی ؤ او داغه رنګه نوم د يو ښار هم دی مدين بن ابراهيم جوړ کړی ؤ، فعلى الاول معنى الآية وارسلنا الى قبيلة مدين، وعلى الثاني وارسلنا الى اهل مدينة مدين "شعيباً" عطف دی د اخاهم وهو ابن ميكيل بن يشجر بن مدين بن ابراهيم ﷺ.

قَالَ يَٰقَوْمِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُۥ

شعيب (ﷺ) دوی ته وويل اې قومه زما توحيد د خدای ﷻ وکړئ يعني لا اله الا الله ولي چي قوم دده مشرکان وه يعني شرک او بت پرستي پرېږدئ. ولي چي تاسي لره نسته معبود بالحق غير له خدای ﷻ څخه.

درويش وايي: چي دا معامله مع الحق وه.

وَلَا تَنقُصُوا۟ ٱلْمِكْيَالَ وَٱلْمِيزَانَ

او تاسي کم مه ورکوئ وه خلګو ته په پېمانه يا کيلي شيانو کي او ترازو په وزني شيانو کي چي دې ته په عربي کي بخس وايي كما جأ في موضع آخر من القرآن الكريم.

درويش وايي: چي ددوی معامله وه د خلګو سره بالظلم چي شی به يې پر چا خرڅاوه او يا به يې پور ورکاوه په کوچنۍ پېمانه به يې ورکاوه يا به يې په کوچني کاڼې ور تاله، بعض مفسرين وايي چي د هر يوه د شعيب ﷺ له قومه څخه په کور کي به يې دوې پېمانې وې يوه لويه او بله کوچنۍ، او بعض د ترازو غټې ډبرې او بعض کوچنۍ ډبرې چي په عربي يې سنجات بولي، نو چي دوی به له يو چا څخه شی رانيوی هغه لويه پېمانه سنجات به يې وروه ايستل، او چي پر چا به يې خرڅول هغه کوچنۍ پېمانه يا سنجات به يې ور ته راوړه.

درویش وايي: چې ورته فعل ته تطفيف هم وايي كما جاء في موضع آخر من القرآن ويل للمطففين الآية.

إِنِّيٓ أَرٰىكُم بِخَيۡرٍ

په تحقيق زه تاسي وينم په خير كي يعني په ثروت او غنا كي چي تطفيف ته ضرورت نه لري او نجس ته د حقوقو د خلگو بلكې تاسي بايد په شكرانه كي د نعمتو د خداى جلّ جلاله خلگو ته تر حق بالا شيان وركولاى تفضلاً واحساناً.

وَإِنِّيٓ أَخَافُ عَلَيۡكُمۡ عَذَابَ يَوۡمٖ مُّحِيطٖ ۝٨٤

او زه ببر ېږم پر تاسي باندي له عذاب څخه د يوې ورځي چې د هغې ورځي عذاب به پر تاسي ټولو احاطه وكړي او ټوله به هلاک کړي، بعض مفسران وايي چي مراد د عذاب د ورځي د قيامت، او بعض مفسران وايي چي مراد عذاب د ورځي د استيصال.

فائده: محيط يې صفت د "يوم" وګرځاوه او سره ددې محيط پر دوى خو عذاب دى لاشتمال اليوم على العذاب المحيط بهم.

وَيَٰقَوۡمِ أَوۡفُواْ ٱلۡمِكۡيَالَ وَٱلۡمِيزَانَ بِٱلۡقِسۡطِۖ

او اې قومه زما پوره وركوئ پيمانه او ترازو په عدالت سره يعني د چا حق مه پکښي خورئ.

پوښتنه: خداى پاک د وړاندي وويل "ولا تنقصوا المكيال والميزان" نو دلته د اوفوا الكيل والميزان فائده څه ده؟

ځواب: مفسرين رحمهم الله وايي چي امر په شي سره لكه دلته اوفوا الكيل آه وروسته تر نهي له ضد څخه د هغه شي چي لا تنقصوا المكيال آه او لپاره د مبالغې دى، او لپاره د تنبه پر دې دى چي يوازي ځان ساتل له تطفيف څخه عمداً كافي نه دى، بلكې پر خلگو لازمه ده سعي په ايفا كي د كيل او ميزان ولو بادنى زيادة في المكيل والموزون، هم ددغه احتياط له كبله امام اعظم ابو حنيفة رحمه الله وايي چي كه چا مكيل رانيوى يا موزون په پيمانه يا ترازو سره لم يجزي للمشتري ان يبيعه حتى يعمد الكيل والوزن فيه، لما في الحديث نهى رسول الله ﷺ حتى يجرى فيه الصاعان صاع البائع وصاع المشتري رواه ابن ماجه واسحاق بن ابى شيبة من حديث جابر رضي الله عنه.

سوال: ددې حديث دوه سنده دي دواړه سنده اهل الجرح والتعديل ضعيف ګڼلي دي؟

ځواب: ابن الهمام رحمة الله عليه د هدايې په شرح کي وايي چي دا حديث حجت دی او استدلال په صحيح دی لکثرة طرقه، او نورو امامانو زموږ د احنافو رحمهم الله د مذهب سره موافق قول په کړی دی، يعني امام مالک والشافعي واحمد رحمهم الله او په بل حديث کي راغلي دي چي احمد، ابو داؤد، ترمذي، نسائي، ابن ماجه او حاکم رحمهم الله له حديث څخه د سويد بن قيس رضي الله عنه قال رسول الله ﷺ زن وارجح فانا معشر الانبيأ هكذا نزن.

وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تَعْثَوْا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿٨٥﴾

او تاسي کم مه ورکوئ شيان ددوی که مکيل وي او که موزون او که عدد وي، نو دا تعميم بعد التخصيص دی فافهم، او تاسي عثی مه کوئ په مځکه کي، والعثی تنقيص الحقوق وغيره من انواع الفساد فيشمل التطفيف في الكيل والوزن والعدد والسرقة والنهب وغيرها من انواع الفساد.

پوښتنه: د مفسدين د قيد څه فائده ده او عثی خامخا فساد دی؟

ځواب: مفسدين حال مؤکده دی د عامل خپل لان عثی په معنی د افسد دی.

درويش وايي: چي ددې سوال يو دقيق ځواب سته چي بعض مفسرينو راوړی دی هغه دا چي عثی مطلق افساد دی که صلاح پکښې وي او که نه. نو فعل د خضر عليه السلام چي يوه کښتی يې عيبي کړه چي د اوبو له خوا يې يوه تختی ځني وکښل او هلک چي نابالغه ؤ مړ يې کړی هم شامل ده، او له مفسدين څخه مراد هغه افساد دی چي ميخ صلاح يې مفضي نه وي، نو فعل د خضر عليه السلام خارج سو كما في فعليه من الصلاح المذكور في قصة مرافقة موسى مع الخضر عليهما السلام المذكورة في القرآن الكريم في مقامه فتأمل غاية التأمل. حتى تفهم هذا الجواب الدقيق ومن الله التوفيق.

بَقِيَّتُ اللَّهِ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ۚ

ابن عباس رضي الله عنهما وايي چي د آيت معنا داده چي هغه باقي مانده مال چي

تاسي كيل او وزن پوره وركړى بهتر دى تر تطفيف په كيل او وزن، ولي هغه باقي مانده مال چي تاسي ته پاته سي تر پوره كولو د كيل او وزن حلال محض دى، او چي تطفيف وكړي هغه حرام دى ولا يستوي الحلال البحت مع الممزوح بالحرام، كه تاسي ياست ايمان والا.

پوه سه: چي جزأ د "ان" محذوفه ده يعني فافعلوا ماتؤمرون به من الله وهو ايفأ الكيل والوزن وانتهوا عما نهاكم الله منه من التطفيف والبخس. په شرح الشرعة كي وايي چي مسلمان بايد په حيلو او تلبيس او تطفيف سره مال جمع نه كړي فانه يذهب بركته بلكې شايد چي دغه مال چي ته يې حبةً حبةً سره جمع كوې جمعاً جمعاً به يې خداى پاک درڅخه واخلي او گناه به يې پر تا ذره ذره پاته سي.

حكايت: يو سړى ؤ چي د خپلي غوا شيدې به يې خرڅولې او نيمى به يې اوبه وراچولې، يو وخت تېز باران وسو سېل راغلى د هغه غوا يې ورمړه كړه، نو د هغه سړي يوې كوچنۍ لور وخپل پلار ته داسي يوه د وعظه ډكه خبره وكړه "يا ابت قد جمعت المياه التي تجعلها في اللبن وقتلت البقرة.

وَمَآ أَنَا۠ عَلَيۡكُم بِحَفِيظٖ ﴿٨٦﴾

زه نه يم ساتونكى ستاسي له بدو كارو څخه، او يا معنا داده چي زه نه يم ساتونكى ستاسي د عملو چي ثواب يا عذاب يې دركړم وانما انا صح مبلغ اليكم بالامر والنهي، شيرازي قدس سره وايي:

من آنچه شرط بلاغست باتو ميگويم ...... تو خواه ازسخنم پند وخواه ملال

قَالُواْ يَٰشُعَيۡبُ أَصَلَوٰتُكَ تَأۡمُرُكَ أَن نَّتۡرُكَ مَا يَعۡبُدُ ءَابَآؤُنَآ

ابن عباس رضي الله عنهما وايي چي شعيب عليه السلام ډېر لمونځونه كول، نو ځكه قوم يې ورته وويل اې شعيب آيا ستا ډېر لمونځونه تا امر كوي چي موږ به پرېږدو يعني عبادت د هغو شيانو چي بتان دي چي د هغو عبادت زموږ پلرو او نيكه گانو كاوه.

پوهښتنه: دوى څرنگه نسبت د امر وه لمونځو ته د شعيب عليه السلام وكړى او سره ددې چي هر عاقل په دې پوهېږي چي لمونځونه خو آمر نه سي كېداى بلكې آمر خو شعيب عليه السلام ؤ؟

ځواب: هو! لکن دا خبره دوی استهزاءً ورته وکړه یعني نور خو ته نه نبي یې او نه د خدای مرسل یې او په تاکي ښېله ډېرو لمونځو بل خوی نسته. نو دا خبره ددوی هم استهزأ بالشعیب ﷺ ده او هم استهزأ دده په لمونځو ده.

پوه سه: چي انبیأ علیهم السلام دوه قسمه خدای پاک را استولي دي، بعضو ته امر د جهاد خدای پاک ورکړی دی لکه داؤد، سلیمان او موسی علیهم السلام او هم علیه الصلوة والسلام بعد الهجرة مأمور بالجهاد ؤ، او بعض امر د جهاد نه لري صرف او صرف خلګ وه توحید ته په موعظت سره رابولي، شعیب ﷺ د قسم ثاني ځخه ؤ.

أَوْ أَنْ نَفْعَلَ فِيٓ أَمْوَٰلِنَا مَا نَشَٰٓؤُا۟ إِنَّكَ لَأَنتَ ٱلْحَلِيمُ ٱلرَّشِيدُ ﴿٨٧﴾

عطف دی پر موصول یعني کلمه ما، والتقدیر او نترک ان نفعل آه یعني چي موږ په خپلو مالو کي کوو هغه څه چي زموږ خوښ وي من التطفیف.

پوه سه: چي دا خبره دوی په مقابل کي د هغه امر د شعیب ﷺ وکړه ولاتبخثوا الناس اشیأهم.

پوه سه: چي "حلیم" (یعني بردباره) او رشید (پر هدایت) دوه وصفه جلیل دي کما لایخفی، نو دوی یعني کافرانو ده ته دا دوه وصفه څه رنګه ثابت کړه، ابن عباس رضي الله عنهما چي مراد له "حلیم" ځخه سفیه (بېعقل) او له رشید ځخه غوي (یعني ګمراه) مراد دی، ولي چي عرب شی په ضد سره موصوفوي لکه سړی چي لړم وهلی وي سلیم یې بولي، نو په دې دوو صفتو استعاره تهکمیه ده. فالمراد ضد معناهما تهکماً واستهزاءً والی هذا ذهب قتاده والمبرد، او روح البیان وایي چي حلیم رشید په لغت کي د اهل مدین الاحمق السفیه ته وایي کما في ربیع الابرار.

درویش وایي: چي که دا ثابته سي نو استعاره او مجاز نسته، او د روح المعاني او مظهري دا احتمال هم راوړی دی چي ته حلیم رشید یې ستا په زعم، او بعض مفسرین رحمهم الله وایي چي مراد ددوی دا ؤ چي ته خو حلیم رشید وې زموږ په زعم، نو تا ولي داسي غلطه لار اختیار کړه وهو المنع عن الشرک الذي هو مذهب ابائنا واجدادنا، لکه قوم د صالح ﷺ چي ده ته وویل قد کنت فینا

مرجوا، روح المعاني وايي چي اول مذهب يعني د ابن عباس ﷺ ترجيح ورکړه سوې ده بانه انسب بما قيله لانه تهکم ايضاً،

قَالَ يٰقَوْمِ اَرَءَيْتُمْ اِنْ كُنْتُ عَلٰى بَيِّنَةٍ مِّنْ رَّبِّيْ وَرَزَقَنِيْ مِنْهُ رِزْقًا حَسَنًا ؕ

شعيب (ﷺ) ورته وويل اې قومه زما تاسي خبر راکړئ که چېرې زه وم پر بصيرت او بيان واضح له جانبه څخه د خداى ﷻ بالوحي والنبوة او ماته رزق راکړه سوى ؤ له جانبه څخه د خداى ﷻ يعني بې تکليفه زما لخوا په تحصيل کي د رزق "رزقاً حسناً" يعني حلالاً.

پوه سه: چي "منه" حال دى له "رزقاً" څخه اى کائناً منه لکن حال چي مقدم سوى دى لکون ذى الحال نکرةً کما هو القانون النحوي چي ذو الحال چي نکره وي تقديم د حال پر واجب دى لانه لو اخر يشتبه بالصفة.

پوه سه: چي راويان وايي چي شعيب ﷺ کثير المال ؤ من النقود والمواشي

فائده: جواب ده يعني "ان کنت" محذوف دى، تقديره فهل يجوز لي ان اخون في وحيه واخالفه في امره ولهيه دا عذر د شعيب ﷺ له خوا څخه ددې لپاره چي قوم وده ته ويل چي دين د قوم تا تر پښو لاندى کړى.

وَمَآ اُرِيْدُ اَنْ اُخَالِفَكُمْ اِلٰى مَآ اَنْهٰىكُمْ عَنْهُ ؕ

او زه اراده نه لرم چي زه دي وکړم هغه کار چي تاسي ځني منع کوم، دده مراد دادى که ما انهاکم عنه حق وايي او د ثواب کار واى مابه کولاى لکن زه شرک نه کوم او نه بخس تطفيف په بيع کي د مکيل اود وزن کوم او تاسي هم ځني منع کوم، نو په دي پوه سئ چي هغه شى چي زما پر ځان پېرزو دي پر تاسي مي عيناً هغه شى پېرزو دى، پښتانه وايي:

بنده راسه د خداى خپل سه .... لکه پر ځان داسي پر بل سه

وهذا بعينه مضمون الحديث النبوي الصحيح.

اِنْ اُرِيْدُ اِلَّا الْاِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ ؕ

زما نه ده اراده په منع کي ستاسي له شرک څخه او د بخس او تطفيف څخه

مگر اصلاح ستاسي يعني خلاصون ستاسي له عقائد فاسده وو څخه او له افعال قبيحه وو څخه او بنه له فساد خلاص ژوند ستاسي او له تاريکۍ څخه د شرک ونور ته د ايمان رابلل ستاسي، په "ما استطعت" کي که کلمه د ما مصدريه سي، نو معنی د آيت داده چي په اندازه د استطاعت خپل او که ما موصوله سي، نو بدل دی له اصلاح څخه. والمعنی ان اريد الا الذي استطعته بحذف العائد الی الموصول.

وَمَا تَوْفِيقِيٓ إِلَّا بِٱللَّهِۚ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ ﴿٨٨﴾

التوفيق في الشرع موافقة الاسباب للمطلوب الخير يعني ماته نه ده اسانه اصابت و حق ته او اصلاح ستاسي، مگر نه په خدای ﷻ سره ای بهدايته ونصره ومعونته وتهيئ اسباب ذالک الذي اردت، پر هغه خدای ﷻ زما تکيه ده، او خاص وخدای ﷻ ته زما رجوع ده په حوادثو کي د دنيا او په نوائبو کي د آخرت.

پوه سه: چي تقديم د جار او مجرور لپاره د حصر دی، يعني خاص الخاص زما پر خدای ﷻ اعتماد او تکيه ده لان الله يحب المتوكلين.

فوائد: ددې آيت يوه فائده داده چي کفار دي طمع نه زما ورجوع ته ددوی ودين ته کوي لکه چي کفارو به ده ته دعوت د رجوع ورکاوه وه دين ته د آباؤ يعني الشرک، او بله فائده يې داده چي زما ستاسي په تهديداتو او پېشروو باک نه کېږي، او بله فائده يې تهديد دی ودوی ته چي ستاسي رجوع وخدای ﷻ ته ده للجزا في الآخرة.

وَيَٰقَوْمِ لَا يَجْرِمَنَّكُمْ شِقَاقِيٓ أَن يُصِيبَكُم مِّثْلُ مَآ أَصَابَ قَوْمَ نُوحٍ

او اې قومه زما تاسي ته دي کسب يعني پيدا نه کړي زما بغض او عداوت يعني په سبب د دعوت زما تاسي ته وتوحيد ته، چي تاسي ته دي درورسېږي من العذاب، په مثل د هغه عذاب چي قوم ته د نوح ورسېدی من عذاب الاستيصال بالغرق.

أَوْ قَوْمَ هُودٍ أَوْ قَوْمَ صَٰلِحٍۚ وَمَا قَوْمُ لُوطٍ مِّنكُم بِبَعِيدٍ ﴿٨٩﴾

يا قوم ته د هود من عذاب الاستيصال بالريح يعني په باد سره، او يا قوم

صالح ته ورسېدی من العذاب بالصيحة (په نعره د جبرئيل) والرجفة (او په زلزلې د ځکي) او نه دی قوم د لوط چي عذاب شديد پر مسلط سو من قلب الارض والرمی بالحجارة له تاسي څخه لېري په زمانه کي فانهم کانوا اقرب الاقوام المهلكة زماناً منكم، او يا معنا داده چي قوم لوط اقرب مکاناً وتاسي ته وه ولي تاسي او دوی سره همسايه واست، او بعيد چي يې مفرد راوړی او سره ددې چي دا قوم لوط خو ډېر نفر وه، نظراً الی افراد لفظ قوم وان کان جمعاً معنیً.

پوه سه: چي "ان يصيبكم" مفعول ثاني د "لايجرمنكم" ده

تنبيه: امام مظهري رحمة الله عليه د دفع د سوال مذکور لپاره "شيئاً" مقدر کړی دی ولا حاجة الی التقدير لما قلنا ان لفظ القوم مفرد وان کان جمعاً معنیً ومثل ذالک يجوز فيه افراد الخبر وجمعه کما تقرر في کتب النحو.

وَاسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ إِنَّ رَبِّي رَحِيمٌ وَدُودٌ ﴿٩٠﴾

او تاسي طلب د بخښني وکړئ له خدای جل جلاله څخه خپل د هغه سابق کفر او عصيان خپل بالايمان والندامة على المعاصي الصادرة منكم، بيا رجوع وخدای ته وکړئ يعني بامتثال او امره والانتهاء عن المعاصي في المستقبل، په تحقيق زما خدای عظيم الرحمة دی للمؤمنين التائبين "ودود" پر وزن د فعول دی يا په معنی د فاعل دی يعني محب للمؤمنين يا په معنی د مفعول دی ای محبوب للمؤمنين.

درويش وايي: چي کاشفي رحمة الله عليه په تفسير حسيني کي وايي قطب الابرار مولنا يعقوب چرخي رحمة الله عليه درشرح اسماء الحسنی معنی ودود برين وجه آورده است که خدای متعال دوست دارنده نيکی بهمه کس وخلق ودوست دردلتهای خلق، يعني او نيک را دوست ميدارد ونيکان اورا دوست ميدارند الی اخيره.

پوه سه: چي خدای جل جلاله لره محبت د بندګانو سره نه وای لما هدی عباده ولما فرح بتوبة عبده المؤمن ويدل على ذالک الحديث الصحيح الذي رواه اصحاب الصحاح قال رسول الله صلى الله عليه وسلم هر آئينه خدای جل جلاله ډېر خوشاله کېږي په توبه د عبد مؤمن تر هغه سړي چي دی واړوي په يو دښت مهلک کي يعني د يوه ګړي ارام لپاره په وخت کي د غايت ګرمي او دده سره راحله ورسره وي چي پر

هغه راحله يعني اوښه باندي دده خواړه او اوبه وي (نو اوښه چوکه کړي زنګنونه يې نه وتړي) نو دی سر کښېږدي بيده سي، يو ګړی وروسته چي راويښ سي اوښه تللې وي يعني په طلب د مرعي پسي، نو دی يوې خوا او بلې خوا ته ځغلي په طلب د اوښي حتی چي ګرمي او تنده يې ډېره سي يعني اوښه هم نه کړي پيدا، نو دی د ځانه سره دا مشوره وکړي چي تر هغې درختي لاندي چي زه دمخه هورې بيده وم پرېږ به وزم تر هغو چي له تندي مرم، نو هلته چي ورسي او سر کښېږدي په درياب کي د خوب غرق سي چي دی راويښ سي، نو راحله سره له باره د طعام او شراب ورته ولاړه وي فلا الله افرح اشد فرحاً بتوبة العبد المؤمن تر دغه سړي چي زاد او راحله پيدا کړي الى اخير الحديث او كما قال ﷺ.

قَالُوا يٰشُعَيۡبُ مَا نَفۡقَهُ كَثِيۡرًا مِّمَّا تَقُوۡلُ

جمله مستأنفه ده، وويل قوم د شيعب عليه السلام وده ته اې شعيب موږ نه پوهېږو په ډېرو ستا د خبرو.

پوښته: چي دا قول ددوی يا استهانت او سپکاوی ؤ د خبرو دده لکه په عرف کي هم ورته وينا ستنه، يو سړی وبل ته وايي د سپکاوي په توګه زه ستا په خبرو نه پوهېږم، او که استهانت نه وای، نو شعيب عليه السلام خو ددوی سره ددوی په لغت خبري کولې.

فائده: مراد ددوی له کثير قول څخه وعظ د وجوب التوحيد لله تعالى وترک الشرک والدليل على ذالک من جانب شعيب عليه السلام وترک النجس والدليل على ذالک او يا واقعاً په دغو خبرو د شعيب عليه السلام دوی د زړه له کومي نه پوهېدل لقصور عقولهم وعدم تفکرهم فيه.

درويش وايي: چي روح البيان ددې آيت په تفسير کي ويلي دي ای کل ماتقول آه، لکن سيد آلوسي رحمه الله په تفسير روح المعاني کي وايي ولا يصح ان يراد به الکل وان ورد في اللغة، ولي چي مما تقول يأبى عنه انتهى، لان من في مما للتبعيض، او بعض مفسرينو چي ويلي دي چي شعيب عليه السلام په ژبه کي بنده‌ی فليس بشئ لما جأ في الخبر ان شيعباً کان خطيب الانبيأ.

وَإِنَّا لَنَرٰىكَ فِينَا ضَعِيفًا

او موږ وينو تا اې شعيب په موږ كي ضعيف، يعني كه موږ تاته اراده د شر وكړو ته زموږ څخه ځان نه سې ساتلاى او يا سپك يې پر موږ باندي چي هيڅ قدر نه لرې، بغوي رحمة الله عليه وايي چي شعيب عليه السلام په ستر گو ړوند ؤ، نو مراد له ضعف څخه ددوى ضعف البصر دى.

مسئله: معتزله وايي چي نبي نه سي اعمى (ړوند) كېدلاى قياس پر قضأ كوي چي قاضي به ړوند نه وي، او داغه رنگه يې پر شاهد قياسوي چي شاهد به هم ړوند نه وي، لكن دا قول ددوى غلط دى، ولي چي قضأ او شهادت په ستر گو پوري اړه لري بخلاف النبوة لان تبليغ الرسالة لايتعلق ولايتوقف على البصر كما لايخفى وذهاب بصر يعقوب عليه السلام ثبت بنص القرآن، كريمه: وابيضت عيناه فهو كظيم، كريمه: فارتد بصيراً".

فائده: سيد محمود الآلوسي رحمة الله عليه په روح المعاني كي وايي چي تفسير د ضعيف په ړانده سره ضعيف دى، ولي چي د فينا قيد نه صحيح كېږي، ولي سړى چي ړوند وي نو خو هر چېري ړوند وي، او د يعقوب عليه السلام ړندوالى خو عارضي وي يعني د ډېري ژړا پر فراق د يوسف عليه السلام امام همام فخر الدين الرازي په تفسير كبير كي وايي چي بعض اصحابو زموږ يعني اهل السنة والجماعة ړندوالى پر انبيأ روا بللى دى، لكن د شعيب عليه السلام په باره كي دا حمل صحيح نه دى لمامر ان التقيد بالظرف يعني فينا نه صحيح كېږي دى وايي ان المصحح عند اهل السنة ان الانبيأ عليهم السلام ليس فيهم اعمى بالعمى الاصلي اصلاً، روح المعاني وايي والاخبار المروية في باب كون شعيب اعمى لم نقف تصحيها ممن يعول عليه سوى الحاكم لكن تصحيح د حاكم لا اعتماد عليها انتهى.

درويش وايي: چي آلوسي رحمة الله عليه نوري ډېرې اوږدې خبري كړي دي، فائده: په تحقيق د آلوسي رحمة الله عليه د بغوي رحمة الله عليه خبره رد سوه په باره د شعيب عليه السلام چي په ستر گو ړوند ؤ، درويش چي هغه مسئله راوړې له قول څخه د بغوي رحمة الله عليه مأخوذ وه والله اعلم حاصل دا چي قول د صاحب د روح المعاني او امام رازي رحمة الله عليه پر ذروة د تحقيق دى او اليق بالقبول دى.

وَلَوۡلَا رَهۡطُكَ لَرَجَمۡنَٰكَۖ وَمَآ أَنتَ عَلَيۡنَا بِعَزِيزٖ ﴿٩١﴾

که ستا قوم نه وای موږ به ته وژلی وای په ډبرو ویشتلو سره، بعض مفسرین وایي چي مراد حقیقت رجم بالحجارة دی چي معنی یې سنگسار ده، او بعض مفسرین وایي چي رمی بالحجارة کنایه له سخت وژلو څخه ده وان لم یکن هناک رمی بالحجارة، ووجه هذه الکنایة چي قابیل بن آدم چي خپل ورور په ډبرو مړ کړی، نو له دې سببه هر قتل شدید ته رمی بالحجارة وایي، او ته نه یې پر موږ عزتمند چي ستا عزت به تا له موږ څخه خلاص کړي بلکې ستا رهط پر موږ عزت لري ولي زموږ پر دین دي

پوه سه: چي بغوي رحمه الله وایي چي شعیب علیه السلام ډېر قوي قوم درلودی، مطلب دادی چي که موږ ستا له قوم څخه نه بېرېدلای موږ به ته وژلی وای آه.

درویش وایي: چي دا خبره له بېري صحیح نه ده، ولي چي رهط له درو کسانو څخه تر لسو پوري بعض وایي له درې څخه تر اوو پوري، نو مخالفین او منکران د شعیب علیه السلام چي تعداد یې وزرو کسانو ته رسېدی څرنگه له لسو یا له اووه کسانو څخه بېرېدل بلکې صحیح هغه ده چي روح البیان او بیضاوي وایي چي معنا د آیت داده چي که نه وای احترام او عزت او مراعات ستا د قوم چي زموږ سره پر کفر متفق دي لرجمناک آه، یعني که تا موږ مړ کړو نو باید د هغو خواه بده نه سي.

درویش وایي: چي روح البیان او مظهري وایي چي دا تهدید د قوم او پېش رو د قوم د شعیب ولو رهطک آه د مغلوب سړي او د بېعقل سړي کار دی چي په دلائلو کي مغلوب سي لکه قوم شعیب باره په ښکنځلو او پېش رو شروع کړی.

قَالَ يَٰقَوۡمِ أَرَهۡطِيٓ أَعَزُّ عَلَيۡكُم مِّنَ ٱللَّهِ وَٱتَّخَذۡتُمُوهُ وَرَآءَكُمۡ ظِهۡرِيًّاۖ

شعیب په استفهام د تعجب قوم ته وویل آیا زما قوم پر تاسي عزت ډېر لري تر خدای جل جلاله یعني زه د خدای رسول یم د هغه خدای مراعات نه کوئ په منع کي د قتل زما بلکې مراعات د قوم کوئ، او تاسي گرځولی دی خدای پاک د شا وخوا ته منسوب الی الظهر.

پوه سه: چي "ظهري" منسوب دى الى الظهر چي په معنا د شا دى كه څه هم لفظ ظهر مفتوح دى لكن كسره وركول له تغيرات څخه د نسبت دى.

درويش وايي: چي لفظ د ظهري په كلام د عربو كنايه د بې پروايي ده په يو شي يقال فلان جعل امري ظهرياً فلاني وګرځاوه زما امر تر شا غورځولى يعني التفات يې نه ورته وكړى وايضاً يقال السلطان جعل الرعية وراه ظهرياً باچا وګرځول رعيت تر شا يعني پروا نه په كوي كه څه هم بدحاله وي، ويقال ايضاً ان اولادي جعلني ظهرياً، زما اولاد زه تر شا وغورځولم يعني بې باكي راسره كوي احترام د پلار ګلوى مي نه كوي. فالمعنى ه ترکتم قتلى لاجل رهطي او په دې مو باک ونه کړى چي زه خو رسول د خداى يم، نو ګويا تاسي خداى وګرځاوه منبوذ ورأ الظهر منسياً باشراككم به واهانة رسوله. وهذا الصنيع لاينبغي لمن له ادنى فهم وعقل، والاستفهام في قوله قال ارهطي اعز الآية لپاره د توبيخ او د انكار او د رد او تكذيب والكل محتمل.

إِنَّ رَبِّي بِمَا تَعْمَلُونَ مُحِيطٌ ﴿٩٢﴾

په تحقيق زما خداى ﷻ ستاسي پر عملو باندي محيط دى علماً او پر جزأ د هغو محيط دى قدرة.

وَيَٰقَوْمِ ٱعْمَلُوا۟ عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنِّى عَٰمِلٌ ۖ سَوْفَ تَعْلَمُونَ مَن يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ

او وويل شعيب (عليه السلام) وقوم ته چي تاسي عمل كوئ پر خپل قدرت چي عداوت زما دى او قصد د اضرار زما دى، زه عامل يم پر خپل قدرت چي وعظ او تبليغ د توحيد د عبادت د خداى ﷻ دى، ژر دى چي تاسي به وپوهېږئ چي چا ته عذاب چي رسوا يې كړي يعني زه به هم كه تاسي چي په هغه عذاب به شرمنده او رسوا سئ او دا به هم معلومه سي چي درواغجن په ما او تاسي كي څوک دى.

فائده: كه كلمه "من" استفهاميه وي، نو هغه د تعلمون د عمل مانع ده لان ماقبل الاستفهام لايعمل فيما بعده لفوات صدارة الاستفهام. او دا هم احتمال لري چي كلمه د من موصوله وي نو د تعلمون مفعول دى. فالمعنى سوف تعلمون الشقي الذي يأتيه العذاب الموجب.

وَمَنْ هُوَ كَاذِبٌ

او څوک دی دروغجن.

پوه سه: چي دا عبارت "ومن هو كاذب" معطوف دی پر من یأتیه او د هغه قسیم او مقابل نه دی، ولي چي قوم خو شعیب ته پېش رو د عذاب واهه او دی یې کاذب باله، نو ده ورته وویل چي سوف تعلمون من المعذب والكاذب انا او انتم.

وَارْتَقِبُوا إِنِّي مَعَكُمْ رَقِيبٌ ﴿٩٣﴾

او تاسي انتظار وکړئ زما وعید ته چي ما ستاسي سره کاوه او زه ستاسي سره په انتظار د راتلو د عذاب پر تاسي باندي.

وَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا شُعَيْبًا وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِّنَّا

چي راغلی امر زموږ چي موږ مقدر کړی د هلاک د قوم شعیب لپاره فالامر واحد الامور لا الاوامر، موږ نجات ورکړی وشعیب ته او هغه کسانو ته چي ایمان یې راوړی ؤ د شعیب سره "برحمة منا" ای برحمة كائنة في الازل په حق کي ددوی.

پوه سه: چي د رحمةٍ معنا داده چي دا نجات ددوی صرف رحمت او فضل ؤ زموږ لا بسبب من اعمالهم كما هو مذهب اهل السنة والجماعة.

درویش وایي: چي مظهري رحمه الله ویلي دي چي په عذاب د قوم شعیب ولما جأ بالواو ووایه لکه په قصه کي د عاد، ولي دمخه په دې دوو قصو کي داسي وعید نه دی ذکر سوی چي سبب د مابعد دي وګرځي او دخول د فأ دې ځای سي بخلاف قصتي صالح ولوط چي هوري نجات وروسته تر وعید ذکر سوی دی وهو قوله تعالى في قصة صالح ذالک وعد غير مكذوب في قصة لوط ان موعذهم الصبح ولذالک جأ بفأ السببية انتهى، روح المعاني دا خبره رد کړې ده او وایي چي په قصه کي د شعیب عليه السلام خو هم وعید راغلی دی وهو قوله تعالى فارتقبوا الى معكم رقيب كه څه هم په لفظ د وعد نه ده راغلې انتهى.

وَأَخَذَتِ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دِيَارِهِمْ جَاثِمِينَ ﴿٩٤﴾

او وه یې نیول هغه کسان چي ظالمان وه یعني قوم شعیب نارې د جبرئیل،

فخرجت ارواحهم، او بعض مفسرين رحمهم الله وايي چي د اسمان له خوا چغه وسوه او دوی يې هلاک کړه، نو دوی وګرځېدل په خپلو کورو کي مړه ځای پر ځای.

كَأَن لَّمْ يَغْنَوْا فِيهَا ۗ أَلَا بُعْدًا لِّمَدْيَنَ

ګويا دوی هيڅ وخت اقامت نه ؤ کړی په دغو کورو کي. آګاه اوسه چي هلاک او لعنت دی اهل مدين لره بحذف المضاف وهو لفظ الاهل.

پوښتنه: چي په سورة الاعراف کي راغلي دي د قوم شعيب د عذاب په باره کي فأخذتهم الرجفة، اى الزلزلة فكيف الجمع؟

ځواب: تر صيحة جبرئيل وروسته مځکه په زلزله سوه.

فائده: بعداً وسحقاً ولعنةً وخيبةً وامثالها مصادر دي چي په ځای کي د افعالو قائم دی، او افعال يې ددوی سره نه مستعملېږي. فمعنى د بعداً بعدوا اى هلكوا ولعنوا بعداً، وقس عليه المصادر الباقية المذكورة.

كَمَا بَعِدَتْ ثَمُودُ ﴿٩٥﴾

لکه چي لېري وه له رحمت څخه د خدای جل جلاله او يا كما هلكت او كما لعنت قبيلة د ثمود، نو تانيث د فعل مسند په تأويل د قبيلې دی، وجه الشبه بينهما ان عذاب هذين القومين من نوع واحد وهو صيحة جبرئيل عليه السلام، لكن صيحة د ثمود له کښتني خوا څخه وه او صيحه د مدين له لوړي خوا څخه وه.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ مُّبِينٍ ﴿٩٦﴾

اى بالله لقد ارسلنا، نو لام موطئه د قسم محذوف دی، موږ استولی موسی سره د معجزاتو باهره ؤ لکه عصاً او يد بيضاً وغيرهما من الآيات التسع، او په علبه ظاهره سره چي موسی سره ددې چي يو سړی ؤ غالب سو پر فرعون وجنوده مع ان فرعون كان حريصاً على قتله فلم يقدر او بعض مفسران وايي چي مراد له سلطان مبين څخه لکړه د موسی عليه السلام ده.

سوال: لکړه خو په آياتنا کي داخل وه نو بيا يې جلا ولي راوړه؟

ځواب: هو! داخله خو وه لکن افراد يې په سبب د تنبيه پر عظمت د معجزې د لکړي پر نورو معجزو، او روح البيان وايي چي مراد له آياتنا او د

سلطان مبین څخه یو شی دی یعنی معجزات د موسی، والتقدیر لقد ارسلنا موسی بالامر الجامع بین کونه آیاتنا وبین کونه سلطاناً وحجةً علی صدق نبوته.

فائده: له آیاتو څخه مراد آیات د تورات نه دي، ولي نزول د تورات خو وروسته تر غرق د فرعون وسو.

فائـده: "مبین" مشتق د ابان څخه دی چي لازمي او متعدي دواړه مستعملېږي فعلی الاول معناه الواضح وعلی الثاني معناه الموضح، والمآل واحد فعلی الاول معناه واضح في دلالته علی نبوته وعلی الثاني معناه الموضح لنبوته.

إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَإِيهِۦ فَٱتَّبَعُوٓاْ أَمْرَ فِرْعَوْنَ ۖ وَمَآ أَمْرُ فِرْعَوْنَ بِرَشِيدٍ ﴿٩٧﴾

وه فرعون ته چي لقب ؤ د سلطان د عمالقه ؤ او نوم يې وليد بن مصعب بن الريان ؤ او وه اشرافو ته دده، نو دوی متابعت وکړی د امر د فرعون في الکفر والضلال وصدقوا معبودیته ودعوی الوهیة، او نه دی امر د فرعون ذی رشد وهدایت بل غي وضلال مقصود په دې عبارت کي تنبیه پر حماقت د اشرافو چي دوی څرنګه متابعت کاوه د امر فرعون مع کونه بدهي البطلان حیث ادعی الالوهیة مع کونه بشر مثلهم، یطعم ویشرب وینام ویبول.

يَقْدُمُ قَوْمَهُۥ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ فَأَوْرَدَهُمُ ٱلنَّارَ ۖ

دمخه به وي فرعون تر قوم، دا جمله مستأنفه ده لپاره د بیان د حال د فرعون او قوم دده په اخرت کي.

پوه سه! چي یقدم قومه په معنی د یتقدم دی، په ورځ د قیامت وه اور ته لکه چي په دې دنیا ذي یتقدمهم الی الکفر والضلال، فرعون به وړولي قوم اور ته د دوږخ.

سوال: وروستل د فرعون قوم لره اورته خو مستبقل دی یعني په ورځ د قیامت نو په ماضي يې ولي تعبیر وکړی؟

ځواب: نعم لکن تعبیر بالماضي للدلالة علی یتقن ذالک الایراد لان الماضي یدل علی الامر المتحقق.

فائده: ورود په عربي ژبه کي عبارت له ورتګه څخه وه اوبو ته او ایراد چي

باب د افعال دی د بل چا وروستل دي اوبو ته او مورد اوبو ته وايي، نو فرعون يې مشابه کړی د هغه چا سره چې تر واردة دمخه ابو ته ځان ورسوي چې په عربي يې فارط بولي او اتباع دده يې مشابه کړه د واردة سره او اور يې مشابه کړی د اوبو سره ثم قيل.

وَبِئْسَ الْوِرْدُ الْمَوْرُودُ ﴿٩٨﴾

بد دی اور ددوی چې دوی ورته وارد کړل سولو، فالمورد صفت دی ورد، والمخصوص بالذم وهو النار، ولي چې ورد چې په اصل کي ورود الى المأ دی د هغه فائده تسکين د عطش ده، او دفع د احراق الكبد ده من العطش، والنار ضد ذالک فيكون بئس الورود المورود.

وَأُتْبِعُوا فِي هَٰذِهِ لَعْنَةً وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ ۚ بِئْسَ الرِّفْدُ الْمَرْفُودُ ﴿٩٩﴾

او په دوی يعني په فرعون او په اتباعو دده پسې کړه سوی دی په دې دنيا کي لعنت على لسان الانبيأ والملائكة والمؤمنين، او په ورځ د قيامت هم پر دوی لعنت دی.

پوه سه: چې "رفد" کومک او عطيه ته واي او مرفود يې صفت دی او مخصوص بالذم يې محذوف دی وهو اللعنة، والمعنى بد دی کومک او عطيه چې دوی ته ورکړل کېږي چې هغه لعنت دی په دنيا او اخرت کي.

سوال: لعنة في الدنيا والآخرة، نو کومک او عطيه نه ده نو څرنګه اطلاق د رفد المرفود پر صحيح دی؟

ځواب: هو! لكن په لفظ کي د رفد المرفود استعاره تهكميه ده كذا قال صاحب روح المعاني وصاحب التفسير الكبير.

درويش وايي: چې صاحب د روح المعاني كما هو عادته په تفسير کي د الورد المورود والرفد المرفود ډېري اوږدي خبري کړي دي او نقض او ابرام يې راوړی دی چې حاصل د هغو خبرو بيله تشويش او اضطراب د زړو د مخاطبينو بل څه نه ده، فلهذا اعرضنا عنه، و اودنا التفسير اللائق بحال المتعلمين لتفسير الفقير غفرله المولى القدير... بيت:

تاطبع شریفت نه پذیرد ملالتی .... آن به که نامه را بدعا مختصر کنم

ذٰلِكَ مِنْ اَنْۢبَآءِ الْقُرٰى نَقُصُّهٗ عَلَيْكَ مِنْهَا قَآئِمٌ وَّحَصِيْدٌ ۝۱۰۰

"ذالک" مبتدا ده او وروسته یې خبر دی یعني دغه بنا او قصه چي موږ تاته بیان کړه، بعض د خبرو او قصو څخه د قری مهلکه وو دي، بعض د هغو قریو پر ځای دي یعني آثار یې معلومېږي او بعض له هغو څخه معدوم الآثار دي چي درک یې نه معلومېږي.

پوه سه: چي "حصید" فعیل دی په معنی د محصود وهو في الاصل الزرع المحصود بالمناجل (یعني چي وربېل سي په لورو سره).

درویش وایي: چي بعض مفسرین ترجمه د قائم په عامر سره کوي او ترجمه د حصید په خراب سره کوي والاول هو الاشهر والانسب کما لایخفٰی.

فائده: چي آثار یې معلومېږي لکه دېوالونه دیار د عاد او ثمود دي او چي اثار یې محو وي مثل بلاد نوح ولوط علیهما السلام.

وَمَا ظَلَمْنٰهُمْ وَلٰكِنْ ظَلَمُوْٓا اَنْفُسَهُمْ فَمَآ اَغْنَتْ عَنْهُمْ

او موږ ظلم نه دی کړی پر دغو قرای وو والمراد اهلها یعني موږ دوی نه دي هلاک کړي ظلماً بل هلکناهم بکفرهم وشرکهم، بلکې دوی پر خپلو ځانو ظلم وکړی چي هغه کارونه یې مختاره کړه چي سبب د نزول د عذاب پر دوی وګرځېدی مِن الکفر والمعاصي کما مرت في قصصهم، نو فائده نه ورسول دوی ته او دفع د عذاب نه وکړه له دوی څخه.

اٰلِهَتُهُمُ الَّتِيْ يَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ لَّمَّا جَآءَ اَمْرُ رَبِّكَ ؕ وَمَا زَادُوْهُمْ غَيْرَ تَتْبِيْبٍ ۝۱۰۱

خدایانو ددوی چي دوی یې عبادت کاوه ماسوی له خدای هیڅ فائده، کلمه د "من" لپاره د استغراق د نفي د فائدې ده، هغه وخت چي راغلی عذاب د رب ستا او نه کړی زیات دې بتانو دوی ته ماسوٰی له هلاک څخه، ولي چي هلاک ددوی په سبب د عبادت ددوی ددغو بتانو منځ ته راغلی.

وَكَذٰلِكَ اَخۡذُ رَبِّكَ اِذَاۤ اَخَذَ الۡقُرٰى وَهِىَ ظَالِمَةٌ

کلمه د کاف په "وکذالک" کي په محل د رفع ده، خبر مقدم دی د مصدر مذکور وروسته ای اخذ ربک ای مثل ذالک الاخذ الذي مر في القصص المذکورة قبل هذا، نیول د رب ستاسي يعني عذاب د خدای ستا چي نسي قريې يعني اهل د قريو، چي قرى ظالمان وي يعني اهل يې، دا جمله حال ده له قرای څخه.

پوښتنه: د اخذ نسبت يې ولي و قريو ته وکړی او سره ددې چي صفت د اهل ؤ؟

ځواب: لپاره د اشعار پر دې چي اثر د أخذ الهي دوی لره ؤ قريو ته هم وسو چي هغه هم خرابي سوې.

فائده: ددې حال فائده داده چي سامعان په دې پوه سي چي اخذ د خدای پاک په سبب د ظلم او کفر د اهل القرى ده ليکون ذالک عبرة لکل ظالم.

اِنَّ اَخۡذَهٗۤ اَلِيۡمٌ شَدِيۡدٌ ﴿۱۰۲﴾

په تحقيق نيول د خدای ﷻ يعني عذاب يې دردناکه او سخت دی

په حديث شريف کي په روايت د ابو موسى الاشعري رضي الله عنه راغلي دي چي رسول الله ﷺ وويل ان الله ليملي للظالم حتى اذا اخذه لم يفلته ثم قرء وکذالک اخذ ربک" په تحقيق خدای مهلت ورکوي ظالم ته، حتى چي ظالم ونسي يعني عذاب پر نازل کړي بيا نه پرېږدي نه په توبه او نه په ژړا، بيا عليه الصلوة والسلام دا آيت په طور د دليل ووايه وکذالک آه، سعدي شيرازي ميگويد:

تو پيش از عقوبت دری عفو کوب ...... که سودی ندارد فغان زير چوب

کسی کز صر صر ظلمش د ما د م...... چراغ عيش مظلو مان بميرد

نميتر سد که ا يز د تعا لى...... اگر چه د ير گير د سخت گيرد

تفريع: پر عاقل سړي لازمه ده چي گناه يې وکړه د خدای ﷻ د غضب او عذاب څخه دي وه ېرېږي او بلا مهلت والتسويف دي توبه وکاږي "کريمه: هلک المسوفون.... بيت:

قبول توبه بر رب کريم است .... فعجل ان في التاخير آفات

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّمَنْ خَافَ عَذَابَ الْآخِرَةِ

"ان في ذالک" اى فيما انزل بالامم المهلكة، په سبب د كفر او عصيان ددوى او فيما قص الله من قصصهم "لآية" يعني عبرت او موعظت دى هغه چا لره چي ويريږي له ورځي څخه د آخرت يعني ايمان يې پر ورځ د آخرت وي، ولي هغه سرى دا عذابونه ددې دنيا نمونه بولي د عذاب شديد د ورځي د قيامت، واما من انكر يوم القيامة فهو بمعزل عن العبرة كما لايخفى.

ذَٰلِكَ يَوْمٌ مَّجْمُوعٌ لَّهُ النَّاسُ وَذَٰلِكَ يَوْمٌ مَّشْهُودٌ ﴿١٠٣﴾

"ذالک" يعني ورځ د قيامت چي د عذاب الآخرة څخه وفهميدله، هغه ورځ ده چي د هغې ورځي لپاره جمع كيږي خلګ يعني لپاره د حساب په دغه ورځ او د مجازات بعد البعث والنشور، او دا ورځ د قيامت هغه ورځ ده چي حاضرول كيږي په دې ورځ خلګ ټوله لايغيب فيه احد، فالمشهود بمعنى المشهود فيه.

وَمَا نُؤَخِّرُهُ إِلَّا لِأَجَلٍ مَّعْدُودٍ ﴿١٠٤﴾

او موږ نه ده ځنډولې دغه ورځ مګر نه تر پايه رسيدو پوري د اجل معين په علم كي د خداى "فالكلام على حذف المضاف اى لانتهاأ اجل "حسين كاشفي رحمه الله وايي مګر از براى ګذشتن مدتي شمرده، يعني تا وقت وى نه رسد قائم نګردد "حسب ما يقتضيه الحكمة الآلهية

يَوْمَ يَأْتِ

پوه سه: چي "يوم" دلته په په معنى حين ده يعني حين ياتي ذلک اليوم المؤخر بانقضأ الاجل المعدود"وهو يوم القيامة.

فائده: موږ چي تفسير د يوم په حين سره وكړى،نو هغه سوال دفع سو چي ضمير د ياتي خو ورځ د قيامت راجع دى، نو معنى د كلام داسي سوه چي هغه ورځ چي راسي ورځ د قيامت فيلزم ظرفية الشئ لنفسه وان يكون للزمان زمان وجه د دفع يې دا ده چي يوم مذكور فى الاية په معنى د حين چي هغه شامل دى ورځي ته د قيامت وغيره من الاوقات، نو دا د قبيلې څخه د ظرفيت د كل دى جزئ

لره ولا محذور في جزئية زمان لزمان آخر، الا ترى ان الساعة جزٔ من اليوم واليوم جزٔ من الاسبوع والاسبوع جزٔ من الشهر وهكذا.

فائده: په يات کي يأ د اضافت حذف کړې ده اكتفأ بكسرة التأ والاصل ياتي كما لايخفٰی.

لَا تَكَلَّمُ نَفْسٌ

الاصل لا تتكلم فحذف احدى التائين كما هو القانون الصرفي خبري نسي کولای يعني د قسم څخه د شفاعت او يا نجات ورکونکو خبرو څخه لفرط دهشة ذالک اليوم، نفس هيڅ نفس.

پوه سه: چي نكرة په سياق کي د نفي عام ده.

إِلَّا بِإِذْنِهِۦ

مگر نه په اجازه د رب العزة "كما ورد في موضع آخر من القرآن" لا يتكلمون الا من اذن له الرحمٰن" وقوله تعالى من ذالذي يشفع عنده الا باذنه.

درویش وايي: چي چي اول د من ياذن له فی الشفاعة هو سيد البشر ﷺ كما ثبت في الاحاديث الصحيحة المروية في البخاري وغيره ثم سائر الانبيأ عليهم السلام ثم الشهدأ ثم الاوليأ ثم وثم.

پوه سه: چي د قيامت ورځ زر كاله ده په کلو د دنيا وفي هذا اليوم مواقف واحوال ففي بعض الاحوال يتكلمون ويتسائلون وفي بعض الاحوال لا يتكلمون من شدة الاهوال، سعيد شيرازي رحمة الله عليه وايي:

گر بمحشر خطاب قهر بود .... انبيأ را چه جای معذرتست
پرده از لطف گوبر دارد .... كه اشقيأ را اميد مغفرت است

فَمِنْهُمْ شَقِيٌّ وَسَعِيدٌ ۝

پوه سه: چي ضمير د منهم راجع دی واهل الموقف ته كما يدل عليه لاتكلم نفس، او يا وناس ته راجع دی كما يدل عليه يوم مجموع له الناس، يعني بعض د اهل موقف يا بعض د ناس شقي وي يعني بد بخت او گمراه چي كتب عليه

الشقاوة باختياره طريقهم اى طريق اهل الشقا، او بعض نیک بخته او مؤمن وي كتب له طريق السعادة باختيارهم ذالک في الحيوٰة الدنيا فلا دليل في هذه الآية للجبرية خذلهم الله تعالى فتأمل.

فائده: "شقي" مبتدأ ده او "منهم" خبر مقدم دی، وقدم الخبر لتنكير المبتدأ كما هو القانون النحوي، او "سعيد" هم مبتدأ ده خبر یې محذوف دی يعني منهم لدلالة قوله فمنهم عليه.

فائده: شقي يې دمخه راوړی لان المقام مقام الانذار وهو للاشقيا او لکثرة اهل الشقاوة في اكثر الازمنة، په تفسير روح البيان کي وايي چي علامه د شقاوت پينځه شيان دي (۱) قساوة القلب: يعني د زړه سخت والى چي د وعظ په اوريدلو نه نرم کيږي (۲) جمود العين: وچ والی د سترګو چي له بيري د خدای له عذابه يو وخت يې هم سترګه وښکه نه کوي (۳) محبة الدنيا: د دنيا محبت چي سره د غنى او فقر کوي (۴) طول الأمل: چي د ژوند حرص يې ډېر وي (۵) قلة الحيا: حيا يې لږ وي يعني بې شرم وي، او د سعادت علامات هم پينځه دي (۱) لين القلب: يعني ضد القسوة (۲) كثرة البكا يعني ضد د جمود العين (۳) زهد في الدنيا يعني ضد محبة الدنيا (۴) وقصر الأمل يعني ضد طول الأمل (۵) كثرة الحيا يعني ضد قلة الحيا.

درويش وايي: چي له علي بن ابي طالب ﷺ څخه روايت دی، دی وايي چي موږ په يوه جنازه کي په جنة البقيع کي ؤ چي رسول الله ﷺ راغلی او په لاس کي يې لکړه وه، نو کښېنستی او په لکړه يې مځکه ګروله، يو ساعت وروسته يې وويل "ما من نفس منفوسة الا كتب مكانها من الجنة او النار والا كتب شقي او سعيد" نو يو سړي ورته وويل "الا نتكل على كتابنا وندع العمل؟" آيا موږ توکل پر خپل مکتوب ازلي عندالله ونه کړو او عمل نه پرېږدو؟ عليه الصلوة والسلام ورته وويل "لا، اعملوا فكل ميسر اما اهل الشقا فيسروا العمل اهل الشقاوة، واما اهل السعادة فيسروا لعمل اهل السعادة الى اخير الحديث" رواه البغوي بسنده.

فَأَمَّا الَّذِينَ شَقُوا فَفِي النَّارِ لَهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ وَشَهِيقٌ ۝١٠٦

پس هغه كسان چي پر شقاوت وي هغه په اور كي وي او دوى لره په اور كي زفير او شهيق وي، ابن عباس رضي الله عنهما وايي چي زفير صوت شديد ته وايي او شهيق صوت ضعيف ته وايي، او ضحاک او قتاده رحمة الله عليهما وايي چي زفير اول ته د نارې د خره وايي او شهيق اخير ته د نارې د خره وايي كذا في القاموس.

درويش وايي: چي ولا منافات بين الروايتين كما لايخفى لان اول صوت الحمار شديد وآخره ضعيف، او روح المعاني وايي چي په اتفاق د اهل اللغة من الكوفية والبصرية الزفير بمنزلة ابتدأ صوت الحمار والشهيق بمنزلة اخير نهيقه.

درويش وايي: چي په لفظ كي د "منزلة" په زفير او شهيق كي اشاره ودې ته ده چي اطلاق د زفير او شهيق پر صوت د اهل النار تشبيهاً او استعارةً دى، ويمكن حل كلام ابن عباس رضي الله عنهما او كلام د ضحاک او قتاده رحمهما الله په آيت كي پر قول د روح المعاني فتأمل جداً.

خَٰلِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمَٰوَٰتُ وَالْأَرْضُ

دوى به همېشه وي په اور كي تر هغو چي دوام او بقأ لري اسمانونه او مځكه.

پوه سه: چي آلوسي رحمه الله وايي چي دا عبارت تعبير د دوام او تابيد څخه على عادة العرب حيث يقولون لايأتيک فلان مادامت السموات والارض يريدون التابيد، وايضاً يقول العرب لا افعل كذا ما لاح كوكب كناية عن التابيد وايضاً تقول لايكون كذا ما اضأ الفجر، وما اختلف الليل وامثال ذالک وكل ذالک كناية عن التابيد، والسر في ذالک ان العرب يعني اهل الجاهلية يزعمون ان السموات والارض باقيتان ابداً لزعمهم ان الدنيا باقية ابداً لاباد وينكرون الآخرة وتبديل السموات والارض وعدم بقائهما انما هو على رأى اهل الشرع حيث ورد يوم نطوى السما كطي السجل للكتب، وايضاً ورد يوم تبدل الارض غير الارض والسموات مطويات بيمينه، كريمه: اذا السمأ انشقت الآية" كريمه: اذا السمأ فطرت واذا الكواكب انتشرب الآية" كريمه: اذا الشمس كورت الآية"

الی غیر ذالک من الآیات الدالة علی عدم بقا هذه السموات والارض.

درویش وایي: چي پر تقدیر د عدم الکنایة عن التائید یمکن ان یراد بها سمٰوات الآخرة وارضها، ولاشک سموات الآخرة وارضها مخلدة دائمة لان اهل الآخرة لابدلهم من مظل ومقل اما سمأ یخلقها الله تعالی یومئذٍ فتظلهم وقد قالوا کل ما علاک فاظلک فهو سمأ کل استقرت علیه قدمک فهو ارض.

درویش وایي: چي په دې آیت کي صاحب د روح المعاني ډېري اوږدې خبري کړي او نقض او ابرام یې هم راوړی دی ان شئت فارجع الیه.

اِلَّا مَا شَآءَ رَبُّكَ ؕ

مگر نه هغه کسان چي د خدای ﷻ اراده ورته وسي د عدم الدوام في النار، مظهري رحمه الله وایي چي دا استثنأ دلالت کوي پر عدم دوام د استقرارهم في النار ویؤیده ماروی عن ابن مسعود رضي الله عنه لیأتین علی جهنم زمان لیس فیها احد وذالک بعد مایلبثون فیها احقاباً جمع د حقب ده چي اتیا یا سل کاله ته وایي، ومن الصوفیة من قال به الشیخ محي الدین بن عربي، په وروسته کي مظهري وایي وهذا القول ای قول ابن العربي مردود بالاجماع والنصوص، طبراني او ابو نعیم له ابن مسعود رضي الله عنه څخه روایت کړی دی چي علیه الصلوة والسلام وویل که اهل النار ته وویل سي چي تاسي په اور کي یاست په عدد د ټولو سنگریزو د دنیا دوی په ډېر خوشاله سي یعني په سبب ددې چي تابید خو نسته، او که اهل جنت ته وویل سي چي تاسي به په جنت کي یاست په حساب د ټولو شگو د دنیا دوی به خوابدي سي، یعني په سبب ددې چي جنت خو دار الخلود نه دی، په اخیر کي علیه الصلوة والسلام وفرمایل لکن جعل لهم (ای لاهل النار واهل الجنة) الابد چي انتهأ نه لري، نو اهل النار ته به ډېر غم پیدا سي او اهل جنت ته به فرح علی الفرح پیدا سي، او بخاري او مسلم له ابن عمر رضي الله عنهما څخه روایت کړی دی چي رسول الله ﷺ وفرمایل چي اهل جنت جنت ته داخل سي (یعني ټوله) او اهل النار اور ته داخل سي (یعني الکفرة) نو یو اعلان کونکی په منځ کي د جنت او دوږخ ودرېږي او ووایي یا اهل النار

لاموت ويا اهل الجنة لاموت كل خالد فيما هو فيه، واخرج البخاري عن ابي هريرة رضي الله عنه مثل ذالک وامثال تلک الاحاديث كثيرة وفي كتب الصحاح مذكورة وفي ايراد كلها طول.

پوښتنه: په حديث كي د ابن مسعود او د ابو هريره رضي الله عنهما تېره سوه "ليأتين على جهنم زمان ليس فيها احد، وهذا الحديث معارض لمامر من الاحاديث الدالة على التائيد؟

ځواب: بغوي رحمة الله عليه وايي چي د ابن مسعود او ابو هريره رضي الله عنهما د حديث معنى په نيز د اهل السنة والجماعة داده چي په طبقه د اهل الايمان من العصاة چي په دوږخ كي وه څوک به پاته نه سي بلكې ټول به نقل كړل سي وجنت ته بعد المجازات بالنار موقتاً في تلک الطبقة، واما مواضع وطبقات الكفرة فمملوة منهم على التابيد وهذا وجه التطبيق بين الآحاديث المتعارضة ظاهراً كمامرت عنقريب.

درويش وايي: چي الا ماشأ ربک آه، حال دی له ضمير څخه د خالدين فيها، او كلمه د "مأ" كه څېري خاص وي په غير ذوى العقول پوري كما هو المشهور لكن اطلاق يې مجازاً گاهي پر ذوى العقول هم روا دی عند هؤلاً كما في قوله تعالى "فانكحوا ماطاب لكم من النسا" لكن صحيح داده كما في شرح عبدالرحمن الجامي على الكافية چي كلمه د "من" خاص ده په ذوى العقول سره او كلمه د ما عامه ده لذوى العقول وغيرهم، وعلى هذا فلا مجاز في هذه الآية الى اطلاقها على ذوى العقول.

يوه سه: چي په دې دوو استثناؤ كي چي يوه په حق كي د اشتقيأ وو ده او بل په باره كي د سعدأ وو ده" مفسرانو رحمة الله عليه قسم قسم توجيهات كړي دي بعض مفسرانو په دواړو استثناوو كي دونه بعيده توجيه مختاره كړې ده چي عقل سليم ابا ئخذي كوي او هېڅ مفسر نه دي ورته تللی" دغه مفسر په اوله استثنا كي وايې قلت او خپل مخالف قول لكل المفسرين يې بيان كړې ده او په دوهم استثنا كي وايې والمختار عندي بيا هغه مخالف الكل توجيه راوړې ده، والحق الصريح ما قال السيد محمود اللالوسي رحمة الله عليه في روح المعاني وصاحب روح البيان

والبيضاوي رحمه الله والامام القرطبي رحمه الله والرازي رحمه الله هغه توجيه دا ده چي مصداق ده دواړو استثناوُ بعض عصات د مؤمنانو دي چي محكوم بالنار وګرځي موږ لفظ د بعض ووايه له دي كبله چي ډېر عصات المؤمنين په رحمت عامه د خداى جل جلاله بخښل كيږي او لوى عدد په شفاعت د اوره خلاصيږي" او هغه څوك چي محكوم بالنار سي هغه هم مصداق د شقى دي په اعتبار د عصيان او هم مصداق د سعيد باعتبار الايمان ويجوز اطلاق الضدين على شيئ واحد" باعتبارين كما تقرر في العلوم العقلية باسرها وههنا مقدمة مسلمة عن جميع اهل السنة والجماعة چي په ورځ د قيامت نه د فتيل ظلم سته نه د قطمير، نو مؤمن به ثواب د ايمان چي اصل الاصول دى خا ما خا ويني او دا مقدمه هم مجمع عليها چي داسي خداى جل جلاله نه كوي چي مؤمن ته دي ثواب په جنت كي يو څه موده وركړي او وروسته دي دوږخ ته د عصيان د جزأ دپاره واستوي او بيا دي هلته على التابيد پرېږدي" دا تحقيق چي موږ واورېدى" اوس مسلمان عاصي چي ونه بخښل سي او شفاعت يې هم ونسي، نو د اشقياؤ په ډله كي به واستول سي او هر څه جزأ چي د ده دپاره لائقه وه عند الله الملك الجبار هغه موده په دوږخ كي تېره كړي بيا به د ثواب د ايمان دپاره جنت ته واستول سي على التابيد فيها، نو دا آيت فاما الذين شقوا ففي النار" عام دى كافرانو ته هم شامل او عصات المؤمنين المحكوم عليهم بالنار ته هم شامل دى، نو د الا ماشأ ربک" استثنأ د عصات المؤمنين مراد ده چي هغه خالدين فى النار نه دي بلكه جنت ته به ځي كما مر انفاً.

سوال: د اما الذين شقوا څخه مراد خو اشقيا وه چي كه كافران وي او كه عصات المؤمنين وي، نو بايد ګرده د دوږخ څخه ووزي؟

ځواب: الوسوي رحمه الله وايي وذالک کاف في صحة الاستثنأ لان زوال الحكم عن الكل يكفيه زواله عن البعض لانه يصح أن يقال جائني القوم كلهم الا زيد وعمر لان نقيض الموجبة الكلية هى السالبة الجزئية" روح المعاني وايي چي هم دغه ډله اشقياُ د مؤمنانو مراد دي په اشتثنأ ثاني كي چي د سعدأ څخه استثنأ سوې ده كما سياتي ولي دا كسان مؤمنان د دخول څخه د جنت وځنډېدل

هغه څو ورځي د عذاب د دوی په دوږخ کي لان التابيد من مبدأ معين ينتقض باعتبار الابتدأ كما لهؤلاً في دخول الجنة كما ينتقض باعتبار الانتهأ كمكث هولاً فى النار، مثال يې دا دی يو سړی ووايې چي ما د پنجشنبې ورځ په باغ کي تېره کړه الا ثلاث ساعات، نو دا کلام صحيح دی کي په ابتدأ کي د ورځي د پنجشنبې درې ساعته وروسته ورغلی وي باغ ته او که په انتهأ کي د پنجشنبې د ورځي (۳) ساعته را وتلی وي وفيما نحن فيه هؤلاً وان اشقوا بعصيانهم فقد سعدوا بايمانهم.

پوښتنه: خدای پاک خو انسانان دوه قسمه ګرځولي دي فمنهم شقي وسعيد" نو دا تقسيم خو بايد نه سي صحيح ولي چي شرط د تقسيم خو دادی چي صفت د هر قسمه به په قسيم کي د ده نه وي" وقد وجد صفت الشقي فى السعيد وصفة السعيد فى الشقي؟

ځواب: چي دا شرط هلته لازم دی چي تقسيم پر طريقه د انفصال حقيقي وي كما في قولهم العدد اما زوج واما فرد او يا پر وجه د مانعة الجمع وي كما في قولنا الحيوان اما انسان او فرس واما اذا كان التقسيم على طريقة مانع الخلو فيجوز الجمع في قولنا زيد اما انيكون فى البحر او لايغرق جمع يې روا ده چي په درياب کي دي وي او غرق دي نه وي په کښتۍ کي دي سپور وي او خلوه يې ناروا ده يعني په درياب کي دي نه وي او غرق دي وي ولي د مځکي پتهډو ته خسف وايې غرق نه ورته وايې والتقسيم في قوله تعالى فمنهم شقي وسيد على طريق منع الخلو يعني اهل موقف په ورځ د قيامت د دې دوو قسمو څخه خارج نه دي" و ذالک لا يمنع اجتماع الشقي والسعيد في شخص باعتبارين كالمؤمن العاصي بانواع المعاصي روح المعاني په آخر کي وايې وهذا ما ذكره الامام الرازي رحمه الله في تفسيره الكبير واختاره القاضي البيضاوي رحمه الله وروسته روح المعاني سوال او جواب را وړي دي.

پوښتنه: تا توجيه د استثنائينو په قول د روح المعاني تر اذهانو د متعلمانو ستا د تفسير ډېره لوړه کړه حتى چي انفصال حقيقي او مانعة الجمع او مانعة

الخلو چي اصطلاحي الفاظ دي د منطق هم پکښې راوړه، نو ولې دا دوې استثناوي په ساده ډول عام الفهم توجيه نه بيانولې؟

ځواب: په ساده ډول بيان په تفاسيرو موجوده وو کي عند الفقير نه وو" نو زه مجبوره او معذور يم په بيان فوق کي.

إِنَّ رَبَّكَ فَعَّالٌ لِّمَا يُرِيدُ ﴿١٠٧﴾

په تحقيق ستا رب اى محمد ﷺ ډېر کونکی دی د شي چي ورته اراده يې سي.

وَأَمَّا الَّذِينَ سُعِدُوا فَفِي الْجَنَّةِ خَالِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ ۖ عَطَاءً غَيْرَ مَجْذُوذٍ ﴿١٠٨﴾

او هر چي هغه کسان دي چي سعيد او نيک بخت گنړل سوي وي هغه به په جنت کي وي تر هغو تر هغو اسمانونه او ځمکه وي مگر نه هغه کسان چي اراده د رب ستا ورته وسي، ورکړه د خداى ده چي قطعه کېږي.

درويش وايي: چي د دې آيت تحقيق د تفسير هغه وو چي د مخه تېر سو لفظاً لفظاً تضعيفاً وتحقيقاً.

پوه سه: چي "عطأ" مفعول مطلق دی د فعل محذوف اى اعطو اعطأ من قبيل قوله تعالى "انبته الله نباتا" يعني بحذف زوائد باب الافعال فى المصدر فتامل او د غير مجذوذ معنا دا ده چي ابد الابدين دا نعم آلهيه باقي وي واعلاها الوصل الى رب تعالى وتقدس بلا حجاب وكيف.

فَلَا تَكُ فِي مِرْيَةٍ مِّمَّا يَعْبُدُ هَٰؤُلَاءِ ۚ

تفريع ده پر ماقبل يعني تا واورېده قصه د متقدمينو د کافرانو او سؤ عاقبت د دوى، نو ته مه گرځه په شک کي له جهت څخه د عبادت د دغو مشرکينو چي ستا د زمانې دي.

پوه سه: چي اصل د "تک" تکن نون يې په سبب د کثرة استعمال حذف سو.

فائده: من په مما کي اجلى او ما مصدري دی والمعنى کن على يقين من ان عبادت يعني للاصنام هؤلأ ضلال سيئي العاقبة وهم بسبب ذالک في ضلال مبين.

مَا يَعْبُدُونَ إِلَّا كَمَا يَعْبُدُ آبَاؤُهُمْ مِّن قَبْلُ ۚ

دوی عبادت نه کوي د بتانو مګر داسي لکه چي عبادت کاوه پلرو او نیکه ګانو د دوی د مخه تر دوی.

پوه سه: چي ضمه د "قبلُ" مع دخول حرف الجر علیه د دې سببه ده چي مضاف الیه د قبل حذف سو قبل مبني پر ضمه سو والاصل قبلهم.

وَإِنَّا لَمُوَفُّوهُمْ نَصِيبَهُمْ غَيْرَ مَنقُوصٍ ﴿١٠٩﴾

او موږ پوره او کامل ورکوو دوی ته برخه د دوی، یعني د عذاب دنیوي او اخروي چي هېڅ کم به نه وي.

پوه سه: چي غیر منقوص حال مؤکدة دی د نصیب څخه وفائد ته دفع توهم التجوز في نصیبه.

ښهانه فائده: د دې آیت څخه دا معلومه سوه چي تقلید یعني قبول د قول د غیر بېله دلیله په اصولو او اعتقادیاتو کي نه دی روا بل لابد من النظر والاستدلال من حدوث العالم ووجود الصانع وقدرته وعلمه وحیاته الی غیر ذالک من الصفات لکن ایمان المقلد صحیح عند الحنفیفة والظاهریة.

پوښتنه: ایمان د مقلد څه معنی ده؟

ځواب: ایمان د مقلد دا معنی ده چي سړی عقیده وکړي پر جمیع ما وجب علیه من حدوث العالم ووجود الصانع وصفاته وارسال الرسل وما جاؤا به حقا من غیر دلیل.

والدلیل علیه ان النبي ﷺ قبل ایمان الاعراب والصبیان والنسوان والعبید والاماٴ من غیر تعلیم الدلیل علیه لکن مقلد فی الاصول ګناه کار دی په ترک د نظر او استدلال ولي پر ده واجب دی ولا یحصل الیقین الا بترک التقلید.

مسئله: تقلید په فروع او عملیاتو کي روا دی بالاجماع ونعم ما قال السعدي الشیرازي رحمة الله علیه:

برګ درختان سبز درنظر هوشیار........ هر ورقي دفتریست معرفت کرګار

سوال: د موفوهم" معنی خو دا ده چي پوره ورکوم، نو ده غير منقوص څه فائده ده؟

ځواب: دفع د توهم د مجاز ده ولي چي گاهي يو څوک وايې وفيته حقه والمراد بعض اكثر د حق مي ورکړی ولو مجازا.

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوْسَى الْكِتٰبَ فَاخْتُلِفَ فِيْهِ

لام موطئه د قسم محذوف دی ای والله په تحقيق ورکړی وو موږ موسٰی ته کتاب يعني التوراة، نو اختلاف وکړه سو په هغه کتاب کي يعني بعض ايمان پر راوړی او بعض انکار ځندي وکړی.

وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَّبِّكَ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ وَاِنَّهُمْ لَفِيْ شَكٍّ مِّنْهُ مُرِيْبٍ ﴿۱۱۰﴾

که نه وايې يوه کلمة او خبره چي په ازل کي خدای ﷻ کړې ده چي عبارت دی د تاخير څخه د عذاب تر ورځي پوري د قيامت، نو به په دنيا فيصله سوې وای بين المحق والمبطل يعني بانزال العذاب على المبطل ونجات المحق، او په تحقيق اهل مكة من المشركين هر آئينه په شک کي دي د قرآن څخه او يا د عذاب څخه چي واقع کونکی د اضطراب دی د دوی په زړو کي.

پوه سه: چي په ذکر کی د کتاب موسٰی او اختلاف په هغه کتاب کي تسلي وعليه الصلوة والسلام ته ده، يعني ته باک مه کوه په اختلاف د قوم ستا په کتاب کي ستا چي قرآن عظيم الشان دی او صبر وکړه پر تکذيب د قوم خپل لکه موسی چي صبر پر تکذيب.

فائده: درويش وايي: چي په بيان سره د اختلاف په کتاب کي د موسی عليه السلام هغه سوال دفع سو چي د وړاندي آيت په شان کي د موسی عليه السلام او د تورات او اختلاف دده د قوم تېر سو، نو عطف د "وانهم لفي شک آه" څه مناسبت ورسره لري.

سوال: د قرآن ذکر خو دمخه نه دی راغلی، نو ارجاع د ضمير د "منه" وقرآن ته اضمار قبل الذکر نه دی؟

ځواب: مقام د تسلي د عليه الصلوة والسلام دلالت کوي پر قرآن فافهم.

وَإِنَّ كُلًّا لَّمَّا لَيُوَفِّيَنَّهُمْ رَبُّكَ أَعْمَالَهُمْ ۚ

التنوين عوض من المضاف اليه اى كل واحد من المختلفين فيه المؤمنين منهم والكافرين.

پوه سه: چي لام اول مؤطته د قسم دی واللام الثاني جواب د قسم محذوف دی "او لما بتشديد الميم اصل یې لمن ما په کسره د ميم چي لام جاره دی پر ما موصوله داخل سو" یا موصوفه، نو وروسته نون ساكنه سره د ميم د ما جمع سو نو په قانون صرفي يې ادغام واجب دی، نو نون يې په ميم بدل کړی، نو په لفظ کي درې ميم سره يو ځای سوه ،نو يو ځندي حذف کړی اول یا د مابين على اختلاف اقوال الصرفيين وتقدير العبارة ان جميعهم لمن الذي على تقدير الموصولة او من فريق پر تقدير د موصوفه "والله ليوفينهم" چي پوره به ورکوي خدای ﷻ جزأ د اعمالو د دوی من الايمان وسائر الحسنات والكفر وسائر المعاصي شرا او خيرا.

إِنَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿١١١﴾

په تحقيق خدای په عمل د دوی خبر دی هذا على تقدير انيكون كلمه مصدريه او بما يعملونه که ما موصولة سي فالعائد محذوف.

فَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ وَمَن تَابَ مَعَكَ

نو دوام وکړه پر استقامت ته ای محمد ﷺ استقامة كما امرت لکه ته چي امر سوی يې په هغه استقامت او هغه څوک چي توبه يې کښلې وي د شرک څخه او ايمان یې راوړی وي ستا سره.

پوه سه: چي ومن تاب عطف دی پر ضمير مستتر په استقيم کي که څه هم تاكيد په ضمير منفصل سره يې نه دی سوی لان وجود الفصل په کما امرت سره کافي دی په عطف کي پر مستتر كما هو القانون النحوي.

پوه سه: چي لفظ د فاستقم تفريع پر ماقبل يعني چي خدای ﷻ بیان کړی حال د مختلفينو په توحيد او نبوة کي او په وعد او وعيد کي مفصل بيان

وکړی، نو امر کړی رسول خپل ومن تبعه په استقامت سره څرنګه چي د خدای ﷻ د خوا څخه تاسي امر کړه سوي یاست.

فائده: لفظ د استقامت پر ټوله دین محیط دی من العقائد چي توسط دی په مابین کي د تشبیه د خدای ﷻ لکه مجسمه چي وایي خدای لره جسم او اعضأ سته" او تعطیل لکه حکمأ چي وایي خدای یوازي عقل اول پیدا کړی وبس" او په مابین کي جبر یعني چي عبد مجبور محض دئ حسنه او سیئه د خدای ﷻ د خوا څخه دی او د اختیار لکه قدریه چي وایي چي بنده خالق د خپلو اعمالو دی الی غیر ذالک من مذاهب المبتدعه او استقامة په اعمالو کي حین تبلیغ الوحي وبیان شرائع الاسلام مفصلا والقیام بالعبادات من غیر افراط ولا تفریط ومراعات حقوق الناس والانتقام من الظالم للمظلوم وامثال ذالک.

درویش وایي: چي چونکه استقامة دونه فراخه لمن لري نو ځکه صوفیه کرام رحمة الله علیه وایي چي استقامة فوق الکرامة دی" حاصل د کلام دا دی چي استقامة ډېر سخت کمال انساني دی.

درویش وایي: چي مسلم د سفیان بن عبد الله څخه روایت کړی دی دی وایي چي ما وویل "یا رسول الله قل لي فی الاسلام قولا لا اسئلک عنه احدا بعدک قال قل امنت بالله ثم استقم" هم دا سبب دی چي ټوله مؤمنان په خپلو لمنځو کي مکرر وایي" اهدنا الصراط المستقیم آه" وایي.

بغوي وایي چي د ابن عباس رضي الله عنه څخه روایت کوي دی رضي الله عنه وایي ما نزلت علی عهد رسول الله ﷺ من اية هی اشد علیه من هذه الایة ولذالک قال شیبتني سورة هود" چي په هغه کي امر د فاستقم آه موجود دی.

درویش وایي: چي هغه توجیه د دې حدیث چي مظهري رحمة الله علیه کړې ده چي نفس د علیه الصلوة والسلام خو مجبول علی الاستقامة وو او مخلوق علی خلق عظیم وو لکن د جهت شاق والي د استقامت پر من تبعه د مبارک شفقت علی الامة داسي وویل شیبتني سورة هود انتهی دې توجیه ته ضرورت نسته ولي چي هر څوچي قرب د خدای ﷻ ته ډېرېږي هغونه خوف او خشیة د خدای ﷻ څخه ډېرېږي.

درویش وایي: چي خواجه عصمت بخاري رحمه الله در صفت وبيان اهل استقامت چنین فرموده:

کسی را دانم استقامت .... که باشد بر سر کوی ملامت
ز اوصاف طبیعت پاک برده .... باطلاق هویت جان سپرده
تمام از گردتن دامن نشانده .... برفته سایه وخورشیده مانده

ابو علي الجرجاني رحمه الله وايي:
کن طالب الاستقامة لا طالب الكرامة
فان نفسک متحركة في طلب الكرامة..... وربک یطلب منک الاستقامة"

روایت: یو چا د ابو سعید قدس سره څخه چي فلاني ولي الله پر اوبو تګ کوی ده ورته وویل چي "ما هي او چنګوښه هم دغسي کوي" هغه ورته وویل چي فلانی ولی الله په هوا الوزي، ده ورته وویل چي مرغان ټوله داغسي دي، هغه ورته وویل چي فلانی ولي الله د شرق وغرب ته وبالعکس په یوه آن رفتار کوي ده ورته وویل ابلیس کذالک" نو هغه ورته وویل فما الکمال والولایة عندک ده ورته وویل ان تکون فی الظاهر مع الخلق وفی الباطن مه الحق" چي سادات د نقشبندي طریقې داسي تعبیر کوي "سفر در وطن وخلوت در انجمن ونظر بر قدم.

وَلَا تَطْغَوْا ۚ إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١١٢﴾

او تاسي طغیان او سر کښي مه کوئ یعني تر حددودو د شرعې مه تېرېږئ" په تحقیق خدای جل جلاله په هغه شي چي تاسي يې عمل کوئ دانا او خبر دی" بالبصیر ه لیس بحامة البصر بل بمعنی العلم بالمبصرات.

یوه سه: چي جمله ولا تطغوا نهي دي معطوف پر فاستقم دی عطف الانشأ على الانشأ.

یوه سه: چي مخاطب په لا تطغوا کي عليه الصلوة والسلام ومن تاب معه دی لکن په نهي کي طغیان تغلیب د من تاب معه يې کړی دی پر عليه الصلوة والسلام باندي لان الطغيان انما يتصور في حقهم كذا في روح البيان ومثل ذالک في روح المعاني ص ١٣٥، او قال صاحب روح المعاني في تلک الصفحة اي لا

تتحرفوا عما حد لكم بافراط او تفريط فان التوسط هو المحمود انتهى بزيادة.

وَلَا تَرْكَنُوٓا۟ إِلَى ٱلَّذِينَ ظَلَمُوا۟

او تاسي ميل مه كوئ وهغو كسانو ته چي ظالمان دي" فائدة الركون المحبة والميل القلبي كذا قال ابن عباس رضي الله عنه او ابو العالية" لا ترضوا باعمالهم اى الظلمة" او سدي وايي " لا تدهنوا الظلمة" غوړه مالي مه كوئ د ظالمانو سره او بيضاوي رحمة الله عليه وايي" لا تميلوا اليهم ادنى ميل فان الركون هو الميل اليسير" لكه تعظيم د ذكر د دوى او په ملبوساتو كي د دوى سره تشبه كول" وغير ذالک.

درويش وايي: چي معاني مذكور د ركون سره نژدې دي لكن په بعض كي تغليط دى.

فَتَمَسَّكُمُ ٱلنَّارُ

نو كه ركون وكړئ وظالمانو ته، نو تاسي به مسه كي اور يعني د دوږخ.

درويش وايي: چي بيضاوي او روح البيان" او روح المعاني او مظهري يو د بل سره په نژدې الفاظو داسي ويلي دي چي لږ ميل وظالم ته سبب د مساس النار دى فما ظنک بالميل اليهم كل الميل" او بيا چي سړى په خپله ظالم وي.

تنبيه: دا آيت ابلغ آية دى په نهي كي د ظلم څخه.

حكايت: يو سړي خلف الامام لمونځ كاوه امام چي دا آيت قرائة كړى مقتدى بېهوښ سو" چي په هوښ كي راغلى چا پوښتنه ځندي وكړه چي څه دروسوه، نو هغه ورته وويل " هذا فيمن ركن الى الظالم فكيف حال الظالم" حسن بصري رحمة الله عليه وايي چي خداى جل جلاله گرځولى دى توله دين بين لائين لا تطغوا ولا تركنوا د امام اوزاعي رحمة الله عليه څخه روايت دى "ما من شيئ الى الله من عالم يزور ظالما" يعني تر عالم چي ملاقات ته د ظالمانو ورځي.

درويش وايي: چي د اوسني عصر ملايان د ظالمانو حكامو ملاقات په واسطو كوي بلكه د امريكايانو او د نورو كافرانو" د اوس رضي الله عنه څخه روايت دى چي ده واورېدل له رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه چي ده صلى الله عليه وسلم وويل " من مشى مع ظالم ليقويه وهو يعلم انه ظالم فقد خرج من الاسلام .

درویش وايي: چي نن صبا مسلمانان د ډالرو دپاره امريكايانو ته جاسوسي كوي او د مسلمانانو كورونه په بمباره وي او نر او ښځي حتى د زانگو كوچنيان په وژني وهذه المعاملة اليوم رائجة في افغانستان" الله خيرا.

د ابو هريرة ﷺ څخه روايت دى چي ده واورېدل له يو سړي څخه چي ظالم "لايضر الا نفسه" ابو هريرة ﷺ وويل "بلى والله" يعني نورو ته يې ضرر رسېږي قسم په خداى ﷻ "حتى الحبارى لتموت في وكرها هزلاً بظلم ظالم" حتى چي حبارى چي د يوه مرغه نوم دى مري به په خپله ځالگى كي د لوږي او د ډنگروالي له سببه په سبب د ظلم د ظالم ، وفي الحديث اياكم والظلم فانه يخرب قلوبكم"

معذرت دربيان حال بعض العلمأ سعدي ميگويد: بيت

تو گوى آنچه دانى سخن سودمند .... وگرهيچ كس نيايد پسند

مسئله: د سفيان ثوري رحمه الله څخه چا پوښتنه وكړه چي يو ظالم كه په دښت كي د تندي څخه مړ كېدى يو بل سړى د دې په خوله كي اوبه ورواچوي سفيان ثوري ورته وويل "لا" ولي چي دا د ظالمه سره كومک دى، او نور علمأ دا وايې چي اوبه دي وركړي چي دى وروسته په خپله امكان لري چي د ظلم څخه به توبه وكاږي" وفي الحديث" العلمأ امنأ الرسل على عباد الله مالم يخالطوا السلطان (ملايان امينان د رسولانو دي پر بندگانو د خداى ﷻ تر هغه پوري چي د سلطان سره خلط ونه كړي) فاذا فعلوا ذالک فقد خانوا الرسل فاحذروهم واعتزلوهم (كه دوى دا كار وكړى يعني مخالطة د سلطان سره وكړي، نو د داسي علماؤ څخه وبېرېږئ او ځندي گوښه سئ).

درويش وايي: چي والله اعلم مراد د سلطان څخه په دې حديث كي اميران د جور او ظلم دي چي امارت او سلطنت يې د توفک په زور وي او نه د بيعت د اهل العقد والحل په واسطه، نو ددې اميرانو څخه امرأ المسلمين في عصر الصحابة كالخلفأ الراشدين ﷺ واميران د تابعينو د زماني خارج دي" البته" د وروسته ازمنه وو د اميرانو په ملاقات كي خير نسته "الا ما شذ وندر" كعمر بن عبد العزيز ﷺ .

وَمَا لَكُم مِّن دُونِ اللَّهِ مِنْ أَوْلِيَاءَ ثُمَّ لَا تُنصَرُونَ ﴿۱۱۳﴾

او نسته تاسي لره ماسوى د خداى ﷻ څخه هيڅ دوستان يعني چي تاسي دي د عذاب د خداى ﷻ څخه خلاص كړي.

پوه سه: جمله د "ومالكم آه" حال د مفعول څخه د "تمسكم" او بيا ستاسي سره كومک د خداى ﷻ د خوا هم نه كړه كيږي "اذ سبق حكمه تعالى ان يعذبكم فيه" شان نزول الآية" ترمذي او نسائي د ابي اليسر رضي الله عنه چي نوم يې په قول د بغوي رحمه الله (عمرو بن غزية الانصاري) وو دى وايې چي ما دوكان د خورما د خرڅولو لپاره خلاص كړى" يوه ښځه راغله چي خورما يې رانيول ما ورته وويل چي په دننه دكان كي تر دې ښه خورما سته، نو ښځه زما سره دننه دوكان ته ولاړه، نو ما په غاړه كي لاس ورواچاوه او مچه مي څندي واخيستله وروسته پښيمانه سوم، نو ابو بكر رضي الله عنه ته ورغلم دا بيان مي ورته وكړى" هغه راته وويل استر على نفسك وتب" بيا عمر رضي الله عنه ته ورغلم او دا سرگزشت مي ورته ووايه هغه هم داغسي راته وويل "استر على نفسك وتب" د دوى پر قول باندي مي صبر ونه سو رسول الله ﷺ ته ورغلم هغه ما جرى مي ورته ووايه" عليه السلام راته وويل چي د غازي في سبيل الله په ماينه كي تا داسي خيانت وكړى حتى چي دى وايې چي زما دا گمان سو چي زه د اهل النار څخه سوم بيا عليه السلام سر كښته وځړاوه او وحى ورته راغلې.

وَأَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفَيِ النَّهَارِ وَزُلَفًا مِّنَ اللَّيْلِ

فقال اصحاب رسول ﷺ آلهذا خاصة ام للناس عامة قال ﷺ بل للناس عامة.

پوه سه: چي "طرفى النهار" منصوب دى على الظرفية، ولي چي طرفي مضاف دى ووقت ته چي نهار ده فاعطى حكم المضاف اليه.

فائده: مراد له "طرفى النهار" څخه غدوه ده چي قبل الزوال وخت ته وايي چي په دې كي د سهار لمونځ دى او عشيه ده چي بعد الزوال وخت ته وايي چي په دې كي د ماپښين او مازديگر لمونځ دى.

پوه سه: چي زلفاً عطف دى پر "طرفى النهار" نو "زلفاً" هم منصوب على الظرفية دى، والمعنى ساعات من الليل القريبة الى النهار، نو په دې كي د ماښام

لمونځ او د ماخستن لمونځ دی، نو پينځه لمونځونه پوره سوه.

فائده: په دې آيت سره اشاره ودې ته ده چي "زلف" چي جمع دی اطلاق يې پر دوو لمونځو چي ماښام او ماخستن دی صحيح دی.

فائده: ددې آيت مثل هغه آيت دی چي په سورت "ق" کي راغلی دی "وسبح بحمد ربک قبل طلوع الشمس ای صل قبل طلوع الشمس وهي صلاة الفجر، وقبل الغروب ای صلاة الظهر والعصر، ومن الليل ای بعض اوقات الليل فسبحه ای صل فيه وهي صلاة المغرب والعشأ ومن الليل فتهجد به" او په بعض ساعاتو کي د شپې د تهجد لمونځ کوه چي بعض علمأ وايي چي د تهجد لمونځ پر عليه الصلوة والسلام واجب ؤ، او بعض علمأ وايي چي له تهجد څخه صلوة الوتر مراد دی.

فائده: په امر کي د فعل الخير يعني الصلوة يوازي عليه الصلوة والسلام وګرځاوه في الظاهر وان کان مأمور به في المعنى عاماً، او په نهي کي له محظوراتو څخه يعني "لاتطغوا" ولاترکنوا" مخاطب غير له رسول ﷺ چي امت دي مخاطب يې وګرځول، وهذا من البلاغات الفائقة للقرآن فتدبر.

إِنَّ الْحَسَنَٰتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّـَٔاتِ ۚ

يعني مطلقاً خصوصاً الصلوة الخمس کما ههنا، بيا يې بدي يعني حکم د سيئاتو وهو العذاب مطلقا" يعني صغيره ګنهونه چي دلته تقبيل د ابي اليسر وو هغه ښځي لره" التقييد بالصغائر بقرينه قوله ﷺ الصلوة الخمس والجمعة الى الجمعة ورمضان الى رمضان مکفرات لما بينهن اذا اجتنب الکبائر.

ذَٰلِكَ ذِكْرَىٰ لِلذَّٰكِرِينَ ﴿١١٤﴾

"ذالک" اشارة الى قوله فاستقم وما بعده وقيل الى القرآن، موعظة ونصيحة لمن يتذکر وتيغط.

وَاصْبِرْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴿١١٥﴾

يا محمد على الطاعات وعن المعاصي وما اصابک من الاذى في تبليغ الدين وقيل على الصلوة، په تحقيق خدای ﷻ نه ضائع کوي اجر او ثواب د مخلصينو په عبادت کي.

پوه سه: چي ټوله امت تبع دی د علیه الصلوة والسلام په امر کي د صبر" لان الخطابات الشرع عامة الا ما خص برسول الله ﷺ.

درویش وایي: چي تفسیر د محسینینو ما په مخلصینو سره وکړی تبعا لما جأ فی الحدیث الطویل الذي رواه البخاري" الاحسان ان تعبد الله کانک تراه الی اخیر الحدیث.

فَلَوْلَا كَانَ مِنَ الْقُرُوْنِ مِنْ قَبْلِكُمْ اُولُوْا بَقِيَّةٍ

پوه سه: چي لو لا په معنی د هلا چي حرف تخصیص یې بولي که پر مضارع داخل سو یعني باعثه کول پر یو کار مثل هلا تضرب زیدا" او حرف تندیم یې بولي یعني پښېمان کول مثلا هلا لا قیت فلانا" او کان تامه په معنی د وجد دی والمعنی بالفارسیة پس چرا نبود او په پښتو نو ولي نه وه او مراد د قرون څخه قرون هالکة دي" او من قبلکم په تقدیر د الکائنة صفت دی د القرون پر مذهب د هغه چا چي حذف د موصول چي کلمة ال د سره د بعض صلة چي کائنة روا بولي" او هغه مذهب چي دغسي روانه بولي هغه یې په تقدیر د کائنة نکرة حال بولي د القرون څخه.

فائده: هر څه اهل د یوې زمانې قرن بولي لمن بعدهم لانهم یتقدمونهم په قاموس کي وایې چي قرن سل (۱۰۰) کاله ته وایې وهو الاصح ولي چي علیه الصلوة والسلام یو هلک ته داسي دعأ وکړه عش قرنا هغه ځوانکی پر سل کاله عمر مړ سو، او دغه رنګه هر امت چي د یوه مخه مړه سي چي هېڅ څوک یې پاته نسي قرن بولي" لفظ د الو جمع ده ذو علی خلاف لفظه او بقیة فضل او خیر ته وایې ولي خیر بولي لان الرجل انما یستبقي مما یکسبه اجوده وافضله، نو تا د بقیة د لفظ د پاره د نقل ده کاالذبیحة" عربي محاوره ده فلان من بقیة القوم ای من خیارهم، ومنه ما قیل فی الزوایا خبایا" وفی الرجال بقایا.

درویش وایي: چي لفظا لفظا ترجمه چي مو واورېده، نو د مجموع عبارت قرآني ترجمه دا ده، ولي نه وه یعني باید وای د اهل قرون څخه یعني هلاک سوي دي په عذاب آلهي سره چي تر تاسي د مخه دی خاوندان د فضل او شرف او خیر.

يَنْهَوْنَ عَنِ الْفَسَادِ فِي الْأَرْضِ إِلَّا قَلِيلًا مِّمَّنْ أَنجَيْنَا مِنْهُمْ

چي خلگ يې منع کولای د فساد څخه په مځکه کي بالكفر والمعاصي" او امر بالمعروف يې ورته کولای، مگر نه لږ کسان د اهل قرون څخه چي موږ نجات د عذاب څخه ورکړی دوی ته په سبب د دې چي هغو خلگ د فساد في الارض څخه منع کوله" وهم اتباع الانبيأ علیهم السلام چي دوی د انبيأ مسلک په امر بالمعروف او نهی عن المنكر پر ځای کړی وو.

پوه سه: چي استثنأ د الا قليلا" منقطع ده ای قليلا ممن انجينا فهم نهوا عن الفساد ووجه الانقطاع ان هذا القليل لم يكن داخلا في الهالكين" لانهم هلکوا او هم بقوا" او کلمة د من په ممن انجينا کي بيانه ده لا للتبعيض ولي ټوله ناجين نهی کونکي وه د فساد څخه.

وَاتَّبَعَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مَا أُتْرِفُوا فِيهِ وَكَانُوا مُجْرِمِينَ ﴿۱۱۶﴾

او متابعت کاوه هغه کسانو چي ظالمان وه او نهی عن الفساد في الارض يې نه کاوه.

پوه سه: چي ضمير د فيه راجع وما ته يعني شي چي مراد ځندي شهوات دي والاتراف الانعام من الترف وهو النعمة ای انعموا فيه الشهوات وللذات" نو د دوی ټوله اهتمام په تحصيل کي د اسباب د شهواتو پر کار اچولي وو او د امر بالمعروف او نهی عن المنكر څخه يې اعراض کړی وو" وكانو مجرمين" او وه دوی کافران.

پوه سه: چي کفر اعظم د جرمو او سيئاتو دی لکه توحيد چي اعظم د حسناتو دی ولهذا لا يغفر الله الكفر اصلا ويغفر لاهل التوحيد ما يشأ من السيئات بلا توبة" يعني المغفرة بلا توبة مقيد بالمشية" واما المغفرة بالتوبة فامر يقيني حسب وعده تعالى ذالک ولا يخلف الله الميعاد" په صحيح حديث کي راغلي دي خدای جل جلاله خواص د بندگانو په عمل سيئ د عوامو نه نسي" يعني عذاب نه ورکوي تر هغو چي خواص قادر پر نهي عن المنكر د عوامو وي او سره ده هغه نهي عن المنكر نه ورته کوي يعني د تملق او غوره مالي او د تحصيل د اموالو د عوامو څخه، نو که عذاب آلهي نازل سي عوام او خواص به ټوله په بر کي ونسي.

درویش وایي: چي کما هو الشائع في الزمان الحاضر سنه ۱۴۲۸هـ ق" وقبل ذالک بسنین کثیرة تدل علیه التجربة" سعدي شیرازي قدس سره وایي:

گرت نهی منکر بر آید ز دست ...... نه شاید چو بې دست وپایان نشست

بگو آنچه دانی سخن سود مند...... و گر هیچ کس را نیاید پسند

چو دست وزبان را نماند مجال ...... بهمت نمایند مردی رجال

یعني په دعأ گوي مړان ښکاره کوي اهل الله" یعني یقولون اللهم اهد قومنا فانهم لا یعلمون.

وَمَا كَانَ رَبُّكَ لِيُهْلِكَ الْقُرَى بِظُلْمٍ وَأَهْلُهَا مُصْلِحُونَ ﴿١١٧﴾

پوه سه: چي کلمه د لام لیهلک د پاره د تاکید د نفي ده او وروسته تر لام ان مصدري مقدر دی ولي چي حرف جر پر فعل نه داخلېږي او د مخه تر ربک لفظ د صفت مقدر دی والمعنی ما کان صفة ربک اهلاک اهل القریٰ په ظلم او نا حقي سره.

پوه سه: چي بظلم حال دی د ضمیر څخه د فاعل په یهلک کي ای ما کان الله مهلکهم ظالما لهم" او اهل د قریو دي مسلمانان وي.

فائده: په دې آیة کي تنزیه د خدای د ظلمه څخه، او روح البیان او مظهري په ګډه سره بل تفسیر د آیت په قیل سره راوړی دی چي حاصل یې دا دي چي بظلم متعلق په یهلک پوري دی او مراد د ظلم څخه شرک دی یعني خدای نه هلاک وي اهل القری په مجرد شرک سره چي اهل یې مصلحون وي یعني یو پر بل ظلم نه سره کوي او مراعات د حقوق په کښني کېږي او امنیت د خلګو برحال وي ولهذا قیل یبقی الملک مع الکفر ولا یبقی مع الظلم ولي چي نوشیروان سره د دې چي کافر وو لکن چي پر رعیت یې ظلم نه کاوه او د ده په سلطنت کي دروازه د ظلم د رعیت یو پر بل هم بنده وه، نو نوم د عادل یې د تاریخ په پاڼو کي تر اوسه محفوظ پاته دی د ده د تاریخ بیانونکي وایې چي نوشیروان چي مړ سو په قرار د وصیت د ده جنازه په ټوله ملک وګرځول سول او منادي به نعرې وهلې یعني د نوشیروان د خوا څخه که د چا پر موږ یو حق د حقوقو وي را دي سي چي ور یې کړو ولکن هیڅ څوک پیدا نه سو، تاریخ وایې چي د ده دسلطنت په عصر

کي سيد العالم محمد المصطفی ﷺ زوکړی دی" یو شاعر وايي:

شه کسری از ظلم ازان ساده است .... که درعهد او مصطفی زاده است

د نني زمانې د شاهانو او رئیس جمهورانو ددې دوو بیتو څخه د سعدي رحمة الله علیه ملاحظه کړه.

نیاید بنزدیک دانا پسند .... شبان خفته و گرگ درگوسپند

مکن داتوانی دل خلق رپیش .... وگر میکُنی میکَنی بیخ خویش

وَلَوْ شَآءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ النَّاسَ أُمَّةً وَّاحِدَةً وَّلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِيْنَ ﴿١١٨﴾

او که د خدای جل جلاله ستا مشیت یعني اراده وای نو ګرځولي به یې وای ټوله خلګ یوه ډله یعني مؤمنان صالحان، او همېشه خلګ په اختلاف کي دي له حق څخه وباطل ته قسم قسم اختلافونه من الاسلام والیهودیة والنصرانیة والمجوسیة والشرک، او په فرقو د ضلال بعض جبریان دي بعض قدریان دي بعض معتزله دي بعض مجسمه دي بعض روافض دي بعض خوارج دي الی غیر ذالک.

فائده: ددې آیت څخه دا معلومه سوه چي امر الهي او اراده د خدای جل جلاله سره جلا دي، ولي چي خدای پاک ټوله انسانان په ایمان او اصلاح العمل امر کړي دي لکن اراده ددې نه ده کړې لان خلاف ارادته تعالی محال کما في هذه الآیة ایضاً "ماشأ کان وماشأ لم یکن.

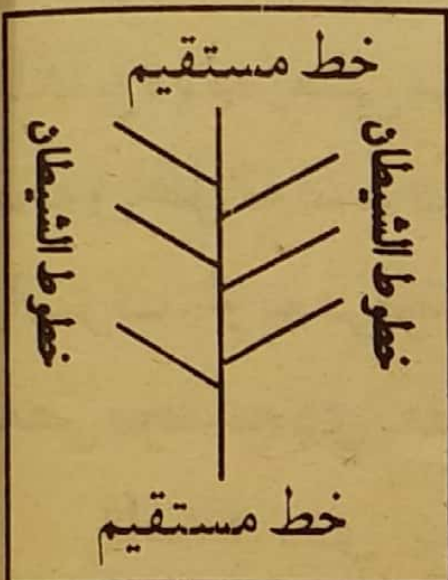
درویش وايي: چي مشیت او اراده دوه قسمه ده کما في تفسیر الکواشي، یوه اراده د قسر او الجأ بولي چي د هغه تخلف نه دی روا کما في هذه الآیة او یو مشیت د اختیار ده چي د بنده د اختیار سره موافق خدای جل جلاله ایجاد د شي او د یو کار کوي، مثلاً مرګ د بنده یا ناجوړي فلج وغیره فقر موت الاهل والعیال وغیر ذالک په مشیت قسر سره د خدای جل جلاله دی، او لمونځ، روژه، حج وغیره په مشیت اختیار پوري د بنده اړه لري.

إِلَّا مَن رَّحِمَ رَبُّكَ

مگر نه هغه کسان چي رحم وکړي ستا رب يا محمد ﷺ پر دوی.

پوه سه: چي عائد و "من" ته محذوف دی ای رحمه او ربک فاعل د رحم دی، يعني چي خدای پاک پر چا رحم وکړي په خپل فضل او کرم سره، نو هغه پر صراط مستقيم دی او پر عقائد صحيحه وو باندي دی، او امتثال د اوامرو د خدای ﷻ کوي او ځانونه له منهياتو څخه ساتي.

پوه سه: چي احمد، نسائي او دارمي رحمهم الله له ابن مسعود رضي الله عنه څخه داسي روايت کړی دی چي يوه ورځ عليه الصلوة والسلام موږ ته يو خط مستقيم وليکی، ثم قال هذا سبيل الله ای الخط المستقيم، ثم خط عن يمينه وشماله خطوطاً ثم قال هذه خطوط ای خطوط المنهيات على كل خط شيطان يدعوا اليه بيا عليه الصلوة والسلام په تائيد د خپل قول دا آيت ووايه "وان هذا صراطي مستقيماً فاتبعوه ولا تتبعوا السبل آه"

وَلِذَٰلِكَ خَلَقَهُمْ

درويش وايي: چي ددې آيت معركة الآرأ تفسيرونه دي، چناچه ابن عباس رضي الله عنهما مجاهد، قتاده او ضحاک رحمهم الله چي په "ذالک" کي اشاره ورحمت ته ده او تذکير د اسم الاشاره يا په تأويل د رحمت ده په خير سره او يا په سبب ددې چي رحمت مؤنث لفظي دی وفي مثله يجوز التذكير والتانيث كما تقرر في علوم العربية، او ضمير د "هم" چي په "خلقهم" کي دی راجع وه "من" ته دی باعتبار المعنى، نو معنا د آيت داده چي لپاره د رحمت خدای پاک پيدا کړي دي بندګان، او حسن او عطأ رحمهما الله وايي چي لپاره د اختلاف فيما بينهم خدای ﷻ پيدا کړي دي، نو "ذالک" اشاره ده وه مصدر مفهوم ته مختلفين، او ضمير د هم راجع دی وناس ته، او لام د لذالک لام عاقبة دی، يعني ثمرة الاختلاف يې داده من كون فريق في الجنة وفريق في السعير لان حكمة خلقهم ليس الاختلاف لقوله تعالى "وما خلقت الجن والانس الا ليعبدون" او بل دليل دادی چي که خدای پاک خلګ د اختلاف لپاره

پیدا کړې وای، نو دوی ته به یې عذاب نه ورکولای پر ارتکاب د باطل، روح المعاني وايي كذا قال غير واحد، وروى عن الامام مالك رحمه الله مايقتفيه.

درويش وايي: چي کاشکي صاحب د روح المعاني پر دغه ځای خبره ختمه کړې وای لکن ده دومره اوږدې خبري سوالونه او جوابونه او تفاسير غريبه روارې دي چي عقل ورته حيران پاتېږي، ولله درصاحب روح البيان حيث اختصر الكلام في تفسير هذه الآية غاية الاختصار واقتصر على احتمال واحد مما ذكروه وهو ماذكره ابن عباس رضي الله عنهما وغيره كمامر اولاً.

وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿١١٩﴾

او تام او پر ځای ده خبره د خدای جل جلاله اى حكمه الازلي يا خبره د خدای وملكو ته، هر آئينه به ډکوم زه جهنم دوږخ د پيريانانو او انسانانو څخه ټوله اى العصات والكافرون منهما.

فائده: پوه سه! چي ذوى العقول په مراتبو کي د دين دارۍ پر څلور مرتبې دي (١) سعيد بالنفس والروح في لباس السعادة كالانبياء عليهم السلام والاولياء الكرام ذوى العز والاحترام (٢) شقي بالنفس والروح في لباس الشقاوة كابليس والمصرون على الكفر كفرعون ونمرود وابى جهل وغيرهم (٣) شقي بالنفس والروح في لباس اهل السعادة كبلعم بن باعور وبرصيصاً والمرائين من الناس (٤) سعيد بالنفس والروح في لباس الشقاوة اى الزلة والفقر كبلال الحبشي وصهيب الرومي وسلمان الفارسي رضي الله عنهم في ابتدأ حالاتهم.

وَكُلًّا نَّقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنبَاءِ الرُّسُلِ مَا نُثَبِّتُ بِهِ فُؤَادَكَ

"كلا" اى كل بناء وخبر فالتنوين عوض من المضاف اليه، موږ قصه کوو له اخبار څخه د رسولانو، يعني وانبأ اممهم.

پوه سه: چي "ماثبت به" بيان دى يا بدل دى د "كلا" يعني ددې قصو د انبيأ او ددوى د امتو فائده په قرآن کي بيانول داده چي موږ قوي کړو په هغو سره ستا زړه يعني پر اداً د رسالت او پر تبليغ د احكام الهيه به ستا زړه قوي او محکم سي او يقين به دي نور زيات سي، او پر ازار د کفارو به دي صبر محکم سي.

وَجَآءَكَ فِى هٰذِهِ الْحَقُّ وَمَوْعِظَةٌ وَّذِكْرٰى لِلْمُؤْمِنِيْنَ ﴿۱۲۰﴾

او راغلی وتاته په دغو قصو کي د انبیاؤ او د امتو ددوی حق یعني بیان حق مطابق لماهو الواقع او نصیحت، او پند د ټولو مؤمنانو لپاره.

پوه سه: چي "ماثبت به فؤادک" فائده خاصه د علیه الصلوة والسلام وه او د "وجاً الخ" بیان دی د فائدې عامي د قصصو مذکوره وو.

وَقُلْ لِّلَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ اعْمَلُوْا عَلٰى مَكَانَتِكُمْ ۖ اِنَّا عٰمِلُوْنَ ﴿۱۲۱﴾

او ته ووایه وهغو کسانو ته چي ایمان نه راوړي چي تاسي عمل کوئ پر خپل حال چي تاسي پر یاست من الکفر، موږ عمل کوو یعني پر خپل دین چي ایمان او اسلام دی.

پوه سه: چي امر تهدید دی او امر وعید دی.

وَانْتَظِرُوْا ۚ اِنَّا مُنْتَظِرُوْنَ ﴿۱۲۲﴾

او تاسي انتظار کوئ زموږ وحوادثو او بلایاوو ته موږ ستاسي د بلا وو په انتظار یو لکه چي پر نورو کفارو چي ستاسي مثل وه نازلي سوي دي في الازمنة الماضية.

وَلِلّٰهِ غَيْبُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ

پوه سه: چي "غیب السماوات" مبتدأ ده "لله" یې خبر دی والتقدیم للحصر یعني خاص خدای پاک لره دی علم غیب السماوات والارض په حذف د مضاف وهو لفظ العلم، والمراد ماغاب عن العباد لا من الله اذ لایخفی علیه خافیة اصلاً والمقصود انه تعالی لایخفی علیه اعمالکم.

وَاِلَيْهِ يُرْجَعُ الْاَمْرُ كُلُّهٗ فَاعْبُدْهُ وَتَوَكَّلْ عَلَيْهِ ۚ

او خاص وخدای جل جلاله ته راجع کړل کیږي امر د بندګانو ټوله، یعني ستا امر ای علیه الصلوة والسلام او امر د کافرانو، نو ستا انتقام به خدای پاک له کافرانو څخه واخلي، ته د خدای جل جلاله عبادت کوه او تکیه پر کوه یعني الاعتماد، کریمه: "ومن یتوکل علی الله فهو حسبه".

فائده: عبادت یې پر توکل دمخه کړی تنبیه یې پر دي وکړه چي توکل سره

د عبادت فائده کوي وبس..... مصرع: کسب کن پس تکیه بر جبار کن.

وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٢٣﴾

نه دی خدای ستا یا محمد غافل او ناخبره ستاسي له عمل څخه، که کلمه د ما مصدریه وي، او یا له هغو کارو څخه چي تاسي یې کوئ بحذف العائد که ما موصوله سي.

پوه سه: چي مخاطب په "تعلمون" سره علیه الصلوة والسلام او کافران دواړه دي تغلیباً.

مسئله: علم غیب مختص په خدای ﷻ پوري دی بالذات او اخبار د بعض مغیباتو چي له انبیا علیهم السلام څخه صادر سي هغه په واسطه د وحي دي، او د بعض مغیباتو اخبار چي له اولیا الله الکرام څخه صادر سي هغه په واسطه د الهام دی، ومن هذا القبیل اخباره ﷺ من حال العشرة المبشرة من دخولهم الجنة، وکذا اخباره ﷺ له علاماتو څخه د قرب قیامت وما یظهر في اخیر الزمان من البدع والهوی وغلبة اهلهما وامامة الصلوة واتباع الشهوات.

درویش وایي: چي په اوسني زمانه کي یعني (۱۴۲۹ هـ) وقبله دغه بدعات ښکاره سوي دي او په ډېرو بلادو کي یې غلبه کړې ده او د لمانځه ضائع کول او د شهواتو متابعت پر خپل عروج باندي دی، مثلاً یوه فرقه وایي موږ وهابیه یو، بله فرقه وایي موږ سلفیه یو او بعض وایي موږ پنج پیران یو، او بعض وایي موږ اتباع د ظواهر د حدیثو یو الی غیر ذالک.

د بعض اولیا الله رحمهم الله حکایت واورئ چي د تاریخ اسلامي په پاڼو کي مثبت دی، سید الطائفة جنید بغدادي قدس سره وایي چي ماته زما ماما سري سقطي رحمة الله علیه وویل چي ته ورسته تر نن ورځ خلګو ته وعظ او تبلیغ کوه، جنید وایي چي ما له دې کار څخه ځان قاصر بالـه فرئیت لیلة الجمعة رسول الله ﷺ في المنام فقال لي تکلم علی الناس، نو راویښ سوم او د خپل ماما سري سقطي کور ته ورغلم "فقال لم تصدقنا حتی قیل لک" نو زه صبا د وعظ او تبلیغ لپاره پر منبر کښېنستم نو په دوران کي د وعظ یو نصراني ځوان

راغلی لکن په لباس کي د مسلمانانو، نو زما څخه يې پوښتنه وکړه ايها الشيخ څه ده معنی ددې قول د عليه الصلوة والسلام "اتقوا فراسة المؤمن فانه ينظر بنور الله" ما سر وځړاوه او بيا مي سر راپورته کړی او ما هغه ځوان ته وويل چي اسلام راوړه ستا د اسلام راوړلو وخت ورسېدی فاسلم الغلام، علماً او فقهاً رحمهم الله وايي چي ورته علم پر احوالو د خلګو نه سي پيدا کېدای بېله اخبار الهامي د خدای جل جلاله والا فكل ولي متحير في امره وامر غيره كما قال المولی الجامي قدس سره:

ای دل تو كه آن فضولی وبو العجبی .... ازمن چه نشان عافيت می طلبی
سر گشته بود خواه ولی خوانبی .... درواد ی ما ادری ما يفعل بی
اشارة الی الحديث الصحيح النبوي........ بيت:
بر فلك برتر بود اسرار او .... شيئاً لله شيئاً لله كار او

د سورة هود تفسير پوره سو په توفيق د خدای عزوجل پر لس بجې د دوشنبې په ورځ سنه (١٤٢٩ هـ) ولله الحمد والمنة والصلوة والسلام علی رسوله خير البرية وعلی آله وصحبه البررة الكملة.

تفسير ايوبي حنفي د نصيراحمد احمدي لخوا
سكين او pdf سو. د دعا محتاج احمدي!.واتساپ
٠٧٤٩٨٤٩٥٦٩

سورة يوسف عليه السلام هي مكية كلها على المعتمد كما في روح المعاني وآيتها مائة و احدى عشرة (۱۱۱) بالاجماع، او هغه كسانو چي بعض آيت د سورت يوسف مدني بللي دي، فقد قال صاحب روح المعاني هو واه جداً لايلتفت اليه.

سُوۡرَةُ يُوسُفَ مَكِّيَّةٌ وَهِيَ مِائَةٌ وَإِحۡدَىٰ عَشۡرَةَ آيَةً وَاثۡنَا عَشَرَ رُكُوعًا بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

الٓرٰ تِلۡكَ اٰيٰتُ الۡكِتٰبِ الۡمُبِيۡنِ ﴿۱﴾

درويش وايي: چي د "الٓرٰ" لكه شان د نورو مقطعاتو قرآنيه وو دى او اختلاف د مفسرينو هم هغه دى چي په مقطعاتو قرآنيه وو كي ؤ او په دې تفسير كي په اول كي د سورة بقره هم راوړل سو.

پوهه: چي ابي بن كعب رضي الله عنه له رسول الله ﷺ څخه داسي روايت كړى دى چي ده مبارک وويل "علموا ارقائكم سورة يوسف (ارقأ جمع د رقيق ده چي مريي او مينځي دواړو ته وايي) فانه ايما مسلم املاها وعلمها اهله وماملكت يمينه هون عليه سكرات الموت واعطاه القوة كذا في تفسير التبيان، او له ابن عطأ څخه روايت دى لايسمع سورة يوسف مغموم الا استراح كما في تفسير الكواشي.

شان نزول السورة: راوي وايي چي د مدينې د يهودانو ملايانو ورئيسانو ته د مكې د قريشو نوشته كړه چي تاسي له محمد (ﷺ) څخه پوښتنه وكړئ چي له څه سببه آل يعقوب له شام څخه مصر ته ولاړل، وعن قصة يوسف د مكې رئيسانو هم داغسي وكړه فنزل السورة بتمامها في مكة، او بعض مفسرين رحمة الله عليهم چي سبب د نزول ددې سورت هغه دى چي سعد بن ابي وقاص رضي الله عنه وايي چي قرآن په مكه كي پر عليه الصلوة والسلام نازل سوى دى ده مبارک به اصحابو رضي الله عنهم ته د هغه تلاوت كاوه فقالوا يا رسول الله لو قصصت علينا يعني لو انزل عليك سورة فيها قصة غريبة فنزلت سورة يوسف.

فائده: ددې سورت په نزول كي وه عليه الصلوة والسلام ته تسلي هم ده چي قوم دى مبارک زهيراوه بما فعل اخوة يوسف رحمة الله عليهم به.

پوه سه: چي "تلک" اشاره ده وه آياتو ته د قرآن او اضافت و کتاب ته په چي مراد ځندي قرآن كريم دى په معنى د من تبعيضي ده او د مبين معنى ظاهر في الاعجاز ده" او په نيز د زحاج رحمة الله عليه معنى يې دا ده چي ښکاره کونکی د حق دی د باطل څخه او ښکاره کونکی د حلال د حرام څخه.

درويش وايي: چي مفسرانو نوري معناوي د مبين هم بيان کړي لکن معاني يې متناسب او متلازمي دي.

إِنَّآ أَنزَلۡنَٰهُ قُرۡءَٰنًا عَرَبِيّٗا لَّعَلَّكُمۡ تَعۡقِلُونَ ۝٢

په تحقيق مونږ نازل کړی قرآن مصد دی په معنى د مقرؤ دی لکن علم بالغلبة دی د مجموع قرآن فيحتمل ان يراد به مجموع القرآن او سورة يعني سورة يوسف عربيا صفت دی د قرآن.

پوه سه: چي "لعل" په معنى د لام کي دی يعني تعقلونه فالعائد محذوف د دې تعقل وجه دا ده چي قرآن مبارک چي ستاسي د عربو په ژبه دی نو تاسي يې په فصاحت او بلاغت فائقه ښه پوهېږئ تر عجمو او تاسي دی معجزه وبولئ او د شعر يا كلام البشر نوم د حسد او عناد له کبله پر کښېږدي.

درويش وايي: چي مظهري په منهية د خپل تفسير کي ليکل دي د خالد بن عرفطة په روايت چي زه ناست وم په نيزه د امير المؤمنين عمر رضي الله عنه چي يو سړی د قبيله څخه د عبد القيس راويستل سو، نو عمر رضي الله عنه ورته وويل "انت فلان العبدي" هغه ورته وويل هو، نو عمر رضي الله عنه د خورما په لرگي دی درې واره وواهه چي دالته پروت وو، نو هغه سړي ورته وويل ماخه کړي يا امير المؤمنين يعني تازه ووهلم" عمر رضي الله عنه ورته وويل اجلس فجلس الرجل" نو عمر رضي الله عنه بسم الله الرحمن الرحيم ووايه او سورة يوسف يې تر لعلكم تعقلون پوري ووايه او دا آيت درې واره عمر رضي الله عنه ووايه مگر پر هر وار به يې هغه په لرگي وواهه" هغه سړي ورته وويل مالي يا امير المؤمنين" نو عمر رضي الله عنه ورته وويل چي ته هغه سړی يې چي کتاب د دانيال دي نوشته کړی دی هغه ورته وويل هو لکن ته ما ته امر وکړه زه به ستا متابعت وکړم عمر رضي الله عنه ورته وويل چي ورسه په تودو ابو او وړي يې پر يمنځه " ثم

لا تقرئه ولا تقرئه احدا" يعني مي ته وايه او مي چاته وايه" هغه ورته وويل ښه دی وروسته عمر رضي الله عنه سبب د دي غضب د ده وهغه سړي ته بيان کړی" چي ما يو څو آيته د تورات د اهل کتاب څخه نوشته کړي وه پر يوه څرمنه، نو مي عليه السلام ته راوړه، نو عليه السلام راته وويل ما في يدک يا عمر ما ورته وويل چي يو څو آيته د تورات لتزداد علما الی علمنا فغضب رسول الله ﷺ حتی احمرت وجنتاه چي بارخوگان يې د ډېر غضبه سره سوه" بيا يې بلال ته امر ورکړی الصلوة جامعة" نو انصار رضي الله عنهم وويل غضب نبيکم السلاح السلاح چي نبي ستاسي ته درد ورغلی سلاح درواخلی سلاح درواخلی" باره انصار رضي الله عنهم پر منبر نبوي ﷺ سره د سلاح شا وخوا را وگرځېدل" فقال رسول الله ﷺ اني قد اوتيت جوامع الکلم وخواتمه واختصر بي اختصارا ولقد اتيتکم بها بيضأ نقية(په تحقيق ماته رامړه سوی يعني د خدای جل جلاله کلمات جامعه يعني چي معنا يې جزيل ده او لفظ يې قليل دی او خواتم د کلم او ما ته اختصار کړی دی خدای جل جلاله په اختصار سره).

او ما راتگ کړی په هغو کلمو تاسي ته سپين او صاف يعني تغير او تبديل نسته پکښې) فلا تنهکوا ولا يغرنکم المتهوکون" عمر رضي الله عنه وايې زه ور ولاړ سوم فقلت رضيت بالله ربا وبالاسلام دينا وبک رسولا ثم نزل رسول الله ﷺ انتهی مع بعض الزيادة للتوضيح والاختصار لبعض المقاصد والله اعلم.

نَحۡنُ نَقُصُّ عَلَيۡكَ أَحۡسَنَ ٱلۡقَصَصِ

موږ بيان کوو وتاته يا محمد ﷺ هغه ښه د قصو.

درويش وايي: چي احسن يا مفعول به دی د نقص چي قصص مصدر په معنی د مفعول سي ای احسن ما نقص عليک وهو قصة يوسف عليه السلام او يا مفعول مطلق دی چي قصص په معنی د اقتصاص سي، نو پر دې تقدير معنی يې دا ده نبين لک اخبار الامم الماضية مطلقا والقرون السابقه احسن البيان سوأ کان اقتصاص يوسف عليه السلام او غيره.

سوال: قصه د يوسف عليه السلام احسن ده تر قصې د سيد الکونين والمرسلين ﷺ مع انه ليس کذالک؟

ځواب: دا دی چي قصه د يوسف ﷺ په خپل باب احسن القصص ده لا من جميع ما يقص فی القرآن وباب قصة يوسف ﷺ سيجئ في هذه السورة او بعض علمأ وايي چي مراد د اسم تفضيل څخه گاهي مطلق زيادة من وجه وي محی السنة بغوي رحمه الله وايې سمى الله قصة يوسف احسن القصص لما فيها من العبر والحكم والنكت والفوائد التي تصلح للدين والدنيا وسير الملوک والمماليک ومكر النسأ والصبر على اذى الاعدأ والتجاوز عنهم بعد الاقتدار وغير ذالک كما سياتي كل ذالک في آيات هذه السورة" او بعض مفسرين رحمه الله وايي چي يوسف ﷺ د ابنأ د بني اسرائيلو وو او نسب د ده احسن د انسابو وو كما ورد فی الحديث النبوي الصحيح ان الكريم ابن الكريم ابن الكريم ابن الكريم" يوسف بن يعقوب بن اسحاق بن ابراهيم.

پوه سه: چي كرم اسم جامع دی د ټولو ما يحمد به من الصفات.

پوه سه: چي په يوسف ﷺ كي څو خواص جمع دي (۱) كونه ابن ثلاثة انبيأ متراسلين ای متصلين (۲) شرف د نبوة وو (۳) حسن السورة وو (۴) علم تعبير الرؤيا (۵) رياسة الدنيا (٦) حفاظة الرعية في القحط (۷) ابتلائه بالبلايا المتنوعة من الاخوة وامرئة العزيز كما سيئاتي كل ذالک في هذه السورة.

بِمَآ اَوۡحَيۡنَآ اِلَيۡكَ هٰذَا الۡقُرۡاٰنَ ۖ وَاِنۡ كُنۡتَ مِنۡ قَبۡلِهٖ لَمِنَ الۡغٰفِلِيۡنَ ۝

په سبب د دې د وحي زموږ وتاته دا قرآن يعني هذه السورة والقرآن يطلق على الكل والبعض اجماعا.

پوه سه: چي ما مصدريه دی ای بايحائنا.،

فائده: ان مخفف د مثقل دی يعني انه كنت ـ الضمير للشان او شان دا دی چي ته وې د مخه تر بيان زموږ هر آئنه د غافلانو څخه د قصة يوسف او بعض مفسران وايې چي غافله وې د ټولو قصو او احكامو او شرائعو څخه.

درويش وايي: چي دا احتمال د مقام سره بعيد دی كه څه هم صحيح دی.

پوه سه: چي مراد د غفلت څخه عدم العلم دی لكن تعبير په غفلت سره دپاره د مراعات د علو شان د خپل حبيب دی ﷺ.

إِذْ قَالَ يُوسُفُ لِأَبِيهِ

ای اذکر یا محمد ﷺ چي وويل يوسف عليه السلام وخپل پلار ته يعني يعقوب بن اسحٰق بن ابراهيم.

تنبيه: يوسف لفظ عبراني دی نو ځکه غير منصرف دی للتعريف والعجمة عبراني په بل عبارة عبري لغت وو د ابراهيم عليه السلام لکه سرياني چي هغه ژبه ده چي آدم عليه السلام به عمومي تکلم په کاوه وان کان يعلم اللغات کلها" په انوار المشارق کي وايې چي اسف په لغت کي غم ته وايې او اسيف مريې ته وايې او دا دواړي معناوي په يوسف کي سره يو ځای سوې" وهذه من الاتفاقيات العجيبة النادرة وسيئاتي اجتماع هذين المعنيين في يوسف عليه السلام في هذه السورة.

يوه سه: چي بعض علمأ چي په عبري الفاظو کي عربي اشتقاق وايې، نو دوی وايې چي يعقوب او د ده ورور عيص غبرګوليان وه او په قرار د وتود رحم څخه د مور نوبت د يعقوب د مخ وو لکن عيص عصيان وکړی او د مخه تر يعقوب د مور د رحم څخه را ووتی او يعقوب په عقب کي د هغه يعني وروسته فلهذا سميا بهذين الاسمين" تاريخ وايې چي عيص ډېر په وېښتيانو پټ شخصيت وو او يعقوب پر بدن وېښتيان لږ درلوده چي دې ته اجرد په عربي وايې او عيص پر پلار ډېر ګران وو او يعقوب پر مور" او عيص به همېشه ښکار کاوه او يعقوب به پسونه ساتل چي راعي او شپانه يې بولي، نو هغه وخت چي اسحاق ډېر کلان ساله سو او په سترګو ړوند سو وعيص ته يې وويل چي ماته د ښکار غوښي راوړه چي زما شوق ورته کېږي، او بيا ماته نژدې کښېنه چي زه هغه دعأ درته وکړم چي، هر نبي ته خدای جل جلاله يوه دعأ مستجابه ورکړېده او نبي اکرم ﷺ هغه مستجابه دعأ ځنډولي ده شفاعةً لامته، نو د يعقوب مور وده ته وويل چي ورسه يو پسه ذبح کړه ښې پوخ کړه، نو هغه چي پوخ کړی مور يې اسحاق عليه السلام ته راوړی او ورته وي ويل چي دغه دی شوأ درله راووړه.

درويش وايي: چي مور د يعقوب په دې خبره کي دواغ جنه نه وه ولې چي دې نوم د عيص نه دی ورياد کړی بلکه دا رنګه يې ورته وويل چي ستا زوی، نو

يعقوب خو هم د اسحاق زوی وو) نو مور د يعقوب واسحاق ته وويل چي ستا مستجابه دعأ ورته وکړه د اسحاق ﷺ دا خيال سو چي راوړونکی عيص دی، نو اسحاق ﷺ داسي دعأ ورته وکړه چي هغه چا چي دا غوښي ماته راوړي (يعني عيص نوم يې نه واختی) د هغه په اولاد کي انبيأ او ملوک پيدا کړې" يعقوب ولاړی وروسته چي عيص د ښکار غوښي غورمه و پلار اسحاق ته راوړې او پلار ته يې وويل چي دغه دي د ښکار غوښي مي درله راوړې اسحاق ﷺ وپوهېدی چي دمخه غوښي يعقوب راوړي وې، نو عيص ته يې وويل چي لويه مستجابه دعأ يعقوب يو وړه، نو عيص ته يې وويل لکن يوه دعأ زما پاته ده هغه به وتاته وکړم چي ستا اولاد دي خدای ﷻ دونه ډېر کړي لکه خاوري، نو وه عيص ته خدای ﷻ ډېر لوی نسل ورکړی دی" راويان وايي چي اسحاق په کنعان کي اوسېدی او د ده زوی اسماعيل په مکه کي متوطن وو، نو اسحاق ﷺ چي عمر يې (۱۸۰) کاله ته ورسېدی او علامات د وفات يې ولېدل نو پټ وصيت يې وکړی چي يعقوب د ده دماما د وطن په اطرافو کي د شام واستوئ" ولي پر دې ببرېدی چي عيص يې قتل نه کړي حسدا ولي چي عيص په معامله د غوښو کي چي اسحاق ته يعقوب وروړي وې قسم يې اخستی وو، چي زه به يعقوب وژنم، نو يعقوب ولاړی د ماما وطن ته چي نوم يې يحی بن ناهز ؤ او هورې اقامت پذير سو او د ماما يې دوې لونې وې، يوه لايا نوميده چي هغه يې مشره وه او بله راحيل نوميده چي هغه کشره وه، نو يعقوب ﷺ وخپل ماما ته وويل چي يوه لور دي ماته په نکاح راکړه ماما يې ورته وويل چي نعم اووه کاله به زما خدمت کوې، يعقوب ﷺ ورته وويل چي ښه دی اووه کاله دي خدمت کوم راحيل به په نکاح راکوې ماما يې ورته وويل نعم يعقوب ﷺ چي اووه کاله خدمت وکړی نو هغه مشره لايا يې په نکاح ورکړه، يعقوب ﷺ ورته وويل چي زما سره دي چم وکړی ما خو کشره راحيل غوښتله ماما يې ورته وويل چي زموږ دا قانون دی چي کشره لور تر مشري دمخه په نکاح نه ورکوو، نو که کشره غواړې اووه کاله نور خدمت وکړه کشره به هم په نکاح درکړم، نو يعقوب ﷺ

اووه کاله نور خدمت وکړی نو کشره لور راحیل یې هم په نکاح ورکړه.

مسئله: جمع د نکاح د اختین په نکاح کي دمخه تر بعثت د موسی ﷺ روا وه.

فائده: ماما یې هري لور ته یوه مینځه د خدمت لپاره ورکړه چي یوه زلفه نومېدله او بله بلهة نومېدله هغو دوو ماینو د یعقوب ﷺ لایا او راحیل دا دوې مینځیانې یعقوب ﷺ ته ور وبخښلې، تاریخ وایي چي د لایا شپږ زامن وه (۱)روبیل (۲) شمعون (۳) یهودا (۴) لاوي (۵) یسجر (٦) زیالون، او یوه یې لور وه دنیه، او زلفه مینځي دوه زامن راوړه (۱) دان (۲) یفتالي، او بلهه هم دوه زامن راوړه (۱) جاد (۲) آشر، او راحیل څو کاله وچه وه، اخیر چي حامله سوه یوسف ﷺ پیدا سو دا وخت د یعقوب ﷺ یو نیوي (۹۱) کاله عمر ؤ، او یعقوب ﷺ اراده وکړه چي آبایي وطن کنعان ته ولاړ سي سره د ټوله فامیله، او خدای ﷻ د عیص له زړه څخه ټوله عداوت د یعقوب ایستلی و، نو چي سره ملاقاتي سوه یو د بل په غاړه کي یې لاسونه واچول او د فراق اوښکي یې توی کړې، او په کلو کي د هجرت راحیل بیا امیدواره سوه بن یامین یې وزېږاوه، او دا په نفاس کي مړه سوه، یوسف ﷺ د دوو کالو ؤ، او یوسف ﷺ تر ټولو زامنو پر پلار گران ؤ، او یوسف ﷺ په شپه کي د جمعې چي د شب قدر شپه هم وه او دی د دوولسو کالو په عمر کي ؤ دا خوب یې ولیدی.

يَٰٓأَبَتِ إِنِّي رَأَيۡتُ

اې پلاره ما ولیدل یعني په خوب کي فهو مأخوذ من الرؤیا لا من الرؤیة البصریة بدلیل ماقال له یعقوب لاتقصص رؤیاک آه، په تفسیر کواشي کي وایي الرؤیا في المنام والرویة في العین.

راوي وایي چي یوسف وپلار ته نژدې بیده ؤ نابېره له خوب څخه په حال کي د دهشت راوغورځېدی، یعقوب ﷺ ورته وویل چي ولي داسي سر گردانه یې او دهشت زده راویښ سوې، یوسف ﷺ ورته وویل یا ابت الخ.

پوه سه: چي اصل د "یا ابت" یا ابي ؤ نو عوض د یأ اضافت څخه تاراوړه په سبب د تناسب بین الیأ وتأ التانیث في ان کل واحدة منهما زیادة مضمومة الی اخیر الاسم.

فائده: چونکه نداً وپلار ته کثير الاستعمال ده نو ځکه يې په لفظ دال کي توسع وکړه چنانچه يا ابی، يا ابت بکسر التأ يا ابت بفتح التأ لکه ابو عامر المقري او ابو جعفر په تولو قرآن بفتح التأ وايي يا اباه.

أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَّالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَأَيْتُهُمْ لِي سٰجِدِيْنَ ﴿٤﴾

يوولس ستوري، لمر او سپوږمۍ.

يوسف به پدر بزرگوار خود گفت که من بر سر کوه بودم که حوالی آن کوه انهار جاری واشحار سبز بود که واقعه رونما گردید که زیازده ستاره وآفتاب و ماه.

پوه سه: چي شمس او قمر يې له ستورو څخه بېل راوړه وان کان هما ايضاً کوکبان لزيادة فضلها ونفعها على سائر الطوالع "رأيتهم لي سٰجدين" دا جمله مستأنفه ده گويا پلار ورته وويل چي څرنگه دي وليدل، يوسف وويل "رئيتهم" ما وليدل چي ماته تولو سجده وکړل يعني سجدة الانحنأ لا سجدة العبادة، والاول هي المعتاد في زمانهم والثانية ممنوعة في جميع الشرائع لغير الله تعالى.

فائده: سٰجدين" يې په صيغه د جمع مذکر او په ضمير د هم راوړه او سره ددې چي دا مخصوص په عقلاؤ سره دی له دې سببه چي دا ستوري، لمر او سپوږمۍ موصوف په صفت د عقلاؤ چي سجده وکرځېدل، تأويل ددې خوب دادی چي يوولس ستوري عبارت دي د يوولسو ورڼو دمېرې زامن او لمر عبارت دی له پلار څخه او قمر عبارت دی له خاله څخه د يوسف عليه السلام چي دده تربيه له کوچنيوالي څخه دې پر ذمه اخستې وه لان ام يوسف ماتت في نفاس بنيامين کمامر من قبل، او ابن جريج د قمر تعبير په پلار سره کړی او د شمس دا يې په خاله سره کړی دی ولې چي لمر مؤنث دی لکن دا خبره ليس بشئ لان التانيث د شمس لفظي مخصوص بالعرب دی، ولهذا يقال لها مؤنث سماعي فلا وجه لتعبير الاب بالقمر والشمس بالخالة مع ان الشمس اضوء من القمر ونور القمر مستفاد من نور الشمس کما تقرر في کتب الرياضي، والشمس اعظم جرماً من القمر بمرات کما ثبت في الرياضي ايضاً.

درويش وايي: چي مظهري او روح البيان په گډه له جابر بن عبد الله رضي الله عنه

څخه روایت کړی دی چي يو يهودي چي نوم يې د بيهقي په روايت بستان ؤ عليه الصلوة والسلام ته راغلی چي ددغو ستورو چي يوسف ته يې سجده وکړه نومان يې څه شی دي؟ عليه الصلوة والسلام يو گړی ساکت ؤ جبرئيل عليه السلام راغلی نومان يې وروښوول، بیا عليه الصلوة والسلام يهودي ته وويل که مې نومان دروښوول نو ايمان راوړې، يهودي وويل نعم عليه الصلوة والسلام ډاسي ورته ذکر کړه (۱) جرسان (۲) الطارق (۳) والذيال (۴) قابس (۵) عمودان (۶) الفليق (۷) الصبح (۸) الضروج (۹) الضرع (۱۰) وثاب (۱۱) ذو الكتفين، يهودي وويل ای والله نومان خو يې داغه دي لکن ايمان يې رانه وړی.

قَالَ يٰبُنَيَّ لَا تَقْصُصْ رُءْيَاكَ عَلٰٓى إِخْوَتِكَ فَيَكِيدُوا لَكَ كَيْدًا

وويل اې زويه ته بيان مه کوه ددې خوب پر وروڼو خپل، نو دوی به تاته يو عظيم چم وکړي يعني په پټه به ستا د قتل کوشش وکړي حسداً.

پوه سه: چي "بني" تصغير د ابن دی وجه د تصغير يې يا صغر سن د يوسف دی، قال البغوي رحمة الله عليه چي يوسف عليه السلام په دغه وخت کي د مذکور رؤيا د دوولسو کالو ؤ، او يا تصغير لپاره د شفقت دی.

پوه سه: چي حفص رحمة الله عليه له قرأ سبعه وو دلته "بني" او په سورت صافات کي په زور د يأ وايي او نور قرأ يې په کسره د يأ وايي.

پوه سه: چي مراد له وروڼو څخه هغه د مېرې زامن دي چي لس نفره وه، او بعض راويانو چي يوولس راوړي دي هغو دنيه هم حساب کړې ده لکن دا غلطه ده ولي دنيه خو ښځه وه او د دغو لسو وروڼو خور وه، کما في حواشي السعدي المفتي، او بنيامين هم نه دی پکښي حساب ولي چي هغه د راحيل زوی ؤ او د يوسف عليه السلام سکه ورور ؤ، نو د هغه د کيد بېره نه وه، نو صافي چي د کيد بېره پر وه لس نفره دي.

پوښتنه: دا خبره يعقوب عليه السلام ويوسف عليه السلام ته ولي وکړه؟

ځواب: يعقوب عليه السلام د يوسف عليه السلام له خوبه معلومه سوه چي خدای پاک به يوسف وه منصب ته ورسوي من النبوة والحكمة وشرف الدارين، نو له دې کبله

وبېرېدی پر حسد د ورڼو او اهلاک دده، نو د پټ ساتلو د خوب مطلب دا ؤ چي نباید وروڼه دده په جریمه کي د قتل د یوسف واقع نه سي او د یوسف په باره کي يې دا مطلب ؤ چي په سختیو کي د حسد د وروڼو واقع نه سي.

سوال: د یعقوب عليه السلام خو دا یقین ؤ چي مدلول د یوسف عليه السلام د خوب به خواه مخواه عالم وجود ته راځي، او خدای پاک مدلول ته د یوسف عليه السلام د خوب تحقیق ورکوي او وروڼه دده دا نه سي کولای چي دا رؤیا دي له منځه یوسي، او یوسف دي هلاک کړي، نو ولي يې یوسف عليه السلام ته دا وویل چي "لاتقصص رؤیاک آه"؟

ځواب: د یعقوب عليه السلام دا طمع وه چي خوب چي پټ وساتل سي یعني وروڼه يې په خبر نه سي نو دا رتبه علیا او منصب سامي به یوسف ته بیله مشاقه او سخت حالاتو ورسېږي.

پوښتنه: دا قول د یعقوب عليه السلام "فیکیدوا لک کیداً" غیبت د وروڼو د یوسف نه دی؟

ځواب: لا ولي په دې وینا کي د یعقوب عليه السلام ساتنه وه د لسو زامنو له گناه څخه او د یوسف د ضرر محتمل څخه له جانبه د وروڼو.

سوال: تا دمخه د ضرر محتمل کسان صافي لس وگڼل او په آیت کي خو داسي راغلي دي "اني رئیت احد عشر کوکباً الآیة"؟

ځواب: ما خو وویل چي د بنیامین له خوا بېره د ضرر نه وه ولي هغه سکه ورور ؤ، لکن په سجده کي د خوب بنیامین هم شامل ؤ، حاصل دا چي ساجدین یوولس کسان دي کما سیئاتي في القرآن الکریم وقت تحقق السجدة او حاسدین لس وه فلا منافات.

فائده: پوه سه! چي رؤیا مصدر ده رئی په خوب کي یعني مایقع في حالة النوم، او رؤیة مصدر دی د رئی البصریة یعني د سترگو د لیدلو، والفرق بین المصدرین په تأنیث د رؤیا، النوم بالیأ وتانیث مصدر الثاني بالتأ مثال ددې قربت دی چي تقرب معنوي د خدای جل جلاله وایي بالطاعة والاذکار مثلاً والقربی چي التقرب النسبي ته وایي.

پوه سه: چي رؤیا درې قسمه ده (۱) حدیث النفس دی چي نائم په ویښه یو کار کوي په خوب کي هم په هغه کار اخته وي دا خوب تعبیر نه لري نه سړی باید په خوشاله سي او نه په خوابدی. او دوه قسمه نور چي مسلم یې له ابي قتاده رضي الله عنه څخه روایت کړی دی قال قال رسول الله ﷺ الرؤیا الصالحة من الله والرؤیا من الشیطان فمن رئ رؤیا فکره منها شیئ نو درې واره دي تو کي پر چپه طرف او دده څخه دي پناه وغواړي له شر څخه د هغه خوب فانها لاتضره، او هیڅ چا ته دي هغه خوب نه وای، وان رئ رؤیا الحسنة نو دي په خوشاله سي (ولي دا د خدای جل جلاله څخه دی کما جا في حدیث آخر صحیح، او نه خوب دي نه وای مګر دوست ته، وقد ورد في الحدیث الصحیح الرؤیا الصالحة جزء من ست واربعین جزء من النبوة.

درویش وایي: چي ددې عدد شپږ څلوېښت دی، سِر دادی چي علیه الصلوة والسلام شپږ میاشتي تر نبوت دمخه صادقه خوبونه لیدل چي هغه به په ویښه لکه د سپېدو چاودل متحقق ګرځېدله کما في البخاري بروایة عائشة رضي الله عنها او زمانه د نبوت د علیه الصلوة والسلام درویشت کاله وه بالاجماع، نو شپږ میاشتي د درویشت کالو شپږ څلوېښتمه حصه کا لا یخفی.

درویش وایي: چي په تحقیق کي د ماهیت د خوب او تعبیر د خوبو یو اسانه کار نه دی که څوک غواړي چي زه دي د دې خبرو په تفصیل پوه سم، نو تعبیر المنام د عبد الغني النابلسي رحمه الله او کتاب د رئیس المعتبرین علامه ابن سیرین رحمه الله او کتاب د ابن شاهین رحمه الله چي دا درې سره په یوه جلد کبیر کي چهاپ سوي مطالعه کړي "ما لا بد منه" بعض ملایان د مبتدعانو چي وایې چي خوبونه ټوله خیالات فاسده دي" د قرآن کریم او د آحادیثو مبارکه وو څخه مخالف دي فلا یعبیا به.

إِنَّ الشَّيْطَٰنَ لِلْإِنسَٰنِ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ۝

په تحقیق سره شیطان لپاره د نوع د انسان دښمن دی ښکاره یعني خپل دښمني یې ښکاره کړې ده اذا خرج آدم وحوا بوسوسته وقوله هل ادلکم علی شجرة

الخلد الآیة او د آدم او حوا څخه یې کالي د نور وکښه "آیت کریمه" فطفقا یخصفان من ورقة الجنة الآیة" او ابلیس قسم کړی دی "کریمه" لاحتنکن ذریته الآیة".

پوه سه: چي دا جمله مستانفه ده چي څه رنګه به ورونړه د یوسف ﷺ داسي کار وکړي چي د یوسف ﷺ په هلاک او اضرار کي به سعي وکړي حسدا سره د دې چي ورونړه د یوسف ﷺ خو د خاندان څخه د نبوة وه" فاجیب بان الشیطان یحمله علی الحسد مع یوسف ﷺ والاضرار له بکل مایمکن لهم.

مسئله: اولاد د یعقوب ﷺ خو انبیأ وه والانبیأ معصومون عن الکبائر قبل النبوة وبعدها عن الصغائر والکبائر فکیف یتصور منهم الحسد الذي هو کبیرة وغیر ذالک.

درویش وایي: چي ما یوه رساله لطیفه چي پر هغې د علماؤ د قندهار او د مشائخو د هرات امضاګاني هم سته "په باب کي د عصمت د انبیاؤ تصنیف کړي ده او معتبرو فتاوٰی وو څخه د فقهي او د احادیث صحیحه وو څخه هم نقل یې کښې کړی دی او ډیره زمانه دمخه چهاپ سوې ده چي په نامه د (کشف الغطأ عن عصمت الانبیأ) ده، او شاید چي اوس به هم په بعض کتابخانو کي د کوټې موجوده وي.

والجواب: سید محمود آلوسي په روح المعاني ص ۱۸۲ _ ۱۸۳ کي وایې والظاهر ان الفهم (یعني اخوة یوسف ﷺ کانوا بحیث یکون للشیطان علیهم سبیل) یعني لکه قابیل چي آدم ﷺ زوی وو او خپل ورور هابیل یې د شهوت پرستي پر بنیاد قتل کړی) روح المعاني ویلي دي ویؤید هذا انهم لم یکونوا انبیأ (حتی لایکون للشیطان علیهم سبیل ویکونوا محجوبین بحجاب العصمة) ثم قال والمسئلة (یعني مسئلة د نبوة د انبأ یعقوب) خلافیة فالذي علیه الاکثرون سلفا وخلفا انهم لم یکونوا انبیأ اصلا (یعني لا فی الحال ولا فی الازمنة اللاحقه) فاما السلف رحمهم الله فلم ینقل من احد من الصحابة رضي الله عنهم منهم انه قال بنبوتهم" ولا یحفظ من التابعین ایضا او په ابتاع التابعین د ابن زید څخه دا نقل سوي دي چي د اولاده د یعقوب بنیان بولل روح المعاني وایې وتابعه شرذمة" او متابعت کړی د ابن لړو کسانو" واما الخلف رحمهم الله هغه څو فرقي دي بعض په قول د ابن زید قائله

دی لکه بغوي رحمه الله لوی همکار دی" او هم مذهب دي" دا قدر يې ويلي دي لکن په نقل د قيل ان انبائه کان کلهم انبيأ وروسته په قيل دا راوړی وقيل المراد بهم انبيأ بني اسرائيل الذين كانوا من ذرية يعقوب عليه السلام.

درويش وايي: چي که مظهري ته يو منقول شي د صحابه رضي الله عنهم وو او يا د تابعينو ورته معلوم وای حتماً به يې را نقل کړی وای.

پوه سه: چي امام قرطبي رحمه الله په خپل تفسير کي ډېره مبالغة کړې ده په رد کي د قول د ابن زيد" او ابن کثير يې په خپل تفسير کي هم ډېر سخت رد کړی دی او بعض مفسرين صرف دا دوه قوله يعني نبوة اولاد يعقوب او عدم نبوتهم را نقل کړی دی بلا ترجيح کسبط ابن الجوزي او بعض مفسرينو دا مسئله نه ده راوړې بالکلية لکن د اشاراتو څخه داسي فهمېږي چي اولاد د يعقوب نبيان نه وه ولي چي اسباط د لفظ چي په هغه آيت کي راغلی دی "قل آمنا بالله وما انزل علينا وما انزل على ابراهيم واسمعيل واسحق ويعقوب والاسباط الآية" په اولاد د يعقوب عليه السلام نه دی کړی بلکې داسي يې ويلي دي بمن نبي من بني اسرائيل يعني چي وروسته په بني اسرائيلو کي نبيان پيدا سوي دي، داؤ تفسير واحدي او د ابو الليث السمرقندي خبره په خپل تفسير کي، او بعض مفسرين هيڅ بحث د نبوت او د نه نبوت ددوی کړی دی لکن تفسير د "اسباط" يې په اولاد د يعقوب کړی دی، نو خلګو له دې تفسير څخه دا وفهمول چي دا قول په نبوت ددوی کما يفهم من الآية المتلوة آنفاً، لکن روح المعاني وايي چي لفظ د اسباط صريح نه دی په اولاد کي بلکې مراد ځني ذريه د يعقوب عليه السلام ده الذين بعث الله فيهم انبيأ بني اسرائيل، ونقل صاحب روح المعاني حاصل قول ابن تميه في رسالة خاصة له في هذه المسئلة وهذا قوله "الذي يدلي عليه القرآن واللغة والاعتبار ان اخوة يوسف ليسوا بانبيأ وليس في القرآن ولا عن النبي ﷺ ولا عن احد في اصحابه رضي الله عنهم خبر بان الله تعالى بنائهم وانما احتج من قال ذالک ای نبوتهم بقوله تعالى في آيتي البقرة والنسأ والاسباط كمامر وفسر ذالک القائل الاسباط باولاد يعقوب والصواب انه ليس المراد بهم اولاد لصلبه بل ذريته كما يقال لهم بنو

اسرائيل وكما يقال لسائر الناس بنو آدم، ولي ټوله خلګ خو زامن د آدم ﷺ نه دي بلکې ذريه يې ده، ثم قال فتخصيص الاسباط في الآية بنبيه عليه السلام لصلبه غلط لايدل عليه اللفظ ولا المعنى ومن ادعاه فقد غلط واخطأ خطأً بيناً الى اخير قول ابن تيميه الذي نقله صاحب روح المعاني.

درويش وايي: چې په قول د روح المعاني له زامنو څخه د يعقوب قرار ذيل كبيره ګنهونه صادر سوي وه (۱) حسد د يوسف ﷺ سره په سبب د محبت د پلار دده سره تر نورو زامنو دېر (۲) عقوق د يعقوب ﷺ چې په حيله يې يوسف ځني جلا کړی حتى چې په اوږدو کې د فراق د يوسف يعقوب عليهما السلام په دواړو ستر ګو ړوند سو كما سيئاتي (۳) دوی چې يوسف ﷺ وصحرا ته ويستی قسم وهل پر مخ غورځول الى غيرها ده ته ورسول (۴) بعض ورونو وويل چې يوسف به قتل کړو لکن په دوی کې هغه مهربانه ورور وويل چې تاسي يوسف مه وژنئ بلکې په غيابة الجب کې چې په هغه دښت کې يو ژور څاه ؤ واچوئ، نو په ملا کې يې رسی وروا چول او قميص يې ځني وكښی تر يو ځايه چې يې ورشوه کړی رسی يې پرې کړه يوسف ﷺ چې د څاه بېخ ته ور رسېدی جبرئيل ﷺ ټينګ کړی په څاه کې تر اوبو يوه لوړه ډبره وه پر هغه يې کښېنوی او هغه قميص چې د وربښمو ؤ يعقوب ﷺ د تعويذ په شان د يوسف ﷺ په غاړه ورځړولی ؤ چې هغه قميص د ابراهيم ﷺ ؤ چې نمرود دی اور ته ورغورځاوه قميص يې ځني كښلی ؤ، نو جبرئيل دغه قميص له جنته ورته راوړی ؤ په ابراهيم ﷺ يې اغوستی ؤ چې هغه قميص لاس پر لاس يعقوب ته په ميراث پاته سوی ؤ او يعقوب ﷺ د يوسف ﷺ په غاړه په مثال د تعويذ ځړولی و.

(۵) ماښام چې کور ته راغله او هغه قميص يې د پسه په وينو لړلی ؤ او د دروا غو ژړا يې كوله پلار ته يې درواغ وويل چې موږ سات تېر اوه يوسف موږ كالو ته كښېنولی ؤ فأكله الذئب كما سيئاتي في هذه السورة (۶) دوهمه ورځ دوی هغه څاه ته ورغله چې د يوسف ﷺ د ژوند او مرګ معلومات ځان ته حاصل کړي، نو يې ور ناري کړې يوسف؟ د يوسف ﷺ دا خيال سو چې ما له

څاه څخه كاږي نو يې دوی ته جواب وركړی چي ها! دوی يوه لويه ډبره څاه ته وړ وغورځول چي يوسف په قتل كړي، نو خدای عزوجل ځني وساتی، او دوی چي وروسته هر څه نارې يوسف عليه السلام ته وكړی ده جواب نه وركاوه له بېري، نو ددوی دا خيال سو چي يوسف يا قتل سو يا تېپي سو ځني ولاړه، درېيم ورځ بيا څاه ته راغله كه ګوري چي يوه قافله چي مصر ته روانه وه د څاه پر شاوخوا يې اړولي وه نو هغه د اوبو د راكښلو لپاره څاه ته ورغلي وه سولاغه چي يې څاه ته ورشوه كړه يوسف عليه السلام په سولاغه كي كښېنستی او په مراندي پوري يې لاسونه ټينګ كړه سولاغه چي د څاه خولې ته راغله يوسف ماه تابان وځلېدی، سولاغه كشونكي نارې كړې هذا غلام دوی چي ورغله يوسف يې ژوندی وليدی، نو يې په عبري ژبه ورته وويل چي فهم كوه چي حال ونه وايه، نو قافلې والاوو ته يې وويل چي دا زموږ مريی دی چي څو واره زموږ څخه تښتېدلی دی، موږ يې خرڅوو، نو هغو ځني رانيوی، نو ورونو يوسف عليه السلام پر كافرانو خرڅ كړی، دا شپږ ګناهوي هره يوه كبيره ګناه وه، نو خبره اوس داده چي انبيأ عليهم السلام په نيز د اكثرين فقهأ، محدثينو او مفسرينو له كبيره ګنهو څخه قبل النبوة وبعدها معصوم دي، البته په صغائرو كي قبل النبوة اختلاف سته، نو كه اولاد د يعقوب حالاً يا مآلاً انبيأ وای، نو دا كبائر ګنهونه څرنګه ددوی څخه صادر سوه، نو عدم النبوت ددوی په برهاني توګه ثابت سو، هذا ما عقد عليه صاحب روح المعاني والامام القرطبي، او بل دليل د عدم نبوت ددوی دادی چي خدای جل جلاله چي انبيأ د ذرية ابرهيم ذكر كړي په قرآن كريم كي داسي يې ويلي دي من ذريته داؤد وسليمان الى اخير الآيات فذكر يوسف ومن معه ولم يذكر اخوة يوسف عليه السلام نو كه دوی نبيان وای نو دوی به يې هم ذكر كړي وای لكه يوسف عليه السلام چي بې ذكر كړی، او بل دليل د عدم نبوت ددوی دادی چي خدای پاک د انبئأ عليهم السلام په قرآن كريم كي داسي محامد او ثنأ ذكر كړې ده چي مناسب د حال سره د انبيأ وي كه څه هم قبل النبوة وي كما لا يخفى على ماطالع القرآن الكريم، او په حديث صحيح كي راغلي دي اكرم الناس يوسف بن يعقوب بن اسحاق بن ابراهيم، نو

كه چېري وروڼه د يوسف ﷺ انبيأ واى لشاركوه في هذا الكرم، او سره ددې چي خداى پاک چي په دې سورت کي قصه د وروڼو د يوسف ذکر کړې ده وما فعلوا باخيهم وذكر وقت اجتماعهم بيوسف في مصر وذكر اعترافهم بالخطيئة وطلبهم الاستغفار من ابيهم كما سيئاتي مفصلاً في هذه السورة ولم يذكر من فضلهم مايناسب النبوة وان كان قبل النبوة فعلم انهم ليسوا بانبيأ، او بل دليل د عدم نبوت ددوى دادى چي خداى پاک نه دي ذکر کړي د هيڅ چا د انبيأ عليهم السلام حال نه قبل النبوة او نه بعد النبوة چي هغه دي دومره عظيمه گنهونه کړي وي لکه اولاد د يعقوب ﷺ چي وکړه كمامر تفصيلها من عقوق الوالد، وقطيعة الرحم وارقاق المسلم يعني يوسف ﷺ وبيعه على كفار مصر والكذب البين للوالد اكله الذئب ولتجار مصر من ان هذا غلامنا.

تفريع: نو هغه عذر د بعضې علماؤ لکه بغوي او مظهري چي وايي چي دا کارونه او جرائم چي دوى کړي وه قبل النبوة وه فلا يمنع ذالک النبوة بعدها كذا قال روح المعاني في صفحه ۱۸۴.

درويش وايي: چي صاحب د روح البيان هغه محقق مفسر دى چي دا مسئله يې ډېره په تحقيق سره څېړلې ده، درويش له دې تحقيق څخه چي عدم نبوت ددوى ثابت سو او پر دې خبره اجماع د ټولو مجتهدينو ده چي نوراني پرده د عصمت عن الذنوب يوازي او يوازي پر انبيأ عليهم السلام اواره ده، نور مؤمنان كه څه هم اوليأ او صلحأ وي له دې عصمت څخه برخه نه لري يعني د شيطان د غوأ لار ورته خلاصه ده و، يعبد صدور الذنب عن الولي لكن الفرق بين الولي والعامي في صدور الذنب ان الولي اذا صدر عنه الذنب يبادر الى العذر والتوبة، وقد ورد في الحديث الصحيح ان التائب من الذنب كمن لا ذنب له، واما العاصي فيقول سوف اتوب سوف اتوب وقد يموت في ذالک بلا توبة اعاذنا الله من مثل هذه المقالة والموت بلا توبة بفضله وكرمه.

پوښتنه: ډېر علمأ په شک کي دي خوب د يوسف ﷺ اچولي دي "اني رئيت احد عشر كوكباً" دوى رايي كه وروڼه د يوسف ﷺ نبيان نه واى نو په سورت

کي د ستورو څرنګه په عالم مثال کي ښکاره کېدل؟

ځواب: انهم كانوا مؤمنين صالحين لكن الشيطان اوقعهم في ورطة الحسد ففعلوا مافعلوا، والمؤمن الصالح قبل الصدور الذنب عنه لايبعد ظهوره في صورة الكوكب في عالم المثال وكان رؤيا يوسف عليه السلام قبل صدور الذنب عنهم، كما يدل عليه القصة، او دا احتمال هم سته چي ظهور ددوی په صورت د ستورو په عالم مثال کي دي کرامة النسب د يعقوب عليه السلام وي.

پوښتنه: د اوليأ کرامو رحمهم الله څخه کبيره ګناه ګاه صادرېږي؟

ځواب: نعم! د رسول الله ﷺ اصحاب رضي الله عنهم چي په اتفاق اوليأ د امت مرحومه وه على تفاوت مراتبهم كيف صدر عن ماعز الاسلمي رضي الله عنه باعترافه بالزنى والتوبة النصوح عنه وتسليم نفسه الى الرجم كما في البخاري وغيره من الكتب الصحاح، او داغه رنګه په غزأ کي د تبوک چي درې کسه د اصحاب کرامو رضي الله عنهم له دې غزأ څخه بلا عذر پاته سوه او په نتيجه کي عليه الصلوٰة والسلام ټوله صحابه ددوی له خبرو او سلام څخه پينځوس ورځي بند کړي وه اخير الامر خدای پاک ددوی توبه قبوله کړه او دا آيت نازل کړل سو "وعلى الثلثة الذين خلفوا الآية" فافهم.

درويش وايي: ښي خبري ډېري طولاني سوې لپاره د تحقيق د مسئلې د اولاد د يعقوب عليه السلام چي ډېر مختلف فيها مسئله وه، اوس بيرته د قرآن کريم د تفسير پر لور.

وَكَذٰلِكَ يَجْتَبِيكَ رَبُّكَ وَيُعَلِّمُكَ مِن تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ

يعني لکه چي ته مختاره کړې په دغه ښايسته خوب سره چي دلالت صريح ستا پر فضل او کمال باندي تابه مختاره کړي رب ستا للنبوة والملک والامور العظام، والاجتبأ من جبت الشئ اذا اخلصة لنفسک يعني يظهر الله مصداق تلک الرؤيأ في عالم الشهادة كما سيئاتي في القرآن الكريم، او تاته به وښيي يعني خدای پاک تأويل يعني تعبير د خبرو يعني خوبو لان الرؤيأ ان كانت من جانب الملک كانت صادقة وان كانت من قبل الشيطان فهي كاذبة.

پوښتنه: تعبير ته د خوب يې ولي تعبير وايه؟

ځواب: لان التعبير ما يؤل اليه امر الرؤيا لان التعبير هو المراد من الرؤيا.

درويش وايي: چې صاحب د روح البيان وايي چې ويعلمک آه کلام مبتدأ دی يعني داخل په حکم کې د تشبيه نه دی نو مبتدأ ورسره مقدر ده يعني وهو يعلمک من آه لانه يشبه الاجتبأ بالاجتبأ والتعليم غير الاجتبأ، او مظهري وايي چې ظاهره داده چې يعلمک آه او ويتم نعمته آه عطف دی پر "يجتبيک آه" باندي لان تعليم التأويلات واتمام النعمة من انواع الاجتبأ فهو من عطف الخاص على العام لپاره د اهتمام په امر د خاص.

درويش وايي: چې صاحب د روح المعاني په دې عطف کې اوږدې خبرې کړې دي او دواړه قولونه يې رانقل کړي دي ولا فائدة في نقله سوى القأ الشکوک والشبهات في قلوب المتعلمين.

وَيُتِمُّ نِعْمَتَهُۥ عَلَيْكَ وَعَلَىٰٓ ءَالِ يَعْقُوبَ

"ويتم نعمة عليک" يعني بالنبوة والملک "وعلى آل يعقوب" المراد بهم انبيأ بني اسرائيل من ذرية يعقوب عليه السلام لا اولاده وقد سبق تحقيق ذالک بما لا مزيد عليه قريباً.

كَمَآ أَتَمَّهَا عَلَىٰٓ أَبَوَيْكَ مِن قَبْلُ إِبْرَٰهِيمَ وَإِسْحَٰقَ

"کما اتمها" ای النعمة "على ابويک" يعني جد د يوسف چې اسحاق دی او پلار د جد دده چې ابراهيم على نبينا وعليهم السلام دی "من قبل" دمخه تر اتمام پر تا اې يوسف "ابراهيم واسحق" عطف بيان دی د ابويک وقدم ابراهيم على اسحاق تعظيماً لشانه.

إِنَّ رَبَّكَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ۝٦

په تحقيق ستا خدای ښه خبر دی يعني بمن يستحق الاجتبأ واتمام النعمة على اهلها او په هر کار کې حکمت لري بې فائدې کار نه کوي.

لَقَدْ كَانَ فِي يُوسُفَ وَإِخْوَتِهِ آيَاتٌ لِّلسَّائِلِينَ ۝٧

پوه سه: چي لام موطئه د قسم محذوف دی ای والله په تحقیق وه په قصه کي د یوسف او ورنړو دده یعني هغه ورونړه دده چي په مور نه وه د یوسف عليه السلام سره شریکان چي د هغو تعداد لس ؤ چي شپږ له هغو څخه له بطنه د لیأ بنت لیان وه چي د یعقوب عليه السلام د ماما لور وه کما ذکرنا من قبل، او د لیأ له نس څخه یوه لور وه چي دنیه نومېدله، او څلور زامن د دوو مینځیانو وه چي یوه زلفه نومېدله ددې زامن دان او تفتان وه او بله مینځه یلهه نومېدله چي ددې زامن جاد او اشر نومېدل کما ذکرنا، کذا قال البغوي، بغوي رحمه الله وایي چي لیا چي وفات سوه یعقوب عليه السلام د هغې خور راحیل په نکاح کړه چي له هغې څخه یوسف او بنیامین پیدا سوه، نو اولاد د یعقوب عليه السلام ټوله دوولس نفره سوه، او قاضي بیضاوي خلافاً للبغوي وایي چي یعقوب عليه السلام دواړې خوندي په یوه وار سره جمع کړي وې، او بیضاوي وایي چي جمع الاختین في النکاح روا وه دده په دین کي والله اعلم بالصواب والیه المرجع والمآب "آیٰت للسائلین" یعني آیات عظیمه، فالتنوین للتعظیم والجمعیة للتذکیر یعني ډېر لوی علامات د قدرت او متعددي علامې د قدرت الهي دي چي مشرانو اولادو د یعقوب عليه السلام اذلال بلکې وه قتل ته دده قصد وکړی وفعلوا مافعلوا کما سیئاتي في هذه السورة، په مقتضی د آیت کریمه "وتعز من تشأ وتذل من تشأ بیدک الخیر" خدای پاک یوسف عليه السلام ته نبوت ورکړی سره د سلطنته چي صدر اعظم د مصر وگرځېدی او ورنړه دده یې منقادین مطیعین خاضعین ورته راوستل وهذا من اجل الدلائل علی قدرته الباهرة د هغه کسانو لپاره چي سوال د قصه یوسف یې کاوه، په تفسیر حسیني کې وایي: آورده اند که چون یوسف خواب مذکور به پدر بزرگوار خود گفت ویعقوب عليه السلام بکتمان آن خواب یوسف را وصیت نمود وباجتبأ واتمام نعمت یوسف را مژده داد، بعض از زنان برادران او آن گفت وشنید یعقوب ویوسف عليهما السلام شنیدند ووقت شام که برادران بخانه آمدند صورت حال را باز نمودند، ایشانرا عرق حسد بحرکت آوردند بتدبیر درمقابل تقدیر الهي مشغول شدند، و یهودا، روبیل و شمعون گفتند که یوسف تنها

بسجده مايان اکتفأ ننمود بلکه بل پدر ومادر را هم بسجده آوردند وبتدبير مشغول شدند کما قال الله تعالی.

إِذْ قَالُوا لَيُوسُفُ وَأَخُوهُ أَحَبُّ إِلَىٰ أَبِينَا مِنَّا وَنَحْنُ عُصْبَةٌ

دوی وويل والله، نو لام موطئه د قسم چي يوسف او دده سکه ورور بنيامين، گران دي دواړه زموږ پر پلار تر موږ.

سوال: يوسف عليه السلام او دده ورور خو دوه نفره دي، نو ولي يې احب مفرد راوړی؟

ځواب: په نحو کي وايي چي اسم تفضيل چي دلته احب دی) چي مستعمل په من سره وي (لکه دلته په منا کي) مفرد، تثنيه او جمع مذکر او مؤنث پکښي برابر دي "ونحن عصبة" او حال دادی چي موږ يو جماعت لس کسه، قال الفرأ العصبة هي العشرة فما زاد، ددې مقصود دا ؤ چي موږ حقدار يو په محبت سره تر يوسف او ورور دده ولي چي موږ په قوم کي اهل الحل والعقد يو او دوی کشران هلکان دي.

إِنَّ أَبَانَا لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٨﴾

په تحقيق زموږ پلار په ضلال مبين کي دی.

درويش وايي: چي مراد ددوی ضلال د پلار له دين ځخه نه دی ولي که مراد ددوی ضلال مذکور وي نو خو دوی په دې نسبت سره کافران کېدله. بلکې مراد ددوی خطأ مبين ده د يعقوب عليه السلام ده په دنياوي چارو کي، ولي چي موږ د پسو رمه وريپايو او د دښمن ومخ ته ولاړ يو فنحن اولی بالمحبة من الطفلين يوسف واخيه بنيامين.

اقْتُلُوا يُوسُفَ

نو مړ کړئ يوسف.

درويش وايي: چي صاحب د روح البيان وايي چي حسد خو ام الکبائر دی او انبيأ خو معصوم له کبائرو ځخه وي، وروسته يې ځواب ورکړی دی لکن دا خبره د روح البيان بنأ پر دې ده چي اولاد د يعقوب عليه السلام وروسته نبيان گرځيدلي دي او موږ ددې مسئلې پوره تفصيل او په زړه پوري تحقيق وکړی چي دغه اولاد د

يعقوب علیه السلام نه په وخت كي د حسد انبيأ وه او نه وروسته فتذكر هذاك الله.

وهب بن منبه وايي چي د قتل مشوره شمعون رحمه الله وركړه، او كعب رضي الله عنه وايي چي دان وركړه او مقاتل رحمه الله وايي چي روبيل وركړه.

پوښتنه: د اقتلوا يوسف مشوره خو پر هر صورت يو ورور وركړې وه، نو د اقتلوا نسبت وټولو ته څرنګه وكړل سو؟

ځواب: قاتل كه څه هم يو ؤ لكن هغه نور په راضي وه الا من قال لاتقتلوا يوسف، نو اسناد وټولو ته په اعتبار ددوى صحيح دى مجازاً نحو بنو فلان قتلوا وان كان القاتل واحداً منهم لرضاً الكل بقتله.

أَوِ اطْرَحُوهُ أَرْضًا يَخْلُ لَكُمْ وَجْهُ أَبِيكُمْ

او يا يې وغورځوئ په يوه نابلده ځكه كي چي له آبادى څخه لېري وي نو ارضا چي يې نكره راوړى او مبهم يې راوړى معنا يې هم د هغه لېري والي له آبادۍ څخه، نو ځكه يې ارضاً منصوب كړى لكه ظروف مبهمه يعني قدام وخلف ويمين وشمال الى غير ذالک "يخل لكم" يعني كه يې قتل كړئ او كه طرح خالي به سي يعني صاف به سي، المراد بالوجه التوجه يعني توجه د پلار يعقوب علیه السلام به وتاسي ته راوګرځي او بل چا ته به التفات نه كوي او شغل د زړه به يې له محبت څخه د يوسف خلاص وګرځي ولا ينازعكم في محبة احد "يخل لكم" جواب د امر دى.

وَتَكُونُوا مِن بَعْدِهِ قَوْمًا صَالِحِينَ ⑨

عطف دى پر "يخل" او تاسي به وګرځئ وروسته تر قتل د يوسف يا تر طرح د هغه له قوم صالحينو څخه معنى تائبين الى الله تعالى من جنايتكم، او خداى پاک به عفوه راته وكړي، او يا معنا داده چي د پلار سره به صلح كاذبانه وكړې كما قالوا بعد القأ يوسف في الجب اكله الذئب.

قَالَ قَائِلٌ مِّنْهُمْ لَا تَقْتُلُوا يُوسُفَ وَأَلْقُوهُ فِي غَيَابَتِ الْجُبِّ

وويل يو قائل له دوى څخه چي تاسي مه وژنئ يوسف يعني قتل خو ګناه كبيره ده، قائل ددې قول بعض وايي يهودا ؤ، او بعض اهل تاريخ لكه قتاده رحمه الله وايي چي روبيل ؤ، او بغوي رحمه الله اول روايت صحيح بللى دى والعلم

عندالله "وايې چاوه وبېخ ته د ژور ځاه (كوهي)"

پوه سه: چي غيابة هر هغه شي ته وايي چي ستا له ستر گو څخه شی پټ کړي، نو بېخ ته د څاه په دې غيابة وايي چي دی پټوي له ستر گو څخه د ناظرينو شی چي هورې وي، په قاموس كي وايي چي جب نفس څاه ته وايي او هغه څاه ته هم وايي چي ډېري اوبه پكښې وي او بېخ يې لېري وي يعني ژور وي.

يَلْتَقِطْهُ بَعْضُ السَّيَّارَةِ إِن كُنتُمْ فَٰعِلِينَ ﴿١٠﴾

دی به واخلي بعض مسافران چي پر دې څاه تېرېږي والالتفات في اللغة اخذ الشيئ مما لايحس به، كه تاسي ياست چي زما په مشوره كار كوئ، نو داغسي وكړئ او يا معنی دا ده چي كه تاسي هغه كار كوئ چي يوسف او پلار سره جلا كوئ، نو دغسي وكړئ د يهودا غرض دا وو چي بېله مرگه به د ده څخه خلاص سو او په عين حال يهودا هغه مشفق د ورنړو وو پر يوسف چي د قتل يې په دې ډول دی وساتی.

فائده: هغه وخت چي د گردو ورنړو اتفاق پر رايه د يهودا وسو، يعني چي په غيابت الجب كي به يې واچوو، نو ټوله راغله وپلار يعقوب ته كښېنستل او داسې ورته وويل.

قَالُوا۟ يَٰٓأَبَانَا مَا لَكَ لَا تَأْمَ۬نَّا عَلَىٰ يُوسُفَ وَإِنَّا لَهُۥ لَنَٰصِحُونَ ﴿١١﴾

ای زموږ پلاره څه سبب دی چي ته موږ امينان نه بولې يعني زموږ څخه ولې بېرېږې، پر يوسف باندي او په تحقيق موږ د ده خير خواه يو" او د ده مصلحت غواړو او خوشحالي غرض يې دا وو چي پلاره د گمان څخه د حسد پر دوی او بد گماني واره وي.

أَرْسِلْهُ مَعَنَا غَدًا يَرْتَعْ وَيَلْعَبْ وَإِنَّا لَهُۥ لَحَٰفِظُونَ ﴿١٢﴾

واستوه يوسف زموږ سره صباح يعني الی الصحرا يعني چي وخت د پسرلي دی صحرا او دښتونه گل او گلزار دي، نو د يوسف څخه به د كور دغت لېري سي او په صحرا كي به ډېر خوشاله سي، څر به وكړي يعني د صحرا بعض شيان به وخوري لكه ټاټكي "غوی ناړي" پكي پا پكي" او پوڅكی" او دی په صحرا كي

سات تېر کړي په غشي وشتلو سره او د صحرا د هوسيو او سويانو يا مرغانو ښکار به وکړي، او موږ د ده ساتونکي يو د هر ضرر او مکروه څخه،، بيت:

حريفان در بهار عيش خندان ...... من اندر کنج غم چون درد مندان

راوي وايي ورنړو ديوسف دی د صحرا وسيل ته راغب او رازي وګرځاوه

موسم ګل دو سه روز است غنيمت دانيد

که ديګر نوبت تاراج خزان خواهد بود

درويش وايي: چي په دې آيت دليل دی د دې چي صحراته وتل د سيل او ساتېري دپاره روا دی چي د کور دغت په دفعه کړي لکن په شرط د دې چي محرمات د شرع شريفي په ميله کي نه وي لکه د زمان حاضر دځوانانو په ميله کي رباب "ډول" سرنا" او شوقيان" ميلي ته بيول او نور منهيات موجود دي.

قَالَ إِنِّي لَيَحْزُنُنِي أَن تَذْهَبُوا بِهِ وَأَخَافُ أَن يَأْكُلَهُ الذِّئْبُ

يعقوب عليه السلام وزامنو ته وويل په باره کي د بيولو صحرا ته چي په تحقيق ما په غم کي اچوي دا خبره چي تاسي بيا ياست يوسف يعني اوله خبره خو داده چي د يوسف فراق د ځان څخه نسم برداشتولای او دوهمه خبره دا ده، او زه بيرېږم پر دې چي يوسف به وخوري ليوه، ولي چي په کنعان کي لېوان ډېر وه او بغوي رحمه الله وايي چي يعقوب په خوب کي ليدلي وه چي يو ليوه پر يوسف حمله وکړي، نو د هغه خوب په سبب دی د ليوه څخه پر يوسف عليه السلام بيريدی.

پوه سه: چي حزن دلته په دې معنا دی" الم القلب بفراق المحبوب وعدم الصبر عنه.

درويش وايي: چي د مظهري رحمه الله اکثر تفسير د بغوي رحمه الله څخه منقول دی لکن دلته يې داسي ويلي دي "وهذا عندي ليس بشيئ" لان رؤيا الانبيأ وحي قطعي الوجود ولو قد رئ ذالک لتحقق البتة ولا ينفعه الحذر ولم يتحقق ذالک يعني يوسف خو ليوه نه وخوړی بلکه ورنړو وځا ته واچاوه" والجواب عنه چي غايت محبة د يوسف عليه السلام د يعقوب عليه السلام زړه د دې څخه غافله کړی چي رؤيا الانبيأ وحي وجأ ان حبک الشيئ يعمي ويعم" فلا غرو في توهم يعقوب عليه السلام ذالک.

فائده: د نحو او معاني وو په کتابو کي وايي چي الف ولام څلور قسمه دی (۱) الف ولام استغراقي نحو "ان الانسان لفي خسر الا الذين امنوا الآية" ولي

که الف ولام د الانسان د استغراق نسي، نو استثنأ متصل د الا الذين" نه ده ځندي صحيح كما لايخفى على عارف العلوم العربية (۲) او بل الف ولام د پاره د جنس نحو الحمد لله يعني جنس الحمد على مذهب من قال ان اللام في للجنس" او نحو الانسان هو الحيوان الناطق لان التعريف للجنس وبالجنس لا للفرد وبالافراد (۳) او بل الف ولام دی د عهد خارجي نحو جائني رجل فقال ذالك الرجل (۴) او بل الف ولام د عهدي ذهني دی هغه په هغه ځای کي دی چي هوري استغراق او جنس نه صحيح کېږي او معهود خارجي په مابين کي هم نه وي نحو قول القائل لغيره ادخل السوق فاشترى اللحم" مثلا فاللام فى السوق واللحم کي نه استغراق ښکېني صحيح کېږي يعني چي هر بازار ته ولاړ سه او ټولي غوښي راوړه كما لايخفى او نه جنس په کښي ولي چي په ماهيت کي د بازار ماهية د غوښو نه خرڅېږي فالمعنى ه آدخل سوقا من الاسواق واشترى لحماً من اللحوم" او لام عهد خارجي خو نسته ولي د متكلم او مخاطب تر مابين سوق معين او لحم معين نسته وهذا هو معنى العهد الذهني" فاللام فى الذئب للعهد الذهني اى ياكله الذئب من الذياب لان ارادة كل الذياب او جنس الذئب غير ممكن او معهود خارجي په منځ کي د يعقوب او زامنو هم نسته.

درويش وايي: چي دا وه معنى د عهد ذهني، او بې علمه طالبان يا امامان وايي چي عهد ذهني دادی چي د متكلم په ذهن معهود او معلوم شی وي او مخاطب نه وي په خبر نو د آيت ترجمه دغه بېعلمه کسان داسي کوي چي يو شين لېوه ؤ آدم خور په صحرا کي د کنعان، نو د يعقوب عليه السلام هغه لېوه مراد ؤ او زامن يې نه په پوهېدل وهذا كذب بواح، قالوا البلأ من المنطق.

پوه سه: چي د يعقوب عليه السلام زامن په دې حيران وه چي موږ چي يوسف قتل کړو يا يې په جب کي واچوو، نو پلار ته به څه بهانه کوو، نو چي يعقوب عليه السلام ورته وويل اني اخاف ان ياكله الذئب، نو دوی چي يوسف عليه السلام وجب ته، واچاوه پلار ته يې وويل چي يوسف اكله الذئب.

وَأَنتُمْ عَنْهُ غَٰفِلُونَ ﴿١٣﴾

او تاسي به له يوسف څخه غافله ياست، يعقوب عليه السلام مطلب دا ؤ چي زه پر دې

نه بېرېږم چي تاسي وه يوسف ته يو چم وكړئ بلكې زه له دې څخه بېرېږم چي يوسف ته به ضرر ور ورسېږي په سبب د غفلت ستاسي له ده څخه، يعني تاسي به رتع او لعب كوئ اخته به ياست او يوسف به مو يو ځاى كښېنولى وي لېوه به يې وخوري، او ورنو چي يوسف عليه السلام جب ته واچاوه عيناً دغه خبره يې پلار ته وكړه چي مابنام راغله كما سيئاتي، وتركنا يوسف عند متاعنا فاكله الذئب الآية" وهذا ايضاً من بلايا المنطق فتأمل في هذا المبحث، قال المولى الجامي قدس سره:

ازآن ترسم كزو غافل نشنيد .... زغفلت صورت حالش نبينيد
درين ديرينه دشت محنت انگر .... كهن گرگى برو دندان كند تيز

قَالُوا لَئِنْ أَكَلَهُ الذِّئْبُ وَنَحْنُ عُصْبَةٌ إِنَّا إِذًا لَّخٰسِرُونَ ﴿١٤﴾

زامنو يې ورته وويل كه يوسف لېوه وخوړى او حال دادى چي موږ يو جماعت قويه يو چي هر يو پر مقابله د لېوه قادر يو او څرنگه كېداى سي چي موږ ټوله د يوسف له حاله غافله سو، حاصل دا چي يعقوب عليه السلام چي ډېر الحاح او حرص پر طلب د يوسف ددوى سره وه مېلې ته د صحرا او په عين حال كي مېل د يوسف ومېلې ته د صحرا هم محسوس كړى رضي طوعاً وكرهاً بالقضا الالهي.

فائده: په روايت صحيحه ثابته ده چي څه وخت چي نمرود ابراهيم عليه السلام اور ته اچاوه قميص يې ځني وكښى او لڅ يې وه اور ته واچاوه، نو جبرئيل عليه السلام نازل وربښمين قميص له جنته راوړى او په ابراهيم عليه السلام يې واغوستى او هغه قميص ابراهيم عليه السلام واسحاق عليه السلام ته وركړى ؤ او اسحاق وه يعقوب ته او يعقوب هغه قميص د تعويذ پر ډول پوښ كړى ؤ او د يوسف عليه السلام په غاړه كښي يې اچولى ؤ، حسين كاشفي په تفسير حسيني كي وايي" يعقوب عليه السلام بمشايعه فرزندان تا شجرة الوداع كه بر دروازه كنعان بوده بيرون آمد ويوسف را دركنار گرفته گريه كنان وداع نمود، يوسف عليه السلام گفت اى پدر سبب گريه تو چيست، يعقوب گفت اى يوسف ازين رفتن تو رائحه اندوه بزرگ بمشام دل من ميرسد نميدانم كه سر انجام كار بكجا خواهد رسيد، آرى يعقوب گفت اى پسر اى نور ديده پدر مرا فراموش نكنيد من ترا فراموش نميكنم، فرزندان يعقوب تا وقتيكه يعقوب بر در كنعان استاده درمحافظ يوسف مبالغه بسيار بعمل مى آوردند، برادران يكى پس

دیگری یوسف را برشانه می نشانید ویعقوب نندارہ میکرد وهمواره درفراق یوسف میگریست.

راوي وايي چي د يعقوب عليه السلام زامن چي دده له سترګو څخه لېري سوه يوسف عليه السلام يې پر مځکه وغورځاوه وقالوا يا صاحب الرؤيا الكاذبة التي رئيت الكواكب لک ساجدين من يخلصوک من ايدينا اليوم.

حسين كاشفي در تفسير حسيني چنين مېفرمايد درخاک خواری تشنه وگشنه بر روی می کشیدند تانزدیک بهلاک بود انتهی، او يوسف عليه السلام به ويل يا ابتاه څرنګه ژر دوی ستا نصيحت زما په باره کي هېر کړی، حاصل د قصې دادی چي بعض ورونه د يوسف د قتل د فلان خوښ وه لكن يهودا يې له قتل څخه د موضوع خلاف ؤ اخير الامر اتفاق پر رايه د يهودا وسوه قال الله تعالى:

فَلَمَّا ذَهَبُوا بِهِۦ وَأَجْمَعُوٓا۟ أَن يَجْعَلُوهُ فِى غَيَـٰبَتِ ٱلْجُبِّ ۚ

نو څه وخت چي بوتلی ورونه يوسف او اتفاق او عزم ددوی وکړی چي اچوو به يوسف په پای کي د ژور څاه چي هورې موجود ؤ.

پوهـ سه: چي جواب د "لما" محذوف دی ای فعلوا ما ارادوبه، تاريخ وايي چي يوسف عليه السلام په دغه وخت کي د دوولسو كالو ؤ، او بعض وايي چي د اتلسو كالو ؤ او دی يې راوستی وه هغه څاه ته چي خوله يې تنګه وه او بېخ يې فراخه، مقاتل رحمة الله عليه وايي چي څاه د يعقوب عليه السلام له كوره درې فرسخه لېري ؤ، راوي وايي چي د څاه غاړي له چي يې راوستی دوی به څاه ته ورېري واهه ده به لاسونه د څاه په غاړه پوري ټينګ کړه، اخير يې لاسونه وروتړل او قميص يې ځني وكښی، دوی خو ددې لپاره ځني وكښی چي ماښام دغه قميص په وينو لړلی پلار ته ورورې چي يوسف اكله الذئب، يوسف عليه السلام ورته وويل يا اخونا ردوا علي قميص اتواري به في الجب (ای زما ورونو زما قيص بيرته ماته راکړئ چي زه به ځان او بدن په پټوم په جب کي) دوی په بې رحمانه لهجه ورته وويل ادع الشمس والقمر والكواكب التي رئيتهم لک ساجدين، يوسف عليه السلام له ډېر وهم او بېري ورته وويل چي ما هيڅ خوب نه دی ليدلی خير په ملا کي يې تناؤ ور واچاوه چي نيمايي ته د څاه ورسېدی تناؤ يې قطع کړی تاچي غالب ګمان ددوی دا ؤ چي مړ به سي، يوسف عليه السلام په اوبو کي ولوېدی د څاه په

بېخ کي يوه غټه ډبره وه چي تر اوبو راوتلې وه يوسف ﷺ پر هغه ډبره ودرېدی، راوي وايي يوسف چي څاه ته ولوېدی د ورونو خيال خو داؤ چي يوسف په اوبو کي د څاه ډوب سوی او مړ سوی به وی، نو يې ورناري کړې يا يوسف، د يوسف ﷺ دا خيال سو چي مګر او شايد چي په زړو کي به يې رحمت پيدا سوی وي او بيرته به مي له څاه څخه وکاږي، نو ځکه يوسف ﷺ ناره وکړه چي ها، نو ورونو يې لو ډبره راواخستل چي پر دا سر يې وولي لکن يهودا منع کړه، راوي وايي چي ورونه ځني ولاړه او يوسف ﷺ يک تنها په ژور څاه تاريک کي پاته سو او په زار زار به يې ژړله، نو جبرئيل ﷺ وحي ورته راوړې کما قال الله تبارک وتعالى:

وَأَوۡحَيۡنَآ إِلَيۡهِ

موږ وحي وکړې وه يوسف ﷺ ته.

درويش وايي: چي په روح المعاني کي وايي چي دا وحي لپاره د خوشالی د يوسف ﷺ وې او زړی ؤ ددې چي ته به په وروسته کي نبي يې او ازالة د وحشت د ده وه او تسلي د ده وه.

مجاهد رحمة الله عليه وايې چي دا ابهام وو او بعض وايې چي په خوب کي زړی وو او قتاده وايې چي جبرئيل دا خبره ورته والله اعلم بمراده" انتهی غرض د روح المعاني دا دی چي وحي د نبوت نه وې" او مظهري رحمة الله عليه وايې چي ظاهره دا ده چي وحي د نبوت نه وې او د تبليغ بلکه صرف د اطمنان قلب د يوسف دپاره وې" بلکه دا داسي وحي دي لکه په هغه آيت کي چي راغلي دي" واوحی الی ام موسی ان ارضعيه" وروسته خدای پاک په باره کي د موسی ويلي دي" فلما بلغ اشده (ای زمان قوته عقلا) اتيناه حکما وعلما" ای نبوة وعلما.

درويش وايي: چي مختاره هم دغه مذهب دی والعلم عند الله لکن صاحب د روح البيان وايې "وکان وحي نبوة ورسالة کما عليه المحققون (درويش وايي: چي والله اعلم څوک مراد دی د صاحب د روح البيان د محققينو څخه) وروسته دی وايې چي دا خبره صحيح سوې ده چي خدای پاک وحي د نبوت کړي دي ويحی ﷺ ته، او عليه السلام ته د مخه تر بلوغ وروسته، ده دليل پر خپله خبره داسي راوړی دی او قياس د نبوت يې پر ولايت کړی دی حيث قال لان الله تعالى

باب فتح الولايت الخاصة لبعض الآحاد في صغرهم كا الشيخ سهل قدس سره فلان يكون باب النبوة مفتوحا بالاولى لكمال استعداد الانبيأ عليهم السلام فامر النبوة والولاية لايتوقف على البلوغ ولا على سن الاربعين وروسته يې ويلي دي كه څه هم نبي ګرځول د خداى په اكثرو انبياؤ كي بعد بلوغ اربعين سنة على ما جرى يې عادة الله عز وجل انتهىٰ.

درويش وايي: چي قياس د نبوة پر ولايت نه دى صحيح لانهما امور موهبية من الله عز وجل لا مجال للعقل والقياس فيها وايضا قياس د نبوة د يوسف عليه السلام قبل البلوغ پر نبوة د يحيٰ او عيسىٰ عليهما السلام نه دى صحيح لان لفظ او حينا اليه" په قصه كي د يوسف عليه السلام يحتمل ان يكون لاطمنان قلبه لا للاستنبأ لكه صاحب د روح المعاني او مظهري چي وويل كما مر عنقريب.

درويش وايي: چي والعجب ان صاحب روح البيان په اول كي د تفسير د دې آيت داسي ويلي دي" تبشيراً بما يؤل اليه امره آه ولا يرتاب عاقل بان عبارت ما يؤل اليه امره انما يستعمل في الامر الموجود في المستقبل لا فى الامر الموجود حالا فتدبر غاية التدبر والله اعلم بحال يوسف فى الاستنبأ اكان فى الحال او فى الاستقبال.

فائده: حسن رحمة الله عليه وايې چي يوسف عليه السلام په وخت د القأ فى الجب د (۱۲) كالو وو او بعض علمأ وايې د (۱۷) كالو وو" او بعض وايې د (۱۸) كالو وو او د پلار يعقوب عليه السلام سره چي ملاقي سو (۸۰) كاله وروسته.

فائده: حسين كاشفي رحمة الله عليه په خپل تفسير كي وايې كه خطاب ملك اعلى بطائر اشيان سدرة المنتهىٰ رسيد" ادرک عبدي جبرئيل" جبرئيل عليه السلام پيش ازانكه يوسف به تگ چاه رسد بوى رسيد ودر پنجه مقدسه خود گرفت وبر صخره چاه بنشانيد واز طعام وشراب بهشت باو داد" وپيراهن خليل عليه السلام كه بر بازوي يوسف تعويز وار بود او را به پوشانيد انتهىٰ بعبارته" والله اعلم بحقيقة حال يوسف عليه السلام فى البير.

لَتُنَبِّئَنَّهُم بِأَمْرِهِمْ هَٰذَا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿۱۵﴾

لام موطئه د قسم محذوف دى والمعنى و الله ته به خبر كړې ورونړه په دغه كار سره چي ستا سره يې وكړى او دوى به نه پوهېږي چي ته زموږ ورو يوسف

يې حتى ته به ورته ووايه چي زه يوسف يم ووجه ذالک چي د يوسف شان او حال
ډېر لوړ وو چي عزيز مصر وو او د دوی تو هم نه کېدی چي زموږ ورو يوسف به
ژوندی وي او که ژوندی هم وي د فقر او مسکنت په ژوند کي به وي، او بل زمانه
ډېره تېره سوې ده د القأ الجب تر مابين په (۱۲) کلني کي د يوسف (۱۷) کلني
کي بيا تر دې ملاقات پوري د يوسف سره په مصر کي تخمينا (۸۰) کاله ته
قريب "کريمه" فدخلوا عليه فعرفهم وهم له منکرون" يعني چي وروڼه د يوسف
داخل سوه پر يوسف وپېژندل دوی ولي د وروڼو حليه تقريبا پر پخواني حال پاته
او جامې پر هغه حال د مسکنت پاته وې او وروڼه د يوسف څخه منکر يعني نې
پېژندی" بغوي وايې چي درې ورځي وروسته دا آيت ويوسف ته راوړی او هغه
خبره چي بغوي کړې ده چي يهودا به ډوډۍ ورته راوړه ډېره بعيده ده ولي چي
يهودا که څه هم په شان کي د يوسف سخت دريزه نه وو لکه نوز وروڼه لکن دونه
محبت خو يې هم نه ورسره درلودی چي ډوډۍ ورته راوړي ولي چي په فراق د
پلار څخه خو يهودا هم راضي ؤ" صرف له قتل څخه د يوسف عليه السلام يې وروڼه
منعه کړه او په القأ في الجب سره مشوره ورکړه بلکه کما مر طعام او شراب د
يوسف عليه السلام له جنته جبرئيل عليه السلام ورته راوړه، او جبرئيل دده د تسکين لپاره ورته
راتلی او زېری د خروج من الجب به يې ورته کاوه ويخبره انه ينبئهم بما فعلوا
وهم لايشعرون، ابن عباس رضي الله عنهما وايي چي وروڼو چي يوسف عليه السلام وجب ته
واچاوه نو سېرلی يې ذبح کړی او د يوسف عليه السلام هغه قميص چي دوی څني کنبلی
ؤ کمامر د هغه سېرلي په وينو يې ولړی، قال الله تعالى:

وَجَآءُوٓ أَبَاهُمۡ عِشَآءٗ يَبۡكُونَ ١٦

او دوی راغله ماختتن وپلار ته په داسي حال کي چي دوی ژړل يعني د
دروا‌غو ژړا يې کوله هم له دې سببه دوی ماختتن راغله چي پلار يې سترګي ونه
ويني چي د اوښکو قطره هم نسته پکښي بلکي صرف اواز د ژړا دی.

پوه سه: چي يعقوب عليه السلام چي ددوی د ژړا اوازونه واورېدل نو له کوره ورته
راووتی او داسي يې ورته وويل "مالکم يا بني هل اصابکم في غنمکم شئ" ولي
ژاړئ اې زامنو آيا تاسي ته په پسو کي کوم تاوان دررسېدلی يعني لېوه درڅخه

وړي دي؟ دوی ورته وویل یا!نو یعقوب ﷺ ورته وویل چي یوسف څه سو؟ دوی ورته وویل د ژړا په لهجه کي:

قَالُوا يَا أَبَانَا إِنَّا ذَهَبْنَا نَسْتَبِقُ وَتَرَكْنَا يُوسُفَ عِندَ مَتَاعِنَا فَأَكَلَهُ الذِّئْبُ ۖ وَمَا أَنتَ بِمُؤْمِنٍ لَّنَا وَلَوْ كُنَّا صَادِقِينَ ﴿١٧﴾

دوی ورته وویل اې پلاره زموږ په تحقیق موږ په صحرا کي په سیالۍ منډي سره وهلې چي کوم یو به په ځغاسته کي غالب سي، او موږ پرې ښې ؤ یوسف په نېږ د کالو زموږ یعني پتوان او صدرۍ وغیره چي غالباً د منډو په وخت کي یې خلګ کاږي، نو لېوه راغلی یوسف یې وخوړی یعني چي موږ ډېر ځني لېري ؤ او ته په دې خبره کي زموږ تصدیق نه کوې ولې ته پر موږ بد ګمان یې او شدت محبت د یوسف سره کوې که څه هم موږ رشتیا ویونکي یو "لسوء ظنک بنا" یعني موږ خو صادق عندالله یو لکن ته مو تصدیق نه کوې په سبب د بد ګمانۍ ستا پر موږ په امر کي د یوسف، راوي وایي چي دوی چي د یوسف ﷺ پر قمیص د سېرليویني پاشلې قمیص یې څیري نه کړی صرف یې په وینو ککڼ کړی.

وَجَاءُوا عَلَىٰ قَمِيصِهِ بِدَمٍ كَذِبٍ ۚ

او دوی راتګ وکړی پر قمیصه د یوسف ﷺ سر بیره په وینو سره کذب، ای ذی کذب او یا مکذوب فیه تاچي حمل د کذب پر دم صحیح سي، او دا هم احتمال لري چي حمل د کذب چي مصدر دی پر "دم" چي ذات دی مبالغه وي لکه زید عدل، په حدیث صحیح کي چي روایت یې حسن رحمه الله کړی دی راغلي دي چي یعقوب ﷺ چي خبر د هلاک د محبوب زوی یوسف واورېدی بلا اختیاره یې لویه چغه وکړه او دوی ته یې وویل چي قمیص یې راوړئ، دوی چي قمیص ورته راوړی یعقوب ﷺ پرله واړاوه ویني خو پر قمیص وې لکن د قمیص یو ځای هم نه ؤ څیري، نو یې ورته وویل اې زامنو دا عجیب هوښیار لېوه ؤ چي زما زوی یې وخوړی او قمیص یې سالم ورپرېښو، نو یعقوب ﷺ په دې پوه سو چي دوی قمیص ځني کښلی دی او قتل کړی یې دی، فلذا قال:

قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ اَنْفُسُكُمْ اَمْرًا فَصَبْرٌ جَمِيلٌ

بلکې تاسي ته اسانه کړي دي یا تاسي ته ښائسته کړي دي ستاسي نفسونو چي د یوسف سره مو بغض درلودی یو امر عظیم، نو تنوین لپاره د تعظیم دی وهذا الامر العظیم هو قتل یوسف طفل بې گناه.

پوه سه: چي یعقوب عليه السلام په دوو شیانو سره پر دوی امر ددې وکړی بل سولت لکم آه، یو ددوی سخت حسد د یوسف عليه السلام سره چي ددوی له موره نه ؤ او بل په دې چي پر قمیص یې اثر د خرق یا د غاښو د لېوه ونه لیدی.

پوه سه: "فصبر جميل" په حذف د مبتدأ ای فامری صبر جمیل یا صبر جمیل اختاره "صبر جمیل" هغه ته وایي چي شکایت وخلگو ته نه کوي او نه جذع د خلگو په حضور کي کوي، علمأ وایي شکایت وخدای پاک ته روا دی یعني په یو مصیبت کي ژړا زاری وخدای پاک ته په دفع کي د هغه مصیبت کوي او اظهار د شکایت په نېز د خلگو ناروا دی لانه شکایت من الله واظهار عدم رضائه بقضأ الله عزوجل ، ، ، بیت:

بر فلک برتر بود اسرار او ....شیئا لله شیئا لله کار او

وَاللّٰهُ الْمُسْتَعَانُ عَلٰى مَا تَصِفُوْنَ ﴿۱۸﴾

او له خدای جل جلاله څخه کومک غواړم پر برداشت او صبر پر هغه چي تاسي یې بیان کوئ یعني من هلاک یوسف فکلمة ما موصولة والعائد محذوف ای ما تصفونه، بغوي رحمة الله علیه وایي چي په قصه کي د یوسف راغلي دي چي زامنو د یعقوب عليه السلام یو لېوه په ښکار ژوندی نیولی ؤ او تناؤ یې په غاړه یعقوب عليه السلام ته راوستی او یعقوب عليه السلام ته یې وویل چي دغه لېوه یوسف وخوړی، نو یعقوب عليه السلام لېوه ته وویل چي اې لېوه تا زما زوی وخوړی او زما د زړه مېوه تا قطع کړه لېوه په قدرت د رب العزت خبري وکړې وقال والله مارئیت وجه ابنک قط یعقوب عليه السلام ورته وویل چي تا په صحرا کي د کنعان څه کوله چي راتلې؟ لېوه ورته وویل چي زه پر بنأ د صلة الرحم یعني زما بعض اقربأ په صحرا کي د کنعان وه ما ویل چي د هغو سره به ملاقات وکړم، نو دغو کسانو زه ښکار کړم.

درویش وايي: چي ددې معجزه انګېزه وينا څخه وه يعقوب عليه السلام ته اظهر من الشمس كذب د زامنو معلوم سو.

تنبیه: سوال: بعض مفسران وايي چي يعقوب د يوسف عليهما السلام په فراق ولي دومره په درياب کي د غم خدای پاک ډوب کړی؟ ددې سوال: په ځواب کي مفسران وايي چي يعقوب د يوسف عليهما السلام د رضاع لپاره يوه مينځه چي د هغې زوی شیرخوار ؤ رانیول، وروسته یې د مينځي هغه شيرخوار زوی ځني خرڅ کړی تاچي شیدي ددې یوازي ويوسف ته پاته سي، نو مینځي وژړل په فراق د خپل زوی او خدای پاک ته یې تضرع وکړه اوداسي یې وویل ان يعقوب فرق بيني وبين ولدي ففرق بينه وبين ولده يوسف، نو خدای پاک يې دعا قبوله کړه نو يعقوب او يوسف عليهما السلام نه سوه سره يو ځای تر هغو چي هغه مينځه او زوی يې سره يو ځای کېدل، انتهی.

درویش وايي: چي دا صرف يوه افواه ده چي هيڅ يو مؤمن دومره جريمه پر غاړه نه اخلي او نه هيڅ ولي فضلاً عن النبي ثم فضلا عن يعقوب بن اسحاق بن ابراهيم عليهم السلام ، او بعض وايي چي يعقوب عليه السلام يو وخت د بزې مرغومی د مور په مخ کي ذبح کړی مور يې د خپل اولاد ويني وليدلې فلم يرض ذالک الله عزوجل من يعقوب فاراه دماً بدم وفرقة بفرقة وذالک لعظم شان النبوة. ولهذا قيل حسنات الابرار سيئات المقربين.

درویش وايي: چي ورته توجيهاتو ته ضرورت نسته بعد ماثبت في الحديث الصحيح اشد الناس بلاء الانبيأ ثم الاوليأ ثم الامثلی فالامثل، او علمأ وايي چي د خدای پاک په جناب کي يو چا ته چي يوه درجه د قرب منظوره وي او هغې درجې ته هغه سړی په طاعات بدنيه او ماليه وو سره نه سي رسېدای صب عليه البلا يأ من الامراض وفراق الاحبة ثم وفقه للصبر كما قال يعقوب عليه السلام فصبر جميل لما وصله الله الى تلک الدرجة العليأ وهذا هو السر والحكمة في شهادة الحسين على جده و عليه الصلوة والسلام في برية كربلا ، وقصة مشهورة.

درویش وايي: چي ما يو كتاب په نامه د شهادة الحسنين رضي الله عنهما تصنيف کړی دی چي په دې کتاب کي پوره په زړه پوري قصه د شهادت د حسن او حسين رضي الله عنهما بيان کړې ده، والله الموفق.

وَجَاءَتْ سَيَّارَةٌ

او راغله يوه قافله چي دوی سير کاوه له مدين څخه ومصر ته او لار ئندي ورکه سوه، نو نژدې وځاته چي يوسف عليه السلام پکښې وو واړوله او دا ځاه په يوه بيابان کي وو چي د اباتی څخه ډير لير وو صرف د شپنيانو او مسافرينو دپاره ؤ او د دې ځاه اوبه توروې وې او هغه توروې اوبه چي يوسف عليه السلام ورڅوال يو نهايت خوږې وګرځېدلې" قاله المفسرون رحمهم الله واصحاب التواريخ القديمه" حسين کاشفي وايي روز چهارم مژده نجات به يوسف رسيد.

فَأَرْسَلُوا وَارِدَهُمْ فَأَدْلَىٰ دَلْوَهُ

نو قافلې والا وو واستاوه وځاته اوبه راوړونکی د قافلی دپاره چي نوم يې مالک بن ذعر خزاعي ؤ، نو ځاته يې وروځړول سولاغه د ابو د راکښلو دپاره نو يوسف ته وحي راغلې چي د سولاغې تناو ټينګ کړه، درمعالم التنزيل آمده که ديوارهای جب بر فراق يوسف گريه کردند وذالک لان للجمادات حيات حقانيه لا يعرفها الا العلمأ بالله.

په صحيح حديث کي د بخاري راغلي دي چي عليه الصلوة والسلام د مخه تر جوړېدو د منبر نبوي پر يو وچ لرګي د خورما په وخت کي د خطبې او وعظ تکيه کوله چي منبر جوړ سو او عليه الصلوة والسلام په ورځ د جمعې پر منبر تشريف فرما سو هغه وچ لرګی په ژړا سو چي ټولو خلګو اورېده حتی چي عليه الصلوة والسلام بېرته د منبر څخه ورته راغلی او پر هغه لرګي يې لاس کښېښو ځو چي هغه لرګی کرار کرار ساکت سو......... بيت:

استن حنا نه از هجر رسول ....ناله ميزند همچو ارباب عقول
گفت پيغمبر چه خواهي ای ستون .... گفت جانم از فراقت گشتت خون

درويش وايي: چي د دې ډېر مثالونه نور هم سته يطول بذكرها التفسير، نو يوسف چي په تناو پوري لاسونه ټينګ کړه سولاغه چي د ځا خولي ته راغله ناګاه يو هلک چي حسن فوق العادة يې درلودی وې ليدی چنانچه په صحيح حديث کي راغلي دی عليه الصلوة والسلام وايې چي يوسف ته نيمايي حسن د ښائسته نرو او

بنځو ورکول سوی وو راوي الحديث المذکور ابن ابي شيبه واحمد وابو يعلی والحاکم عن انس بغوي وايي چي دا جمال د يوسف عليه السلام د ده انا ساره په ميراث رسېدلی وو چي هغې ته سدس الحسن ورکړه سوی وو مالک بن وعر چي يوسف وليدی، نو يې داسي وويل.

قَالَ يٰبُشْرٰى هٰذَا غُلٰمٌ

درویش وايي: چي د عربو دا عادت دی چي په وخت کي د ډېر غم واحسرتاه وايې يا واويلاه چي مقصود مبالغه په غم او حسرت کي ده يعني غمه راځه دغه دي وخت دی، وهکذا او په وخت کي د ډېرې خوشحالۍ يا بشری ومثله وايې ګويا خپل ځان ته د زېري نارې وهي چي خوشحالي راځه دغه دی وخت دی وهذا ايضا مبالغة والا فمنادی لا يکون الا من ذوی العلم، او بعض مفسرين وايې چي بشری نوم د ملګري د مالک وو، نو هغه ته يې د دې سببه وکړه چي کومک راسره وکړه په اخراج کي د دلوي مع الغلام دا دی يو هلک يعني بلوغ ته نارسېده" علامه عبد الرحمٰن الجامي قدس سره العالي" په خپل کتاب کي داسي وايې " بر آمد بس جهان امروز ماهي.

وَاَسَرُّوْهُ بِضَاعَةً

يعني مالک او ملګري د ده يوسف پټ کړی د نورو قافلې والا وو څخه چي دوی دعوی د شراکت پکښي ونه کړي، او بعض مفسرين وايې چي حال د يوسف يې پټ کړی يعني چي مونږ د دا څخه راوکښی بلکه داسي اظهارات يې شروع کړه چي مونږ ته د دا مالکانو په لاس را کړی چي په مصر کي زمونږ د پاره خرڅ کړئ يعني دا يوسف د هغه مريې وو "بضاعة" منصوب دی د ضمير څخه د اسرو چي يوسف ته راجع وو ای حال کون بضاعة ای راس المال د تجارت دپاره يعني سبب د کټي په تجارت کي چي په مصر کي يې خرڅ کړو.

وَاللّٰهُ عَلِيْمٌۢ بِمَا يَعْمَلُوْنَ ⑲

او خدای جل جلاله خبر دی په هغه کار او عمل چي د يوسف ورونړو د پلار او د ده يوسف سره وکړی.

پوه سه: چي د يوسف ورونړو به هره ورځ دې ځاته راتله چي د يوسف حال ځان ته معلوم کړي ځلورمه ورځ کي چي راغله يوسف د ځا څخه را ايستل سوی وو، نو دوی مالک ته وويل چي دا زموږ مريي زموږ څخه راتښتېدلی وو په دې ځا کي ځان پټ کړی وو، نو موږ يې ډېر تنگ کړي يو اوس يې خرڅه وو.

سوال: يوسف ولي و قافلې والو ته خپله حال نه وايه چي زه مريی نه يم دا زما ورونړه دي او ټوله قصه يې ولي نه ورته کوله بيا خو قافلي والو نه رانيولی او شايد يعقوب عليه السلام ته بې ور وستلی وای؟

ځواب: يوسف ته ورونړو په اشارات خفيه ووسره د قتل تهديد ورکړی وو که دی صورت حال ووايې او يا پخپل عربي ژبه ورته ويلي وه.

وَ شَرَوْهُ بِثَمَنٍ بَخْسٍ دَرَاهِمَ مَعْدُوْدَةٍ

نو پر دې تقدير د شروه ضمير د جمع و ورونړو ته د يوسف راجع دی والشرأ په معنی د بيع ده لکونه من الاضداد والمعنی ورونړو د يوسف دی خرڅ کړی پر مالک واصحابه باندي په ثمن حرام سره لان بيع الحر حرام قاله ضحاک ومقاتل والسدي رحمة الله عليهم "دراهم معدودة" بدل دی د ثمن څخه والمعنی څو درهمه چي په حساب ورکړه سوه.

فائده: حرام مال ته ولي بخس وايې لانه منخوس من البرکة ای منقوص منها" او عکرمه او شعبي د بخس ترجمه په قليل سره کړې ده.

فائده: په هغه زمانه کي رواج دا وو چي يوه وقيه زر به دوی په تاله او وزن سره ورکول او کم تر وقيه به يې په حساب ورکولې ابن مسعود او ابن عباس رضي الله عنهم وايي چي (۲۰) درهمه وه چي پر وروړ دوه درهمه ور ورسېدله او بعض وايې (۲۲) درهمه او هغه چي بعض مفسرين وايې چي (۴۰) درهمه وه د معدودة وه لفظ خلاف خبر ده ولي (۴۰) درهمه خو مقدار د وقيه دی وقد مر ان الوقية وما فوقها کانوا يزنونها فافهم.

فائده: د ورنړو غرض په خرڅولو کي د يوسف دا وو چي قافله بې مصر ته بوزي او هوري به يې خرڅ کړي او د يعقوب د سترگو څخه به ډېر گوښه سي، وقد کان کذالک.

پوه سه: چي بيضاوي او مظهري او روح البيان او روح المعاني دا احتمال هم راوړی دی چي شرأ دي پخپله معنا وي يعني رانيول لکن ضمير د جمع د شروه دی راجع وي و مالک او اصحابو ته د ده.

درويش وايي: چي مشهوره او اسان معنی هغه ده چي موږ وکړه؛ ولا يخلو ما قال هولأ المفسرين من التکلف کما لايخفی علی من طالع تلک التفاسير والله اعلم.

وَكَانُوا فِيهِ مِنَ الزَّاهِدِينَ ﴿٢٠﴾

او وه ورونو د يوسف ځخه بې رغبته، ولي چي دوی ته منزله د يوسف په نيز د خدای ﷻ نه وه معلومه او يا معنی دا ده چي دوی وه په ثمن کي د يوسف بې رغبته ولي د دوی مقصد روپۍ نه وې بلکه ليري کول د يوسف وه د پلار ځخه کما مر عنقريب وهذا الغرض انسب ببيعه بدراهم معدودة.

تنبيه: راويان د قصې وايي چي مالک بن وعر چي يوسف له ورونو ځخه رانيوي نو ورونو د يوسف وده ته وويل چي ده هر فکر به پر کوې دا مريی په تېښته اموخته دی چي درځخه وه نه تښتي، خير کاروان مصر ته ورسېدی، او مالک يوسف عليه السلام وه خرڅولو ته پېش کړی، نو قطفير چي پر خزانو د مصر وزير خزانه ؤ چي د عزيز په نامه سره مشهور ؤ رانيوی او پادشاه د مصر او د مصر شاوخوا ريان بن الوليد بن ثروان ؤ د عمالقه له قوم ځخه، راوي وايي چي دا ملک مصر تر هغو ژوندی ؤ چي ايمان يې پر يوسف عليه السلام راوړی او دده متابعت يې وکړی پر دين دده ثم مات الملک، بعض راويان لکه ابن عباس رضي الله عنهما وايي چي قطفير يوسف عليه السلام دده د مالک وعر ځخه په شل ديناره او يو جوت چوټو او يو دوه جوته سيينو کالو رانيوی، او وهب بن منبه رحمه الله وايي چي مالک بن وعر يوسف عليه السلام په بازار کي ليلام ته پېش کړی چي په عربي بيع د من يزيد بولي او په پښتو يې بالا دوي بولي، نو تجارانو د مصر يو پر بل بالا دوي شروع کړه حتی چي قيمت د يوسف عليه السلام دده په تاله چي وزن دده ځلوېښت رطله ؤ، يوه توله سره زر يوه توله مشک يوه توله وريښمو ته ورسېدی، نو تجارانو بالا دوي بنده کړه او قطفير يوسف عليه السلام رانيوی قال الله تعالی.

وَقَالَ الَّذِي اشْتَرٰىهُ مِنْ مِّصْرَ لِامْرَاَتِهٖٓ اَكْرِمِيْ مَثْوٰىهُ

او وويل هغه چا چي يوسف عليه السلام يې رانيوي د مصر باشنده چي قطفير يې نوم ؤ او په عزيز مصر سره يې شهرت درلودى راغلى وخپلي ماينې ته چي راعيل يا زلېخا يې نوم ؤ والثاني هو المشهور عند العوام والخواص، او په روح المعاني کي وايي چي نوم يې راعيل ؤ وهو المروي عن مجاهد رحمه الله، او سدي رحمه الله وايي چي نوم يې زلېخا بنت تمليخا ؤ وقيل اسمها راعيل لقبها زليخا، وقيل بالعكس انتهى.

درويش وايي: چي په قول د روح المعاني اختلاف د رواياتو ختم سو.

فائده: "المثوى" موضع الاقامة والمراد منزلته كما قال ابن جريج وقتاده، وقيل اكرميه في المجلس والمطعم والمقام وهذا التفسير اشمل من الاول واولى منه كما لا يخفى.

عَسٰٓى اَنْ يَّنْفَعَنَآ اَوْ نَتَّخِذَهٗ وَلَدًا

شايد مونږ ته به نفع راورسوي يعني په ډېره ربح به را خرخ سي، که مونږ خرخاوه، او تفسير حسيني وايي: شايد آنکه سود رساند مارا درکار ضيع وعقار وسر انجام مصالح روزگار ما انتهى والى هذا التفسير اشار المظهري وصاحب روح المعاني ايضاً روح البيان رحمه الله، او يا زوى وګرځوو چي په عربي يې متبنى بولي، ولي چي قطفير وچ ؤ يعني عقيم ؤ.

فائده: درويش وايي چي "تفرس" په فراست سره د يو شي ادارک ته وايي فراست د عقل په نور او رڼا سره د يو شي علم ته وايي كما ورد في الحديث النبوي ﷺ "اتقوا فراسة المؤمن فانه ينظر بنور الله" قال ابن مسعود رضي الله عنه فيما اخرجه سعيد بن مسيب والحاكم وصححه وجماعة، افرس الناس في الدنيا ثلثة (۱) عزيز چونکه ده په يوسف عليه السلام کي علامات د رشد او امانت داری وليدل په نور د عقل نو يې ځکه ماينې ته وويل "اكرمي مثواه عسى ان ينفعنا الآية" (۲) د شعيب عليه السلام لور ؤ هغه وخت چي موسى عليه السلام نبي نه ؤ او په خطاء يې قبطي د قوم فرعون مړ کړى او د فرعون له بېري وتښتېدى او قريې ته د شعيب عليه السلام تللى ؤ او هوري يې د شعيب عليه السلام د لوښو پسونه ور اوبه کړل كما مر قصة في

تفسير سورة البقرة، نو شعيب وه موسى عليهما السلام ته خپل لور وروا ستول او دی يې کور ته وغوښتی، نو د شعيب عليه السلام لور خپل پلار ته وويل "يا ابت استأجره ان خير من استأجرت القوي الامين الى اخير الايات. (۳) ابوبكر رضي الله عنه چي په عمر رضي الله عنه کي يې پالنه د دين او پر مخ بيول د اسلام په ده کي وليدل، نو د ناجوړۍ په وخت کي يې امير المؤمنين عمر رضي الله عنه خليفة الاسلام وګرځاوه.

درويش وايي: چي دا تفرس به جاري وي او په کفر أو اسلام پوري اړه نه لري لان العزيز كان كافراً، فافهم واحفظ فانها فائدة سنية من سوانح الوقت.

وَكَذَٰلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ

دغه رنګه لکه موږ چي نجات ورکړی له قتل د ورونو، او له جب څخه مو راويستی او عزيز المصر مو پر ده مهربان کړی کمامر من قوله لامرئته اکرمي مثواه، موږ تمکين، قدر او عزت وده ته ورکړ په مځکه کي د مصر حتی څه موده وروسته پر خزائنو د مصر وزير خزانه مقرر سو کما سيئاتي.

وَلِنُعَلِّمَهُ مِن تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ ۚ وَاللَّهُ غَالِبٌ عَلَىٰ أَمْرِهِ

پوه سه: چي کلمه د عطف محذوف المغطوف عليه ده تقديره ليحكم بالعدل ولنعلمه آه وقيل كلمة العطف زائدة، والمعنی چي موږ وروښيو يوسف ته تأويل او تعبير د بعض خوبونو لکه تعبير د خوب د ملک مصر او تعبير د دوو بنديانو دده سره په بندي خانه کي وه کما سيئاتي في القرآن الكريم.

پوه سه: چي ضمير د "امره" وه خدای پاک ته راجع دی، والمعنی خدای پاک غالب دی پر خپل کار (نو مراد له امر څخه هغه دی چي جمع يې امور راځي) يعني له کاره د خدای جل جلاله ثوک منازع او مدافع نسي کېدای يفعل مايشأ ويحكم مايريد، او عين ممکنه ده چي له امر څخه دي مراد هغه معنی وي چي جمع يې اوامر راځي يعني مقابل د نهي قال الله تعالى "انما امره اذا اراد شيئاً ان يقول له كن فيكون"

وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢١﴾

لکن ډېر خلګ په حکمتو او په فوائدو د خدای جل جلاله د کارو نه پوهېږي.

بود هر کسی را دګر ګونه رایی .... نباشد مګر آنچه خواهد خدای

درويش وايي: چي علم په حکمتو سره د صنائعو د خدای پاک لویه وظیفه ده او بلنده برخه ده، په صحیح حدیث کي راغلي دي چي یو سړي له علیه الصلوة والسلام څخه پوښتنه وکړه ای الاعمال افضل؟ قال علیه الصلوة والسلام العلم بالله، بیا هغه پوښتنه ځني وکړه ای الاعمال یزید رتبة قال العلم بالله، هغه سړي وویل چي زه پوښتنه د عمل د رڅخه کوم ته جواب په علم راکوې فقال ان قلیل العمل ینفع مع العلم یعني بالله وان کثیر العمل لاینفع مع الجهل یعني بالله.

حکایت: زما د کوچنیوالي په زمانه کي چي وه حکومت پنجوائي ته نژدې کلی دی یو سړی ؤ چي نوم يې سرور ؤ د یو پیر مرید سوی ؤ او ده نفلي روژو او لمونځو ته ځان وقف کړی ؤ سره د اعتکافو، چهل روزه يې هم په کال کي دوه درې واره او اذکار يې هم په ډکه پېمانه کول حتی چي علماً ددغې قریې به دده ملاقات ته ورتلل، خیر تر یوه کاله پوري تقریباً دده دغه مشاغل وه، وروسته تر کال سرور ډېره وخریل نفلي روژې، اذکار اعتکافونه حتی چي فرضي لمونځونه يې هم پرېښول دا ټوله شیان يې ختم کړل، ملایانو چي به ده ته نصیحت کاوه ده به ورته ویل چي ما یوه شپه چي زه به په اعتکاف کي وم، نو په خلوت خانه کي به رڼا پیدا سوه او خدای رږغ راباندي وکړی چي ته زما په دربار کي مقبول سوې نور نو عبادت ته هیڅ ضرورت نسته، ملایانو چي به هر څو نصیحت ورته وکړی چي دا شیطاني څراغ او د شیطان خبري وې، خو د سرور هیڅ قناعت نه کېدی وکان علی ذالک حتی مات وکان جاهلاً محضاً.

وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ

هغه وخت چي ورسېدی یوسف علیه السلام ومنتهی ته د ځوانۍ، مجاهد رحمه الله وایي چي درې دېرش کلن سو، سدي رحمه الله وایي چي دېرش کلن سو چي سن الوقوف يې بولي، یعني چي د انسان ټولي قوې د بدن پر دغه عمر درېږي، او ضحاک رحمه الله وایي چي د شلو کلو سو، او کلبي رحمه الله وایي چي اشد له اتلسو کلو شروع کېږي تر دېرش کالو پوري، او صاحب قاموس هم داغه قول راوړی دی.

فائده: اشد له اوزانو څخه د جمع دی لکه انک لکن مفرد نه لري، او بعض وایي مفرد دی ولا نظیر لها في المفردات.

پوه سه: چي حكمأ او اطبأعمر د انسان يعني على الاكثر څلور درجې بولي (۱) سن دی د نشوونما ونهايته الى ۳۰ سنة (۲) سن الشباب والوقوف چي نهايت يې څلوېښت كاله دی(۳) سن الكهولة وهو سن الانحطات اليسير الخفي وتمامه ۶۰ كاله دی (۴) سن الشيخوخة وهو من الانحطاط العضيم الظاهر وتمامه عند الاطبأ ۱۲۰ دی.

درويش وايي: چي دا ټوله په اعتبار د اكثر او اغلب دي فلا يرد مايتوهم ويختلف هذه الاسنان باعتبار بنية الانسان قوة وضعفاً كما يدل عليه التجارب

اٰتَيْنٰهُ حُكْمًا وَّعِلْمًا ۚ وَكَذٰلِكَ نَجْزِى الْمُحْسِنِيْنَ ۝۲۲

موږ ورکړی ده ته حکم يعني نبوت وقيل الاصابة في القول "وعلماً" يعني خبرتيا په دين کي، او بعض مفسرين وايي چي علم په تأويل او تعبير د خوبو الى غير ذالک، او ورته ثواب او عوض موږ ورکوو وه احسان کونکو ته، ابن عباس رضي الله عنهما وايي وه مهتدينو ته، او ضحاک رحمة الله عليه وايي چي هغه کسان چي پر حوادثو د زمانې او پر تکاليفو يې صبر کړی وي لکه يوسف عليه السلام ههنا، قاضي بيضاوي رحمة الله عليه وايي چي په دې آيت کي تنبيه پر دې ده چي خدای عزوجل چي يوسف عليه السلام ته مذکوره شيان ورکړه دا ثواب ده د حسناتو دی في عمله او دده پر پرهېز دی له منهياتو څخه خصوصاً في عنفوان الشباب کما يدل عليه ما سيئاتي من القرآن.

تنبيه: درويش عاصي بانواع المعاصي محمد عبيدالله کندهاري ايوبي غفر الله الباري ذنبه الخفي والجلي وايي چي المولى عبدالرحمن جامي قدس سره السامي قصه د يوسف عليه السلام بتمامها او قصه د عشق د امرة العزيز زلېخا دده سره بالتفصيل بيان کړې ده په کتاب مستقل کي په نامه د "يوسف زلېخا" چي ټوله کتاب په بلاغت کي په فارسي ژبه او په اشعارو يې راوړی دی چي هر چاته معلوم دی، او روح البيان هم دا قصه په متابعت د جامي څېړلې ده او ځای پر ځای يې د جامي د کتاب ابيات هم راوړي دي، لکن عامو مفسرينو دا قصه په تفصيل مذکور د جامي او روح البيان نه ده راوړې، نو الله اعلم بصحة القصة المذکورة على ما بينه الجامي وروح البيان ولهذا اعرضنا عن التفصيل المذکور على منوالهما واکتفينا بماذکره اکثر المفسرين رحمهم الله فاقول قال الله عزوجل:

وَرَاوَدَتْهُ الَّتِيْ هُوَ فِيْ بَيْتِهَا

او حيله وكړه وه يوسف ته هغې چي يوسف د هغې په كور كي ؤ يعني امرئة العزيز زليخا يعني لپاره د زنا.

پوه سه: چي د "راود" چي له بابه د مفاعله دى او دلته په معنى د مجرد دى اصل يعني مجرد يې راد يرد ومعناه جأ وذهب لطلب شئ بالرفق او له دغه سبب څخه طالب ته د اوبو او وښو رائد وايي، او بعض اهل اللغة طلب د شي په مهلت او كرار كرار سره ومنه، كريمه: امهلهم رويداً، والمعنى طلبت زليخا من يوسف بالحيل المواقعة.

پوښتنه: التي هو في بيتها وويل سو، زليخا چي لفظ يې اخصر يې نه راوړى؟
ځواب: لفظ د موصول لپاره غايت طهارت د يوسف د منهي عنه څخه راوړى، ولي چي دى په كور كي د زليخا ؤ او هغه په غايت حسن او جمال كي وه لوى باعث پر حصول د مقصد د زليخا ؤ لكن طهارت د زيل د يوسف مانع د نجاست وگرځېدى.

عَنْ نَّفْسِهٖ وَغَلَّقَتِ الْأَبْوَابَ وَقَالَتْ هَيْتَ لَكَ ط

"عن نفسه" احتالت وخادعت للمواقعة والجماع من يوسف،.او زليخا دروازې وتړلې او كلفان يې ورواچول، نو باب د تفعيل لپاره د تكثير دى، صحيح راويان د قصې وايي چي زليخا په اجازه د عزيز مصر يعني ددې مېړه چي يو تعمير جوړ كړى چي اووه دروازې يې درلودې په هره دروازه چي به سړى ورننوتى هورې به فرش اوار ؤ پلنگ په پروت ؤ كوبچې بالښتان به موجود وه، اووم اوطاق يې ډېر عاليشان سويه تعمير كړى و، او نوم يې دار السرور پر ايښى ؤ، نو يوسف عليه السلام چي ددې زرخريد مرينى ؤ دې راوبولى پر اوله دروازه چي يې داخل كړى، دروازه يې د دننه دخوا قلف كړه، اووم اوطاق "دار السرور" ته چي يې ورساوه پلنگ او بالښت پروت ؤ.

پوه سه: چي "هَيت" اسم فعل دى مبني پر فتح دى لكه "اين" معنا يې تعال راسه وهلم كار ژر شروع كړه.

فائده: دا خونه که څه هم زلېخا د دار السرور ددې په عقیده نوم پر ایښی ؤ لکن دا خونه په حقیقت کي دار الاحزان والثبور او د شریعت له نکته نگاه څخه وبقعة من بقاع جهنم، زلېخا وه یوسف ﷺ ته وویل چي دا زېبا او قشنگ قصر ما ستا لپاره جوړ کړی دی چي د خوشالئ ژوند پکښي تېر وو، یوسف ﷺ ورته وویل یا زلېخا ته لما څخه فعل حرام غواړې؟ زلېخا ورته وویل زه پر تا عاشقه یم او ستا سره غایت محبت لرم، یوسف ﷺ ورته وویل چي زما د پلار یعقوب د محبت له لاسه زما سره ورونو په ما کالي د ذلت او خوارئ واغوستله نه پوهېږم چي ستا د محبت له کبله ماته څومره ذلت او خواري پېښه سي، لکه وړېښه چي هم سوه من الحبس مدة مدیدة کما سیئاتي، زلېخا ورته وویل چي وړېښمین قالین پر پلنگ اوار دي راسه په مزه مزه خپل کار وکړو، یوسف ﷺ ورته وویل یذهب اذاً نصیبي من الجنة.

قَالَ مَعَاذَ اللّٰهِ

پناه په خدای ﷻ چي زه به زنا کوم د بادار د ماینې سره.

پوه سه: چي معاذ الله له جملې څخه د هغو مصادرو دی چي منصوب په فعل مضمر سره دي لایکاد یظهر منها افعالها نحو سبحان الله وغفرانک وعونک والتقدیر هـ آعوذ بالله معاذاً مماتدعونني الیه من الخیانة والفعل الحرام، وحاصل کلام یوسف ﷺ في هذه الابیات:

زهی خجلت که درروزی قیامت ...... که آید برز نا کا را ن غرامت
خرابی آن جفا یشان نو یسند ...... مرا سر دفتر ایشان نویسند

إِنَّهُ رَبِّيٓ أَحۡسَنَ مَثۡوَايَۖ إِنَّهُۥ لَا يُفۡلِحُ ٱلظَّٰلِمُونَ ۝٢٣

"انه" الضمیر للشان، والمبتدأ محذوف ای قطفیر ربي زما مالک دی "ویحتمل" انیکون الضمیر راجعاً الی قطفیر المعلوم من اول القصة، ډېر ښه یې کړی دی زما قیام دده په کور کي وقال لک اکرمي مثواه کمامر، نو زما به څه جزأ وي که زه خیانت دده د ماینې سره وکړم یعني زنا، په تحقیق شان دادی چي فلاح او خلاصون د عذاب د خدای پاک به نه وویني ظالمان چي په عوض کي د

احسان د بل دي بد وکړي، کريمه: "هل جزاء الاحسان الا الاحسان" او بعض مفسران وايي چي مراد له ظالمانو څخه زانيان دي، چي پر خپل ځان هم ظلم کوي او پر مزني باهل يې هم کوي وهو العزيز.

فائده: ابن اسحاق او سدي وايي چي امرئة العزيز چي مراودة او احتيال د يوسف عليه السلام کاوه او دې جلباوه وخپل ځان ته اول خو دې پر حسن خداداده باندي نور لعل او جواهر ځړولي وه او ډېر معطر خوشبوي عطر يې هم لګولي وه او يوسف عليه السلام ته يې داسي ويله ما احسن شعرک څه عجيب ښه وېښتان دي دي، يوسف عليه السلام ورته وويل هو! زه چي مړ سم اول په قبر کي دغه وېښتان راتويېږي زليخا ورته وويل ما احسن عينک څه ښه زيبا او ښائسته ستر ګي دي دي! يوسف ورته وويل هما اول مايسيل علی وجهي يعني ددې دوو ستر ګو اوبه به اول زما پر مخ رابهيږي يعني في القبر، زليخا ورته وويل ماحسن وجهک، څرنګه ښائسته مخ دي دی! يوسف عليه السلام ورته وويل هو التراب ياکله دا مخ خاوري ګرځي يعني في القبر، زليخا ورته وويل ورېښمينه نالي پر پلنګ هواره ده درولاړ سه زما حاجت را د سره کړه يعني الجماع.

فائده: يوسف عليه السلام په عنفوان د جوانۍ او له ډېر ښائسته زليخا دعوت ده ته مکرر ورکول کېدی، قال الله تعالی.

وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهٖ

زليخا ټينګ قصد د جماع له يوسف عليه السلام څخه کاوه.

وَهَمَّ بِهَا

او يوسف په مقتضی د طبع بشري قصد وکړی ودې ته مع کف نفسه عنها باختيار الطاقة الشرعية کمايدل عليه قوله تعالی معاذ الله آه وليس المراد القصد الاختياري واما القصد الطبعي وميلان النفس فهو خارج عن دائره التکليف کما لايخفی، بل کف النفس بان الاختيار مع الميل الطبعي يستحق المدح والاجر الجزيل، ولي بشر چي تر ملکو افضل دی په سبب د کف النفس مع الميل الطبعي وليس في الملائکة ذالک، شيخ ابو منصور الماتريدي رحمة الله عليه وايي چي هم د يوسف عليه السلام يوه وسوسه وه طبعاً ولا صنع للعبد فيما يخطر بباله ولا مواخذة عليه

اجماعاً، كه چېرې واى هم د يوسف عليه السلام لكه زموږ هم وه معصيت ته نو خداى پاک به يې مدحه نه كولاى "بانه من عبادنا المخلصين" صوفيه كرام وايي چې هم دوه قسمه دى يو هم ثابت بولي چې عزم د زړه ورسره ملګرى وي او په ګناه راضي وي لكه هم د امرأة العزيز فالعبد مأخوذ "به" او بل هم عارض دى چې حديث النفس يې من غير اختيار ولا عزم مثل هم يوسف، والعبد غير مأخوذ به مالم يتكلم كه قولي شئ ؤ او بعمل كه عملي شئ ؤ، ويدل عليه ما ورد في الحديث النبوي ﷺ كما رواه البغوي من حديث ابى هريرة رضي الله عنه قال قال رسول الله ﷺ قال الله تعالى اذا تحدث عبدي بالحسنة بان يعمل حسنة فانا اكتبها له حسنة مالم يعملها (يعني يوه حسنه چې عمل يې هم نه وي كړى) فاذا عملها فانا اكتبها بعشر امثالها (كه يې عمل وكړى زه يې لس مثله ثواب د هغې حسنې ورته نوشته كوم) واذا تحدث بان يعمل سيئة فانا اغفرها مالم يعمل بها، فاذا عملها فانا اكتبها له بمثلها، ومعنى الحديث ظاهر بأدنى تأمل.

لَوۡلَآ أَن رَّءَا بُرۡهَٰنَ رَبِّهِۦ

كه نه واى ليدلى يوسف دليل د خداى جل جلاله دده، وجواب لو محذوف يعني لجامعها، لكن چونكه برهان د خداى پاک يې وليدى هغه هم بلا اختيار ځني دفعه سو.

پوه سه: چې علمأ او مفسرين په دې اختلاف دي چې هغه نو څه شى ؤ؟ جعفر بن محمد صادق رضي الله عنه وايي چې هغه نبوت ؤ چې په زړه كي دده خداى پاک ايښى ؤ هغه مانع سو له فعل څخه د زنأ او د قصد د زنأ، مظهري رحمه الله عليه كه څه هم وايي چې دا تفسير اصوب د اقوال دى په نېز زما لكن دا تفسير خلاف دى د لفظ رئ او خلاف دى د اكثرو مفسرينو له بيان څخه، او قتاده رحمه الله عليه وايي چې اكثره مفسرين پر دې رايه دي چې يوسف عليه السلام ته په دغه حال كي خداى پاک دده د پلار يعقوب عليه السلام صورت په وليدى او ورته وه يې ويل اتعمل يا يوسف عمل السفهأ وانت مكتوب في الانبيأ، او حسن بصري، سعيد بن جبير، مجاهد او ضحاک رحمهم الله وايي چې د خونې بام پورته سو يوسف يعقوب عليه السلام وليدى چې ګوته يې په غاښو نيولې وه، او محمد بن كعب القرضي رحمه الله عليه وايي چې يوسف عليه السلام چې ستر ګي د خونې وبام ته پورته كړې پر بام نوشته وه "لاتقربوا الزنى انه كان فاحشة وسأ سبيلاً" يعني په عبري ژبه چې معنا يې د آيت مذكوره وه، او علي بن الحسين رضي الله عنهما وايي چې د

زلېخا لږ امید پیدا سو ددې په خونه کې یو بت ؤ چې دې به یې عبادت کاوه پر هغه بت یې کالي واچول، یوسف ﷺ ورته وویل لم فعلت هذا، زلېخا ورته وویل چې دا زما خدای دی او زه شرمېږم چې دده په مخ کې زنی کوم، یوسف ﷺ ورته وویل چې ته د بې روح جماد شي څخه شرمېږې چې نه یې نفع په وسه پوره ده او نه ضرر فانا احق ان استحی من ربي العلیم الخبیر فهرب عنها.

درویش وایي: چي نور اقوال د برهان ربه په تفسیر کي ذکر سوي دي، وبیان الکل موجب للتطویل.

مسئله: څوک چې نسبت وانبیاؤ ته د فواحشو کوي لکه حشویه چي یې کوي کالعزم علی الزنی في ما نحن فیه من یوسف کفر لانه شتم لهم کذا في القنیة.

پوښتنه: ولي دومره اختلاف په هم کي د یوسف ﷺ راغلی حتی چي په بعضو روایاتو کي راغلي دي چي هم (قصد) د یوسف ﷺ داؤ چي چي پرتوګانې خلاص کړي، او په روایاتو کي راغلي دي چي زلېخا ستني ستخ پرېوتله یوسف د پښو په منځ کي ورته کښېنستی پر توګ یې کښی چي برهان ربه یې ولیدی نو ولاړ سو؟

ځواب: دا ټوله واهیات دي ولي چي خو اعلی درجه د عزم ده ونسبة تلک الروایات الی ابن عباس رضي الله عنهما مردود ولله درصاحب روح المعاني حیث قال چي ترجمه د هم د یوسف پر حدیث النفس من غیر اختیار ولا عزم لکه د یو سړي چي د دږبي په سخته ګرمي کي روژه وي، نو بلا اختیاره یې اوبو ته شوق کېږي؛ وقال ان هذا التفسیر هو الذي یجب ان نذهب الیه ونتخذه مذهباً وان نقل المفسرون مانقلوا لان متابعة النص القاطع وبرأة المعصوم عن تلک الرزیلة (ای العزم علی الفاحشة) واحالة التقصیر علی الرواة اولی بالمصیر الیه، وقال علا ان اساطین النقل المتقنین لم یرووا في ذالک شیئاً مرفوعاً في کتبهم وجل تلک الروایات بل کلها مأخوذ من اهل الکتاب انتهی.

كَذٰلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّوٓءَ وَالْفَحْشَآءَ ۚ إِنَّهُۥ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِينَ ﴿٢٤﴾

"کذالک" ای الامر مثل ذالک او فعلنا مثل ذالک، داغه رنګه چي موږ واړوو له یوسف څخه سوء یعني صغیره ګناه، او کبیره ګناه لکه زنی، په تحقیق یوسف زموږ له مخلصو بندګانو څخه دی په طاعت او عبادت کي.

درویش وایي: چي دا ترجمه پر هغه تقدیر ده چي مخلصین په کسره د لام وویل سي کما قرأه کذالک ماسوی د نافع او کوفیانو، او پر قرائت د امام نافع او کوفیانو چي د لام په زور یې وایي، نو یې معنا داده چي یوسف د هغو کسانو څخه دی چي خدای ﷻ غوره کړی لپاره د نبوت.

فائده: امام نافع او کوفیان هر ځای چي مخلصین معرف باللام راسي په قرآن مجید کي په فتح د لام یې وایي وعلی هذا اجری طبع المصحف الجلیل في جمیع المطالع الا ماشذ وندر.

وَاسْتَبَقَا الْبَابَ

یعني یوسف او زلېخا دواړو وړاندي والی یو تر بله سره کاوه او دروازې یوسف لپاره د وتلو او زلېخا لپاره د منع دده له خروج څخه.

پوښته: چي استباق چونکه لازمي دی، نو تعدیه یې ومفعول ته چي لفظ د باب دی یا په حذف د الی دی یعني الی الباب چي دې ته نحات حذف او ایصال وایي، یعني حذف د حرف جر او رسول د فعل ومفعول ته، او یا استبقا په معنی د ابتدأ دی چي متعدي بنفسه دی.

پوښتنه: لفظ د باب یې مفرد راوړی او سره ددې چي په دمخه آیت کي وغلقت الابواب راغلی ؤ؟

ځواب: دلته خو مقصود هغه دروازه ده چي له دې قصر څخه تر وځي چي بېروني دروازه یې بولي او په غلق کي خو ټولې دروازې مقصود وې.

سوال: دروازې خو ټولې زلېخا قلف کړي وې او کلیانې ددې سره وې، نو څرنگه یوسف علیه السلام تر دې دروازو وتلای سوای؟

ځواب: ټوله مفسرین رحمهم الله په یوه خوله وایي چي قلفان په قدرت د خدای عزوجل په خپله خلاصېدل او لاندي غورځېدل او دروازه به خلاصه ولاړه وه.

وَقَدَّتْ قَمِيصَهُ مِنْ دُبُرٍ وَأَلْفَيَا سَيِّدَهَا لَدَا الْبَابِ

او ورڅیري کړی زلېخا قمیص د یوسف د شا له خوا چي خوني ته یې بیرته راکشاوه او یوسف زور واهه چي ووځي، او دوی چي تر بېروني دروازې دواړه وروو تل سید د زلېخا یې په دروازه کي پیدا کړی یعني قطفیر زوج زلېخا.

پوه سه: چي "قد" څيري والي ته په طول کي وايي او "قط" څيري والي ته په عرض کي وايي.

سوال: قطفير خو د زلېخا مېړه ؤ نو زوجها يې ولي نه ووايه؟

ځواب: د هغو په عرف کي ښځو مېړه ته سيد وايه.

سوال: سيدهما په ضمير د تثنيه يې ولي نه ووايه؟

ځواب: يوسف ﷺ خو حر ؤ مريي والی يې ناحقه ؤ او نر ؤ، نو د سيد اطلاق پر قطفير د يوسف ﷺ په باره کي په هيڅ معنا نه ؤ روا، بعض راويان وايي چي قطفير دباندي تر دروازې د قصر السرور د زلېخا د اکا د زوی سره ناست ؤ او بعض اهل تاريخ وايي چي قطفير له دباندي څخه کور ته راغلی، راويان وايي چي زلېخا چي مېړه وليدی وارخطا سوه نو لکه د ښځو چي عموماً حيلې ډېري زده دي.

قَالَتۡ مَا جَزَآءُ مَنۡ أَرَادَ بِأَهۡلِكَ سُوٓءًا

نو دې وويل وه مېړه ته لپاره د پاکی د خپل ځان له تهمت څخه او د ملامتيا پر يوسف اچول او مېړه باعثه کول پر تعذيب د يوسف ﷺ، علماً وايي چي کلمه "ما" يا نافيه ده او يا لپاره د استفهام انکاري او مراد له سوء څخه زنی ده، او له کلمه څخه د من يوسف ﷺ مراد دی، نه ده جزأ د هغه چا چي ستا واهل يعني ماينې ته يې د زنی اراده کړې وه.

درويش وايي: چي زلېخا وقطفير ته وويل چي زه په دار السرور کي په خواږه خوب بيده وم چي دا غلام عبري زما د پرتوګانښ په خلاصولو بخت ؤ زه پر راوينښه سوم ده راڅخه ميدان کړه د فرار وخوا ته.

إِلَّآ أَن يُسۡجَنَ أَوۡ عَذَابٌ أَلِيمٞ ۝٢٥

مګر دا چي دی يا بندي کړل سي او يا دي عذاب اليم ورکړل سي مثلا په درو دي ووهل سي لکه زاني غير محصن.

روايان د قصې وايې چي يوسف چي د سجن او عذاب اليم لفظ واورېدی وبېرېدی او په عين حال کي قطفير وده ته وويل يا غلام هذا جزائي منک حيث احسنت اليک او تا زما سره خيانت قال المولی الجامي قدس سره في بيان معنی قول قطفير ليوسف.

نمي شايد درين دير پر آفات .... جزأ احسان اهل احسان را مكافات
زكوى حق گذاري رخت بستي .... نمک خوردي نمكدان را شكستي
نو يوسف د برائة خپل رشتيا ويلو ته مجبوره سو نو را پور د اصل موضوع يې تولو وعزيز مصر ته بيان كړی وقال.

قَالَ هِيَ رَاوَدَتْنِيْ عَنْ نَّفْسِيْ وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِّنْ اَهْلِهَا

او وې ويل چي زليخا زما څخه زما د نفس يعني د ما څخه طلب د جماعو او زنی وكړی "بيت" زليخا هر چه ميگويد دروغ است' دروغ او چراغ بې فروغست عزيز ورته وويل چي زه ستا خبره نه منم بې دليله، او شاهدي اداً كړه يو شاهد د قريبانو څخه د زليخا يعني پر پاكی د يوسف د طلب څخه د زنی د زليخا څخه او ملامتيا د طلب د زنی يې د زليخا پر غاړه واچول، بعض راويان وايې چي د زلېخا د اكا زوی او بعض وايي د ماما زوی ؤ او دا شاهد طفل د زانگو ؤ چي خدای پاک پر خبرو راوستی چي په وروسته كي به بيان دده معقول شاهدي په تفصيل سره راسي.

ښهانه فائده: بغوي رَحمَةُ اللهِ عَلَيه له ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنهُمَا څخه روايت كړی دی چي څلور كوچنيانو په وخت كي د غايت كوچنيوالي خبري كړي دي او هغه څلور يې بيان كړي د ي، جلال الدين سيوطي رَحمَةُ اللهِ عَلَيه وايي چي ما تلاش كړی د هغو كوچنيانو چي په حال كي د زانگو يې خبري كړي دي، نو يوولس ته مي رسولي دي چي د هغو بيان يې په عربي بيتو كړی دی، او روح البيان شپږ راوړي دي چي په هغو كي څلور هغه دي چي له ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنهُمَا څخه مروي دي، نومان يې د روح البيان په اطفالو كي او هغه يوولس چي علامه سيوطي رَحمَةُ اللهِ عَلَيه يې نومان راوړي وه هم په هغه شپاړس كي چي راوړي دي ذكر سوي دي.

درويش وايي: چي روح البيان دا ډول دا نومان څرگند کړي دي (۱) شاهد برائة يوسف عَلَيهِ السَّلَام كما في نحن فيه (۲) نبينا صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّم چي دده مبارك په اول كي د ولادت اوله خبره دا وه "الله اكبر كبيرا والحمد لله كثيرا وسبحان الله بكرة واصيلا" (۳) عيسى عَلَيهِ السَّلَام اني عبد الله آتاني الكتاب الى آخره كما في سورة مريم (۴) مريم والدة عيسى عَلَيهِ السَّلَام (۵) يحيى عَلَيهِ السَّلَام (٦) ابراهيم خليل الرحمن فانه لما سقط على الارض من رحم امه پر ښو جگ ودرېدی وقال لا اله الا الله وحده لاشريك له له

الملک وله الحمد. الحمد لله الذي هدانا لهذا (۷) نوح ﷺ خبري وکړي وروسته تر ولادت. ولي چي دی له موره په یو غار کي پیدا سو خوفاً من الاعداً، نو مور چي په ده کالي واغوستل او په یوه تهوکره کي یې وپېچی او ځني تله مور یې داسي وویل واولداه، نو زوی یې ورته وویل لاتخافي احداً علي یا اماه فان الذي خلقني هو یحفظني. وقصة طویلة (۸) موسی ﷺ چي مور وزېږاوه دی کښېنستی او مور ته یې وویل یا اماه لاتخافي من فرعون فان الله معنا (۹) تکلم یوسف ﷺ حین کونه في بطن امه اذا قرب ولادته انا المفقود عن وجه ابي زماناً طویلاً، مور یې وه یعقوب ﷺ ته وویل، ده ورته وویل اکتمي امرک (۱۰) په یوه روایت کي راغلي دي چي یوه ښځه امیدواره وه چي وخت د وضع الحمل یې ... دې سو دې ونږل، له نس څخه ددې زوی یرحمک الله ورته وویه چي ټولو حاضرینو ژاورېدی (۱۱) مولود صغیر د یوې ښځي چي خلګو یوه ښځه راکشول چي تا زنی کړې ده مولود شاهدي د برائة پر اداکړه (۱۲) طفل د یوې ښځي چي اصحاب الاخدود چي قصه یې په قرآن کي په سورة بروج کي ذکر ده پر خپلي مور ناره وکړه وسیئاتي بیانه في تفسیر تلک السورة ان شا الله (۱۳) زوی د ماشطة بنت فرعون یعني د خادمه د لور د فرعون زوی سبط ابن الجوزي دا قصه په بسط او تفصیل سره راوړې ده (۱۴) مبارک الیمامة له بعضو صحابه وو څخه روایت دی چي یوه سرای ته ورغلم په مکه کي و رئیت فیها رسول الله ﷺ وسمعت عجباً یو سړي خپل زوی په ورځ کي ولادت په یوه ټکوره کي پېچلی وه علیه الصلوة والسلام ته راوړی لپاره د تحنیک چي په هغه کي دا رواج ؤ چي د چا به زوی وزېږېدی نو هیڅ شی یې نه ورکاوه اول به یې علیه الصلوة والسلام ته راوړی او علیه الصلوة والسلام به خورما په خوله کي وژوول هغه خوږې مبارکي ناړې به یې د طفل په خوله کي ورکړې تاچي اول د کوچني ونس ته د علیه الصلوة والسلام مبارکي ناړې داخلي سي او دې کار ته یې تحنیک وایه، نو دې سړي چي خپل زوی راوړی، نو علیه الصلوة والسلام وه کوچني ته داسي وویل من انا یا غلام، کوچني په واضح ژبه ورته وویل انت رسول الله ﷺ، علیه الصلوة والسلام ورته وویل صدقت بارک الله فیک، فقط دا یوه خبره چي طفل وکړه بالا ساکت سو، صحابه رضي الله عنهم وایي موږ به دا کوچنی مبارک الیمامة باله وهذه الواقعة في حجة الوداع.

درویش وايي: چي وهذه معجزة جليلة لرسول الله ﷺ (۱۵) په انسان العيون کي چي د يو کتاب نوم دی داسي راغلي دي چي شيخ محي الدين ابن عربي قدس سره وخپلي لور ته وويل چي نوم يې زينب وه او د رضاع په وخت کي نژدې وه يوه کال ته وه، يا زينب ستا څه حکم دی په هغه سړي کي چي په مباينه دخول وکړي او انزال نه سي؟ زينب ورته وويل عليه الغسل فتعجب الحاضرون من ذالک لما ان حکمها بالغسل موافق لما جاء في الحديث الصحيح الذي رواه البخاري وغيره قال عليه الصلوة والسلام اذا جاوز الختان الختان وجب الغسل انز او لم ينزل او کما قال ﷺ، ابن العربي رحمه الله وايي يو کال مي ددې لور څخه ځان پټ ساتلی ؤ، مور د زينب چي د ابن العربي رحمه الله مباينه وه اجازه د حج يې له ما څخه وغوښتل، ما هم اجازه ورکړه، نو چي زه ملاقات ته د ماينې ورغلم مور يې پر اوښ سپره وه او زينب ته يې تی ورکاوه، دمخه تر دې چي مور يې ماوويني زينب زه وليدم هذا ابي وضحکت يعني نيکه مي دی ورمت نفسها الي.

درویش وايي: چي وهذه القصة کرامة جليلة لاولياء الله ومعجزة لرسول الله ﷺ لانهم قالوا ان کرامة الولي معجزة للنبي ﷺ (۱۶) د بخاري د روايت سره سم په بني اسرائيلو کي د جريج په نامه يو راهب ؤ چي يوه صومعه يعني عبادت خانه يې د يوه غره په لمن کي جوړه کړې وه چي خلګ به يې ملاقات او زيارت ته ورتله او خلګو ښه عقيده ورته درلوده، نو يوه بغيه يعني بد کاره ښځه وه (يا کونډه يا پېغله) هغې وويل چي زه به دا جريج په يوه فتنه اخته کوم، نو دا ورغله جريج ته چي زما سره زنی وکړه، جريج چي د خدای پاک نيک بنده ؤ هيڅ التفات يې ورته ونه کړی، نو يو شپانه چي پسونه يې پېول او د پسو رمه به يې د جريج د صومعې سره ماښام پنډول، دا ښځه ورغله هغه شپانه يې پر ځان وخېژاوه يعني زنی يې ورسره وکړه رفته رفته هغه ښځه حامله سوه او زوی يې راوړی، خلګو ورته وويل چي تا خو مېړه نه درلودی دا زوی دي له چا څخه پيدا کړی دی؟ دې ورته وويل چي د جريج څخه چي په بني اسرائيلو کي دی، معاملې شهرت پيدا کړې، نو د بني اسرائيلو يوه لويه ډله ورغله جريج يې مظبوطه ضرب او کوب کړی او صومعه يې ورونړوله، نو جريج ورغلی اودس يې تازه کړی دوه رکعته

نقل يې وكړى او خداى پاک ته يې زارى وكړې چي له دې فتنې څخه مې خلاصوه، وروسته ورغلى د هغه طفل نوزاد څخه يې پوښتنه وكړه او لاس يې پر سر وركښېښو، او ورته وه يې ويل په حق د هغه چا چي ته يې پيدا كړى يې اخبرني من ابوك، فتكلم باذن الله تعالى ان ابي فلان الراعي، بني اسرائيل د جريج په پښو او لاسو كي ورپرېوتل او ورته وه يې ويل چي ستا صومعه به موږ په زرو درجوړوو، جريج ورته وويل لا پر هغه پخواني حال يې جوړه كړئ.

إِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ قُبُلٍ فَصَدَقَتْ وَهُوَ مِنَ الْكٰذِبِينَ ﴿٢٦﴾

كه قميص ذ يوسف څير ؤ د مخ له خوا، نو زلېخا رشتيا وايي او يوسف د دروغو ويونكو څخه دى، ولي چي قميص يې دمخه خوا څيري وي، نو خو معلومه سوه چي دې يوسف له ځان څخه دفع كاوه هغه نه دفع كېدى ځكه قميص د مخ له خوا څيري سو.

وَإِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ دُبُرٍ فَكَذَبَتْ وَهُوَ مِنَ الصّٰدِقِينَ ﴿٢٧﴾

او كه يې قميص د شا له خوا څيري سوى ؤ، نو زلېخا دروغ وايي او يوسف له رشتيا ويونكو له ډلې څخه دى، ولي چي معلومه سوه چي يوسف ځني ځغاستى زلېخا په پسې وه اخير يې د شا تر لمن ټينګ كړى يوسف چي زور كړه د شا د خوا لمن يې څيري سوه.

پوښتنه: څه ربط او تعلق سته ددې دوو شرطيه قضيو د هغه قول سره وشهد شاهد؟

ځواب: دا دوې محكمې دي له قول څخه د شاهد په تقدير د قول والتقدير وشهد شاهد آه وقال ان كان قميصه قد من قبل الى اخير الشريطتين.

سوال: دا قول طفل ته يې شهادت ځرنګه ووايه او سره ددې چي شهادت په شرع كي اخبار دى په ثبوت د حق د غير د شاهد پر بل چا باندي بلفظ اشهد؟

ځواب: دا دوې شرطيه قائم مقام د شهادت دي چي يا صدق د زلېخا وملامت د يوسف په ثابتېږي يا صدق د يوسف ملامتي د زلېخا په واضح كېږي كما في الشهادت الشرعية ولهذا اطلق لفظ الشهادة.

فَلَمَّا رَأَىٰ قَمِيصَهُۥ قُدَّ مِن دُبُرٍ قَالَ إِنَّهُۥ مِن كَيْدِكُنَّ ۖ إِنَّ كَيْدَكُنَّ عَظِيمٌ ﴿٢٨﴾

نو هغه وخت چي ولیدی عزیز مصر قطفیر د زلیخا میړه قمیص د یوسف د شا له خوا څیري ؤ او دا یې یقین سو په قرار د شاهدي د طفل چي کار زلیخا کړی دی، نو یې وویل چي دغه کار چي ستا او د یوسف پکښې اختلاف دی دا ستاسي د جنس ښځو له مکر او حیلو څخه دی او ستاسي د نوع مکر ډېر لوی دی، نو زلیخا په دې وینا د عزیز ډېره شرمنده سوه.

سوال: کید یې یوازي وزلیخا ته ولي مضاف نه کړی یعني انه من کیدک بل که خطاب یې عام کړی من کیدکن یې وویه؟

ځواب: په تعمیم کي د خطاب تنبیه پر دې ده چيږ دا کید ستاسي د نوع تقاضا ده "فله عرق فیکن" په تحقیق ستاسي د ښځو کید لوی دی، ولي چي کید د ښځي د زړه سره د میړه ډېر لصوق لري او اشد تأثیراً دی من مکر الرجال.

فائده: بعض علمأ وایي چي زه له کید او مکر څخه د شیطان دومره نه بېرېږم لکه د کید او مکر څخه د ماینې، ولي چي خدای پاک وایي "ان کید الشیطان کان ضعیفاً" او د ښځو په باره کي یې وویل "ان کیدکن عظیم" ولذا ورد ان النسأ حبائل الشیطان.

درویش وایي: چي په تجربه ثابته ده چي ښځه کولای سي چي پلار او زوی سره جلا کړي او په اجنګ یې اخته کړي، او ورور و ورور سره اخته کړي اول مکر د ښځي ژړا او اوښکي تویول چي ددې اختیاري کار دی، خصوصاً پر هغه چا د ماینې درواغ او مکر ډېر اثر کوي چي میړه ددې سره ملاعبت او مچي ځني اخلي چي مقدمه د جماع دي.

درویش وایي: چي د عزیز ومخته چي طفل شاهدي ادأ کړه، نو دده یقین سو پر برائت د یوسف عليه السلام، او پر ملامتیا د زلیخا، نو یې دا خبره وکړه "انه من کیدکن آه" کما قال العارف الجامي قدس سره:

عزیز از طفل چون گوش این سخن کرد .... روان تفتیش حال پیرهن کرد
چو دید از پس دریده پیرهن را .... ملامت کرد آن مکاره زن را
زکید زن دل مردان دو نیمست .... زنانرا کیدهای بس عظیمست

عزیزان را کند کید زنان خوار .... بکیدزن بود مردانی گرفتار
زمکرم زن کسی عاجز مبادا ...... زن مکاره هرگز خود مبادا

درویش وایي: چي ظاهر د ښځو ضعیف دی سړی وایي چي دا به رشتیا وایي او باطن ددوی خبیث او کوږ دی، فانهن خلقن من ضلع آدم علیه السلام وضلع لایکون الا اعوج، وعقولهن قاصرة، ځکه د دوو ښځو شاهدي د یوه نر سره برابره ده او دیانت یې هم کم دی ځکه په میاشت کي پينځه یا شپږ ورځي بیله لمانځه او روژې تېروي کما قال رسول الله ﷺ، او د ښځو سره شیطان سته چي مخامخ ونر ته مکر او حیلې کوي او شیطان په غلا او په پټه وسوسې ونر ته ور اچوي، وفي الحدیث الصحیح قال رسول الله ﷺ مارئیت من ناقصات عقل ودین اذهب للعب الرجل الحازم (ای العاقل القوي الرای) من احدی کن.

يُوسُفُ أَعْرِضْ عَنْ هَٰذَا ۚ

اې یوسف له دې قصې څخه اعراض وکړه یعني شائع کوه یې مه چي ماته لوی پېغور جوړېږي.... بیت:

قدم از جای غمازی بدرنه .... که باشد پرده پوش از ده دربه.

او بیا عزیز وزلېخا ته خطاب وکړی.

وَاسْتَغْفِرِي لِذَنبِكِ ۖ إِنَّكِ كُنتِ مِنَ الْخَاطِئِينَ ﴿٢٩﴾

او ته یا زلېخا طلب د بخښي وکړه د خپلي ګناه چي اراده او عزم د زنی وُد یوسف علیه السلام سره په تحقیق ته په من القوم المذنبین کي یې، نو خطأ په معنی د ذنب ده.

سوال: عزیز خو مخاطب د زلېخا ؤ، نو یې من الخاطئات ولي نه ووایه؟

ځواب: د عزیز دا قصد نه ؤ چي یوازي د ښځو حال بیان کړي بلکي بیان د نوع دی که رجل وي او که انثی، نو په صیغه راوړلو د جمع مذکر یې تغلیب د نر پر ښځه وکړی، تاریخ پوهان وایي چي عزیز ډېر حلیم سړی ؤ، او بې غیرته هم ؤ ځکه یې زلیخا ته ضرب او کوب ورنه کړی بلکي په دغه قدر یې کفایت وکړی "انک کنت من الخاطئین......... ابیات جامي رحمه الله علیه:

عزیز این گفت وبیرون شد زخانه .... بخوش خویی سمرشد درزمانه
تحمل دل کشت امانه چندان .... نگر خویی خوشست مانه چندین

راوي وايي چي عزيز قسم واخستی چي د زلیخا سره به څلو ښت ورځي ملاقات ونه کړم او يوسف عليه السلام يې له کوره وه ايستى په نورو کارو او خدمت يې اخته کړی او زلیخا يوازي پاتـه سوه، چي د يوسف عليه السلام د نوراني مخ لـه ليدلو څخه هم محرومه سوه.

وَقَالَ نِسْوَةٌ فِي الْمَدِينَةِ

او وويل ښځو په ښار کي د مصر.

پوه سه: چي محمود آلوسي رحمه الله په روح المعاني کي وايي چي مشهوره داده واليه ذهب ابو الحيان چي نسوة جمع تكسير ده للقلة كصبية وغلمة، او مفرد له خپله لفظه نه لري بل من معناه وهو امرئة، او ابن سراج وايي چي اسم جمع د مرئة ده وعلى كل فتانيثه غير حقيقي، ولا التفات الى كون ذالک المفرد مؤنثا حقيقياً، نو ځکه يې فعل مؤنث نه راوړی يعني قالت، ودې ځواب ته مظهري او روح البيان هم اجمالي اشاره کړې ده.

درويش وايي: چي دا ښځي پينځه وې (۱) زوجة الحاجب (۲) زوجة الساقي (۳) زوجة الخباز (۴) زوجة الدواب (۵) و زوجة البواب، دې ښځو دا خبري هلته وکړې چي اوازه د امرئة العزيز او د يوسف او مراودة د امرئة العزيز په مصر کي نشر سوه.

پوښتنه: دا اوازه پـه مصـر کـي چـا ګـډه کـړه او سره ددې چي عزيز مصر يوسف عليه السلام ته وويل اعرض عن هذا؟

ځواب: دا شهرت پـه مصر کي د يوسف عليه السلام لـه خوا نـه دی راغلی بلکي د زليخا د خوا څخه دی، ولي چي دې ته به هره ښځه راغله زليخا بـه خپل حال او د معشوق يوسف حال ورته وايه.

مصرع:............... که عشق ومشک رانتوان نهفتن.

امْرَأَتُ الْعَزِيزِ تُرَاوِدُ فَتَاهَا عَن نَّفْسِهِ ۖ قَدْ شَغَفَهَا حُبًّا ۖ

د عزيز مايني زليخا مراوده د خپل مريي عبراني څخه يعني يوسف عليه السلام له نفسه دده، يعني دده جماع او فاحشه غواړي، پـه تحقيق يوسف ورڅيرلې ده

پرده ددې د زړه فدخل فيه حباً.

پوه سه: چي لفظ د "حباً" تميز دی له نسبت څخه د شغفها ای دخل حبه قلبها، سدي رحمة الله عليه وايي چي شفاف يوه نرۍ پرده ده پر زړه باندي.

إِنَّا لَنَرَىٰهَا فِى ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ﴿٣٠﴾

موږ دا وينو (رؤية علمي دی) په گمراهي کي له هدايت څخه وبعدٍ من الصواب، ولي چي دا د عزيز مصر دا لويه رتبه او دا له مريي څخه جماع غواړي، نو دا ظاهره گمراهي ددې ده چي خپل د عصمت پرده په خپله پر ځان څيري او ځان وتړوله اهل مصر ته انگشت نما کوي، لکن عشق د زليخا که څه هم مجازي ؤ لکن دا مجبور الحال وه، خواجه عطار قدس سره وايي:

هر که او در عشق صادق آمدست ...... برسرش معشوق عاشق آمدست

گر بصدقی عشق پیش آید ترا ...... عاشقت معشوق خویش آید ترا

درويش وايي: چي په اخير کي ددې قصې به مصداق د شيخ عطار د بيتو تاته ښکاره سي ان شأ الله تعالى.

فَلَمَّا سَمِعَتْ بِمَكْرِهِنَّ

نو چي واورېدی زليخا مکر ددوی يعني غيبت ددوی.

سوال: غيبت ته يې مکر ولي ووايه؟

ځواب: له دې سببه چي دا خبره دوی په پټه کول لکه ماکر چي مکر په پټه کوي، او ابن اسحاق رحمة الله عليه وايي چي مکر يې له دې کبله ورته ووايه چي ددوی غرض دا ؤ چي د يوسف عليه السلام وليدلو ته حيله جوړه کړي چي د يوسف د حسن او جمال دوی اورېدلي وه.

أَرْسَلَتْ إِلَيْهِنَّ وَأَعْتَدَتْ لَهُنَّ مُتَّكَـًٔا

دوی يو څوک ورواستاوه د مهمانۍ لپاره او زليخا ډېره په زړه پوري مهماني مهيا کړې وه او څلوېښت ښځي چي له دوی څخه دا غيبت صادر سوی ؤ را وه يې غوښتلې، ابن عباس او ابن جبير رضي الله عنهم او سعيد بن المسيب او قتاده رحمهما الله وايي چي د "متکأ" معنى طعام دی.

سوال: متكأ خو د تكيې شي ته وايي، نو طعام ته ځرنګه متكأ وويل سو؟
ځواب: مېلمانه چي اول راسي بالښتانو ته تكيه كوي د حضور طعام تر وخته پوري، نو طعام ته يې متكأ وويل استعارةً يقال يتكأنا عند فلان اى طعمنا عنده.

فائده: چونكه تكيه زده طعام خوړل د متكبرانو عادت دى نهى رسول الله ﷺ ان ياكل احد بشماله (اى بغير عذر) وياكل متكأ (رواه ابو شيبة في كتابه)

او بعض علمأ وايي چي متكأ هرهغه طعام ته وايي چي په چاړه قطع كېږي كان القاطع يتكأ عليه بالسكين لكه سېب او نارنج وغيره، او ابو يزيد انصاري وايي چي هر طعام چي په چاړه پرېكېږي هغه عرب ستك بولي، او ستك او بتك بالبأ والميم قطع ته وايي، بغوي رحمه الله وايي چي زلېخا خونه ښائسته كړې وه بالمفروشات الفائقة او رنګارنګ مېوې او اطعمه يې ايښي وه او بالښتان يې د تكيې لپاره هم صف صف ايښي وه او دا ښځي يې دعوت كړي وې.

وَّاٰتَتْ كُلَّ وَاحِدَةٍ مِّنْهُنَّ سِكِّيْنًا وَّقَالَتِ اخْرُجْ عَلَيْهِنَّ

او زلېخا د هري ښځي په لاس چاړه وركړه چي ددوى په زمانه كي غوښي په قطع د چړې خوړل كېدې كما هو العادة اليوم في المتكبرين والمترفهين، او زلېخا و يوسف ته وويل پر راووځه، زلېخا يوسف عليه السلام په بل ځاى كي كښېنولى ؤ.

عكرمه رحمه الله وايي چي فضل د يوسف عليه السلام په حسن او جمال كي پر نورو ذى حسن والاوو باندي لكه فضيلت د څلورلسم د سپوږمۍ پر نورو ستورو. په حديث شريف كي چي روايت يې ابن جرير او حاكم كړى دى له ابو سعيد خدري رضي الله عنه څخه چي رسول الله ﷺ وويل چي ما وليدى يوسف عليه السلام په ليلة المعراج كي كالقمر ليلة البدر.

زلېخا ويوسف عليه السلام ته ډېري زارۍ وكړې چي زه ستا د محبت له سببه د مصر د ټولو ښځو په خوله كي افسانه سوم او پر ما يې دا فيصله كړې ده "انا لنراها في ضلال مبين" او دوى ستا حسن نادېده زه يې د ملامتيا په غشو ويشتلې يم ته ښه ځان په ښو كالو سره اراسته كړه او دوى چي تا ووېني ما به معذوره وګڼي ستا په عشق، او زما به دوى ته ژبه د ملامتيا د جواب خلاصه

سي، او دوی به زما له ملامتیا څخه توبه وکاږي او پښېمانه به سي، دا به ستا لوی احسان وي زما سره، الغرض زلیخا یوسف عليه السلام په وړته زاریو قانع کړی چي ودغو ښځو ته راووځي بې حجابه په ښه لباس کي.

فَلَمَّا رَأَيْنَهُ أَكْبَرْنَهُ

نو چي ولیدی ښځو د یوسف جمال او حسن په حیرت کي ولوېدې او هوش يې له سرو څخه ولاړی، روح البيان، مظهري او روح المعاني له ابن عباس رضي الله عنهما څخه روايت کړی دی چي معنی د "اکبرنه" حضن" يعني حيض راغلی، او ضمير و يوسف ته راجع دی بحذف المضاف ای من اجل يوسف.

پوښتنه: حیض ته کبر ولي وايي؟

ځواب: بلوغ د ښځي په حیض معلومېږي او دا حالت د حیض بې وختـه وښځي ته هغه وخت پېښېږي چي په غایت درجې کي د جماع شوق يې په زړه کي پيدا سيٍ، عربي محاروه يې داده "اکبرت المرئة اذا حاضت کذا في تفسير الکواشي".

درویش وايي: چي دا تفسیر چونکه نادر ؤ، نو ځکه ما وتفاسیرو تـه حواله ورکړه تاچي ژبه د حاسد اعظم خپل عاق الاب المرحوم کتاب فروش بنده سي

چشم بد اندېش که بر کنده باد ..... عيب نما يد هنر ش د ر نظر
هم يحسدونني وشر الناس كلهم ..... من عاش في الناس يوماً غير محسود

دا د پوه سړي قاعده ده چي د سپو د غپا په سبب خپل سفر نه قطع کوي.

درویش وايي: چي ښځي د مصر چي د زلیخا مېلمنې وې چړې يې په لاس کي وې چي اترج او سېب وغيره يې قطع کاوه.

وَقَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ وَقُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا هَٰذَا بَشَرًا

او دوی په چاړه خپل لاسونه پرې کړه يعني دومره يې هوش لـه سرو څخه پـه ليدلو د يوسف عليه السلام ولاړی چي دوی پـه ځای کي د قطع د سېب وغيره چړې پر خپلو لاسونو تېرولې او د غايت خيرت څخه په الم د قطع اليد نـه پوهېدلې يعني لاسونه يې له اختيار څخه وتلي وه او زړونه يې له ادارک څخه د الم اليد غافله وه کذا في تفسير التبيان، نو دوی يعني ښځو وويل تنزيه او پاکي ده خدای پاک لره له عجز څخه او تعجب دی خدای پاک لره پر کمال قدرت دده يعني داسي حسن

فوق العادة یې په یوسف ﷺ کي ایښی دی، اصل ددې کلمې حاشا لله ؤ د کثرت استعمال له کبله الف ځني حذف سو، دا یعني یوسف خو نه دی بشر، ولي چي په بشر کي دومره خوبصورتي او ښائست چا نه دی لیدلی الی یومنا.

پوه سه: چي عمل د ما نافیه لکه عمل د لیس دی، مذهب د حجازیینو لمشارکتها في النفي، او اهل کوفه یې منصوب په نزع د حرف جر بولي. والتقدير عندهم ما هذا ببشر.

إِنْ هَٰذَآ إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ ﴿٣١﴾

نه دی دا شخص یوسف مګر ملکه ده چي ګرانه ده پر خدای.

درویش وایي: چي د خلګو په عقولو کي دا راسخ ده چي ملائکه احسن صورةً دي تر هر چا چي ژوندی مخلوق دی، او دا هم د خلګو په عقولو راسخ ده چي بدرنګه تر شیطان نسته، داغه رنګه تشبیه د حسن الصورة د ملکې سره کوي وایي فلانی ملکه ده، او د یو قبیح صورته تشبیه د شیطان سره کوي وایي چي فلانی لکه شیطان.

حکایت: جاحظ چي یو ستر عالم ؤ په نحو او معاني کي او په صورت او مخ ډېر بدرنګه ؤ، جاحظ وایي یو وخت زه په بازار کي روان وم یوې ښځي راته وویل چي ملا صاحب تردغه دکان د زرګر به زما سره ولاړ نه سې، ما ورته وویل چي درسره ځم، ښځي زه راهي کړم او زرګر ته یې ودرولم، ښځي زرګر ته وویل چي داغسي ماته اشاره وکړه، ښځي وویل ملا صاحب تکلیف مي درکړی خدای پاک دي ثواب درکړي، ښځه راځخه راهي سوه زه حیران پاته سوم چي ددې ښځي څه مطلب ؤ، نو ښځه خو ولاړه ما له زرګر څخه پوښتنه وکړه چي دې ښځي تاته څه اشارتي خبره وکړه؟ زرګر راته وویل چي دا ښځه څو مده په ما پسې ده چي ماته له زرو څخه د شیطان صورت راجوړ کړه ما به ورته ویل چي ما خو شیطان نه دی لیدلی، نو څرنګه بت درجوړ کړم، دې نن ته راوستلې او راته وه یې ویل چي لکه دغه ملا صاحب داسي شی راجوړ کړه، د مصري ښځو د خبرو تائید: "ماهذا بشراً" په نورو روایتو کي راغلي دي چي یوسف ﷺ چي به د مصر په کوڅو کي روان ئ، نو د مخ رڼا به یې په کوڅو کي داسي معلومېدله لکه

رښا د لمر له اسمان څخه وقد صح ان امه راحيل وجدته سارة كانتا جميلتين جداً.

درويش وايي: چي څه وخت چي زلېخا دليل د مجبوريت خپل په حب کي د يوسف عليه السلام وملامتونکو مصري ښځو ته په ښه وجه واضح کړی، نو يې داسي وويل

قَالَتْ فَذٰلِكُنَّ الَّذِىْ لُمْتُنَّنِىْ فِيْهِ ۚ

دغه دی هغه عبراني مريی چي تاسي زه ملامتولم په عشق کي دده، په تاسي يې په يوه ديدار څه فسادونه وکړه، نو زما به په روز مره ديدار کي څه حال وي.

پوه سه: چي يوسف که څه هم حاضر ؤ لکن اشاره يې په لفظ د بعيد چي "ذالک" دی ورته وکړه اشارةً الی بعد رتبته کذا قالوا في قوله تعالی ذالک الکتاب لاريب فيه فتأمل.

وَلَقَدْ رَاوَدْتُّهٗ عَنْ نَّفْسِهٖ فَاسْتَعْصَمَ ۚ

او په تحقيق ماطلب وکړی له نفسه دده کناية عن الجماع ده لار د عصمت خپله کړه او ماته يې منع وکړه، زلېخا چي دا اقرار ومصري ښځو ته وکړی ددې لپاره چي دوی هم زما سره کومک وکړي او يوسف ته زما سره همکاري وکړي، ولهذا مصري ښځو يوسف عليه السلام ته وويل اطع مولاتک ددې په خوله وکړه.

درويش وايي: چي زلېخا د حيلو په باب کي نسوه کاميابه په خپل مقصد کي او د عجز او زاريو کار يې هم په درد نه وخوړی اخيراً د زور او پېش رو کار ته يې لاس ورواچاوه او وه يې ويل:

وَلَئِنْ لَّمْ يَفْعَلْ مَآ اٰمُرُهٗ لَيُسْجَنَنَّ وَلَيَكُوْنًا مِّنَ الصّٰغِرِيْنَ ﴿٣٢﴾

"لام موطئه د قسم محذوف دی" که چېري يوسف ونه کړي هغه کار چي زه دی په امر کوم يعني الجماع، په تحقيق دی به بندي کړل سي او هر آئينه دی به گرځي د ذليلانو په ډله کي.

پوه سه: چي "ليکونن" مؤکد په نون خفيفه دی چي الف سره اوړي په وقف کي لشبهها بالتنوين.

درويش وايي: چي جامي رحمة الله عليه په بيان کي د وعيد د زلېخا و يوسف ته داسي وايي:

اگر نه نهد بکام من دگر پای .... ازین پس کنج زندان سازمش پای
بگردد مرغ وحشی بدان رام .... که گیرد درقفس یک چند آرام

قَالَ رَبِّ السِّجْنُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونَنِي إِلَيْهِ

یوسف وویل یا رب بندي خانه زما خوښه ده تر هغه کار چي زلېخا او کومکیانې ددې یعني د مصر ښځي وهغه کار ته ما دعوت کوي یعنې فاحشة الزنی.

عجب درمانده ام درکار ایشان .... مرا زندان به از دیدار اینان
به از صد سال درزندان نشینم .... که یکدم طلعت ایشان به بینم

پوښتنه: داعي د زنی خو یوازي زلېخا وه، نو صیغه د جمع یعني "یدعونني" یې ولي راوړه؟

ځواب: ما په ترجمه کي ددې آیت ددې پوښتني ځواب ته اشاره وکړه په دې عبارت او کومکیان آه، او بعض مفسرین وایي چي هغو نورو ښځو هم یوسف وخپلو ځانو ته دعوت کړی وُ لپاره د زنی، او دا هم یو معقول ځواب دی چي یوسف ﷺ مراعات د حسن خدمت د زلېخا وکړی، نو له تصریح څخه یې و تعریض ته مخ واړاوه، علمأ وایي که یوسف ﷺ د سجن غوښتنه په دې قول دده رب السجن احب الي" نه وای کړی او سوال د عافیت یې کړی وای په سجن به نه وای مبتلأ سوی.

درویش وایي: چي چونکه خدای پاک ته د یوسف ﷺ رتبه د عزیز مصر منظوره وه او هغې رتبې ته بېله بندي خانې نسوای رسېدلای کما سیئاتي في القرآن العزیز، نو ځکه د یوسف ﷺ پر خوله خدای پاک د "رب السجن احب الي" وروستی لکن قطع نظر له حال څخه د یوسف ﷺ مسلمانانو ته اولی سوال د عافیت دی، له دې کبله یو سړی چي سوال د صبر یې کاوه، ترمذي له معاذ رضي الله عنه څخه روایت کړی دی سمع رسول الله ﷺ رجلاً وهو یقول اللهم اني اسئلک الصبر، قال ﷺ سألت البلأ (لان الصبر انما یکون علی البلأ) فاسئله العافیة، طبراني له عباس بن عبد المطلب رضي الله عنه څخه روایت کړی دی چي ما و علیه الصلوة والسلام ته وویل "علمني شیئاً اسئله ربي عزوجل فقال یا عم سل الله العافیة في الدنیا والآخرة انتهی باختصار الحدیث.

حکايت: د يوه شيخ په حال کي د غرق په درياب کي د محبت الهي داسي تر خوله وو تل ستا رضى او محبت غواړم وهري بلا ته د دنيا تيار يم، خداى پاک عذاب د بولو د بنديدلو پر مسلط کړى، يوه ورځ خو يې په غايت مشقت کي صبر وکړى، اخير يې د صبر پېمانه لبريزه سوه امکان د صبر يې له لاسه ورکړى، چي په ځان پوه سو، نو يې لمن د جوزو ډکه کړه او د کلي کوچنيانو ته يې وويل چي يو يو جوز درکوم زه به ځغلم تاسي ناري راپسي وهئ چي خدايه کاکا درواغ ويله پښېمانه دى، د کوچنيانو مېله سوه، يو دوه چکره چي يې ورکړه بولي يې ايله سوې.

وَإِلَّا تَصْرِفْ عَنِّي كَيْدَهُنَّ أَصْبُ إِلَيْهِنَّ وَأَكُن مِّنَ الْجَاهِلِينَ ﴿٣٣﴾

که ته اې خدايه ما خلاص نه کړې له چمو ځخه ددوى چي دوى زما په سترګو کي فاحشه د زنٰى ښائسته کوي يعني دوام پر عصمت را نه کړې، زه به ميل وکړم دوى ته يعني ددوى دعوت د فاحشة الزنٰى به قبول کړم يعني په مقتضى د طبع بشري او شهوت انساني، والصبوة" في اللغة الميل الى الهوى، نو ددې آيت مقصود دادى چي يوسف عليه السلام په ضمن کي اخبار د خداى جل جلاله دوام پر عصمت غواړي، او زه به وګرځم د جاهلانو له ډلې په سبب د ارتکاب، د فعل د فاحشة الزنٰى لان العاقل لايقبل القبيح شرعاً.

فائده: مسلمان چي هره ګناه کوي په جهالت کي يوه يوه درجه يې پورته کېږي الا ان يتوب.

فَاسْتَجَابَ لَهُ رَبُّهُ فَصَرَفَ عَنْهُ كَيْدَهُنَّ ۚ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٣٤﴾

نو قبول کړى خداى پاک خواست د يوسف چي په ضمن کي ددې خبرو د يوسف راغلي وه الا تصرف آه، نو خداى پاک دفع کړى له ده ځخه مکر او کيد د زليخا او ملګرو پر دې ډول چي يوسف عليه السلام ته يې ثبات او دوام پر عصمت ورکړى حتى چي ده سجن مختار کړى ولو کان مشقة عظيمة على اللذات الشهوية چي په ضمن کي د هغه معصيت الهي د زنٰى نغښتى وُ، په تحقيق خداى جل جلاله اورېدونکى دى د دعاً د متضرعينو او خبر دى په احوالو ددوى ومن جملتهم يوسف الصديق.

ثُمَّ بَدَا لَهُمْ مِّنْ بَعْدِ مَا رَاَوُا الْاٰيٰتِ

وروسته ښکاره سوه عزيز مصر او همکارانو مشاورينو ته دده وروسته تر دې چي ذوی وليدل دلائل دالة پر صدق د يوسف ﷺ او برائت دده من کلام الطفل وقد قميص من دبر وقطع النسا أيديهن وعدم الامتثال ليوسف لدعوتهن وقبول السجن في مقابل دعوتهن الى الزنٰی مع زليخا ومعهن.

پوه سه: چي په "بدأ" کي ضمير مبهم دی چي تفسير يې دادی:

لَيَسْجُنُنَّهٗ حَتّٰى حِيْنٍ ﴿۳۵﴾

چي دی بندي کړو تر يو وخته پوري، غرض دده دا ؤ چي دی بندي کړو نو تهمت له زلېخا څخه به دفع سي، او خلګو ته به په سبب دده د بند دا ثابته سي چي يوسف ملامت ؤ، د "الى حين" معنی داده چي تر هغه وخته پوري چي اواز دفع کېږي او دا اور مړ کېږي يعني بيرته به يې رها کړو.

پوه سه: چي دا کار عزيز وکړی په امر د زلېخا ولي عزيز که څه هم ددې مېړه ؤ لکن په حقيقت کي لکه مريی ؤ، او مهار د کارو د عزيز د زلېخا په لاس کي ؤ.

پوښتنه: د زلېخا مقصد په دې کي څه ؤ؟

ځواب: ددې غرض دا ؤ چي يوسف ﷺ چي د بندي خانې خواري او ذلت ووينې زما به مسخر سي او زما ومقصد ته به غاړه کښېږدي، او يا يې دا غرض ؤ چي دا د قريبانو او نورو ښځو له غيبت ويلو څخه شرمېدله.

زلېخا ومېړه ته وويل چي دې عبراني مريي زه رسوا او انګشت نما کړم بخبرهم اني راودته عن نفسه، نو يا به ته ماته اجازه راکوې چي خلګو ته ور ووځم او خپل عذر ورته بيان کړم واما ان تحبسه الى ان تنقطع مقالة الناس، يعني يا به يې بندي کوې تر څو چي خبري د خلګو دفع کېږي او د خلګو به يقين سي چي مجرم يوسف ؤ.

سوال: زلېخا څرنګه پر خپل محبوب قلبي حبس خوښ کړی؟

ځواب: دا بېرېدله چي عزيز دا مريی پر بل چا خرڅ نه کړي يا يې له مصر څخه خارج بل ځای ته يې وانستوي، فرضيت بالحجاب عنه مکان خوف الذهاب للابد، ددې خيال ؤ چي خبر د يوسف له بندي خانې څخه نسي که راضي سو

هورې بندي خانې ته به پټه ورځې خپل قضأ حاجت به کوې .... مصرع:
لکن این خیال بود ومحال بود وجنون.

عارف جامي قدس سره السامي وايي:

زلیخا را چو آن جاد وزیان .... شد از زندان امید وصل جانان
برای راحت خود زبح او خواست .... دران ویران امید گنج او خواست
چو نبود عشق عاشق را کمالی .... نه بند د جز مراد خود خیالی
طفیل خویش خواهد یار خود را .... بکام خویش خواهد کار خود را
ببوی یک گل از بستان معشوق .... زند صد خار غم بر جان معشوق

راوي وايي چي د عزيز مصر درې بندي خانې وې (۱) سجن العذاب چي هغه په مځکه کي کندلی ځای ؤ او په هغه کي لړمان او ماران وه او داسي تاريک ځای ؤ چي د شپې او ورځي درک نه پکښي معلومېدی (۲) يو سجن هغه ؤ چي په مځکه کي يو څا خلو ښت گزه ژور ؤ، نو د ملک چي به يو چاته ډېره غصه راغله، نو هغه بندي به يې ودې څاه ته پر سر ورغورځاوه چي د څاه پای ته نارسيده به مړ سو (۳) سجن العافية وه چي هغ د مځکي پر سر ؤ، نژدې وقصر عزيز ته، نو د ملک يا عزيز چي به يو نوکر يا حکومتي مأمور ته درد راغلی نو په دغه سجن العافية کي به يې بندي کړی، نو زلېخا چي په امر د عزيز د يوسف بندي گول وغوښتل، نو د بندي خانې آمر يې په خط کي نوشته کړی چي د يوسف نامي بندي لپاره يو تنها وطاق اراسته کړه.
او بيا يې يوسف عليه السلام ته وويل چي پر ما دي ډېري ځيگر خونی تېري کړي او زما هره حيله دي ناکامه کړه او زه دي په ټوله مصر کي شرمنده او انگشت نما کړم اوس به دي زه واستوم وعذاب ورکونکو ته د بندي خانې چي تاته جزأ د عذاب ستا چي پر مادي تېري کړي درکړي، او زه به په تا واغوندم په عوض کي د ورېښمينو کالو چي ما په تا اغوستي وه د وړيو کالي چي نازک پوست دي دروخوري، او داسي قيد او زولنې به دي په پښو کي دراچوم چي هډوکي د پښو به دي درد کوي او داغه يې هم وکړه.

سوال: څرنگه د زلېخا پر يوسف عليه السلام چي ددې محبوب قلبي ؤ دا دومره تکليفونه او ربړول روا وبلل؟

ځواب: ددې خيال دا ؤ چي يوسف به زارۍ راته وکړي چي ستا مقصد به

درسره كړم خو ماته دا تكليف مه راكوه لكن يوسف ﷺ د خداى پاك شاكر ؤ چي له مصيبت څخه د فاحشه خلاص سوم او پر دې ناوړه عذاب صابر ؤ.

درويش وايي: چي مولى جامي قدس سره دغه ماجرى په منځ كي د يوسف او زليخا په ښوو دلپذيره فارسي ابياتو بيان كړې ده لكن څه وكړم چي د اوسني زمانې طالبان او امامان د خپل جهل له سببه د فارسي د نظم او نثر څخه ډېر بد وړي، او درويش ته څو واره طالبانو په دې باب كي شكايتونه كړي دي لكن درويش يې شكايت ته غوږ نه دى نيولى:

بگوى آنچه دانى سخن سودمند .... وگر هيچ كس را نيايد پسند

درويش وايي: چي دوى دي خپل د جهل په لغت فارسي سره چي افصح د السنه وو ده وروسته تر عربي چاره وكړي يعني كم از كم پنځ كتاب، حافظ، بوستان او گلستان سعدي او يوسف زليخا كتابونه دي پر يوه استاذ مقتدر في اللغة الفارسية زده كړي، وروښو دا مذكوره كتابونه تقريباً په يوه كال كي ښه زده كېږي د عمر لپاره به دي په ښه درسي.

راوي د قصې وايي چي يوسف ﷺ چي د بندي خانې دروازې ته ورغلى سر يې كښته كړى كښېنستى بسم الله او حمد د خداى ﷻ يې ووايه بنديان پر راټول سول، ولي چي د يوسف د حسن اوازه او محبت د زليخا دده سره ټولو اورېدلي وه او د تعجب گوتي يې په غاښو كي نيولي وې، راوي وايي چي يوسف ﷺ عمومي بنديانو ته داسي دعا وكړه اعطف عليهم الاخيار ولاتخف عنهم الاخبار، خلق وايي چي بنديان اعلم الناس دي بكلام خبر يحدث في خارج السجن.

وَدَخَلَ مَعَهُ السِّجْنَ فَتَيٰنِ

او داخل سوه سره د يوسف يعني په ورځ د دخول د يوسف ﷺ بندي خانې ته "كما يدل عليه كلمة مع" دوه ځوانان يعني مريان د وليد بن ثروان العمليقي ملك مصر، چي يو يې اشپز نان واى ؤ او بل يې شراب جوړونكى ساقي ؤ، بغوي وايي چي سبب د بند ددې دوو مريانو چي خلگو د ملك مذكور لپاره يو دسيسه جوړه كړې وه چي دى ووژني او دده په ځاى كي بل شاه مقرر كړي، نو اشپز او ساقي ته يې ډېري روپۍ منلي وې چي تاسي د ملك په خوراك او شرابو كي زهر

ګډ کړئ، نو خباز (ډوډۍ پخونکي) داغسي وکړه او ساقي له زهر ګډولو څخه پښېمانه سو، نو ماښام چي يې ملک ته طعام او شراب راوړل، ملک چي طعام ته لاس ور وغځاوه ساقي زږغ پر وکړی لاتاكل ايها الملک فان فيه سم، ساقي وملک ته وويل لا تشرب ايها الملک فان الشراب مسموم ايضاً.

پادشاه ملک و ساقي ته وويل چي ته دا شراب وڅښه، ساقي وڅښل هيڅ په ونسوه، ولي په شرابو کي خو زهر نه وه اشپز ته يې وويل چي دا طعام وخوره، نان وای له خورک څخه ډډه وکړه، نو ملک دغه طعام پر يو حيوان تجربه کړی هغه چي وخوړی مړ سو، نو ملک دواړه بندي خاني ته واستول او هغه ورځ د يوسف عليه السلام د دخول ورځ هم وه.

سوال: ساقي خو بری الذمة ؤ له جنايته، نو هغه يې ولي بندي خاني ته استاوه؟

ځواب: د مزيد تحقيق لپاره چي تاسي ته روښانه چا درکړي وې او هغه کسان څوک وه، راوي وايي چي يوسف عليه السلام به بنديانو ته ويل هر يوه چي خوب وليدی ماته دې وايي زه يې تعبير ورته کوم، نو دا دوو بنديانو وويل چي راځئ چي دا غلام عبراني تجربه کړو، نو له يوسف عليه السلام څخه يې د خپل خوب تعبير وپوښتی هر يوه بېله دې چي دوی خوب ليدلی ؤ پوښتنه يې وکړه، د ابن عباس رضي الله عنهما څخه روايت دی "مارئينا شيئاً وان ماتحا لما ليجربنا يوسف، او بعض مفسرين وايي چي دواړو حقيقةً خوب ليدلی ؤ، يوسف عليه السلام چي دوی دوه وليدل ډېره غمناکه ناست وه، نو يې سبب دغم ځني وپوښتی هغو خپل ټوله صورت حال ورته بيان کړی او زياته يې کړه چي د شپې مونږ دواړو خوب ليدلی، د هغه په تعبير کي فکر جن يو، يوسف عليه السلام ورته وويل چي تاسي خوب ليدلی ؤ ماته ووایاست زه بې تعبير درته وکړم قال الله عزوجل.

قَالَ اَحَدُهُمَآ اِنِّيْٓ اَرٰىنِيْٓ اَعْصِرُ خَمْرًا

يوه ورته وويل چي ساقي وو چي ما خپل ځان په خوب ولېدی چي زه نښتيځم يعني چوخ تانږوم انګور.

پوه سه: چي خمر يې وانګورو ته په وخت کي دعصر وواېه په اعتبار د مايؤل اليه يعني مجاز دی او بعض علمأ وايې چي خمر انګورو ته وايې په لغت د عمان فلا مجاز

حینئذ د عربي عبارت د ساقي ترجمه دا ده چي ما خوب ولیدی چي زه په باغ کي یم او دانګور درختي ته ودریدم چي درې وانبکیه انګور پوري ځړیدل او د ملک ګلاس زما په لاس کي وو درې سره مي پکښي ونښتېږل ملک ته مي وروړه او ملک وچښل.

وَقَالَ الْاٰخَرُ اِنِّيْٓ اَرٰىنِيْٓ اَحْمِلُ فَوْقَ رَاْسِيْ خُبْزًا تَاْكُلُ الطَّيْرُ مِنْهُ ؕ نَبِّئْنَا بِتَاْوِيْلِهٖ ۚ

چي ما ځان په خوب ولیدی چي اخستی مي وي پر سر برسېره ډوډۍ چي مرغان خوراک ځندي کوی دا نفر اشپز وو، موږ خبر کړه په تعبیر د دې خوب یعني ما یؤل الیه امره.

سوال: خوبونه خو دوه وه نو مفرد ضمیر په "تأویله" کي څه رنګه ورته راجع سو؟

ځواب: محمود الوسي رحمه الله په روح المعاني کي وایې چي افراد د ضمیر بتاویل ما ذکر او یا ما روئي دی.

اِنَّا نَرٰىكَ مِنَ الْمُحْسِنِيْنَ ﴿۳۶﴾

موږ تا وینو یعني په سترګو او یا پر تا علم لرو چي رویت علمي سي د محسیننو څخه یعني چي ښه تعبیر د خوبو کوي چي د هر بندي خوب چي تاېې تعبیر ورته کړی وي هغه سي ختلی وي او یا احسان په معنی د علم دی کما في قول کرم الله وجهه قیمة کل انسان ما یحسنه ای یعلمه" او یا احسان کونکی یې د بندیانو سره" یعني فاحسن الینا بتعبیر رؤیانا ان کنت تعرفه.

پوه سه: چي روح المعاني" او مظهري او روح البیان او قرطبي په متقارب عباراتو سره د دې آیت ترجمه داسي کړې ده" په روایت د ضحاک رحمه الله بن مزاحم چي له ده څخه چا پوښتنه وکړه د دې آیت د تفسیر په باره کي "ماکان احسان بیوسف" ده ورته وویل چي په بندیخانه کي به څوک مریض سو یوسف بیمار پرسي کول او ما یحتاج الیه المریض به یې وربرابراوه، او پر یو بندي چي به ځای تنګ سو یوسف به ځای ورته فراخه کاوه او که یو بندي به ډېر مسکین وو پر نورو بندیانو به یې چانده ورکوله، او یو بندي نه بلکه ډېر بندیان په بندي خانه کي وه چي د ډېري زماني څخه به بندیان وه او امید د خلاصون به یې نه وو او ډېر به غمجن وه یوسف به دوی ته تسلي ورکول او دوی ته به یې ویل چي صبر وکړئ خدای جل جلاله به اجرت درکړي" ان مع العسر یسرا" الایة.

او سره د بنده يوسف په عبادت د خداى ﷻ ډير كوشان تهوله شپه به يې په قيام الليل تېرول، نو بنديانو چي د يوسف اخلاق حسنه او عبادت فوق العادة ولېدى، نو يې وويل يا فتىٰ ما احسن وجهک وخلقک وحديثک اى ځوانه څرنګه نوراني ښائسته مخ دى ستا او څومره زيبا دي اخلاق ستا او څونه خوږې او په زړه پوري خبري دي ستا "لقد بورک لنا في جوارک" فمن انت ته څوک يې قوم خو يې زده ؤ چي عبراني دى اصل پوښتنه د نسب يې غرض وه د ورته وويل انا يوسف بن صفي الله يعقوب بن ذبيح الله اسحاق بن ابراهيم خليل الله.

درويش وايې: چي دا بيان پر يوسف بنأ دى پر مذهب د هغو علماؤ چي ذبيح الله اسحاق بولي لكن مشهوره دا ده چي ذبيح الله اسمٰعيل وو چي په اجدادو كي د رسول الله ﷺ وو، او تحقيق د دې بحث ډېر اوږد دى يعني چي ذبيح الله څوک دى ومن الجانبين دلائل وجوابات "چي دا ځاى نه دى د بيانولو، يوبندي وان او سر پرست د بندي خانې ورته وويل يا فتىٰ والله لو استطعت لخليت سبيلک" اى ځوانه كه زما په وسه پوره واى ما به ستا لار در خالي كړې واى يعني ده به ايله كړى واى غرض يې دا وو چي زه خو د حكومت نوكر يم ستا ايله كول مي په طاقت نه دي پوره "لكن سئاحسنک جوارک تمكن في اى ناجة السجن شئت" په قصه كي راغلي دى چي هغه دوو بنديانو د ملک چي خباز او شراب جوړونكي وه يوسف ته وويل لقد احببناک حين رئيناک يوسف ورته وويل چي ستاسي دي په خداى قسم وي كه به زما سره محبت كوئ" فو الله ما احبني احده الا دخل علي من حبة بلأ لقد احبني عمتي فدخل على بلأ ثم احبني ابى يعقوب فمن جهة هذا الحب القيت في الجب كما مر تفصيله واحبني امرئة العزيز فوقعت فى السجن من حبها.

درويش وايې: چي د پلار د وروڼو حسد وو چي څاته واچاوه او د زليخا د محبت بلا دى بندي خانې ته راوستى دا ټولي قصې قريبا او بعيدا تيري سوې.

يوه قصه د بلا د عمه دلته نه ده تېره سوې هغه قصه دا وه چي د يوسف عليه السلام مور راحيل په نفاس د بنيامين چي تر يوسف وروسته پيدا سو مړه سوه، نو يعقوب عليه السلام بني يامين مرضيه ته په لاس وركړى او يوسف چي هم كشنى وو لكن پر پښو ګرځېدى، نو يوسف يعقوب عليهما السلام وه خپلي خورته چي د يوسف عمه سي په

لاس ورکړی د تربيې لپاره ترڅو چي د پلاره سره ګزاره کولای سي پر عمه باندي ډېر ګران وو يوسف ﷺ چي تقريبا د اوو اتو کاله سو پلار يعقوب ﷺ خپلي خور ته وويل چي يوسف، نو اوس ماته راواستوه چونکه پر عمه ډېر ګران وو، نو يو کمر بند چي قديما د دې په لاس کي په پټه يعني د خوب په وخت کي د ده تر ملا غوټه کړی يوسف چي پلار ته راوستی چي د دې ورور يعقوب وو دا کورته ولاړه وروسته بېرته راغله چي يوسف کمر بند غلا کړی دی چي تلاشي يې په کښي وکړه کمر بند د يوسف تر ملا وو د يعقوبې شريعت سره سم غل د شي به په اندازه د قيمت د غلا کړي شي به د مالک سره د مال اوسېږي او د هغه خدمت به کوي، نو يوسف بېرته عمه د پلار څخه بوتی خپل کورته او د پلاره يې جلا کړی تر هغه چي وخت مقرر تېر سو، نو يې يوسف د پلار يعقوب عليهما السلام په لاس ورکړی، نوره قصه د محبت د يعقوب ﷺ دده سره تېره سوې ده.

قَالَ لَا يَأْتِيكُمَا طَعَامٌ تُرْزَقَانِهِ إِلَّا نَبَّأْتُكُمَا بِتَأْوِيلِهِ قَبْلَ أَنْ يَأْتِيَكُمَا

"قال" ای يوسف، تاسي ته به نه سي را طعام حسب المعمول چي تاسي خورئ په بندي خانه کي، مګر زه مو خبر کړم په ماهيت د هغه طعام چي څه شی او څومره به وي، او رنګ او خوند به يې څرنګه وي دمخه تر دې چي تاسي ته راځي.

پوه سه: چي اراده د يوسف ﷺ دا وه چي دې دوو بنديانو خباز او ساقي ته د توحيد دعوت ورکړی لانه اولی و اوجب عليهما تر تعبير د خوب چي دوی له يوسف ﷺ څخه پوښتنه کړې وه، او هدايت د ايمان يې ورته وکړی او ايمان يې ددوی په زړونو کي ښائسته او زيبا شی ورښکاره کړی، کما هو طريقة الانبيأ والعلمأ والصالحين، من الشفقة على الناس، نو يوسف ﷺ دمخه تر ارشاد ددوی يوه معجزه من الاخبار بالغيب ورښکاره کړه تا چي دده پر صدق په دعوت د توحيد او په تعبير د رؤيا دلالت وکړي.

سوال: دې خبرتيا ته يې تأويل څرنګه ووايه او سره ددې چي تأويل بحسب الاستعمال في العربية تعبير ته د خوبو وايي؟

ځواب: دا اطلاق له قسم څخه د استعارې دی يعني مطلق طعام خو مبهم دی او بنديانو ته چي راځي هغه نوع معين ده، داغه رنګه خوب ليدل يو مبهم نا

معلومه شی دی او تعبير يې تعين دی.

پوه سه: چي دا استثنا مفرغ ده من اعم الاحوال والمعنى لا يأتيكما طعام في حال من الاحوال الا حال ما نبأتكما به.

پوه سه: چي "قبل ان يأتيكما" ای قبل ان يصل اليكما.

فائده: دا معجزه په مثال د معجزې د عيسى عليه السلام ده چي خلکو ته به يې ويل "وأنبكم بما تاكلون وما تدخرون في بيوتكم.

ذٰلِكُمَا مِمَّا عَلَّمَنِيْ رَبِّيْ

دا ښوونه بعض له هغو شيانو څخه چي زما خدای عزوجل ما ته ښوونه کړې ده.

درویش وايي: چي مظهري خو دعوه کړې ده چي دا تعليم په وحي قطعي اسماني يعني يوسف په دغه وخت کي نبي ؤ، او روح المعاني او روح البيان وايي بالوحي وما يحصل به العلم كما للاولياء اهل الكشف رضي الله عنهم ويقال له الالهام

پوه سه: چي غرض په دې قول کي د يوسف عليه السلام دا ؤ چي ښوونه د غيب له قسمه څخه د کهانت او عرافت نه ده.

اِنِّيْ تَرَكْتُ مِلَّةَ قَوْمٍ لَّا يُؤْمِنُوْنَ بِاللّٰهِ

ما پرې ايښی دی دين د هغه خلکو چي ايمان نه راوړي پر خدای پاک، يعني پر توحيد د خدای عزوجل.

پوه سه: چي دا جمله استينافيه ده جواب د سوال مقدر ده چي له ماقبل څخه پيدا سو، كانه قيل لماذا علمك ربك تلك العلوم الجليلة الشان. فاجاب اني تركت آه، يعني ما پرې ايښی دی هغه دين چي خلکو په جمع واري کاوه من الشرك وعبادة الاوثان، فبذالك الترك حصل لي تلك المنقبة.

وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ هُمْ كٰفِرُوْنَ ۝۳۷

او دوی په اخيرت سره يعني بعث بعد الموت سره دوی کافران وه يعني منکران وه.

پوه سه: چي کلمه د "هم" ثاني تاکيد دی د اول "هم".

د خدای عزوجل حکمت: علماء حقاني وايي چي يوسف عليه السلام خدای پاک مبتلا

کړی په مریي توب د قطفیر او بیا په بندي خانه کي د زلیخا له لاسه تاچي یوسف علیه السلام په اخیر کي عزیز مصر وګرځي پر مریانو به رحم کوي او د بندیانو احوال پرسي به کوي تا چي بغیر حق بندي خو په بندي خانه کي نسته لکه دی چي ناحقه بندي ؤ، او داغه رنګه یې یوسف مبتلاً کړی په حسد د اقرباؤ او حاسدانو چي دده ورونه وه کمامر قصته. تاچي دی عادت ونسي د حسد او ظلم سره د قریب او بېګانه او برداشت یې کړي، او مبتلاً یې کړی په غربت او مسافری او جلا وطنی تاچي دی په آئینده کي د غرباؤ سره مرسته او ښه برتاؤ وکړي، وهکذا ددې حکمت داسي مثال دی لکه په سورة والضحی کي چي خدای پاک و علیه الصلوة والسلام ته خطاب کوي او وایي:

أَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيمًا فَـَٔاوَىٰ ﴿٦﴾ وَوَجَدَكَ ضَآلًّا فَهَدَىٰ ﴿٧﴾ وَوَجَدَكَ عَآئِلًا فَأَغْنَىٰ ﴿٨﴾ فَأَمَّا ٱلْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ ﴿٩﴾ وَأَمَّا ٱلسَّآئِلَ فَلَا تَنْهَرْ ﴿١٠﴾ وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ ﴿١١﴾

کما سیأتي تفصیل ذالک في تفسیر السورة المذکورة (سورة الضحی) في هذا التفسیر ان شأ الله تعالی.

وَٱتَّبَعْتُ مِلَّةَ ءَابَآءِيٓ إِبْرَٰهِيمَ وَإِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ ۚ

او ما متابعت مختار کړی د دین او د ملت د خپلو پلرو (په معنا عام سره چي نیکه ته هم شامل سي) چي ابراهیم، اسحاق او یعقوب علیهم السلام وه، له جد ابعد څخه یې شروع وکړه پر پلار یې ودرول تقدیماً للاشرف فالاشرف او تقدیماً للاقدم زماناً فالاقدم زماناً.

فائده: یوسف علیه السلام چي خپل آبأ او اجداد وه فتیانو ته د ملک بیانول له دې سببه چي ددوی ښه وثوق او اعتماد پیدا سي دده پر خبره او تبلیغ.

پوه سه: چي مظهري رحمه الله وایي چي د یو عالم مرتبه په علم کي خلګو ته نه وه معلومه او دده اراده دا وه چي خپل (پېژند ګلوي) په خلګو کي نشر کړم نو ده ته جائزه ده چي خپل د ځان او خپل د علم صفت وخلګو ته وکړي تاچي خلګ دده قدر وپېژني او له ده څخه د علم استفاده وکړي.

سوال: دا تزکیه د خپل ځان نه ده، چي هغه ناجائزه ده؟

ځواب: انما الاعمال بالنيات، حديث صحيح، او انبياء عليهم السلام خو مأمور په دغه سره دي، کريمه " وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ ﴿١١﴾ "

مَا كَانَ لَنَا أَنْ نُشْرِكَ بِاللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ

او نسته او نه ښايي موږ ډلي لره د انبياؤ چي موږ به شريک نسو خداى پاک لره يو شى له شيانو که علوي وي او که سفلي وي.

ذٰلِكَ مِنْ فَضْلِ اللّٰهِ عَلَيْنَا وَعَلَى النَّاسِ وَلٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٣٨﴾

دغه توحيد او علم فضل او مهرباني ده يعني په سبب د وحي او يا الهام صحيح کامر، او پر خلکو باندي يعني په واسطه د تبليغ او وعظ زموږ لکن ډير خلگ ددغه نعمت د خداى جل جلاله شکر نه وايي بقبول النصح والوعظ وتبليغ الرسل.

يٰصَاحِبَيِ السِّجْنِ ءَأَرْبَابٌ مُتَفَرِّقُونَ خَيْرٌ أَمِ اللّٰهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿٣٩﴾

اى دوو ملگرو زما په په بندي خانه کي، آيا خدايان متعدد دي چي په امکان او عجز کي سره يو شى دي، که هغه بتان وي يا د سرو زرو يا د سپينو زرو يا د وسپني يا د ډبرو او يا غير له بتانو څخه وي لکه ملکي او بشر، نو دغه ښه دي او که الله عزوجل ښه دى چي واحد دى په جلال الذات او کمال الصفات کي چي دده هيڅ شى مشابه نه په ذات او نه په صفاتو کي او نه په افعالو کي سته.

مَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِهِ إِلَّا أَسْمَاءً

تاسي عبادت نه کوئ پر ته له خداى جل جلاله څخه.

سوال: مخاطب د يوسف عليه السلام خو دوه کسان وه يعني فتيان، نو صيغه د جمع په "تعبدون" کي څرنگه راغله؟

ځواب: مراد د يوسف عليه السلام کل من کان مثلهما في الشرک.

پوه سه: چي مراد له اسماء څخه مسميات دي يعني ستاسي معبودات فقط مسميات دي من اللات والعزى والمنات وغير ذالک چي په هغو کي هيڅ معنا د الوهيت او د استحقاق العبادة من القدرة على الخلق والعلم الکامل والترزيق

والاحيا والاماتة وغير ذالک من صفات المعبود بالحق.

سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ مَّا أَنْزَلَ اللّٰهُ بِهَا مِنْ سُلْطٰنٍ

چي دا نومان تاسي پر ايښي دي او ستاسي نيکه ګانو يعني د ارباب او آلهه نومان مو ورته وضع کړي دي بېله تحقق د معبوديت په دوی کي لکه مثلاً پک ته چي سړی وايي ښونوره، چي نه دی نازل کړی خدای ﷻ په هيڅ کتاب د کتب سماويه وو په استحقاق سره ددوی عبادت لره يو حجة او دليل لکه خدای ﷻ خپل پر استحقاق د عبادت براهين قاطعه په ټولو کتابو کي د انبياؤ نازل کړي دي.

إِنِ الْحُكْمُ إِلَّا لِلّٰهِ ۚ أَمَرَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ ۚ ذٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ

نه دی حکم د معبوديت بالحق مګر خدای پاک لره دی يعني په براهين عقليه وو سره او په دلائلو نقليه وو سره، او هغه خدای امر کړی په واسطه د انبياؤ عليهم السلام او د کتب منزله وو چي تاسي به عبادت مه کوئ مګر نه دده "ذالک دين القيم" يعني انحصار د معبوديت بالحق په الله عزوجل هغه دين دی مستقيم او ثابت کر الازمان ومر الدهور، وفي الدنيا والعقبی وما سوی ذالک کفر وشرک وضلال.

وَلٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ۝

لکن ډېر خلګ چي عبارت دي له مشرکينو او کفره وو څخه علم نه لري چي حق او باطل سره جلا کړي، بيضاوي رحمه الله وايي هذا من التدرج في الدعوة والزام الحجة بين يعني يوسف لهم رجحان التوحيد على اتخاذ الآلهة على طريق الخطاب يعني قوله ياصاحبی السجن آه، ثم برهن على ان ما يسمونها آلهة ويعبدونها لاتستحق العبادة يعني بقوله ماتعبدون الخ، ثم نص على ماهو الحق القديم والدين المستقيم الذي لا يقتضى العقل غيره بقوله ان الحكم الا لله الى قوله ذالک الدين القيم، ثم حکم على اکثر الناس بعدم العلم بما هو الحق وعدم التمييز بين الحق الحقيق بالقبول من الضلال المبين.

درويش وايي: چي يوسف عليه السلام چي خپل تبليغ د وحدانيت د خدای عزوجل په پوره تفصيل سره صاحبی السجن ته واوراوه، نو شروع يې په ترجمه او تعبير ددوی د خوبو وکړه وقال:

يٰصَاحِبَيِ السِّجْنِ اَمَّآ اَحَدُكُمَا فَيَسْقِيْ رَبَّهٗ خَمْرًا

اې زما ملګرو په بندي خانه کې يو له تاسي څخه چې صاحب الشراب د ملک مصر ؤ، ورجوروي خپل ملک ته خمر او شراب، او هغه درې وانبکي د انګورو چې ده په خوب ليدلي وه، د هغه تعبير دادی چې درې ورځې به دی په بندي خانه کې پاته وي درې ورځې وروسته به يې ملک ور وغواړي بيرته به يې پر خپلې پخوانۍ عهدې مقرر کړي.

وَاَمَّا الْاٰخَرُ فَيُصْلَبُ فَتَاْكُلُ الطَّيْرُ مِنْ رَّاْسِهٖ

او هغه بل چې د ملک اشپز ؤ هغه به په دار کړل سي درې ورځې وروسته، او ده چې په خوب کې درې ځنځيران ليدلي وه د هغه تعبير دادی چې درې ورځې به په بندي خانه کې وي وروسته به وايستل سي او په دار به سي، نو خوراک به کوي مرغان لکه کارګان تپوسان وغيره دده د سر له غوښو څخه، له ابن مسعود رضي الله عنه څخه روايت دی چې فتيانو چې قول او تعبير د يوسف عليه السلام واورېدی دوی وويل چې موږ هيڅ خوب نه دی ليدلی، موږ صرف مسخرې کولې او ستا امتحان مو کاوه قال يوسف عليه السلام.

قُضِيَ الْاَمْرُ الَّذِيْ فِيْهِ تَسْتَفْتِيٰنِ ﴿۴۱﴾

قضأ الهي جاري ده په هغه کار کې چې تاسې يې زما څخه فتوی غوښتله يعني تعبير د خوب، يعني ستاسې مرجع د کار هغه ده چې ما درته وويل که مو خوب ليدلی وي او که نه.

سوال: ددې دوو فتيانو خو ددوی د خوبو تعبير غوښتلی ؤ، نو ضمير د "فيه" يې ولې مفرد راوړی؟

جواب: افراد يې په تأويل د مايؤل اليه امر کما.

پوښتنه: لکه په روايت کې د ابن مسعود رضي الله عنه چې تېره سوه چې خباز او ساقي دواړو له خوب څخه انکار وکړی، د شرابي تعبير خو په زړه پوري ؤ، نو ده ولې انکار کاوه؟

ځواب: نسبت د انکار ودواړو ته له قسمه څخه د بنو فلان قتلوا مع ان القاتل

منهم الواحد، او روح البيان وايي چي انکار د شرابي لپاره د مراعات د خباز ؤ.
تفصيل القصة: ددې دوو کسانو حال هغسې ؤ لکه یوسف علیه السلام چي ورته ویلي وه، درې ورځې وروسته ملک صاحب الشراب له بندي خانې وايستی او پر خپله پخوانی وظیفه يې مقرر کړی او ډېر احسان يې هم ورسره وکړی، او خلات يې هم ورکړی ولي چي ملک ته دا معلومه سوه چي شرابي امين دی، او خباز يې له بندي خانې وايستی کالي يې څني وکښل او په شلاخو يې وواهه حتی چي قريب الموت سو، ولي چي دده خباثت ملک ته ظاهر سو، او پر دار يې پر لويه لار وځړاوه او په نس کي يې په نېزه وواهه چي مړ سو د خدای پاک په قدرت تور مرغان پيدا سوه دده د سر غوښې او هډوکي يې خوړل، او دغه ملک مصر اول سړی ؤ چي صلب يې پر کار واچاوه وروسته تر ده فرعون موسی علیه السلام هم دا صلب اختيار کړی هغه وخت چي ساحرانو د فرعون پر موسی علیه السلام ايمان راوړی، نو فرعون داسي دوی ته وويل "ولاصلبنکم في جزع النخل" کما حکی الله عنه في موضع آخر، روح البيان وايي چي عليه الصلوة والسلام رجوع د بدر له غزا څخه وکړه د مدينې پر لور، نو د عرق الظبية په مقام کي يې له بنديانو څخه عقبه بن ابي معيط په دار کړی وهو اول مصلوب من الکفار في الاسلام او دې عقبه په مکه کي آنحضرت ﷺ ډېر ازاراوه، او يوه ورځ يې پر مبارک مخ د عليه الصلوة والسلام ناړي هم توکلي وې والله تعالی اعلم بالصواب.

وَقَالَ لِلَّذِي ظَنَّ أَنَّهُ نَاجٍ مِّنْهُمَا

پوه سه: ظن له اضداً څخه دی يعني هغه تصديق ته هم وايي چي د جانب مخالف احتمال ضعيف پکښې وي کما هو المشهور في المنطق، او هغه تصديق ته هم وايي چي د جانب مخالف احتمال اصلاً نه وي پکښې چي علم او يقين يې بولي، نو که ضمير د ظن راجع و موصول ته سي نو ظن په معنی اول سره دی او که ضمير راجع و يوسف ته سي نو ظن په معنی د يقين دی لقوله قضی الامر الذي فيه تستفيان، والمعنی علی الثاني وويل يوسف علیه السلام وهغه سړي ته چي دده يقين ؤ چي دی به نجات مومي د ملک له غضب څخه چي شرابي ؤ، وعلی الاول، وويل يوسف علیه السلام و هغه سړي ته چي د هغه غالب گمان دا ؤ چي

زه د ملک له عذاب څخه خلاصیږم.

اُذۡكُرۡنِيۡ عِنۡدَ رَبِّكَ

زما حال بیان کړه ستا ورب ته یعني الملک ته، یعني ورته ووایه چي په سجن کي یو ځوان ظلماً بندي دی چي داسي حال او داسي حال یې دی شاید ملک یې ما له بنده خلاص کړي، قال المولی الجامي رحمه الله علیه:

بگو هست اندران سجن غریبی .... ز عدل شاه دوران بې نصیبی
چنینش بی گنه مه پسند رنجور .... که هست این از طریق معدلت دور

فَاَنۡسٰهُ الشَّيۡطٰنُ ذِكۡرَ رَبِّهٖ

درویش وایي: چي مشهوره ترجمه ددې آیت داده چي هېر کړی له ساقي څخه شیطان ذکر د یوسف علیه السلام په نېز د رب د ساقي چي ملک مصر ؤ، لکن تحقیق دادی چي ترجمه د آیت داده چي هیر کړی له یوسف علیه السلام څخه شیطان ذکر د خپل خدای، ولي چي ده استعانت له مخلوق څخه وغوښتی چي ساقي ؤ، ویدل علیه الحدیث الذي رواه ابن المنذر وابن ابی حاتم قال رسول الله ﷺ رحم الله اخي یوسف لو لم یقل واذکرني عند ربک لما لبث في السجن طول ما لبث.

فَلَبِثَ فِي السِّجۡنِ بِضۡعَ سِنِيۡنَ ﴿٤٢﴾

نو پاته سو یوسف په بندي خانه کي څو کاله یعني خدای جل جلاله له ساقي څخه د یوسف د حال بیانول هېر کړل، مظهري رحمه الله علیه وایي چي یوسف علیه السلام په بندي خانه کي اووه کاله تېر کړه، او روح البیان او کلبي وایي چي یوسف علیه السلام پینځه کاله دمخه بندي ؤ او چي ساقي ته یې خبره وکړه "اذکرني آه" اووه کاله یې نور په بندي خانه کي تېر کړه چي مجموع دوولس کاله سي بعدد حروف "اذکرني عد ربک" فافهم.

درویش وایي: چي مظهري دوولس کاله بند تر تنقید لاندي نیولی دی، لکن دده تنقید بې ځایه دی او دلیل پر هغه یې ډېر ضعیف دی فارجع الی تفسیره وتنقیده وتفکر في دلیله..

فائده: کعب الاحبار رضي الله عنه وایي چي یوسف علیه السلام چي استعانت په ساقي سره وغوښتی، نو جبرئیل یوسف علیهما السلام ته راغلی او ورته ویې ویل چي خدای پاک

وايي چي ته چا پيدا کړی يې؟ ده ورته وويل الله عزوجل، جبرئيل ورته وويل من حببک الى ابيک؟ يوسف عليه السلام ورته وويل الله جل جلاله، جبرئيل ورته وويل فمن انجاک من کرب البير؟ قال يوسف الله تعالی، قال فمن علمک تعبير الرؤيا؟ قال الله تعالی، قال فمن صرف عنک السوء والفحشا يعني کيد د زليخا؟ قال الله تعالی، قال فکيف استشفعت بآدمي مثلک انتهی.

فائده: درويش وايي: چي په تفسير بحر العلوم کي وايي چي استعانت په غير الله في کشف الشدائد وان کانت محمودة في الجملة ای في بعض الناس لکن لا تليق بمنصب الانبيا عليهم السلام الذين هم افضل الخلق ومن اهل الترق، نو دا استعانت بغير الله عزوجل ددوی په شان کي صرف ترک الاولی والافضل ده، او په دې کي هيڅ شک نسته چي انبيا عليهم السلام پر ترک الاولي هم عقاب الهي ورته لکه عامو خلګو ته پر کبائرو ګنهو. ولهذا قيل حسنات الابرار سيئات المقربين کذا في تفسير الکواشي، انتهى ما في بحر العلوم مع زيادة.

حاصل دادی چي اولی په حال کي د يوسف عليه السلام دا وه چي اقتدا يې په خپل جد امجد خليل الرحمن ابراهيم على نبينا وعليه السلام پسي کړې وای، کما روی ان ابراهيم عليه السلام حين رماه نمرود بالمنجنيق الى النار جائه جبرئيل عليه السلام قبل الوصول الى النار فقال هل لک من حاجة؟ قال ابراهيم عليه السلام اما اليک فلا، جبرئيل ورته وويل فسل ربک ابراهيم عليه السلام ورته وويل حسبه من سوالي علمه بحالي.

د مالک بن دينار رحمة الله عليه څخه روايت دی چي يوسف عليه السلام چي ساقي الشراب ته وويل اذکرني عند ربک اوحی الله تعالی اليه يا يوسف اتخذت من دوني وکيلاً لاطيلن حبسک، نو يوسف عليه السلام وژړل او وېې ويل چي زما زړه د ډېرو غمو لاندي کړی ؤ، ستا څخه استغاثه مي هېره سوه، او هغه خبره مي ساقي ته وکړه او بيا ورته خبره نه کوم، وفي رواية چي جبرئيل و يوسف عليه السلام ته وويل چي خدای پاک پر تا سلام وايه، ويقول اما استحييت مني زما څخه نه شرمېدلې چي استغاثه دي په غير سره زما وکړه، وعزتي لابعثنک في السجن بضع سنين، قال يوسف يا جبرئيل وهو عني راض؟ قال نعم فقال يوسف عليه السلام اذا لا ابالي، يعني چي خدای پاک راضي وي زه په زيادت د بضع سنين حبس باک نه کوم.

درویش وايي: چي څه وخت چي نېټه د قید او حبس چي د خدای ﷻ له خوا ټاکل سوې وه كما ذكرناه من قبل، نو ملک مصر ریان بن الولید یو خوفناکه خوب ولیدی چي اووه بقرات سمان یعني چاغي غواوي له دریای مصر څخه راووتلې، او تر هغه وروسته اووه بقرات هزال في الغاية راووتلې یعني ډېري ډنگري، نو ډنگرو بقراتو هغه اووه چاغي غواوي وخوړلې، او هغه اووه بقرات سمان د اوو بقرات هزال په نس کي داسي ځای سوې چي پر ډنگرو یې هیڅ اثر نه سو معلوم، او وروسته یې اووه وږي د غنمو ولیدل چي پختیا ته نژدې وه، وروسته اووه نور وږي پیدا سوه چي پر اوو وږو خضراتو راوپېچل سول او هغه یې پټ کړه، نو ولید المذکور ساحران د مصر او پوهان او کهنه د مصر یې را غونډ کړل او خپل خوب یې ورته وواِیه کما قال الله تعالی:

وَقَالَ الْمَلِكُ إِنِّي أَرَىٰ سَبْعَ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ

وویل ملک یعني الولید و راجمع کړل سوو کسانو ته چي ما ولیدی یعني په خوب کي اووه بقرات چاغي چي وخوړلې دغه اوو نورو ډنگرو اوو بقراتو.

وَسَبْعَ سُنْبُلَاتٍ خُضْرٍ وَأُخَرَ يَابِسَاتٍ ۖ

او اووه د غنمو شنه وږي او اووه نور وچ.

فائده: ملک ددې وږو حال نه کړې بیان یعني چي وچ پر شنو راوپېچل سول او شنه وږي یې پټ کړل کمامر قیاساً علی حال البقرات السمان والهزل.

يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ أَفْتُونِي فِي رُؤْيَايَ إِنْ كُنْتُمْ لِلرُّؤْيَا تَعْبُرُونَ ﴿٤٣﴾

اې جماعته د اشرافو د مصر ماته فتوی راکړئ زما په دغه خوب کي یعني تعبیر یې راته وکړئ که ستاسي د خوبونو تعبیر زده دی یعني چي انتقال د صور مثالیه څخه د خوب وصور التعبیر ته وکړئ.

قَالُوا أَضْغَاثُ أَحْلَامٍ ۖ

پوه سه: چي "احلام" جمع د حلم ده په معنی د خوب، او اضغاث جمع د ضغث ده په اصل کي یو غېږي ته د وښوو وايي چي ګډوډ وي فاستعير للرؤيا الكاذبة.

ترجمه: ملاء مذکور وملک ته وویل چي دا کاذبه او ګډوډ خوبونه دي.

وَمَا نَحْنُ بِتَأْوِيلِ الْأَحْلَامِ بِعٰلِمِيْنَ﴿٤٤﴾

او موږ نه يو په تعبير د ورته خوبونو عالمان.

پوه سه: چي له "احلامو" څخه دلته باطل خوبونه مراد دي که څه هم لفظ د حلم عام دی کمامر، ددوی مراد دا ؤ چي موږ د صادقو خوبونو تعبيرونه کولای سو، ن د باطلو خوبونو، ګويا ملک مصر ته دوی وويل چي دا ستا خوبونه کاذب او باطل دي.

درويش وايي: چي تعبير الرؤيا يو ساده کار نه دی، او نه هر ملا يا امام بلکې ډېر غايت لوړ علمه ملايان هم نه په پوهېږي، نو تعبير د خوبونو يوه ملکه الهي په بل تعبير الهام دی د خدای پاک له خوا څخه.

ع .... انجير خوردن نه کار هر مرغی است

چناچه د ملک مصر ريان د خوب چي تعبير يوسف صديق عليه السلام ورته وکړی لکه عنقريب چي به په قرآن مجيد کي به راسي د هر عقل کار نه ؤ، بلکې دا تعبير د کريم ابن الکريم ابن الکريم يوسف بن يعقوب بن اسحاق بن ابراهيم عليهم السلام د پاک او رنج ديده عقل کار ؤ، د تعبير الرؤيا لپاره علماؤ رسالې او کتابونه جوړ کړي دي بعض رشتيا بعض درواغ، په دې باره کي د اطمنان وړ کتابونه د علامه ابن سيرين او د علامه ابن شاهين او د علامه عبد الغني نابلسي رحمة الله عليهم دي چي دا درې سره کتابونه په يوه مجلد ضخيم کي سره جمع دي او هم دا اوس په کتب فروشانو کي دستياب کېږي.

درويش وايي: چي بعض خوبونه د رائي په عقل ډېر بد معلومېږي لکن په حقيقت کي هغه ډېر ښه خوب وي، او بعض خوبونه د رائي په فکر ډېر ښه خوب وي لکن في الواقع هغه ډېر بد خوب وي، د مثال په توګه که يو سړی خوب ووينې چي ما پر قرآن مبارک بولې وکړې په دې خوب رائي ډېر خوابدی وي، لکن معبران يې دا تعبير کوي چي رائي ته به خدای پاک زوی ورکړي چي حافظ د قرآن به وي، يا سړی داسي خوب ووينې چي ما ته سره يا سپين زر يو چا راکړي دي، نو دی ډېر په خوشاله وي چي زه به غني سم، لکن معبران يې دا ترجمه کوي چي په اندازه د هغو زرو به رائي ته غمونه پېښېږي.

حکایت: یوه سړي په دهلي "ډلی هندوستان" کي خوب لیدلی ؤ چي زما د ماینې پر فرج د دوو سپو سره حملې وې، چي ویښ سو ډېر فرېشانه سو ، دده په خیال کي دا ور وګرځېدله چي زما په ماینه لکه چي دوه خلګ به په زنی اخته وي، نو دی شاه ولي الله رحمة الله علیه ته د دهلي ورغلی، نو هغه ورته وویل چي دا پرېشاني خوب نه دی. بلکې ددې خوب تعبیر دادی چي ستاسي ماینې د صفا کولو د موضع خاص په وخت کي د سر چاړه په لاس ورنه غله، نو د تلوار له کبله یې د غچي څخه کار واخستی.

حکایت: راوي وايي چي ابن سرین رحمة الله علیه ته چي د خپل وخت مقبول او منل سوی معبر ؤ داسي وخت چي ده ډېره زوړ خوړله یوه ښځه ورغله چي ما خوب لیدی چي سپوږمۍ په پېروني کي پټه سوه، د ابن سرین رحمة الله علیه ګوله له لاسه ولوېدله او مخ یې تک زړ سو ، او وه یې ویل چي زما اته ورځي د عمر پاته دي یعني خپل ځان یې سپوږمۍ د علم وبلل او پېرونی چي اته ستوري دي د خپل عمر یې وباله، له دې څخه ده فهمول چي هغې ښځي ته په خوب کي چا ویلي وه چي ورسه د ابن سیرین څخه ددې خوب تعبیر وغواړه، هغه ؤ چي ابن سیرین رحمة الله علیه خپل د مرګ په کاروبار او وصیت بخت سو ، او اته ورځي وروسته وفات سو رحمة الله علیه.

حکایت: یو سړی چي ډېر صالح او پرهېزګار سړی ؤ، خوب یې ولیدی چي ما رسول الله ﷺ په چپلاخه وواهه چي راویښ ؤ ډېر فزع ؤ او د غم په دریاب کي ډوب سو مع جلالة النبي ﷺ في قلبه، نو دا سړی د تعبیر د خوب لپاره یو شیخ عامل معبر ته ورغلی او د خوب قصه یې ورته وکړه، نو شیخ ورته وویل چي آنحضرت ﷺ اعظم دی تر دې چي ستا لاس یا د غیر لاس دي پر ده ومبتلي، او دا خوب چي تا لیدلی دی دلالت پر دې کوي چي تا اخلاص کړی دی په یو حکم کي د احکامو د شریعت نبوي ﷺ وکون اللطعم في وجه النبي ﷺ یدل علی انک ارتکبت محرماً من الکبائر، نو رائي چي هر څه فکر وواهه په ځان کي ې کبیره ګناه نه ولیدله، ولي چي دی لوی دینداره سړی ؤ، او شیخ هم په تعبیر کي پر خطأ په خیال نه ورتلی، ولي چي دده یقین ؤ چي دی صالح معبر دی، نو کورته ډېر غمجن ولاړی، ماینې یې پوښتنه ځني وکړه چي ولي دومره مغموم یې، نو ده ټوله قصه ورته وکړه، ماینې ورته وویل چي دا خوب رښتیا دی او دې تبت الی الله وویل، چي

تا یو وخت قسم واخستی چي که ته زما د فلاني اشنای کور ته ورغلې پر ما طلاقه يې، نو زه يوه ورځ ستا د هغه اشنای د کور سره تېرېدم، د کور ښځو او لونړو يې ډېري زاری راته وکړې چي کور ته به راسره ځې زه ددوی له الحاح څخه وشرمېدلم او کور ته ورغلم، او زه په دې پوه سوم چي پر ما طلاق واقع سو، لکن له تا څخه بېرېدم دا حال مي نه درته ووايه، نو ددغه وروسته خو ستا جماع زما سره زنی وه، فتاب الرجل وتضرع الى الحق واعتدت المرئة وتجدد بينهما النكاح.

حکایت: امام تقي الدين ابن خلد رحمة الله عليه خوب ليدلی ؤ چي عليه الصلوة والسلام ماته شيدې راکړې او ما وڅيښلې.

درويش وايي: چي امام تقي الدين صاحب او مصنف د مسند کتاب دی په حديثو کي، نو چي راوينښ سو بيا هم خطاوتی چي د حقيقت ددې خوب معلوم ؤ او په ستونې ګوتې چخ کړې شيدې يې قی کړې، او که تعبير ددې خوب يا يې په خپله يا يې له بل څخه پوښتلی وای، شيدې په خوب کي علم دی خصوصاً من يده عليه السلام فحرمه الله علماً كثيراً بسبب ماقاء من اللبن، او که ده دا قول د عليه الصلوة والسلام مد نظر ګرځولی وای، نو هم به ددغه مصيبته د حرمان العلم الكثير به محفوظ وای، قال رسول الله ﷺ من رأني في المنام فقد رآني في اليقضة" معنا داده چي دا خوب درواغ نه دی، ګويا زه يې په وينښه وليدم، قال عليه الصلوة والسلام فان الشيطان لايمثل على صورتي.

درويش وايي: چي سبب د تعبير د شيدو په علم سره دادی چي اوله غذاً د طفل چي له مور څخه جلا سي يعني وزېږي شيدې دي، نو شيدې سبب عادي دی دده د ژوند او حيات دی، او جهل چي لکه موت دی چي سړی عالم سي لکه ژوندی چي سو .... بيت:

اين سخن پايان ندارد باز گرد .... درپی تفسير قرآن باز گرد

وَقَالَ الَّذِي نَجَا مِنْهُمَا وَادَّكَرَ بَعْدَ أُمَّةٍ أَنَا أُنَبِّئُكُم بِتَأْوِيلِهِ فَأَرْسِلُونِ ﴿٤٥﴾

او ووېل هغه سړي چي نجات يې پيدا کړی د بندي خانې څخه وهو الساقي د هغو دوو کسانو چي د يوسف عليه السلام سره بنديان وه، د "وادکر" اصل اذ تکر ؤ تا يې په دال واړول او په دال کي يې مدغمه کړه يعني وريياد سو ساقي ته يوسف، او

هغه خبري چي يوسف ﷺ ووده ته کړي وي يعني اذکرني عند ربک کمامر "بعد امة" وروسته تر جماعت د زمانې يعني تر ډېري زمانې وروسته چي اووه کاله وه.

پوه سه: چي جمله د "وادکر" بعد امة جمله معترضه ده بين فعل قال ومفعوله يعني "انا انبئکم آه" بغوي رحمه الله وايي چي ساقي پر زنګنو وحضور ته د ملک ودرېدی او ورته ويې ويل چي په بندي خانې کي يو بندي دی چي هغه په تعبير الرؤيا کي ډېر ماهر دی، نو ما ور واستوه و هغه ته چي زه تعبير د خوب د ملک له هغه څخه وکړم، نو ملک ورته وويل ورسه، نو ساقي بندي خانې ته ورغلی او د يوسف ﷺ سره يې پرسان حال وکړی او داسي يې ورته وويل.

يُوسُفُ اَيُّهَا الصِّدِّيْقُ اَفْتِنَا فِىْ سَبْعِ بَقَرٰتٍ سِمَانٍ يَّاْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَّسَبْعِ سُنْۢبُلٰتٍ خُضْرٍ وَّاُخَرَ يٰبِسٰتٍ ۙ

يعني يا يوسف چي مبالغ په صدق کي يې ولي ساقي ته د يوسف ﷺ صدق معلوم سوی ؤ په تعبير کي د رؤيا دده او د رؤيا د صاحب دده چي خباز ؤ کمامر قصة رؤياهما، موږ ته فتوی راکړه يعني تعبير راوښيې د خوب د ملک مصر چي مذکور خوب يې ليدلی دی، او کاهنان ساحران او پوهان د مجلس يې له تعبير څخه ټوله پاته راغله، نو ما چي ستا ذکر ورته وکړی، نو که يې تاته را واستولم.

لَّعَلِّىْٓ اَرْجِعُ اِلَى النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَعْلَمُوْنَ ﴿۴۶﴾

شايد زه به ورسم خلګو ته يعني الملک ومن عنده من اکابر مملکته، او ستا فتوی او تعبير الرؤيا به ور ورسوم.

سوال: ساقي ولي کلمه د "لعلي" وويل او قطعي خبره يې ونه کړه چي زه به ستا تعبير ور ورسوم؟

ځواب: چونکه ملک ډېر خوف زده ؤ، ددي خوب او د ساحرانو او کاهنانو وغيرهم له تعبير څخه باد درمشت ؤ، نوساقي ته دا متيقن نه وه چي يوسف ﷺ به دلخواه تعبير د ملک د خوب راته وکړي "لعلهم تعلمون" يعني شايد خلګ يعني ملک ومن معه به وپوهېږي ستا په قدر او منزلت سره.

پوښتنه: دلته ولي "لعل" راوړل سو؟

ځواب: له دې سببه چي گاهي متحيرين او متكبرين په سبب د ډېر غفلت ددوى په فضل د اهل علم نه پوهېږي او غوږ نه ورته ونسي، لكه عزيز مصر ته په فضل د يوسف عليه السلام بعد ما رأى من الآيات نه سو پوه حتى چي بندي يې كړى كمامر مفصلاً.

قَالَ

يوسف عليه السلام وساقي ته وويل چي بقرات السمان او سنبلات خضر اووه كاله دي چي په هغو كي به ښه بارانونه پر وخت واوري، او خلگ به ښه ښه حاصلات تر لاسه كوي او ډېر ښه آباد كلونه به وي، او بقرات عجاف او وچ سنبلات عبارت دى له اوو كالو كاختى ځحه.

درويش وايي: چي د ملك د خوب خو هغه تعبير ؤ چي موږ ذكر كړى، او دا وروسته د يوسف عليه السلام له خوا مصلحت او مشوره وه و ملك ته.

تَزْرَعُونَ سَبْعَ سِنِينَ دَأَبًا

تاسي به كښت كوئ اووه كاله داباً "داباً" عادت ته وايي منصوب دى على الحالية بمعنى دائبين اى على عادتكم، وقيل معناه بجد او اجتهاد، او بعض مفسران وايي چي تزرعون مضارع په معنى د امر ده مبالغةً في النفح.

فَمَا حَصَدتُّمْ فَذَرُوهُ فِي سُنبُلِهِ إِلَّا قَلِيلًا مِّمَّا تَأْكُلُونَ ﴿٤٧﴾

پس هغه چي تاسي لو كړه يعني غنم وغيره، نو تاسي هغه پرېږدئ په وږو كي تاچي شړېږي ونه كړي مگر لږ هغه قدر چي تاسي يې خورئ يعني هر كال دومره پرېږدئ چي تاسي يې په دغه كال كي خورئ.

پوه سه: چي دا مشوره وه چي په تعبير الرؤيا پوري اړه نه لري.

ثُمَّ يَأْتِي مِن بَعْدِ ذَٰلِكَ سَبْعٌ شِدَادٌ يَأْكُلْنَ مَا قَدَّمْتُمْ لَهُنَّ إِلَّا قَلِيلًا مِّمَّا تُحْصِنُونَ ﴿٤٨﴾

وروسته به راسي اوه كاله سخت يعني د كاختى چي دا كلونه به وخوري هغه خوراكي مواد چي تاسي دمخه ذخيره كړي وه د دې كلو دپاره مگر لږ وه هغه غلو او دانو ځخهچي تاسي خوندي كړي وي يعني دپاره د تخم.

پوه سه: چي اسناد د اکل يې وکلو ته وکړی او سره د دې چي اکل خو د خلګو کار دی مجازا د پاره د مطابقت د ظاهر سره د رؤيا كما لا يخفى.

ثُمَّ يَأْتِي مِنۢ بَعْدِ ذَٰلِكَ عَامٌ فِيهِ يُغَاثُ ٱلنَّاسُ وَفِيهِ يَعْصِرُونَ ﴿٤٩﴾

وروسته به راسي يعني وروسته تر سبع شداد يو کال چي په هغه کي به بارانونه کېږي پر خلګو باندي چې په هغه کال کي به خلګو ته میوې لکه انګور او زیتون او کنجد ونحو ذالک ډېري وي چي دوی د هغو څخه شیره باسي د پاره د چښلو او خوراک مقصد دا دی چي بشه کلې به ډېره وي او نعمتونه به فراوان وي" او ابو عبده وايې چي د دې آيت معنا دا ده يعصرون ای ينجون من الكرب والجدب او د عصر معنا ده ځای د نجاة کړې ده" قاضي بيضاوي رحمه الله وايې چي امکان لري چي یوسف علیه السلام ته دي آخيري زېری په وحي معلوم سوی وي او يا په عقل نوراني خپل چي عدت د خدای جل جلاله دا دی چي پر بندګانو فراخي جوړه وي وروسته تر ضيق او تنګی، کریمه: " فَإِنَّ مَعَ ٱلْعُسْرِ يُسْرًا ﴿٥﴾ إِنَّ مَعَ ٱلْعُسْرِ يُسْرًا ﴿٦﴾ " والله اعلم.

وَقَالَ ٱلْمَلِكُ ٱئْتُونِى بِهِۦ ۖ فَلَمَّا جَآءَهُ ٱلرَّسُولُ

راوي وايې چي ساقي چي ملک ته راغلی او تعبير د یوسف علیه السلام د ملک د خوب يې ده ته بيان کړی ملک قانع سو په فضل د یوسف علیه السلام او پر دې يې يقين سو چي دا اوضاع د خصب او جدب به خا ما خا راځي، نو يې وويل چي، دغه سړی د بندي خانې رها شده ماته راولی، څه وخت چي راغلی یوسف علیه السلام ته رسول د ملک وقاله اجب الملک قبلونه وکړه د غوښتني د ملک يعني د بنده خلاص سوې او ملک غوښتني ته یوسف علیه السلام منع وکړه د اجابة الملک څخه تر هغو چي ملک ته ښکاره کېږي زما برائة د تهمت څخه د امرئة العزيز چي پر ما يې ولګاوه چي یوسف علیه السلام زما څخه زنی غوښته او د هغه د کبله تر اوسه ممتد زمانه زه په بند کي پاته یم.

قَالَ ٱرْجِعْ إِلَىٰ رَبِّكَ فَسْـَٔلْهُ مَا بَالُ ٱلنِّسْوَةِ ٱلَّٰتِى قَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ ۚ

یوسف علیه السلام ورسول الملک ته وويل چي ولاړ سه وسيد ته خپل يعني الملک او ده ته ووايه چي ته پښتنه وکړه چي څه حال د هغو ښځو چي پرې يې کړل خپل لاسونه.

فائده: يوسف عليه السلام په دې خبره کې پټه اشاره وکړه وضعف ته د سلطنت د ملک يعني چې دونه زمانه ده په حبس کې ظلما تيره کړه تا هيڅ احوال پرسي دبند يانو نه وکړه او بې ګناه او ګناه کاره دې وځان ته نه کړه معلوم.

درويش وايي: چې وه دغه تعريض ته يوسف عليه السلام پر ملک باندې جامي قدس سره په دې خوږو ابياتو کې اشاره ورته کړې ده.

بگفتا من چه ايم سوی شاهي .... که چون من بيکسي را بگناهي
بزندان سالها محبوس کردست .... ز آثار کرم مايوس کردست
اگر خواهد که من بيرون نهم پای .... ازين غم خانه گو اول بفرمای
که آنانې که چون بد يد ند ... زخيرت در رحم کفها بريدند
که جرم من چه بود از من چه ديدند ...... چرا زحتم سوی زندان کشيدند
بود کين سود بر شاه روشن ... که پاکست از خيانت دامن
مرا به گر زنم ثقب خزائن .... که باشم در فراش خانه خائن

پوهنه: چې يوسف ذکر د زليخا او مکر د دې نه وکړی د پاره د احترام د حق د خدمت د دې واحترازا عن افشا مکرها.

فائده: په منع کې يوسف عليه السلام دليل دی پر دې چې سړی په دفع کې د تهمت د ځانه څخه ډېر کوشش لا سيما من يقتدي به بخاري روايت کړی دی چې په مياشت کې د روژې په اعتکاف کې وو او دشپې د ازواج مطهراتو څخه د ده زيارة ته راغلې دوه کسه د اصحابو رضي الله عنهم څخه تيريدله چې د عليه الصلوة والسلام سره ښځه ولیدل چابک تير سوله، نو عليه الصلوة والسلام ناره پر وکړه چې ودريږئ دا فلانة ده يعني د مطهرة رضي الله عنها نوم يې واخستی هغو د دوو کسانو وويل سبحان الله يعني د تعجب د پاره يعني چې موږ به نو توهم کاوه عليه الصلوة والسلام ورته وويل چې ان الشيطان يجري مجرى الدم.

درويش وايي: چې دا خبره عليه الصلوة والسلام صرف د پاره د دفع د تهمت وکړه د خپل ځانه" ولهذا قال رسول الله صلى الله عليه وسلم اتقوا من مواقع التهم" وفي رواية من كان يؤمن بالله واليوم الاخر فلا يقعن مواقع التهم.

درويش وايي: چې ابن اسحاق رحمه الله او طبراني رحمه الله د ابن عباس رضي الله عنه څخه

داسي حديث نقل کړی دی چي عليه الصلوة والسلام وويل عجبت بطراخي يوسف ﷺ وکرمه" والله يغفر له" حيث اليه يستفتي فی الرؤيا ولو کنت انا لم افعل" يعني چي ملک تعبير د رؤيا د ده څخه وغوښتی او ده هم فتوی او تعبير د خوب ورته بيان کړی او که زه وای مابې تعبير د خوب نه وای ورته بيان کړی جزاً لظلمهم عليه" وعجبت لصبره وکرمه والله يغفر له ده ملک دخوا سړی ورته راغلی چي د بندي خانې را ووزه، نو دی نه ورسره ووتی حتی خپل عذر يې ورته ووايه ولو کنت انا لبادرت الباب.

عليه الصلوة والسلام وايې که زه (۱۲) کاله ناحقه بندي وای ما به تلوار کړی وای و دروازې ته چې د بنده ووځم طيبي په شرح کي د مشکوة وايې چي دا حديث محمول پر غايت تواضع د عليه الصلوة والسلام دی وبيان مدح يوسف فی الصبر والانائة فی الامور، د دې سببه نه دی چي عليه الصلوة والسلام په خپلو کارو کي مستعجل وو او صبر يې نه درلودی او په تواضع سره صغير کبير نه ګرځي او نه کښته کېږي رتبه د کبير، بلکه تواضع د متواضع قدر بلند کوي.

تواضع ز گردن فرازان نکوست .... گدا گر تواضع کند خوی اوست.

إِنَّ رَبِّي بِكَيْدِهِنَّ عَلِيمٌ ۝

په تحقيق خدای زما په کېد سره د دوی ښه خبر دی "اشاره وهغو خبروته چي د امرأة العزيز ميلمني وې چي دوی داسي ورته وويل يوسف ته اطع مولاتک او دوی ورته وويل چي موږ هم درته تياري يو يعني د هغو د کار دپاره" راوي وايې چي رسول بېرته وملک ته ورغلی او ده يو واړاند ېز ورته بيان کړی، نو ملک امرئة العزيز او هغه نوري ښځي راوغوښتې.

قَالَ مَا خَطْبُكُنَّ إِذْ رَاوَدتُّنَّ يُوسُفَ عَن نَّفْسِهِ

څه حال وو ستاسي، يعني په يوسف کي ميل د زنٰی ويوې ته ستاسي ولېدی او که څرنګه.

پوه سه: چي خطاب د جمع يې راوړی ولي چي دوی ټولو يوسف ته وويل اطع مولاتک او يا د دې سببه چي په شمول د امرئة العزيز ټولو دعوت د زنٰی يوسف ﷺ ته ورکړی وو.

قُلْنَ حَاشَ لِلّٰهِ مَا عَلِمْنَا عَلَيْهِ مِنْ سُوْٓءٍ
پناه په خدای ده او تعجب دی وقدرة د خدای ﷻ چي داسي پاک نفس لکه یوسف علیه السلام چي پیدا کړی دی زموږ علم نه دی راغلی پر یوسف علیه السلام د هیڅ ګناه او خیانت د زنی.

قَالَتِ امْرَاَتُ الْعَزِيْزِ الْئٰنَ حَصْحَصَ الْحَقُّ اَنَا رَاوَدْتُّهٗ عَنْ نَّفْسِهٖ
وویل ماینې د عزیز چي اوس ښکاره او ثابت سو حق، چي ما د ده څخه یوسف طلب د زنی وکړی او په دې بارې کي مي ډېري حیلې پر کار اچولي وې کما عرفت في ابتدأ القصة.

وَاِنَّهٗ لَمِنَ الصّٰدِقِيْنَ ﴿۵۱﴾
او په تحقیق دی د رشتیا ویونکو څخه دی چي د په مخ کي د عزیز وویل: هي راودتني عن نفسي کما مر" یوسف چي دا شاهدې د امرئة العزیز واورېده پر برائة د یوسف او پر ملامتیا د خپل ځان نو یې وویل.

ذٰلِكَ لِيَعْلَمَ اَنِّيْ لَمْ اَخُنْهُ بِالْغَيْبِ
دغه چي ما رسول د ملک رد کړی تر څو چي زما برائت ښکاره سوی نه وي، چي خبر سي عزیز مصر زوج زلیخا، چي ما خیانت نه دی کړی یعني په ماینه کي د ده چي طلب د زنی مي څندي کړی دی، په غیاب کي د ده کماادعت امرئة العزیز علی ذالک.

وَاَنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِيْ كَيْدَ الْخَآئِنِيْنَ ﴿۵۲﴾
او په تحقیق خدای ﷻ نه کامیابه کوي چم د خائنانو" بل یظهر الحق ولو بعد حین کما اظهر الحق ههنا بعد مدة یوسف فی السجن (۱۲) کاله.

درېش وایي: چي په فضل او توفیق د خدای عزوجل پای ته ورسېدی تفسیر د (۱۲) جزء په ورځ د شنبې ساعت (۱۱) بجې په میاست کي د جمادي الاول من شهور سنه (۱۴۲۹).

قال المولی الجامي قدس سره السامي:

درین دهر کهن رسمیست دیرین .... کي بې تلخي نباشد عیش شیرین
خورد نه ماند طفلی دررحم خون .... که آید بارخ چون ماه پروین

درویش وایي: چي د اخیري آیت څخه یعني "وان الله لایهدي اه" څخه دا ښکاره سوه چي خیانت له بدو صفاتو څخه دی، لکه امانت داري چي له ښوو صفاتو څخه ده.

حکایت: یو ځوان ډېر خوشبویه بدن او جامې یې وې د همیشه لپاره، یو چا پوښتنه ځني وکړه چي پر دې خوشبویي ستا ډېر مصرف کېږي، ځوان ورته وویل هذا عطأ من الله تعالی، ده وویل چي ما "نوکرزي" خرڅولې د ښار په یوه کوڅه کي روان وم چي یوې ښځي په حیله زه سرای ته بوتلم او د زنا دعوت یې راکړی ما قبول ته کړی دې ډېر الحاح وکړه، نو ما په تشی کي ځان په خپل نجاست ککړ کړی، نو دې د لېوني په گمان زه خوشي کړم، زه یوه نژدې مسجد ته ورغلم مخ او کالي مي له نجاست څخه پرېوله، فاعطاني الله تلک الرائحة الطیبة عوض تلک النجاسة، ځوان وویل چي ما د شپې یوسف صدیق ﷺ په خوب ولیدی او ما ورته وویل طوبی لک حیث خلصک الله تعالی من کید امرئة العزیز، نو یوسف ﷺ راته وویل طوبی لک خیث خلصک الله من کید تلک المرئة بدون وجودا لهم فیک.

درویش وایي: چي یوسف ﷺ اشاره مضمون ته د هغه حدیث وکړه "ولقد همت به وهم بها کمامر تفصیله.

خاتمه

درویش وایي: چي دا دومره لویه وظیفه یعني تفسیر د قرآن عزیز وما عمر رسیده ته، کهن سال جهول زمانه عطأ د خدای ﷻ ده.

ع .... ورنه این خیال بود ومحال بود وجنون "لکن یفعل الله تعالی مایشأ، ع....... خاص کند بنده منفعت عام را.

وقد ورد في الحدیث الصحیح النبوي ان الله قد یؤید هذا الدین بالرجل الفاجر، واظن انا اکون ذالک الرجل.

ع: .... ما نیز حاضر مي شویم تفسیر قرآن دربغل

اللهم اغفر لمؤلفه ولکاتبه ولجمیع المؤمنین والمؤمنات، آمین

د تفسیر ایوبي حنفي د مضامینو فهرست

و ټولو دين دوستو ورونو ته خبر ورکول کيږي چي د امام اعظم ابو حنيفه رحمة الله عليه پر مذهب باندي ليکل سوی کتاب چي له عربي څخه پښتو ته زموږ د اداري له خوا ژباړل سوی دی په ډېره روانه او سليسه پښتو سره چي د عباداتو تر څنګ د معاملاتو مسائل هم پکښې دي يعني

المفيد في العبادات والمعاملات

على مذهب امام ابو حنيفه رحمة الله عليه

ډېر ژر به زموږ د اداري له خوا وچاپ ته ورسيږي ان شأ الله تعالى، ددې کتاب خصوصيات دادي چي د پوښتني او ځواب په شکل کي ټوله مسائل راوړل سوي دي، په دې کتاب کي څلور کتابونه دي يعني کتاب الصلوة، کتاب النکاح، کتاب البيوع او کتاب الشفع.

الناشر

مكتبة القرأة والتجويد

کاسي روډ کوټه بلوچستان

تفسیر ایوبي حنفي۹ ټوک

د نصیراحمد احمدي لخوا

سکین او pdf سو.

تاریخ. ۱۳۹۸-۱۱-۲۳

واتساپ ۰۷۴۹۸۴۹۵۶۹

د دعـا محتـاج احـمدي!